

**DIE VERHALE VAN KINDERS
WAT SEKSUELE MISBRUIK
OORLEEF HET:
'N PASTORAAL-NARRATIEWE
ONDERSOEK**

deur

Christoffel Naudé Malan

**Voorgelê ter vervulling van die graad
Philosophiae Doctor aan die Universiteit van Pretoria
Fakulteit Teologie: Departement Praktiese Teologie
Studieleier: Prof. J.C. Müller
Oktober 2005**

OPSOMMING

**Onderwerp: Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het:
'n Pastoraal-Narratiewe Onderzoek.**

Hoofstuk 1 stel die vier rigtinggewende metafore vir hierdie navorsing bekend, te wete Sosiale Konstruksie, Narratief, *Writing* en *Participatory Action Research*. Die *Writing*-metafoer bied struktuur aan die navorsingsproses terwyl *PAR* op die belangrike aspekte van deelname en eienaarskap fokus. Verder word 'n narratief-hermeneutiese en kultureel-linguïstiese benadering tot die teologie ingeneem. Hierdie benadering het as elementêre dryfvere sorg en omgee, en die inweef van mense se lewensverhale in die groter narratief van die Christelike verhaal. Dit vra van die Praktiese Teologie om nie net bewus te wees van en ingestel te wees op die politiese nie, maar om waagmoed aan mense bekend te stel en oor te dra sodat hulle hul lewens en gemeenskappe kan transformeer. Sodoende aanvaar Praktiese Teologie as *Publieke Teologie* die uitdaging om haar metodiese kundigheid en haar kennis van spiritualiteit, betekenis en transendensie in gesprek te bring met die wêreld rondom haar.

In **hoofstuk 2** word die *aksieveld* aan die leser bekend gestel. Deel van hierdie bekendstelling behels 'n ontmoeting, 'n verhaal net so geldig en gewigtig as talle ander "*grand*" narratiewe. Die verhaal van 'n *survivor*. Die kinder *survivors* van seksuele misbruik word erken as die belangrikste bron van inligting vir hierdie navorsing. Oop onderhoude – individueel en in groepe - is gefasiliteer en werklike gesprekke is opgeskryf waardeur die deelnemende aard van hierdie navorsing beklemtoon is, terwyl die navorser grotendeels 'n weetgierige mede-reisiger gebly het. Verder toon hierdie hoofstuk die kritiese belang daarvan aan dat die werk van die narratiewe navorser en terapeut met kinders wat seksuele misbruik oorleef het, geïnformeer moet word deur kennis en begrip van *die politiek van misbruik, die politiek van volwassene-kind-relasies, en die politiek van mag*.

Hoofstuk 3 stel *stemme in die agtergrond* aan die leser bekend, juis omdat hierdie *stemme* meer as dikwels hulself op die voorgrond dwing. Die bespreking van onder andere die langtermyn effekte van kinderjare seksuele misbruik vanuit die tradisionele, psigo-analitiese model stel die leser bekend aan die inperkende en onderdrukkende mag

van hierdie diskoerse. Die terapeutiese raamwerke van Kamsler en Baird word benut om beide die inperkinge van diskoerse en probleem-deurweekte verhale aan te dui, asook wyses waarop die *survivor* haarself kan loswikkels van hierdie inperkinge.

In **hoofstuk 4** word die verhale van twee *survivors* rondom unieke uitkomstes, wat die onderdrukkende diskoerse en probleem-deurweekte verhale weerspreek, *ontwikkel*. Hierdie hoofstuk vertel die verhale van hoedat *survivors* uitgenooi word om “sparkling events” vas te vang en in verhale te ontwikkel wat hulle wil leef, en om in hierdie *leef* hulself te ken en te ervaar op voorkeur, bevredigende wyses.

In **hoofstuk 5** word aan die hand van die konsep “spreading the news” verskeie groepe, werks wyses en benaderings beskryf en bekend gestel. In die skep van ‘n “community of shared experience” word die impak van die “insider”-status en rol wat aan die *survivors* toegeken word, ontgin. Hierdie gemeenskap bied die ruimte waarbinne die ervarings, vaardighede en kennis van die *survivors* erken, gedeel en gevier word. Nie net is die *survivors* se eie verhale deur hierdie gemeenskap *ge-skrif* en getransformeer nie, maar kon hulle begin *droom* oor die transformasie van hul eie gemeenskap, en hoedat hierdie *verhaal* en hierdie *reis* talle ander *survivors* se lewens kon raak en transformeer.

In **hoofstuk 6** word die waarde van kritiese refleksie deur ‘n professioneel-akademiese gemeenskap asook self-refleksie benut. Die transkripsies wat in hierdie hoofstuk weergegee word, omvat bykans die hele gesprek wat plaasgevind het na afloop van ‘n aanbieding oor die navorsings- en praktykwerk - soos vervat in hierdie proefskrif – by die *Evanston Family Therapy Center*. Die transkripsies toon nie net ‘n kritiese waardering van die werk en benadering aan nie, maar talle vraes en temas word aangedui wat die refleksiegroep uitgelik het, temas en vraes wat hierdie *reisverhaal* net verder kan verryk en ontwikkel.

Ek wil – as ek mag - ‘n *mede-reisiger* van hierdie dapper *survivors* wees
in hul ontdekkingsreise na alternatiewe verhale en aksies.

Ek wil – as ek mag - ‘n *mede-verteller* word
van hierdie uitkomstige en alternatiewe, voorkeur-verhale.

Ek wil – as ek mag - ‘n *mede-aktivis* word in die transformasie
van hul lewens en verhoudinge, omstandighede en gemeenskappe.

En, om te dink, my *gidse* op hierdie *reis* was meerendeels twee kinders!

Dit sê nie net baie oor die avontuurlikheid van hierdie *reis* nie,
maar ook iets oor respek, en beslis iets oor bewondering.

Chris Malan, 14 Oktober 2005

SUMMARY

Theme: **The stories of children who survived sexual abuse:
A Pastoral-Narrative Inquiry.**

Chapter 1 introduces the four guiding metaphors for this research, being, Social Construction, Narrative, *Writing* and Participatory Action Research. The *Writing*-metaphor provides the structure for the research process, and PAR highlights the important aspects of participation and ownership. In this chapter I propose a narrative hermeneutical and a cultural linguistic approach to theology. This approach has as its primary motive care and empathy, and the *stitching* of life stories into the greater narrative of the Christian story. Approaching theology in such a way urges Practical Theology to be both politically aware and courageous, and to impart this courage on people to transform their lives and communities. Along this way Practical Theology accepts the challenge as *Public Theology* to bring her methodical skills and her knowledge of spirituality, meaning and transcendency into a conversation with the world around her.

Chapter 2 introduces the *action field* of the research. Part of this introduction entails an encounter - a story - just as valid as any other *grand* narrative. The story of a *survivor*. This study acknowledges children *survivors* of sexual abuse as the most important source of information. Open interviews – individual and in groups - were facilitated and real conversations were written down to show the emphasis this research places on participation, while the researcher takes on the role of a curious companion on the journey. This chapter also shows the critical importance that the work of the narrative researcher and therapist with children *survivors* of sexual abuse must be informed by knowledge and an understanding of the *politics of abuse*, the *politics of adult-child-relations*, and the *politics of power*.

In **chapter 3** I discuss and bring to the fore *voices from the background* since these voices often force themselves into the spotlight. Discussions on the long term effects of child sexual abuse from a traditional, psycho-analytical model introduce to the reader the restraining and subjugating power of these discourses. The therapeutic frameworks of Kamsler and Baird are utilised to indicate both the restraining effects of these discourses

and problem-saturated stories, but also ways in which the *survivor* can free herself from these restraints.

Chapter 4 shows the stories of two *survivors* which *developed* from unique outcomes, resisting subjugating discourses and problem-saturated stories. This chapter tells the stories of *survivors* being invited to capture these “sparkling events” and develop them into preferred stories, and in living these stories recognise and experience themselves in preferred and satisfactory ways.

Chapter 5 describes and introduces various groups, methods and approaches through which the news of empowerment and transformation can be circulated. Through the creating of a *community of shared experience* the impact of the *insider* status and role of the *survivors* were discovered. This community created space for the *survivors* in which their experiences, skills and knowledge could be acknowledged, shared and celebrated. Not only were the stories of the *survivors* re-written and transformed by this community, but could they start dreaming about the transformation of their communities and how their stories and their journey could touch and transform the lives of numerous other *survivors*.

Not only are the importance and benefit of critical reflection by a professional academic community shown in **chapter 6**, but also the value of self reflection. The transcripts in this chapter present almost all of the conversation that took place after a presentation of my work in research and practice – as it is portrayed in this thesis – at the *Evanston Family Therapy Center*. These transcripts do not only show a critical appreciation of the work and approach but also bring to the fore many questions and themes highlighted by the reflecting team, themes and questions which will only enrich and further develop the story of this journey.

I wish – if I may – to be a companion to these brave *survivors*,
in their journey in exploring alternative stories and actions.

I wish – if I may – to be a co-author,
storying (with them) these outcomes into alternative, preferred stories.

I wish – if I may – to be a comrade (a fellow activist) in the transformation
of their lives and relationships, circumstances and communities.

And to think of it, my *guides* on this journey were for the greatest part two children!

This doesn't only say something about the adventure of this journey,
but also of respect, and surely something about standing in awe of these children!

Chris Malan October 14, 2005

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1: EK NEEM VERSKEIE POSISIES IN

1.1. TEOLOGIESE POSISIONERING.	1
1.2. PRAKTIES-TEOLOGIESE POSISIONERING.	3
1.2.1 Charles V. Gerkin: <i>Narratiewe Hermeneutiek</i> .	3
1.2.2 Alasdair Campbell en Elaine Graham: <i>Politiese bewustheid; teologiese waagmoed en "Otherness"</i> .	5
1.2.3 Nancy Eisland: <i>The Disabled God</i> .	11
1.2.4 Charles V. Gerkin en Anton Boisen: <i>Living Human Documents</i>	11
1.2.5 Julian Müller: <i>Die Avontuur van Narratiewe Betrokkenheid</i> .	15
1.2.5.1 'n (Eko)-hermeneutiese Avontuur.	15
1.2.5.2 Narratiewe Betrokkenheid.	16
1.3. DIE RIGTINGGEWENDE METAFORE VIR HIERDIE NAVORSING.	17
1.3.1 Sosiale Konstruksie en Narratief.	17
1.3.2 Ruard Ganzevoort: <i>The Social Construction of Revelation</i> .	19
1.3.3 'n Nuwe paradigma vir dialoog: <i>Postfoundationalism</i> .	25
1.3.3.1 <i>Postfoundationalism</i> en Sosiaal-konstruksionisme.	31
1.4. DIE RAAMWERK EN BEWEGINGS VAN HIERDIE NAVORSING.	33
1.4.1 Die aksieveld van die navorsingsverhaal.	33
1.4.2 Die agtergrond van die navorsingsverhaal.	34
1.4.3 Die ontwikkeling van die navorsingsverhaal.	36
1.4.4 Die klimaks van die navorsingsverhaal.	38
1.4.5 Die slot van die navorsingsverhaal.	39
1.5. DEELNAME AAN EN EIENAARSKAP VAN HIERDIE NAVORSING.	40
1.5.1 Inleiding: <i>Participatory Action Research</i> .	40
1.5.2 Die metodologiese en epistemologiese basis van <i>Participatory Action Research</i> .	40

1.5.3 Die verhouding tussen <i>Participatory Action Research</i> en soortgelyke metodologieë.	42
1.5.3.1 PAR as 'n weergawe van aksie-navorsing.	42
1.5.3.2 PAR as 'n weergawe van deelnemende navorsing.	44
1.5.4 Die beginsels van <i>Participatory Action Research</i> .	46
1.5.4.1 Die rol van die navorser as veranderingsagent .	47
1.5.4.2 Die belangrike rol wat toegeken word aan deelname.	48
1.5.4.2.1 Deelname deur al die fases van navorsing.	48
1.5.4.2.2 Die aard en graad van deelname.	49
1.5.4.2.3 Die rol van die veranderingsagent in deelname.	50
1.5.4.2.4 Redes vir die belang van deelname.	51
1.5.4.3 Die demokratiese natuur van die navorsingsverhouding.	52
1.5.4.4 Die inkorporering van plaaslike kennis in die navorsing.	53
1.5.4.5 Die generering van kennis met die doel om aksies te loods.	54
1.5.4.6 Bemagtiging binne PAR.	55
1.5.5 Müller en Schoeman: <i>Narrative Research - A Respectful and Fragile Intervention</i> .	56
1.6. DIE ETIESE ASPEKTE VAN HIERDIE NAVORSING.	58
1.6.1 Müller, Van Deventer & Human: <i>Subjektiewe integriteit en geloofwaardigheid</i> .	58
1.6.2 Karl Tomm: <i>Therapeutic Violence</i> en <i>Therapeutic Loving</i> .	58
1.6.3 Freedman & Combs: <i>Practicing Attitudes</i> .	59
1.6.3.1 Om myself te posisioneer.	60
1.6.3.2 Om te luister en vrae te vra.	60
1.6.3.3 Gebruike ten opsigte van verantwoording.	61
1.6.3.4 Eksternaliserende Gesprekke.	63
1.6.3.5. Refleksiewe gebruike.	64
1.6.3.6 Verhoudingspraktyke wat hiërgie teenwerk.	64
1.6.3.7 Om erkenning te gee aan die effek van verhoudinge op ons.	66
1.6.4 Michael White: <i>Ethic of Collaboration and Decentred Practice</i> .	67
1.7. VAN VERSKEIE POSISIES TOT AKSIEVELD.	67

HOOFSTUK 2: DIE AKSIEVELD VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL

2.1. INLEIDING.	70
2.2. DIE HABITUS (AKSIEVELD) VAN HIERDIE NAVORSING: <i>DIE VERHALE VAN KINDERS WAT SEKSUELE MISBRUIK OORLEEF HET.</i>	72
2.2.1 Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.	72
2.2.1.1 Die reisverhaal	73
2.2.2 Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.	77
2.2.2.1 Die politiek van volwassene-kind-relasies, en die politiek van misbruik.	78
2.2.2.1.1 Aanspreeklikheid en terapeutiese praktyk.	81
2.2.2.1.2 Om betrokke te raak: <i>Die vestiging en handhawing van die navorsings- en terapeutiese verhouding.</i>	84
2.2.2.2 Michael White: <i>The politics of power.</i>	85
2.2.3 Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.	87
2.2.4 Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.	90
2.3. OM “CURIOUS” EN NAÏEF TE WEES.	91
2.4. OM ‘N “NON-EXPERT” TE WEES IN ‘N POSISIE VAN “NOT-KNOWING”.	93
2.5. DIE MODUS VAN INTERAKSIE MET DIE AKSIEVELD.	95
2.5.1 Onderhoude.	96
2.5.2 Direkte sistematiese waarneming.	96
2.5.3 Die gebruik van buitengewone tegnieke vir data-versameling.	96
2.5.3.1 Kollektiewe navorsingsmetodes	97
2.5.3.2 Kritiese ontginning van die geskiedenis	97
2.5.3.3 Benutting van deelnemers se eie rekord-houding	98
2.5.4 Die sosiale verifikasie en bekragtiging van data.	98
2.5.5 Beskikbaarstelling van die resultate aan die deelnemers.	99
2.6. PSEUDONIEME EN TRANSKRIPSIES.	101
2.7. “AANGENAME KENNIS, EK’S MADILISE”.	101
2.8. “AANGENAME KENNIS, TELEURSTELLING”.	105
2.9. VAN DEFINISIE TOT “HEL OP AARDE”.	118

HOOFSTUK 3: DIE AGTERGROND VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL

3.1. INLEIDING.	120
3.2. STEMME IN DIE AGTERGROND IS DIKWELS STEMME OP DIE VOORGROND.	122
3.2.1. Amanda Kamsler: <i>Her-story in the making</i> .	123
3.2.2. Frank Baird: <i>'n Narratiewe konteks vir terapeutiese gesprekke met "survivors" van kinderjare seksuele misbruik</i> .	125
3.2.2.1 Langtermyn effekte van kinderjare seksuele misbruik.	126
3.2.2.1.1 Posttraumatiese Stres.	127
3.2.2.1.2 Kognitiewe Effekte.	127
3.2.2.1.3 Emosionele Effekte.	130
3.2.2.1.4 Interpersoonlike Effekte.	130
3.2.2.2 Psigologiese skade en 'n "shattered ego".	131
3.2.3. Terapeutiese raamwerk.	132
3.2.3.1 Sosiaal-Konstruksionisme.	135
3.2.3.2 Om ruimte te skep.	135
3.2.3.3 Gedeelde kennis.	135
3.2.3.4 "Non-Expert Stance" en Deursigtigheid.	135
3.2.3.5 Interpretasie: <i>"The Making of Meaning"</i> .	136
3.2.3.5.1 "Thin descriptions" en die Groen Lêer.	137
3.2.3.5.2 Dominante verhale en Diskoerse.	139
3.2.3.5.3 Alternatiewe- en Voorkeur-verhale.	145
3.2.3.5.4 Dekonstruksie van die dominante verhaal.	146
3.2.3.5.5 "Sparkling events".	148
3.2.3.5.6 Eksternalisering van die Probleem.	153
3.2.3.5.7 Relatiewe invloed van die Probleem.	157
3.2.3.5.8 Die her-skrif van 'n nuwe verhaal.	159
3.2.3.5.9 "Performing Meaning".	160
3.2.3.5.10 Om die "news of difference" openbaar te maak en die voorkeur-verhaal te sirkuleer.	163
3.2.3.5.11 "Re-membering" gesprekke en Viering.	164
3.2.3.5.11.1 Refleksie op die "celebration".	167

3.3. VAN OUTEURSKAP EN “EK WONDER...”: REFLEKSIES VAN ‘N ‘VOORMALIGE DESKUNDIGE’.	170
3.4. WANNEER NUUS ‘N VERSKIL MAAK.	172

HOOFSTUK 4: DIE ONTWIKKELING VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL

4.1. INLEIDING.	174
4.2. DIE ONTWIKKELING VAN ‘N VERHAAL.	176
4.3. BELANGRIKE OORWEGINGS IN STORIE-ONTWIKKELING.	177
4.3.1 “Transformative stories are performed stories”.	177
4.3.2 “The people we work with are the privileged authors”.	178
4.4. “AANGENAME KENNIS, EK’S CHEREESE”.	179
4.5. RUIMTE EN OPENINGE VIR NUWE VERHALE.	181
4.5.1 Om te <i>luister</i> vir openinge.	181
4.5.2 Om te <i>vra</i> vir openinge.	182
4.5.3 Om seker te maak die openinge verteenwoordig ’n voorkeur-ervaring.	182
4.6. OM ‘N OPENING TOT ‘N NUWE VERHAAL TE ONTWIKKEL.	183
4.6.1 Dink soos ’n roman- of rolprentskrywer.	183
4.6.2 Karakters en veelvoudige gesigspunte.	184
4.6.3 Dubbele landskappe.	185
4.6.4 Hipotetiese of spekulatiewe ervarings.	187
4.7. OM ‘N GESKIEDENIS VAN DIE HEDE TE ONTWIKKEL.	199
4.8. OM HIERDIE VERHAAL NA DIE TOEKOMS UIT TE BREI.	200
4.9. UNIEKE UITKOMSTE.	201
4.9.1 Unieke uitkomst: <i>Die onlangse en verre verlede</i> .	202
4.9.2 Unieke uitkomst: <i>Die hede</i> .	203
4.9.3 Unieke uitkomst: <i>Die toekoms</i> .	203
4.9.4 Om aan die “counterplot” ’n naam te gee en om die voorkeur- verhaal te “thicken”.	207
4.9.5 Agentskap, Outeurskap en “Agentive Gap”.	222
4.10. VAN ‘N FOTO EN ‘N KERSFEESBOOM.	227

HOOFSTUK 5: DIE KLIMAKS VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL

5.1. INLEIDING.	228
5.2. <i>SILENT TOO LONG</i> .	229
5.2. 1 Wie is <i>Silent Too Long</i> ?	232
5.2.2 Waar kom <i>Silent Too Long</i> se naam vandaan?	233
5.3. "SPREADING THE NEWS".	233
5.3.1 Ervaring-van-Ervaring Vrae.	237
5.3.2 "Leagues" as gehoor.	245
5.3.2.1 Babbie & Mouton: " <i>Insider Knowledge</i> ".	246
5.3.3 "To hook up clients".	259
5.3.3.1 Terapeutiese Groepe.	260
5.3.4 "Community of shared experience".	261
5.4. DIE GENERERING VAN KENNIS EN DIE LOODSING VAN TRANSFORMERENDE AKSIES.	267
5.5. DIE NUUS VERSPREI VANAF TALITHA KUMI-STRAAT TOT IN ADELAIDE EN EVANSTON.	272

HOOFSTUK 6: DIE SLOT VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL

6. 1. INLEIDING.	274
6.2. NAVORSING <i>MET</i> MENSE.	275
6.2.1. Navorsing-as-Aksie: <i>Om die skeidslyn tussen navorsing doen en navorsing gebruik te versmelt.</i>	276
6.2.2. Navorsing-as-Narratief: <i>Om nuwe metafore te ontdek en voor te stel.</i>	278
6.2.3. Navorsing-as-Fasilitering: <i>Om ruimte te skep vir navorsing.</i>	278
6.2.4. Navorsing-as-Verantwoording: <i>"Who claims that research is a good thing?"</i> .	279

6.3. JILL FREEDMAN EN GENE COMBS: <i>EVANSTON FAMILY THERAPY CENTER.</i>	281
6.4. REFLEKSIES OP <i>OM GERAAK TE WEES</i> EN <i>OM TEENWOORDIG TE WEES.</i>	282
6.5. REFLEKSIES OP <i>OM VERBAAS TE WEES</i> EN <i>OM NIE HAASTIG TE WEES NIE.</i>	285
6.6. REFLEKSIES OP GESLAG EN <i>OM NIE 'N BEDREIGING TE WEES NIE.</i>	286
6.7. REFLEKSIES OP SPONTANĚITEIT EN <i>OM SOOS 'N KIND TE WEES.</i>	288
6.8. REFLEKSIES OP <i>SORG SONDER BESORGDHEID.</i>	290
6.9. REFLEKSIES OP DIE GROEP SE REFLEKSIES.	290
6.10. REFLEKSIES OP <i>OM DOMINEE TE WEES</i> EN <i>OM DEEL TE WEES VAN DIE "SISTERHOOD".</i>	293
6.11. REFLEKSIES OP IDENTITEIT EN DIE "PERVASIVENESS" VAN MISBRUIK.	295
6.12. REFLEKSIES OP "INSIDER WITNESS TEAMS" EN <i>OM 'N KONSULTANT TE WEES.</i>	296
6.13. REFLEKSIES OP TRANSFORMERENDE AKSIES.	303
6.14. REFLEKSIES OP NARRATIEWE WERKSWYSES.	305
6.15. REFLEKSIES OP PERSEPSIES EN VERTROUE.	306
6.16. REFLEKSIES OP VERSKILLENDE GESIGSPUNTE.	308
6.17. REFLEKSIES OP <i>OM OP TE STAAN</i> EN VENNOOTSKAPPE.	309
6.18. REFLEKSIES OP BESEMSTOKKE EN BALLONNE.	313
6.19. REFLEKSIES OP "RE-MEMBERING" EN VERHOUDINGE.	315
6.20. REFLEKSIES OP VERBINTENISSE EN NETWERKE.	319
6.21. REFLEKSIES OP EVANSTON.	321
6.22. REFLEKSIES OP <i>MY REIS.</i>	322
Literatuurverwysings	325

Sleutelwoorde/terme:

Kultureel-linguïsties, Narratiewe Hermeneutiek, *Postfoundationalism*, Sosiaal-konstruksionisme, Narratief, *Writing*, *Participatory Action Research*, Verhale, Kinderjare Seksuele Misbruik, *Survivor*, Eksternalisering, Unieke Uitkomst, *Spreading the news*, *Community of shared experience*, Refleksie.

Geslagsinklusiwiteit:

Alhoewel ek *hy* en *hom* gebruik wanneer ek na die terapeut/ navorser/ veranderingsagent, asook die seksuele misbruik-oortreder verwys, sluit dit nie die ander geslag van hierdie *rolle* uit nie, so ook verwys ek telkens na die gespreksgenoot/ deelnemer/ *survivor* as *sy/ haar* sonder dat ek die ander geslag van hierdie *rolle* uitsluit.

Dis tyd om dankie te sê...

Die Kerkrade en kollegas van die Ned. Geref. Gemeentes Pongola en Kameeldrif:

Dankie vir die ruimte wat julle vir my geskep het om met hierdie navorsing en praktykwerk besig te wees. Dankie vir julle deurgaanse belangstelling en aanmoediging.

Die bestuur en personeel van Jakaranda en Louis Botha Kinderhuise:

Dankie vir elke maatskaplike werker en huismamma se empatie vir hierdie kinders, dit het aanleiding gegee tot talle ontmoetings en die begin van talle avontuurlike en transformerende *reise*.

Pa Dennis en ma Ina:

Dankie dat ek enige tyd die 'rooi telefoon' kon optel en weet dat julle ondersteuning altyd daar was, veral het julle dit finansiële vir my moontlik gemaak om beide *reise* na Adelaide in 2000, en Evanston, Chigaco in 2005, aan te pak. Dankie dat julle op hierdie wyse bygedra het tot die verrykking van my lewe en hierdie studie. So ook my ousus, Comine, en haar man Christo, en my broer, Stephan, en sy vrou Lindie, en die talle vriende van Pongola, Kameeldrif en die Kinderhuis wat hierdie werk en *reise* moontlik gemaak het.

Marlene Müller, Ilse Kramer en Nina Oosthuizen:

Hierdie drie dames het die enorme taak op hulle geneem om die transkripsies van al die onderhoude en gesprekke te tik. Ek weet dat dit moordende werk is en daarom waardeer ek julle bydra tot hierdie werk ontsettend baie. Julle het 'n stuk werk gedoen waarvoor ek nie kans gesien het nie.

Navorsingsvriende en professor Julian Müller:

Dankie vir die talle gesprekke en refleksies op hierdie werk asook julle aanmoediging. Dankie 'Prof' vir jare se geduld en dat u aangehou het om my aan te moedig en in my te glo.

Tannie Thea Heckroodt:

Hoe goed ken ek nie al die trappies af tot by Vlak 1: Teologie in die Merensky Biblioteek nie, en hoe goed ken tannie nie al my onbeholpenheid met rekenaars en boeke-soek nie. Dankie vir tannie se ewige vriendelikheid en hulpvaardigheid.

Mientjie, Christiaan en Lize:

Hoe kan ek opmaak vir al die tyd wat hierdie *reis* my by julle kom steel het? Of miskien het dit in die verloop van hierdie *reis* waar geword dat julle *mede-reisigers* geword het, want julle geduld, begrip en aanmoediging – en belangstelling in die *survivors* - het my dikwels laat vasbyt en deur-druk. Baie, baie dankie vir julle liefde en ondersteuning.

Die volwasse en jong vroue *survivors* van Pongola:

Ek het nie die woorde om my waardering en bewondering vir julle uit te druk nie. Julle “guts” om elkeen haar afsonderlike *reis* aan te pak en julle lewens terug te neem, was en bly ’n enorme inspirasie vir my. In my drome ontmoet julle die kinder *survivors* van die kindershuis en in hierdie ontmoeting, hierdie “community” ontspring daar die kragtigste bevestiging en viering van julle *skills* en *knowledges*. En steeds bly dit my voorreg om ’n ooggetuie en *mede-reisiger* te wees. So baie dankie dat julle my vertrou het en toegelaat het dat ek entjies saam met julle kon *reis*.

Die sterre van hierdie studie - Madilise en Chereese:

Ek het al dikwels my waardering en bewondering vir hierdie twee dogters uitgespreek, maar telkens met die gewaarwording dat my bewondering nie heeltemal reg laat geskied aan die opstaan, die oorleef en die ‘my lewe terug-vat’ van hierdie twee dogters nie. Julle sterkte en deursettingsvermoë sal altyd by my bly. Hoe sou ek ooit die besemstok en die be-“jump” kan vergeet! Hoe sou ek ooit die “celebrations” kan vergeet. En so baie dankie dat julle in julle verhale saam met my na Evanston ge-*reis* het. Dankie dat ons nou in die lekkerte kan deel dat julle verhale ander *survivors* se lewens oor die hele wêreld transformeer.

Die Talitha Kumi-groep:

'n Groot dankie aan hierdie groep baie spesiale dogters! Tanya, Louise, Charlene, Yolandi, Leatitia, Nealia en C.J., dankie dat ek soveel by julle kon leer. Dankie dat julle my in julle "sisterhood" toegelaat het.

God:

U weet dat ek dikwels sonder verstand U blameer het vir die stukkend en seer van hierdie kinders. U weet hoeveel keer ek met U geworstel het as ek ente gaan stap. U weet hoe ek dikwels met 'n oor-vol gemoed skuiling by U kom soek het, en telkens het U u vlerk oor my gevou. 'Skuus vir al die baklei. Dankie dat U in dit alles my hart geken het. Maar U weet hoe dikwels die seer net té seer, en die stukkend net té stukkend vir my geraak het. Dankie dat ek meer as dikwels in hierdie werk 'n getuie kon wees van 'n *Goddelike misterie*, hoe U op wyses kinders se lewens geraak het wat vér buite my begrip of aksie gelê het. U weet, vér meer as my worstel is daar in my hart vir U bewondering... en aanbidding.

HOOFSTUK 1

EK NEEM VERSKEIE POSISIES IN.

1.1. TEOLOGIESE POSISIONERING.

In sy boek *The Nature of Doctrine: Religion and Theology in a Postliberal Age* ontwikkel die historiese teoloog George A. Lindbeck (1984) 'n tipologie van teologiese benaderings. Hierdie tipologie is uiters bruikbaar en verhelderend. Hiervolgens stel Lindbeck voor dat alle teologieë neig om aan die hand van een van drie modelle te ontwikkel, te wete “propositionalist”, “experiential-expressivist” en “cultural-linguistic”.

Teologieë wat aan die hand van die “propositionalist” benadering ontwikkel, funksioneer as informerende voorstelle of waarheidsaansprake insake objektiewe werklikhede. Die taak van so 'n teologie is die aankondiging van objektiewe waarheid. Dus, 'n fundamentele doelwit van praktiese teologie binne hierdie model is, “...to articulate the propositional truth that is applicable to the situation at hand in the expectation that the hearer will accept and believe it”.

Die tweede benadering - “experiential-expressivist” – wat Lindbeck ontwikkel het, is gegrond op die aanname dat daar 'n gemeenskaplike kern binne menslike godsdienstige ervaring bestaan wat 'n verskeidenheid uitdrukkingsvorme in 'n verskeidenheid kulturele kontekste mag hê. Hierdie wyse van teologiese beoefening het ongetwyfeld sy wortels in die neiging tot die self, wat ontwikkel het met die koms van die modernisme. Die “experiential-expressivist”-benadering hou dus verband met die dominansie van die individualisme van ons tyd. Gerkin (1997:107) stel dit soos volg, “Most often the so-called common human experience

has been described in psychological language, and then a theological symbol that correlates with this psychologically denoted experience has been sought”.

Die derde benadering wat Lindbeck ontwikkel het, noem hy die “cultural-linguistic” benadering. Gerkin (1997:108) merk op, “Religions are seen as comprehensive interpretative schemes, usually embodied in myths or narratives and heavily ritualized, which structure human experience and understanding of self and world”. Hier word die taak van teologie om ‘n spesifieke godsdienstige kultuur, soos wat dit gestalte vind in verhale en rituele, te interpreteer. Lindbeck argumenteer dat die kultureel-linguïstiese wyse van teologiese beoefening analogies is tot kultuur insoverre teologie verstaan word as ‘n poging om ‘n bepaalde godsdienstige kultuur en die beliggaming daarvan in verhale en rituele, te objektiveer. Alhier verwys Gerkin (1997:108) na die term *grammar* en merk hy op, “To belong to a religion is to adopt a certain grammar, a way of speaking, an interpretive schema that structures one’s understanding of oneself and one’s world. The story of one’s life is stitched into the larger narrative of the Christian story”.

Ek kan nie die “propositionalist” benadering steun nie aangesien ek daarvan oortuig is dat mens binne narratiewe navorsing nie met objektiewe, algemeen-geldende kennis of waarhede werk nie. Ek kan myself ook nie met die “experiential-expressivist” benadering vereenselwig nie, aangesien ek meen dat die teologie nie net met wat gemeenskaplik is, kan werk nie, maar juis met ervaringe wat verskillend is, en wat op verskillende wyses tot uitdrukking kom. Lindbeck (in Gerkin 1997:109) wys daarom op die pluralisme van kulturele kontekste wat uiteenlopende ervaringe vir mense skep, “There can be no experiential core because the experiences that religion evoke and mold are as varied as the interpretive schemes they embody. Adherents of different religions do not diversely thematize the same experience; rather they have different experiences”. Ek vind aanklank by die “cultural-linguistic” benadering insoverre Gerkin (1997:110) dit soos volg stel,

The cultural-linguistic model of doing theology is the most fundamental model by which a community can care for individuals and families. It has the unique ability to provide people with a storied context of ultimate meaning for their lives. To the degree that this storied context maintains its connections with all the varied stories of individual, family, and community life in the world, it can provide a meaning-filled nesting place and thus provide the most elementary context of care.

1.2. PRAKTIES-TEOLOGIESE POSISIONERING.

1.2.1 Charles V. Gerkin: *Narratiewe Hermeneutiek.*

Só gesien voorsien die kultureel-linguïstiese model 'n raamwerk vir die handhawing van 'n lewendige verbintenis tussen die vrae en probleme wat na vore kom in die praktyk van pastorale sorg sowel as in die praktiese teologie en skryf Gerkin (1997:111): "Practical theology becomes the task of maintaining the connections between the varied stories of life and the grounding story of the Christian community. Pastoral care becomes the community of faith's living expression of that grounding story."

Die kultureel-linguïstiese benadering beklemtoon die primêre belang van interpretasie en die taal wat benut word in die interpretasie van menslike situasies en krisis. Vir die Christen pastor en die Christelike gemeenskap as 'n geheel, is die primêre taal van sorg die taal van die christelike storie en tradisie. Gerkin verwys na hierdie model van pastorale sorg as 'n narratief-hermeneutiese model.

Die struktuur daarvan beklemtoon beide die menslike neiging om die lewe in te rig aan die hand van verhale, en die krag van interpretasies om vorm te gee aan die lewe en om sorg tot uiting te bring. Gerkin stel die narratief-hermeneutiese model skematies voor soos volg:

Die skema plaas pastorale sorg in die middel van die dialogiese ruimte tussen die kommunale verhaal van die Christelike gemeenskap en die talle lewensverhale van mense wat op een of ander wyse verwant is aan die Christelike gemeenskap. Hierdie plasing is uiters betekenisvol en het ten doel om 'n paar belangrike elemente binne die model aan te dui. Ten eerste, die plasing van pastorale sorg in die middel van die dialoog tussen die Christelike verhaal en lewensverhale suggereer dat die mees fundamentele versorgingsdoelwit die fasilitering van die proses is om lewensverhale te verbind aan die Christelike verhaal en omgekeerd.

Ten tweede, die skema het ten doel om aan te dui dat spanning of dialektiek deel uitmaak van die dialoog tussen lewensverhale en die Christelike verhaal. Selfs al word die taal, betekenis en gevoelens wat mense in die ervaring van hul lewensverhale gebruik meestal afgelei vanuit groter kulturele verhale, insluitend die verhaal van hul godsdienstige gemeenskap, besit lewensverhale besonderhede van sy eie. Daarom is die passing tussen die besonderhede van lewensverhale en die Christelike verhaal nooit presies nie. Hulle staan bykans altyd in een of ander graad van spanning teenoor mekaar. "Pastoral care thus schematized always involves placing the caring minister somewhere between loyalty to and representation of the Christian story, on the one hand, and empathic attention to the particularity of life stories, on the other". Die pastor wag nie maar net vir die geleentheid om die Christelike waarheid wat van toepassing is op die

lewensverhaal voor hande te verkondig nie, die pastor poog eerder om 'n opregte, oop gesprek tussen die twee kante van die kontinuum te fasiliteer, 'n dialoog wat die deel van gevoelens, verhale van verlede ervarings, en wedersydse vraagstelling sal insluit, asook die soeke na outentieke verbintenisse tussen die twee pole. Die fasilitering van hierdie gesprek plaas die pastor deurgaans in 'n spanningsvolle posisie. Gerkin (1997:113) merk op, "...pastoral work within the tension of dialogue always involves mobility, the ability to move from side to side".

Ten derde, die werk van pastorale sorg behels, aan die een kant, die verantwoordelikheid om die handhawing en die verdere ontwikkeling van die verhaal van die Christelike gemeenskap, asook die dialoog met die Christelike tradisies, te fasiliteer, en aan die ander kant, die fasilitering van die groei en kreatiewe ontwikkeling van besondere lewensverhale. "Pastoral care involves both the care of the Christian community *and* the care of persons: individually, in families, and in larger group relationships", aldus Gerkin (1997:113).

1.2.2 Alasdair Campbell en Elaine Graham: *Politiese bewustheid, teologiese waagmoed en "Otherness"*.

Alasdair Campbell (2000:77-87) stel in sy artikel *The Nature of Practical Theology* die vraag, "Is praktiese teologie moontlik?". Hy poog dan om die basiese wese en benadering wat praktiese teologie behoort te volg as 'n dissipline, te definieer. Hy doen dit aan die hand van 'n kritiese vergelyking van die twee praktiese teoloë, te wete Eduard Thurneysen – *A Theology of Pastoral Care* (1962) - en Seward Hiltner – *Preface to Pastoral Theology* (1958). Campbell (2000:80) herdefinieer die wese en skopus van kontemporêre praktiese teologie, "It must, amongst other things, be politically aware and theologically courageous". Campbell (2000:84) herhaal hierdie opmerking wanneer hy oor sosiale en politieke vernuwings skryf,

We are now so far removed from the seemingly secure ecclesiastical world of Thurneysen and Hiltner that there is surely no way back to an uncritical *churchiness* in practical theology. At the same time the liberal optimism of the 1960's with its confidence in secular institutions is also radically under question. The new agenda for practical theology must therefore be both *politically aware* and *theologically courageous*. Religious language is not to be swept aside by simplistic translations into secular alternatives, but when religious imagery is used, it must be subjected to the acid test of a relevance, beyond a personalist salvation, to a social and political renewal. This is the inescapable atmosphere within which one must attempt a practical theology today.

Teen die lig van hierdie uitdagings aan praktiese teologie gaan Campbell voort om 'n herdefiniëring van die wese en skopus te skets – ek gee dit kortliks hier weer:

- Praktiese teologie se belang lê by die bestudering van spesifieke sosiale strukture en individuele inisiatiewe waarbinne God se voortgaande, vernuwende en versoenende werk gemanifesteer word. Dit kan binne of buite die lewe van die kerk plaasvind.
- Praktiese teologie neem nie meer die funksie van die geordende bediening as normatief, en word die ordening van die geloofsgemeenskap van belang vir die praktiese teoloog. Die gevolg hiervan is, dat in plaas daarvan dat sending en barmhartigheid op die periferie geplaas word, skuif dit nou na die kern van praktiese teologie se belangstelling.

- Die verhouding tussen praktiese teologie en ander teologiese dissiplines word nie as induktief (vergelyk Hiltner), of deduktief (vergelyk Thurneysen) beskou nie; maar lateraal eerder as lineêr.
- Vanweë die situasie-gebaseerde metode wat praktiese teologie aanwend, kan verwag word dat dit fragmentaries en swak gesistematiseer is. As praktiese teologie voortdurend nuwe situasies ondersoek en nuut-ontplooïende situasies bekend stel, kan dit nie terselfdertyd 'n eie omvattende en koherente weergawe voorsien nie.
- Dit kan verwag word dat die bevindinge van praktiese teologie meestal in die vorm van konkrete voorstelle aangebied sal word, ten opsigte van die herstrukturering van die kerk se lewe van getuienis, gemeenskap en diens; die lewenswyse van die individuele Christen binne sekulêre strukture in die gemeenskap, asook die vernuwing en hervorming van die sekulêre strukture self. Terselfdertyd behoort hierdie voorstelle die onderwerp te word van nuwe teologiese refleksie indien praktiese teologie nie wil terugkeer tot 'n nuwe vorm van *hints and tips* nie, maar eerder voorstelle "...with a fashionable political emphasis". Campbell (2000:85) meld verder, "Practical relevance must never be equated with an unreflective pragmatism lacking in self-criticism and historical perspective".

Campbell (2000:86) merk die volgende op oor praktiese relevansie en teologiese integriteit, "Perhaps one must answer that such boldness is indeed required. In an age when destruction seems ever closer at hand – whether from environmental degradation, world political unrest, the crippling social problems of developed societies, the debilitation of world hunger and increasing poverty, or the ending of it all in nuclear holocaust – it seems that some branch of theology must be concerned with matters

which directly affect human well-being in whatever future awaits us. This appears to be a task especially suited to a recreated practical theology, one which treads a difficult path between practical relevance and theological integrity”.

Don Browning se werk in die skep van ‘n teologies-etiese basis en metodiek vir praktiese teologie vorm die fondament vir Elaine Graham se benadering tot praktiese teologie. Tog brei sy uit op Browning se benadering en ontwikkel sy ‘n benadering wat belangrike insigte vanuit bewegings soos die feminisme en postmodernisme insluit. In *Practical Theology as Transforming Practice* redeneer Graham (2000:104) dat die dissipline van teologie en praktiese teologie herbeskou moet word as, “...the articulation and excavation of sources and norms of Christian practice”. Dit behels ‘n induktiewe proses wat werk vanaf die sorgvuldige waarneming van die praktyke van die geloofsgemeenskap tot die teoretisering daarvan.

Graham beskou die werk van praktiese teologie as ‘n primêre onderneming deur en met doelgerigte geloofsgemeenskappe. Dit behels ‘n soeke na praktiese insig en kennis soos Aristoteles se *phronesis*. Graham plaas hierdie soort van praktiese teologie binne die onsekerhede en teenstrydighede voorsien deur die huidige postmoderne konteks. Verder stel sy dat (2000:105), “The ultimate end of pastoral theology is to act as an interpretative discipline that enables faith communities to give a public, critical account of the truth claims that they enact in practice. In this sense, practical theology helps communities of faith both to preach what they preach or believe and also to better articulate or preach what they practice”.

Vir Graham (2000:105) konstateer die huidige postmoderne era ‘n era van onsekerhede: ‘n era waarin die talle fundamente van kontemporêre Westerse kultuur oënskynlik gedisintegreer het, “...[A]t the close of the twentieth century, it is said that we live in postmodern times, in which the grand narratives of humanism,

science and progress have been discredited. In the face of the erosion of what Edward Farley calls *deep symbols*, the prospects of articulating responsible Christian witness in such a world seem daunting”. Sy verwoord die krisis van postmodernisme soos volg (2000:107):

The crisis of postmodernity is not simply one of believing, but of revolutions in patterns of work and leisure, use of technology, the exercise of civic power, participation and citizenship, access to resources, relationships to the environment, and the use and abuse of scientific innovations (Hall & Marshall 1992). We might also include in our analysis the growth of religious pluralism and the decline of organized religion, especially in Western Europe, as signs that the patterns of believing and belonging are changing. The preeminence of the Christian way of life can no longer be taken for granted.

In *Transforming Practice* redeneer Graham dat die vakgebied van pastorale teologie - ge-heroriënteer vir 'n onseker postmoderne era - 'n metode bied waarbinne teorie en praktyk verbind kan word in 'n her-konseptualisering van 'n geloofwaardige identiteit. Graham stel voor dat - in die postmoderne gees van *bricolage* – navrae wat ontwikkel deur die samevoeging van fragmente, verhewe teoretiese skemas moet vermy, en stel sy dat in die lig van 'n bewustheid van die voorlopigheid en kwesbaarheid van kennis, dat die sleutel hermeneutiese kriteria tot 'n ge-herkonstrueerde Christelike praktyk die bekendmaking van *alterity* (“otherness”) behoort te wees. In praktiese terme beteken dit dat so 'n benadering strategieë soos empatie en solidariteit met ander sal aanmoedig, die opening van uitgebreide verstaanshorisone en verbintenisse, asook die bevordering van pastorale ontmoetings wat gestalte gee aan nuwe perspektiewe op menslike beleving en Goddelike realiteit. Graham (2000:106) verduidelik *disclosure practice* as, “...more than merely a procedural norm: it speaks not simply of an ecclesial

communicative ethic, but serves as a metaphor for an encounter with the very nature of God”.

In haar bespreking van *Community and Alterity* (2000:110) wend sy haar tot Jürgen Habermas se konsep van “ideal speech communities” wat die moontlikheid inhou van ‘n “communicative ethic”, wat beide inklusief en pluralisties is, en steeds genoegsame respek afdwing vir rasionele ooreenstemming. Sy meld dat Habermas sou redeneer dat die “communicative ethic”, wat bevrydende sosiale beleid informeer, sy basis terugvind in die beoefening van gesprekvoeringspraktyke. Waardes soos waarheid, skoonheid en bevryding kom na vore vanuit die transaksies tussen groepe wat betrokke is in die algemene take van transformasie en aksie. Graham verwys na Habermas se feministiese kritikus, Seyla Benhabib (1992), wat sou redeneer, dat vir so ‘n model om responsief te wees vir geslagsdinamika, behoort daar herkenning te wees vir die radikale *alterity* (“otherness”) in die hart van die kommunikatiewe ontmoeting. Verder steun sy op Donna Haraway se gedagte van “situated knowledge” as ‘n vergestaltung van *practical wisdom*, en redeneer sy dat die deugde van hoop en verpligting beoefen kan word – “inhabited and enacted” – steeds vanuit spesifieke gesigspunte.

Graham redeneer verder dat in lyn met psigo-analitiese, hermeneutiese en feministiese projekte tot die herstel van “...the unnamed, repressed and ‘Other’”, ‘n model van praktiese wysheid ‘n voorkeur vir *alterity*, diversiteit en inklusiwiteit ten toon sal stel. Graham (2000:111) stel dit soos volg, “This is at the heart of an understanding of *disclosive* practice which must take account of our situatedness (especially in terms of our embodiment), will be appropriately open to *alterity* (otherness) and is by the provisional nature of both practice and the knowledge it embodies, rather than ‘foreclosive’ practices, exercising premature or authoritarian appeals to absolute truth”.

1.2.3 Nancy Eisland: *The Disabled God*.

Nancy Eisland se onlangse werk, *The Disabled God* (1994), maak daarop aanspraak dat dit "...a liberation theology of disability" bevorder. Eisland steun op die konvensionele bronne van persoonlike belewenis, kulturele faktore en die Christelike tradisie. Alhoewel die parameters van elkeen van hierdie kategorieë op subtiële wyse hersien word binne 'n hermeneutiek waarin *alterity*, andersheid en die herwinning van verhale wat selde gehoor is, bevoordeel word, meen sy dat dit juis hul teologiese onthullingsgesag bevestig. Eisland (1994:111) stel dit verder dat die geldigheid van teologiese waarheidsuitsprake uitgespeel word, en getoets word in hul vermoë om hernude praktiese wysheid vir die kerk aan te wakker, "The struggle for wholeness and justice begins with the practices and habits of the Church itself".

1.2.4 Charles V. Gerkin en Anton Boisen: *Living Human Documents*.

Gerkin (1997:18) ontwikkel in sy vier boeke, *Crisis Experience in Modern Life: Theory and Theology for Pastoral Care*; *The Living Human Document: Revisioning Pastoral Care in Hermeneutical Mode*; *Widening Horizons: Pastoral Responses to a Fragmented Society*, en *Prophetic Pastoral Practice: A Christian Vision of Life Together*, wat hy tussen 1979 en 1991 geskryf het, en noem "...a narrative, hermeneutical methodology for doing practical theology in pastoral care and counseling". Gerkin vertel van sy ontmoeting met Anton Boisen, wat in die algemeen krediet ontvang as die stigter van die Kliniese Pastorale Opleidingsbeweging. Hy vertel hoedat hy toegewyd geraak het aan Boisen se mening dat teologiese opleiding gedurende daardie tydperk in so 'n mate opgeneem was in die bestudering van Bybelse en ander historiese tekste dat die bestudering van wat hy "living human documents" genoem het, verwaarloos is.

Gerkin (1997:15) stel dat, “Concrete experiences of pastoral care of living persons... are sources of theological insight of equal importance to those of the historic texts of the Judeo-Christian tradition”.

Gerkin (1991:14) reken dat die hedendaagse radikaal pluralistiese situasie die Christelike gemeenskap tegelyk voor ‘n krisis en ‘n geleentheid te staan bring. Die krisis, die risiko en gevaar van radikale pluralisme behels fragmentasie, “The creation of a society that has lost its sense of direction and unity concerning values and normative practices”. Die geleentheid waarvoor radikale pluralisme die Christelike gemeenskap te staan bring, “...is that , in a situation of norms and values flux, some of the reified values and oppressively constricting boundaries that have brought harm to some members of the society may be broken open and become subject to creative transformation”. Gerkin meen dat dit nie langer genoegsaam is vir pastorale sorg bedienaars om die tegnieke van die sekulêre hulp-professies, wat na vore gekom het as modelle vir pastorale werk met mense wat probleme ondervind met die spanning en druk van die lewe in ons huidige era, netso toe te pas nie.

Alhoewel daardie tegnieke van tyd tot tyd wel nuttig is, is hulle onbevoeg om die sentrale doelwitte van ‘n bediening te dra, wat daarna opsoek is om die betekenis en waardes wat die Christelike tradisie oor tyd gevorm het, te beliggaam. Hierdie tegnieke is ook onbevoeg om ‘n bediening te dra aan mense wat vasgevang is in ‘n kultuur wat ly onder die ‘onwelsyn’ van norme- en grense-fragmentasie. Hy stel voor dat hierdie ondersteuning afgelei behoort te word van die kernwaardes en betekenis wat gewortel is in die primêre tekste van die Christelike narratiewe tradisie.

Gerkin (1991:16) stel dan die volgende onderliggende uitgangspunte voor:

i. Die sentrale waardes en betekenis wat die normatiewe verstaan van die Christelike lewe gevorm het, was histories gesien, fundamenteel metafores en verbeeldingryk. “The Christian community has sustained itself over centuries of time by maintaining its loyalty to the biblical collection of stories and other writings that tell of the coming into being of a people who saw themselves as the people of God whose primary relationship was to that God, who brought them into being and sustained their life”. Die Christelike gemeenskap het haar identiteit gehandhaaf deur die toepassing en her-toepassing van die beelde, temas en metafore van hierdie Bybelse narratief. Vir die Christelike gemeenskap omvat dit ‘n normgewende visie op wat lewe is en behoort te wees. Dit suggereer ‘n sekere estetiese etiek – ‘n estetiese visie op wat goed, waar en mooi is.

ii. Gewone mense – wat hulself as Christene sien - neig om hul lewens te leef aan die hand van een of ander visie van wat die Christelike lewe vir hulle is. Dit beteken dat mense dikwels ‘n fundamentele intuïtief volg, en met tye ‘n onbevraagtekende, estetiese etiek – “...an aesthetic vision of the good and Christian life that they carry with them in their imagination”. Hierdie estetiese visie word grootliks beïnvloed deur die algemeen-aanvaarde estetika van die goeie lewe van die breër kultuur waarin hierdie individue leef.

iii. Die visie van hierdie goeie en Christelike lewe word ten beste gekommunikeer aan mense deur die versorger in die *taal* van metafore, beelde en narratief aan die een kant, en in die *taal* van verhouding, gesindheid en optrede aan die ander kant.

iv. Ontginning van hierdie Bybelse metafore behels onafwendbaar 'n herinterpretasie sodat hierdie betekenis in verband gebring kan word met die besonderhede van die kontemporêre situasie waarbinne die pastor besig is om te werk. Gerkin verwys na Paul Ricoeur se voorstel dat die ontginning van hierdie kern-metaforiese betekenis met die gepaste graad van agterdog uitgevoer behoort te word. Die doel is dus nie om te arriveer by een, presiese, vir-altyd-geldende verstaan van die kern-betekenis nie, maar eerder 'n voortgaande interaksie tussen hierdie kern-betekenis en die veranderende situasies in die geskiedenis om sodoende nuwe en hoogs genuanseerde verstaansmoontlikhede te skep.

v. Goeie pastorale werk behels altyd 'n dialogiese verhouding tussen die krisis van die spesifieke menslike situasie en die kern-metaforiese waardes en betekenis van die Christelike verhaal. Om aandag te skenk aan hierdie dialoog kan ten beste beskryf word as 'n hermeneuties-interpretatiewe taak. In navolging van Gadamer plaas ook Gerkin (1991:19-20) die etiket van "a fusion of horizons" tussen hierdie twee interpretasies op hierdie proses.

vi. Pastorale sorg as reaksie op mense en waar hulle lewe en besluite neem, moet gereed wees om die teenwoordigheid van normatiewe kwessies soos wat hulle voorkom in menslike taal, waar te neem – te wete die taal van verhouding, beelde, metafore en verhaal – en daarop te reflekteer saam met die mense in ons sorg binne daardie taalgenres.

vii. Gerkin (1991:22,46) meld dat hy binne 'n kontemporêre teologiese stroom opereer wat bekend geword het as metaforiese teologie, en neem hy die standpunt in dat geen een metafoor genoegsaam is om die ryke verskeidenheid van Christelike verstaan weer te gee nie. Gerkin werk dus met 'n metaforiese, narratiewe pastorale teologie.

1.2.5 Julian Müller: *Die Avontuur van Narratiewe Betrokkenheid*.

1.2.5.1 'n (Eko)-hermeneutiese Avontuur.

In navolging van Bons-Storm (1989) meld Müller (1996:12) dat 'n ware hermeneutiese pastorale proses nie anders kan as om avontuurlik te wees nie. Dit betrek mense en verhale bymekaar wat die tot dusver onbekende horisonne te voorskyn laat tree het en skep nuwe realiteite. Enige ware ontmoeting en kommunikasie vra van jou om oor jou grense te beweeg, om dit buite jou sekuriteit te waag. Dit laat jou kwesbaar, tog meen Müller dat hierdie kwesbaarheid die voorwaarde is vir ware verstaan. Gerkin (1984:45) stel dit soos volg:

Care and empathy are therefore shown to be reciprocal human activities in which the subjective limits of carer and one cared for are made vulnerable. Care involves the opening of the horizon of our understanding to admit the intrusion of the world of the other in the hope and expectation that something truly new may be shared in the encounter – a *fusion of horizons* in which the other is permitted to speak, to question our understanding and vice versa.

Om verbande tussen hermeneutiek en sisteemdenke te lê is nie iets nuuts nie. Widdershoven (1987:172) wys daarop dat Habermas reeds met sy kommunikatiewe handelingsteorie gepoog het om 'n verbinding tussen hermeneutiek en sisteemteorie te bewerk. Met die ontwikkeling van die konsep 'eko-hermeneutiese' het Müller egter nie die sisteemteorie in gedagte nie, maar ekosistemiese denke (Tweede-Orde Kubernetiek). Müller (1996:14) meld dat die klem in die hermeneutiese paradigma op verstaan binne die konteks van die geheel val, terwyl dit in die *eko-hermeneutiese* paradigma op die verstaan van die geheel en die ontdek van die betekenis van die geheel-konsep binne verskeie

kontekste val. Ter verheldering hiervan verwys Müller (1996:14) na Keeney (1981:47) se voorbeeld van die klavierspeler. Wanneer 'n klavierspeler vanuit 'n blote hermeneutiese paradigma waargeneem word, kan afwisselend op verskillende aspekte van die hele sisteem gekonsentreer word. Daar kan op die pianis en op die klavier en op die interaksie tussen die twee gelet word en daar kan goeie poging aangewend word om te verstaan hoe die handeling werk. Wanneer waarneming egter vanuit 'n eko-hermeneutiese paradigma plaasvind, word die toeskouer in die klavieruitvoering opgeneem. Dit word 'n geheelervaring met ander betekenisinhoudes as wanneer dit bloot gaan oor die verstaan van wat daar gebeur binne die konteks van die geheel.

1.2.5.2 Narratiewe Betrokkenheid.

Vir Müller lei dit vanselfsprekend tot 'n model van *narratiewe betrokkenheid*. Pastoraat wat vanuit 'n eko-hermeneutiese paradigma gedoen word, mond uit in 'n pastoraat van betrokkenheid by die totale narratiewe werklikheid wat ter sprake is. In so 'n pastoraat gaan dit nie bloot om rasonele, dialogiese diskoerse nie, maar om 'n ervaring van die geheel van die verhaal en 'n totale betrokkenheid daarby. Pocock (1995:155) verduidelik dit soos volg: "Narrative therapists are especially concerned with the wider social construction of attitudes and attributes, linking the individual not just to the family but to powerful cultural discourses which constantly define how people should behave and think".

Vir Müller is die implikasies van 'n eko-hermeneutiese paradigma vir die pastoraat verreikend. Dit plaas die pastoraat binne 'n sosiaal-konstruksionistiese denkraamwerk. Die pastor en die persone in terapie word mede-konstrueerders van 'n gedeelde realiteit. Die pastor is hivolgens nie die enigste en onfeilbare verteenwoordiger van die waarheid nie, maar 'n mede-speler in die verhaal van die soeke na die waarheid.

In hul artikel *Narrative Research: A Respectful and Fragile Intervention* vra Müller en Schoeman (2004:7-13) die kritiese vraag na die verhouding tussen narratiewe navorsing en intervensie, en tot watter mate die deelnemers of sosiale fenomeen betrek word by die navorsingsproses. Hulle kom tot die konklusie dat narratiewe navorsing 'n baie unieke vorm van intervensie behels, en om hierdie uniekheid te omskryf en vas te vang, kies hulle om eerder van *betrokkenheid* ("involvement") as intervensie te praat. Narratiewe navorsing, gebaseer op die sosiaal-konstruksionistiese paradigma, is per definisie ongemaklik met die konsep van intervensie. Vir hulle is intervensie te veel van 'n gelade term. Dit is gelaai met die gedagtes van 'n positivistiese en strukturalistiese benadering tot terapie (en navorsing); dit is gelaai met die persepsie dat iemand met deskundige kennis en vaardighede van buite intree. Müller en Schoeman (2004:7-13) stel dit soos volg, "From a narrative perspective, however, one can never be the outsider observer, or the objective expert who is able to intervene without being part of the system. Therefore, we choose for 'involvement'". Betrokkenheid waarmee respek en kwesbaarheid meegaan ("...because it takes the risk of involvement, of creating alternative stories without solutions and answers"); betrokkenheid wat nie voorgee om te objektiveer of te veralgemeen nie ("Responsibility replaces objectivity"), "...but it nevertheless points beyond the local, because of the integrity and truthfulness of the stories".

1.3. DIE RIGTINGGEWENDE METAFORE VIR HIERDIE NAVORSING.

1.3.1 Freedman en Combs: *Sosiale Konstruksie en Narratief.*

Freedman & Combs (1996:1) verwys na twee rigtinggewende metafore in hul nadenke, beskrywing en toepassing van kliniese aksies, te wete sosiale konstruksie en narratief. Wanneer ek narratief as rigtinggewende metafoor kies in beide terapeutiese en navorsingsaksies en prosesse, lei hierdie metafoor my

daartoe om aan mense se lewens te dink as verhale en om só met mense om te gaan dat hulle hul lewensverhale as betekenisvol en vervullend beleef. Wanneer ek sosiale konstruksie as rigtinggewende metafoor kies in beide terapeutiese en navorsingsaksies en prosesse, lei hierdie metafoor my daartoe om in ag te neem dat elke mens se sosiale en interpersoonlike werklikhede gekonstrueer is deur interaksie met ander mense en instellings, en om te fokus op die effek van sosiale werklikhede op die betekenis van mense se lewens. Freedman & Combs (1996:14) verwoord hierdie skuif in paradigma soos volg:

To our way of thinking, this different thing is not simply a further evolution of systems theory, it is a discontinuous paradigm, a different language. In its broadest form this paradigm has been referred to by many labels; while “post-structuralism”, “deconstructionism”, “the interpretative turn”, and “the new hermeneutics” have all been proposed, it seems to us that “postmodernism” is the most commonly used label at this moment for the worldview of which we speak.

Seker die mees belangrike kenmerk van die wêreldbeskouing wat narratiewe terapie informeer, is dat dit ‘n spesifieke gesindheid jeens die werklikheid behels. David Paré (1995:3) omskryf drie verskillende standpunt-innames aangaande menslike kennis van die werklikheid, hy skryf dat dinge “...(have) been evolving from a focus on the observed world as object, to a focus on the observing person as subject, to a focus on the place between subject and object, that is, the intersubjective domain where interpretation occurs in community with others”. Hiermee dui Paré aan dat daar drie oortuiginge aangaande die werklikheid bestaan, te wete:

- (1) dat realiteit kenbaar is – die elemente en werkinge daarvan kan akkuraat en herhaaldelik ontdek, beskryf, en vir menslike gebruik aangewend word;

(2) "...we are prisoners of our perceptions" – pogings om realiteit te beskryf, verklap aan ons meer van die persoon wat die beskrywing maak, maar nie veel oor die eksterne realiteit nie; en

(3) dat kennis na vore kom binne gemeenskappe van kennisdraers – "...the realities we inhabit are those we negotiate with one another".

Paré bevestig dat daar 'n geleidelike, tog onvolledige ontwikkeling van die eerste tot die derde siening plaasgevind het in die loop van hierdie eeu. Freedman en Combs (1996:20) merk 'n korrelasie op tussen Paré se drie gesigspunte en Eerste Orde Kubermetiek, Tweede Orde Kubermetiek, en die narratiewe/ sosiaal-konstruksionistiese wêreldbeskouings.

Freedman en Combs (1996:22) meld dat die aanvaarding van 'n postmoderne, narratiewe, sosiaal-konstruksionistiese wêreldbeskouing nuttige idees bied aangaande hoe mag, kennis, en waarheid in gesinne en groter kulturele kollektiewe onderhandel word.

1.3.2 Ruard Ganzevoort: *The Social Construction of Revelation*.

Gedurende April 2003 het dr. R. Ruard Ganzevoort in Manchester, Engeland, tydens die sesde tweejaarlikse konferensie van die Internasionale Akademie vir Praktiese Teologie 'n aanbieding gemaak, en vervat in die artikel, onder die tema *The Social Construction of Revelation*. Hierin bring Ganzevoort vars insigte na vore oor sosiaal-konstruksionisme, transendensie, taal en betekenis, Goddelike openbaring en Publieke Teologie. Hy skryf oor die mens se transendensie, die mense se beweging van binne na buite, wanneer die mense oor sy grense tree, en span hy hiervoor die begrippe *die magiese, die sakrale, en begeerte* ("Magic, Sacralization, Desire") in.

Openbaring lê aan die hart van godsdiens, stel Ganzevoort dit, maar is tegelyk 'n enorme struikelblok in die ontwikkeling van 'n Publieke Teologie binne die akademiese wêreld. Dit is vanuit hierdie tweeledige waarneming dat hy sy beginpunt vind om 'n prakties-teologiese diskoers te ontwikkel. Daar bestaan sekerlik lyne binne die praktiese teologie waarin lynregte verwysings na openbaring aanvaarbaar is, lyne wat dikwels uitvloei in deduktiewe of dan fundamentalistiese benaderinge. Gewoonlik is so 'n praktiese teologie alleenlik kommunikeerbaar binne die godsdienstige gemeenskap. Selfs al word dit aangebied op 'n akademiese vlak, skeep hierdie diskoerse sektariese tendense aangesien die appél op openbaring 'n waarheidstelling impliseer wat verhewe staan bo die moontlikheid van verifikasie en daarom 'n onttrekking van wetenskaplike redevoering behels. Ganzevoort noem dit sektaries aangesien dit wyer kommunikasie verhinder eerder as bevorder. En stel Ganzevoort dit dat hierdie benadering problematies is vir die daarstel van 'n Publieke Teologie.

Dit is in die lig van derglike strydpunte dat Ganzevoort daartoe gekom het om 'n sosiaal-konstruksionistiese benadering te aanvaar. Hy stel dit soos volg, "One of the most important features of this perspective is that much attention is given to the influence of the specific dialogues one is involved in on the possible meanings". Aangaande die prakties-teologiese diskoers rondom openbaring beteken dit dat die verskeie gesprekke en die verskillende stelle kriteria wat daarin funksioneer, in ag geneem moet word. 'n Tweede aspek van die sosiaal-konstruksionistiese benadering bestaan in die aandag wat toegestaan word aan wat Ganzevoort noem, "...the performative dimension of language. Instead of asking what revelation is, what content is revealed, and how we can evaluate competing claims to revelation, a social constructionist practical theology will ask what it means when someone invokes the language of revelation". Tog stel Ganzevoort dat dit nie verstaan moet word as relativisme nie.

Wanneer Ganzevoort oor *transendensie* skryf – wat noodsaaklik is vir openbaring – gebruik hy nie die term op 'n statiese wyse nie, maar om die dinamiek van die menslike lewe te beskryf wat deurgaans die grense van hul leefwêreld deurbreek en oorsteek. Hierdie oorsteek van grense van buite na binne word openbaring genoem, alhoewel dit nie beperk is tot die terrein van godsdiens nie, byvoorbeeld, elke keer wanneer daar gesprek gevoer word, word grense oorgesteek of dan, getransendeer. Maar daar is ook 'n beweging "...from the inside outward, in which we are actively transcending ourselves". Dit is op hierdie beweging wat hy wil fokus, en wil ondersoek in stel na hoe dit bydra tot die sosiale konstruksie van ons beleving van openbaring. Hy skenk verder kortliks aandag aan die konsepte van *die magiese, die sakrale, en begeerte*.

Ten opsigte van *die magiese* stel hy dat teoloë en sosiale wetenskaplikes tegelyk gepoog het om godsdiens en die magiese af te baken en teenoor mekaar te stel. Tog, stel Ganzevoort dit dat die magiese "...has returned to the scene of religion in everyday life". Die magiese is kenbaar as "inside-out" transendensie. "Through magical performances, individuals and groups attempt to move beyond the boundaries of human existence – the limits of reality, of life itself, of our capacities, and of our sensory perceptions". Die magiese het die beleving van die goddelike openbaring ten doel. "It has distinct performative features and evokes revelation".

Wanneer Ganzevoort skryf oor *die sakrale* verwys hy na Jacques Ellul wat aangetoon het hoedat die evangelie deur die loop van die Christelike geskiedenis verdraai is. Ellul sou aandui hoedat die Judaïsme en die Christendom die sakrale wêreld van die heidene vurig teengestaan het. "Christianity itself, however, came to be sacralized, partly because of the influence of pagan religions still operant in the lives of many converts in the early centuries. Some places (church buildings), times (Sundays), and persons (priests) were acknowledged as more sacred than others. Soon, particular gestures, words, and attire were needed to participate in these sacralized shapes of Christianity". Ellul kom tot die konklusie dat die

menslike bestaan bykans onmoontlik blyk te wees sonder die sakrale en dat hierdie aktiewe dryfkrag die mens weer en weer verlei om 'n *heilige* wêreld te skep, waarsonder ons nie sou weet hoe om te leef (of te oorleef) in hierdie wêreld nie. En merk hy op, "This paradoxical conclusion understands the sacred as preceding human existence and yet as the result of human creations".

Vir ons verstaan van "inside-out"-transendensie, beklemtoon die konstruksie van die sakrale - in die proses van sakralisering – die manier waarop die mens homself en sy leefwêreld transendeer deur sekere items (plekke, tye, persone) met simboliese betekenis te laai, hierdie items is dan nie langer wat hulle was nie, maar eerder, hulle word verwysingspunte na 'n ander (goddelike) werklikheid, en dien selfs as manifestasies van daardie werklikheid.

Die derde vorm van "inside-out"-transendensie waarvoor Ganzevoort skryf, is *begeerte* ("desire"). Hy verwys na Ploeger wat begeerte as *leitmotiv* aanwend in sy gemeentelid-geörienteerde praktiese teologie, hy definieer begeerte binne 'n antropologiese kategorie: "The mental capacity of desire is strength of mind that resists suffering. It is the ineffable and dynamic positively oriented desire for insight into the origin of life, stemming from deficiency and suffering. Desire for insight, into myself, into humankind, and into the world around me, and into present-day security, justice, love, beauty, and delight and to fulfillment in the future".

Alhoewel hierdie – op konseptuele vlak – maar 'n redelik losse definisie is, slaag Ploeger tog daarin om 'n paar sleutelkenmerke te identifiseer. Begeerte is verwant aan swaarkry, insig, en vervulling, en oorspan dit hede, verlede en toekoms. Verder slaag Ploeger se definisie daarin om begeerte as 'n menslike vermoë aan te dui, insoverre dit dui op die dryfkrag wat tevredenheid met die huidige situasie of belewenis, weerstaan. In plaas daarvan om net te vra 'Wat is?', handel begeerte eerder oor 'Wat as?'. "This makes desire the dynamic impetus for potentiality next to actuality, hope next to resignation, passion next to passivity."

Ganzevoort bied alhier die magiese, die sakrale, en begeerte aan en interpreteer dit as self-transenderende hunkeringe en aksies, en meld hy dat die self-transenderende dinamika in hierdie fenomene openbarende krag besit insoverre die objekte waarna verwys word in die *huidige* ingebring word. Hy brei verder hierop uit.

Through *magical* actions, a symbolic realm of meaning is entered where experiences can be constructed as divine disclosure. Through *sacralization*, places, times, and persons are constructed as sacred and granted the possibility to become manifestations of the divine, thereby creating a second, sacred universe. Through *desire*, what we hope for in the future becomes part of our present self, directing us in a certain way and coloring our experience and our identity.

Wanneer Ganzevoort hierna oor *Revelation and Public Theology* skryf, vra hy die dringende vraag, Watter voordeel kan ons daaruit trek om openbaring en transendensie op so 'n sosiaal-konstruktivistiese wyse te konseptualiseer; en watter nadeel lê daarin vir ons? Hierop lig hy onder andere die volgende voordeel uit: Die voordeel lê daarin dat dit hom in staat stel om sy teologiese onderneming aan 'n wêreld buite die kerk en teologiese instellings te kommunikeer. As 'n navorser wil Ganzevoort nie ingeperk word deur die belydenis-diskoers van 'n krimpende godsdienstige gemeenskap nie, en meen hy dat ons eerder in 'n era van "deinstitutionalization of religion" leef as van sekularisasie. Dit is in elk geval die geval binne sy leefwêreld, en merk hy op:

I live in a world of wild, unorganized devotion and I see no challenges in reiterating, restoring, or updating an outlived tradition. I want to be where the action is, where humans live their lives of hope and misery, magic and cynicism, love and

violence. I want to understand how they transcend themselves in their longings and their dreams and how they relate to whatever they call or don't call God. These humans I encounter inside the church, and outside the church. I am searching for means of communication between these groups, between such competing worldviews, or better still: between the fragments of religion popping up every now and then. I want conversation.

Ganzevoort stel dat die toepassing van 'n sosiaal-konstruksionistiese perspektief op transendensie en openbaring juis aan hom die taal bied om dit te doen. Verder, vir Ganzevoort is Publieke Teologie nie net teologie met 'n *oop oog* vir die behoeftes van hierdie wêreld nie. Vir hom is Publieke Teologie meer as 'n teologie wat bereid is om te interreageer met die lastige kwessies van die openbare debat, en is dit ánders as 'n teologie wat bloot daarna streef om die waardes van die Christelike wêreldsiening te demonstreer binne hierdie debat. Ganzevoort sien Publieke Teologie as dié uitdaging om ons metodiese kundigheid en ons kennis van spiritualiteit, betekenis en transendensie te deel. Hy wil die ervaringe en teologiese refleksies op en vanuit die Christelike tradisie in gesprek bring met die wêreld rondom ons. Ganzevoort stel dit soos volg, "That is why I try to open up the religious language of revelation, transcendence, and all the other theological concepts. My aim is to make the wisdom inherent to these concepts available for a new world, allowing new constructions to be made".

Die uitdaging vir die teoloog, en moontlik vir die kerk, is om te ontdek hoe ons die eksplisiete taal van die Christelike geloof en die implisiete taal van die sekulêre by mekaar kan uitbring. Hierdie twee wêreldes kan nie vernou word tot mekaar nie, maar ook kan hulle nie van mekaar geskei word nie. Hulle verteenwoordig uiteenlopende diskoerse met verskillende vrae, kriteria, en moontlikhede. Ganzevoort bevestig, "...[w]e need to become fluent in both languages".

Ganzevoort sluit af met die vraag of daar dan nie ook verliese is wanneer ons hierdie perspektief inneem nie? Sy antwoord: Natuurlik is daar. Ons maak ons los van die idee dat ons een of ander objektiewe waarheid kan identifiseer, “We mourn or enjoy the loss of an ultimate and absolute certainty. We renounce the claim that we can grasp intellectually the world we live in or the God we live with”. Maar, merk hy op, wat oorbly, is die taal van liefde, oorgawe aan die genade van die onbekende, aan fragmente van skoonheid, vreugde, geregtigheid en teerheid. Wat oorbly is geloof.

1.3.3 ‘n Nuwe paradigma vir dialoog: *Postfoundationalism*.

Die Christelike kerk bevind homself in ‘n moeilike posisie binne die huidige gesprek oor godsdiens en politiek, nie net omdat die Christendom al minder en minder ‘n eenheidsgeloof is nie, maar ook omdat daar met al meer noukeurigheid na die Christendom se stem geluister word. Verder, die Christendom se sterk en dikwels magtige stem ten opsigte van die mees belangrike knelpunte, wat die sogenaamde morele kwessies insluit, ontlok almeer vrae na hoeveel beïnvloeding deur die Christendom se stem toepaslik sou wees binne ‘n demokrasie waar politici daartoe verbind is om nie voorkeur te verleen aan enige spesifieke godsdiens of godsdienstige groep nie. ‘n Nuwe strategie is nodig vir sinvolle gesprek, ‘n strategie wat stemme van beide kante insluit en aandag aan skenk ongeag die kwessie wat op die tafel lê. Grondige gesprekvoering vra om meer as net polemieke en argumentering vanuit ‘n eie spesifieke gesigspunt. Ware gesprek vra van die deelnemers om oor die grense van hul eie bepaalde oortuigings te tree om sodoende gedagtes te deel en gemeenskaplikheid te ontdek.

Derglike gesprekvoering is geen maklike taak. Godsdiens en politiek kan beskou word as twee heeltemal verskillende dissiplines, of dan twee grootliks verskillende soorte paradigmas in die soeke na waarheid. Vir die verkryging van 'n groter mate van eenheid tussen godsdiens en politiek kan 'n wenk geneem word van die relatief nuwe filosofiese paradigma, te wete *postfoundationalism*. *Postfoundationalism* word gesien as 'n manier waarop wegbeweeg kan word van die filosofiese debat tussen *foundationalism* (die modernistiese aanname dat daar universele waarhede bestaan wat ontdek kan word deur die toepassing van universele, wetenskaplike metodes van rasonele navrae) en *nonfoundationalism* (die postmoderne argument dat daar geen universele rasionaliteit bestaan nie, en dat alle waarheid daarom heeltemal relatief is), aangesien *postfoundationalism* 'n middeweg sou kaart tussen hierdie twee perspektiewe. Die sentrale aanname van *postfoundationalism* is dat alhoewel dit nie moontlik is om 'n enkele finale waarheid te ontdek deur een enkele metode van rasonele navrae nie, vordering in die rigting van *waarheid* gemaak kan word deur oop en self-kritiese interdissiplinêre dialoog.

Met die Verligting het die gedagte gekom dat waarheid universeel is, en dat dit ontgin kan word deur die korrekte gebruik van ons rede, wat ook gesien is as universeel, as 'n enkel, verhewe navorsingsmetode. Hierdie denkwysie, wat later bekend gestaan het as modernisme of *foundationalism*, het die soeke na absolute fondamente vir kennis verplig, waarop verdere waarhede gevestig kon word deur die toepassing van die wetenskaplike metode. Binne hierdie model is godsdienstige openbaring, geloof, en godsdienstige oortuigings gevalueer en is 'n minderwaardige posisie daaraan toegevoeg in die soeke na waarheid en betekenis. Top status is aan natuurwetenskappe toegeken binne hierdie model, en is dit beskou as die enige weg waarlangs universele waarheid vasgestel kan word.

Geskiedkundig was godsdiens se reaksie op *foundationalism* merendeels om sy eie soort *foundationalism* te skep waarvolgens leerstellige waarhede beskou is as die basis waarop alle waarheid sou staan. Dit het gedien as regverdiging van

godsdiensle binne hul onderskeie geloofsgemeenskappe, maar het weinig bygedra tot die daarstel van gesprek tussen die geloofsgemeenskappe en gelowiges binne die wetenskaplik-empiriese lyn van *foundationalism*. Wetenskap en teologie het elkeen teruggetrek in sy eie kamp as gevolg van hierdie situasie soveel so dat hulle as opponente beskou is in die gesprek oor die aard van waarheid.

Postmodernisme of dan *nonfoundationalism*, het oorspronklik ontspring vanuit 'n reaksie op modernistiese denke, en neem 'n teenoorgestelde uitkyk op die werklikheid in. Vir die postmodernis is alle waarheid relatief, en bestaan daar geen absolute of universele fundamente nie. Gesprek tussen teenstellende uitgangspunte op waarheid is sinloos, aangesien geen een waarheid verhewe is bo 'n ander, ook is daar geen oorkoepelende rasionaliteit waarmee die geldigheid van enige iemand of groep se siening van die werklikheid geëvalueer kan word nie. Godsdienstige en nie-godsdienstige geloofstelsels van alle soorte geniet daarom gelyke status, maar daar bestaan geen moontlikheid tot gesprek omdat daar geen gemeenskaplike grond is waarop gestaan kan word nie.

Foundationalism en *nonfoundationalism*, wanneer beskou word as die enigste twee alternatiewe om na waarheid te kyk, laat teologie in 'n baie moeilike posisie. Nie een van die twee benaderinge bied aan teologie 'n stem buite die geloofsgemeenskap, of dan ten minste nie 'n stem wat ernstig opgeneem sal word nie. Vir lank was filosofiese teologie vasgepen deur die enkel opsie om te kies tussen een van hierdie twee benaderinge. Die landskap van filosofiese teologie het in die onlangse verlede drasties begin verander veral te danke aan verskeie navorsers wat begin het om 'n pad te baan tussen *foundationalism* en *nonfoundationalism*, wat nie net die sterkpunte van elkeen benut nie, maar tegelyk die merkbare tekortkominge van elkeen opsyskuif. Wentzel van Huyssteen (1999:8,112) het 'n groot bydrae gelewer tot hierdie nuwe modus van denke, waaraan hy die term *postfoundationalism* gegee het. *Postfoundationalism* “*splits the difference*” (Schrag 1992:7,166) tussen *foundationalism* en *nonfoundationalism*

op verskeie belangrike wyses. LeRon Shults (1993:43-77) lig dit toe aan die hand van vier koeplette waarin hy aandui dat *postfoundationalism* 'n benadering verteenwoordig wat geposisioneer is tussen hierdie voorheen gedigotomiseerde gesigspunte op rasionaliteit. *Postfoundationalism* bring hierdie ekstreme binne epistemologiese en hermeneutiese strategie byeen om 'n voller en meer volledige prentjie van rasionaliteit uit te lig. Deur hierdie versmelting van *foundationalist* en *nonfoundationalist* aannames word 'n derde kategorie van strategiese benaderinge tot verstaan van kennis en interpretasie na vore gebring. Shults se vier koeplette is die volgende:

- Geïnterpreteerde *belewenisse* bring voort en kweek alle *oortuigings*, en 'n netwerk van *oortuigings* informeer weer die interpretasie van *belewenis*;
- Die *objektiewe* eenheid van waarheid is 'n noodsaaklike voorvereiste vir verstaanbare navrae van kennis, en die *subjektiewe* veelvoudigheid van kennis weer dui die feilbaarheid van waarheidsaansprake aan;
- *Rasionele beoordeling* is 'n aktiwiteit deur sosiaal-gesitueerde individue, en die *kulturele gemeenskap* weer bemiddel ongetwyfeld die kriteria vir rasionaliteit;
- *Verklaring* het universele, trans-kontekstuele verstaan ten doel, en *verstaan* word weer afgelei van spesifiek-gekontekstualiseerde verklarings.

Die toepassing van *postfoundationalism* word grootliks verbind aan 'n soeke na 'n almeer toenemende interdisiplinêre dialoog tussen teologie en die natuurwetenskappe. Gegewe die lang geskiedenis van modernisme, en die meer onlangse postmodernisme, blyk die soeke na gemeenskaplike grond tussen teologie en wetenskap steeds 'n moeilike saak te wees, alhoewel die toenemende invloed van *postfoundationalism* hierdie taak meer haalbaar maak.

Postfoundationalism word gevestig op 'n nuwe verstaan van rasionaliteit wat wegbeweeg het van beide *foundationalism* en *nonfoundationalism*. *Postfoundationalism* sluit die gedagte in, dat terwyl die menslike spesie 'n "common sense rationality" deel wat oor tyd en kultuur strek, rasionaliteit talle verskillende vorme aanneem en strek tussen verskillende vlakke van die lewe. Rasionaliteit is die verantwoordelike soeke na duidelikheid, bevatlikheid en optimale verstaanbaarheid as wyses waarop ons onself en die wêreld kan hanteer, asook, die mees belangrike epistemiese doelwit wat die wyse waarop ons interreageer met ander vorm. Rasionaliteit, in hierdie sin, bestaan nie as 'n enkele, metadissiplinêre, universele metode om die waarheid te ontdek nie (soos in modernisme), ook nie as 'n geheel kontekstuele en gemeenskap-spesifieke aktiwiteit nie (soos in postmodernisme), maar as 'n wyse waarop na die waarheid gereik kan word deur verantwoordelike beoordeling en onderskeiding. Só 'n siening van rasionaliteit maak interdissiplinêre en interparadigmatiese dialoog nie net moontlik nie, maar inderdaad noodsaaklik in die soeke na die beste beskikbare antwoorde op al die vrae wat ons as mense vra aangaande wie ons is en hoe ons behoort te leef.

Vir Van Huyssteen (1999:239) sluit rasionaliteit 'n bewustheid in van die gedeelde kognitiewe, pragmatiese en evaluerende dimensies inherent aan die talle uiteenlopende vorme van menslike rasionaliteit. Dit is, hierdie dimensies van rasionaliteit mag dien as gronde vir kommunikasie tussen mense en groepe wat eintlik baie min in gemeen het in terme van kultuur, oortuiging, en beredeneringstrategieë. Hoewel, die daarstel van effektiewe kommunikasie en begrip vra meer as net die gewaarwording daarvan dat mense gemeenskaplike bronne van rasionaliteit deel. Hierop bespreek hy die volgende stappe daartoe – ek noem die eerste en tweede stappe, en brei ietwat uit op die derde.

- Ten eerste, *postfoundationalist rationality* vra om erkenning dat ons almal ingebed is in kulture en tradisies, insluitend geloofstradisies, volgens Van Huyssteen (1999:243). Hierdie kulture en tradisies, hetsy godsdienstig of nie-godsdienstig, bring saam met hulle spesifieke en unieke standaarde van rasionaliteit, wat nie altyd in ooreenstemming is met kulture en tradisies wat anders geposisioneer is nie, en hierdie standaarde bring ons saam met ons wanneer ons in gesprek tree met hulle wie se oortuigings en/ of tradisies verskillend van ons s'n is.
- Die tweede stap behels 'n kritiese evaluering van jou eie tradisies en geloofstelsels, en 'n voortdurende gewilligheid om daardie geloofstelsels te herstruktureer in die lig van nuwe ervarings en verstaan. Volgens Shults (1993:30) moet *postfoundationalism* oor meer gaan as net 'n kritiese evaluering van ons eie aannames, dit moet ook gaan oor 'n kritiese evaluering van die wyse waarop ons ons eie aannames kritiseer. Hoewel, wat *postfoundationalism* voorstel is nie net dat geloofstradisies ontvanklik moet wees vir eksterne invloede nie, aangesien dit in 'n sekere mate in elk geval sal plaasvind gegewe die poreusheid van grense tussen tradisies binne die groter kultuur. Eerder, wat verwag word van *postfoundationalism*, is 'n omhelsing van hierdie invloed, en 'n gewilligheid om 'n intensionele en aktiewe rol te speel in die luister na en die inkorporering van daardie stemme wat van buite die tradisies se grense met hulle praat. So 'n proses hang af van die pro-aktiewe deelname van die individu in self-kritiese evaluasie en aandagtige luister na stemme vanuit radikaal verskillende paradigmas. Van Huyssteen (1999:239) stel dit soos volg, "Postfundamentalist rationality, in 'lying across' different reasoning strategies, allows for a greater degree of efficiency in the process of bilateral, interparadigmatic exchange".

- Die derde stap behels die betrokke maak van ander in ware *postfoundationalist conversation* sonder om af te sien van jou eie spesifieke verbintnisse. Dit is, vanweë die multidimensionele aard van menslike rasionaliteit behoort ons pluralistiese, interdisiplinêre (asook interparadigmatiese) gesprekke te betree met ons persoonlike oortuigings steeds ongeskonde, en om terselfdertyd teoreties bemagtig te wees om oor die grense en beperkinge van ons eie kontekste en tradisies te tree.

Postfoundationalist conversation sal nie altyd tot konsensus lei nie, en het in der waarheid nie konsensus ten doel nie, alhoewel dit sekerlik die ideaal bly. Pluralisme word erken as 'n voortgaande en onvermydelike realiteit, en derhalwe word *postfoundationalism* se taak gesien as die moontlik maak van wedersydse begrip en kommunikasie binne daardie pluralisme. Nicholas Rescher (1993:3 e.v.) het die term “dissensus tolerance” gemunt om die inherente pluralisme van menslike denke, oortuiging, oordeel en aksie aan te dui. Wanneer dergelyke verdraagsaamheid toegepas word, kan ons afstand doen van ons behoefte dat ander altyd saam met ons moet stem, en eerder fokus op die meer belangrike taak om gemeenskaplike grond vir kreatiewe en verdraagsame gesprek binne die publieke terrein te vestig.

1.3.3.1 *Postfoundationalism* en Sosiaal-konstruksionisme.

Praktiese teologie is 'n dissipline wat aan 'n aantal dissiplines grens. Buiten die teologiese dissiplines, is die gebiede van antropologie, sosiologie, en sielkunde, onder andere, *bure* van praktiese teologie. Müller (2004:297) merk op dat daar in al hierdie gebiede, soos in praktiese teologie, ontwikkeling in die rigting van die narratiewe benadering plaasvind. Müller voel hom tuis met beide die paradigmas van *postfoundationalism* en sosiaal-konstruksionisme. Müller (2004:297) merk op, “These two paradigms developed in different fields, both aiming at the same objective though: a *third way*, a way out of being stuck in modernistic or

foundationalist science and theology on the one hand, and the fatalism of some post modernistic approaches, on the other”. Müller meld in sy artikel, *HIV/ AIDS, narrative practical theology, and postfoundationalism: The emergence of a new story*, hoedat hy tydens ‘n konferensie in Chicago, aangebied deur Michael White, Jill Freedman en Gene Combs, opnuut beïndruk was met “...the possibilities of the co-construction of preferred realities”, en hoedat hy tydens sy besoek aan Wentzel van Huyssteen, professor aan die *Princeton Theological Seminary*, onmiddellik beïndruk was met sy *postfoundationalist theology*. Müller skryf,

I was inspired by the possibilities of *postfoundationalist theology* as a practical theological epistemology - a way of thinking about and doing practical theology. It also reminded me of social-constructionism. Like *postfoundationalism*, social-constructionism is an effort to come to a more balanced and viable epistemology after the cul-de-sac that resulted from some postmodernist approaches.

Müller verwys in sy artikel na ‘n lesing wat Van Huyssteen sou lewer (“...the first Gifford lecture for 2004”). Hierin meld Müller dat Van Huyssteen nie terminologie soos *sosiaal-konstruksionisme* gebruik nie, maar dat dit tog opmerklik is dat hy dieselfde gedagtelyn volg wanneer hy ten gunste van *postfoundationalist rationality* argumenteer, “...we cannot talk abstractly and theoretically about the phenomenon of rationality anymore: it is only as individual human beings, living with other human beings in concrete situations and contexts, that we can claim some form of rationality”. Hierop merk Müller op: “In social-costructionism there is a deep-rooted belief that we, with our rationality, are socially constructed”, en dat Van Huyssteen dan ook sou argumenteer ten gunste van “...a construction of rationality/ identity based on *own experience* which is also capable of reaching beyond”.

Müller verwys na Van Huyssteen, “It is in this sense, then, that a postfoundationalist notion of rationality reveals the fact that one’s experience is always going to be rationally compelling, even as we reach out beyond personal awareness and conviction to interpersonal (and interdisciplinary) dialogue”. Hierop bevestig Müller dat die idee van sosiaal-gekonstrueerde interpretasies en betekenis duidelik deel uitmaak van die *postfoundationalist* benadering.

1.4. DIE RAAMWERK EN BEWEGINGS VAN DIE NAVORSING.

Buiten die metafore narratief en sosiale konstruksie diskoers benut ek *writing* as rigtinggewende metafoer. In die artikel *Fiction Writing as Metaphor for Research: A Narrative Approach* meld die skrywers, Müller, Van Deventer & Human (2001:78), hoedat Alice Adams se formule vir skryf (“writing”) – ABDCE: vir *Action, Background, Development, Climax, Ending* – hulle getref het as ‘n ander manier waarop die verhaal van ‘n narratiewe benadering tot navorsing ontwikkel kan word. “What we like about the *writing* metaphor is that it puts emphasis on the wholeness of the research process. It has the development of one consistent story in mind”.

Die volgende momente verleen aan die navorsingsproses beweging en ontwikkeling:

1.4.1 Die aksieveld van die navorsingsverhaal.

Volgens meer modernistiese benaderings tot navorsing val die klem op die probleem en die korrekte formulering daarvan, terwyl die klem in die meer narratiewe benadering eerder op die aksie(-veld) as die probleem val. “You begin with action that is compelling enough to draw us in, make us want to know more”, aldus Lamott (1995:62). Die narratiewe navorser het ‘n dekonstruksie-agenda – “Things need to be unpacked and alternatives have to be explored”. Volgens

hierdie benadering is dit nie net nodig om die probleemareas van die lewe na te vors nie, maar elke aksie, met 'n alternatiewe verhaal in gedagte. Die aksie(-veld) omsluit die probleem, maar is meer as net die probleem. Dit gaan oor die *nou* van die verhaal. Die navorser moet in die *nou* bly, nie die vorige *nou* of die volgende *nou* nie, maar hierdie *nou* (Lamott 1995:48). Dit is hierdie *nou* wat as die heel eerste stap van narratiewe navorsing beskryf moet word. Die navorser moet probeer *sien* wat aan die gebeur is.

Ek wil soos Müller en ander (2001:80) navorsing doen as 'n vorm van praktiese wysheid ("practical wisdom") wat waarde heg aan die verhale van mense en gemeenskappe. In plaas daarvan om met hipoteses te werk van wat behoort te wees, poog die narratiewe navorser om in die eerste plek die *habitus* te verstaan. Maar daar is ook 'n tweede aksieveld, en dit is die *interaksie* van die navorser met die aksie wat nagevors word. Müller en ander (2001:81) stel dit soos volg, "The action of research consists of an interacion with people and their actions. We understand research as a social-constructionist process". Deur die navorser se interaksie met die aksie(-veld) word hy deel van die aksie(-veld).

Die aksie en aksieveld van kinders wat in hul vroeë kinderjare seksueel gemolesteer is en hul verhale van oorleef en opstaan teen die effek daarvan, het so 'n indruk en appél op my gemaak dat ek met hierdie spesifieke aksie en aksieveld wil interaksie hê.

1.4.2 Die *agtergrond* van die navorsingsverhaal.

Volgens Lamott (1995:62) is die agtergrond, "...where you let us see and know who these people are, how they've come to be together, what was going on before the opening of the story". En gebruik Lamott (1995:74) die beeld van 'n ontwerp vir 'n toneelstuk, rolprent of storie:

It may help you to know what the room (or ship or the office or the meadow) looks like where the action will take place. You want to know its feel, its temperature, its colors. Just as everyone is a walking advertisement for who he or she is, so every room is a little showcase of its occupants' values and personalities. Every room is about memory. Every room is about layers of information about our past and present and who we are, our shrines and quirks and hopes and sorrows, our attempts to prove that we exist and are more or less okay. You can see, in our rooms, how much light we need - how many light bulbs, candles, skylights we have - and in how we keep things lit you can see how we try to comfort ourselves. The mix in our rooms is so touching: the clutter and the cracks in the wall belie a bleakness or brokenness in our lives, while photos and a few rare objects show our pride, our rare shining moments.

Müller en ander (2001:83) merk op dat wanneer ons mense uitnooi om ons nie net van die *nou* te vertel nie, maar om die kamers en plekke van hul verlede weer te besoek, "...we are working on the design of the set", en help ons hulle om die aksie teen 'n bepaalde agtergrond te stel. "...[T]his background is alive with associations and connotations of the past. Therefore working on the design often means revisiting previous situations".

Verder meen Müller en ander (2001:83) dat die eerste beweging in die navorsingsproses ("action") en hierdie tweede beweging ("background") saam, vergelyk kan word met Don Browning se eerste, tweede en derde bewegings, te wete: beskrywing, geskiedkundig en sistematies. Browning (1991:47) beskryf sy eerste beweging as horison-analise, "...[I]t attempts to analyze the horizon of cultural and religious meanings that surround our religious and secular practices",

en gebruik hy die term “thick description” om die noodsaaklikheid te beklemtoon dat die aksie(-veld) teen die agtergrond van verskeie perspektiewe nagevors moet word, onder andere sosiologie, psigologie, ekonomie. Ná hierdie ryk beskrywing en as deel daarvan, hoort die agtergrond uitgebrei te word om ‘n geskiedkundige perspektief in te sluit, asook daardie sistematiese konsepte wat reeds ontwikkel is aangaande die spesifieke en/ of verwante aksie(-velde).

Die eie verhale van twee kinders (*survivors*) en hul geleefde ervaringe sal dien as beskrywing van die agtergrond van die navorsingsverhaal, ook sal ek - met die nodige toestemming – die persoonlike lêers van hierdie kinders bestudeer om sodoende agtergrond-inligting van hierdie kinders binne die welsynsisteem, en die sisteem se hantering van hierdie kinder *survivors* tot dusver, te bekom. Ek sal ook die kinders se eie weergawes (verhale) van hierdie agtergrond probeer weergee. Verder sal ek ander, reeds bestaande modelle en teorieë bestudeer en my perspektiewe daarvan weergee as deel van die agtergrond van die navorsingsverhaal.

1.4.3 Die ontwikkeling van die navorsingsverhaal.

Die navorsingsproses gaan oor meer as net storie-vertelling. Dit gaan ook oor storie-ontwikkeling. Hoffman (1990:10) verwoord dit soos volg, “Together, while talking, interviewer and family may come up with some understandings or ideas that are different from those the family may originally have had in mind, and also different from those the therapist may originally have had in mind”. Anderson & Goolishian (1992:37) verwoord die ontwikkeling van die navorsingsverhaal soos volg:

The developing therapeutic narrative is always presenting the therapist with the next question. From this perspective, questions in therapy are always driven by the immediate conversational event. To not-know means that the accumulated experience and understanding of the specific therapist is always undergoing interpretive change. It is in this local and continuing process of question and answer that a particular understanding or a particular narrative becomes a starting point for the new and 'not-yet-said'.

Die narratiewe navorser weet nie vooraf wat die oplossings is of behoort te wees nie. Hy is nuuskierig en wag vir die navorsingsplot om te ontwikkel. Lamott (1995:60) vergelyk dit met 'n Kersfeesboom, waar die navorser homself dikwels in 'n situasie bevind waar hy al die versierings het vir die Kersfeesboom, maar nog geen boom het nie. Alles is reeds daar, maar dit lê rond sonder 'n plot wat dit saambind. Dit kan aanleiding gee tot mismoenigheid, want die karakters is daar, maar die plot ontwyk hom steeds. Anne Lamott (1995:60) gee die volgende raad:

I would stay with the characters, caring for them, getting to know them better and better, suiting up each morning and working as hard as I could, and somehow, mysteriously, I would come to know what their story was. Over and over I feel as if my characters know who they are, and what happens to them, and where they have been and where they will go, and what they are capable of doing, but they need me to write it down for them because their handwriting is so bad.

Die navorsingsproses is nie net oor storie-vertel nie, maar ook oor storie-ontwikkeling. As navorsers het ons 'n "interest of emancipation". Gergen (1999:5) meld dat "...in the hands of these scholars, the data dramatically succeeded in bringing provocative ideas about human interaction to life, thus generating debate and dialogue". Hierdie proses van mede-skeppende, mede-ontwikkelende kommunikasie/ gesprek is vir die navorser en mede-navorser noodsaaklik insoverre alternatiewe verhale binne hierdie ruimte en proses geskep word. Tydens hierdie proses is dit nodig dat die navorser en deelnemers op so 'n wyse interreageer dat alternatiewe verhale mede-geskep word.

1.4.4 Die *klimaks* van die navorsingsverhaal.

"You move them along until everything comes together in the climax, after which things are different for the main characters, different in some real way", aldus Lamott (1995:62). Vir alles om so bymekaar te kom in die klimaks neem dikwels lank. Hier is die nuuskierigheid ("curiosity") en geduld van die navorser van belang. Hy bring die stel in beweging en wag dan angstig vir die klimaks om te ontwikkel. "The person, who knows the outcome or climax before hand, hasn't even started the process of becoming a researcher. When understanding comes too quickly, it is not to understand at all"; en "You may perhaps just envision a temporary destination, but you must allow your characters to develop from there in their own way towards the end". Lamott (1995:114) gebruik 'n wonderlike metafoer om te beskryf hoe die skrywer/ navorser moet toelaat dat die plot tot sy eie klimaks ontwikkel, "If you're lost in the forest, let the horse find the way home. You have to stop directing, because you will only get in the way".

Dit is alhier dat ek die skep van onder andere "leagues", "communities of shared experience" en "insider witness groups" (vergelyk "outsider witness groups") as noodsaaklik geag het aangesien die *survivors* en die "insider witness groups" as

mede-navorsers en mede-skeppers van hul voorkeur-uitkomst self hul weg tuis kon vind, en kon ek as navorser ophou om in hul pad te gewees het. Verder bied dit die ruimte vir die ontwikkeling van 'n gemeenskaplike verstaan en gemeenskaplike kennis wat weer die weg baan vir emansipatoriese en transformerende aksies in hul eie lewens en gemeenskap.

1.4.5 Die *slot* van die navorsingsverhaal.

“And then there is the ending: what is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?”, aldus Lamott (1995:62). Om 'n navorser te wees, is om soos 'n skrywer, v^{ir} en saam met ander mense te droom. Lamott (1995:231) stel dit soos volg:

You are lucky to be one of those people who wishes to build sand castles with words, who is willing to create a place where your imagination can wander. We build this place with sand of memories; these castles are our memories and inventiveness made tangible. So part of us believes that when the tide starts coming in, we won't really have lost anything, because actually only a symbol of it was there in the sand. Another part of us thinks we'll figure out a way to divert the ocean. This is what separates artists from ordinary people: the belief, deep in our hearts, that if we build our castles well enough, somehow the ocean won't wash them away. I think this is a wonderful kind of person to be.

Aangesien ek *writing* as metafoor gebruik – en dit alhier slegs oorsigtelik bespreek het - benut ek verdere insigte daaromtrent binne elke beweging as inleiding tot elke hoofstuk.

1.5. DIE DEELNAME AAN EN EIENAARSKAP VAN HIERDIE NAVORSING.

1.5.1 Inleiding: *Participatory Action Research*.

We have chosen the term - participatory research - in order to emphasise the necessity to involve those persons who are the supposed beneficiaries of research in the entire research process. We are specifically talking about the participation of the working class, the peasants, the exploited and the poor in an analysis of their own reality.

Budd Hall (in Babbie & Mouton 2001:58)

1.5.2 Die metodologiese en epistemologiese basis van *Participatory Action Research*.

Die regverdiging om PAR as 'n onderskeibare metodologie te definieer, is nie soseer gegrond in die metodologiese, maar in die epistemologiese terrein. PAR kontrasteer nie net met die gewone navorsingsmetodes in die sosiale wetenskappe nie, maar volgens Reason (1994:329) is dit "...a methodology for an alternate system of knowledge production". Babbie & Mouton verwys na Cornwall & Jewkes (1995:1667) in hul bespreking van vier kenmerke wat PAR onderskei van gevestigde navorsingsmetodologieë:

Eerstens, die kernverskil tussen PAR en konvensionele metodologiese benaderinge lê in die toekenning van mag in die navorsingsproses. PAR is deelnemend tot die uiterste toe, aangesien dit gegrond is op die deelnemers se rol in die daarstel van die agenda, deelname in die insameling en analisering van data, en beheer oor die gebruik van die uitkomst. In 'n neutredop, PAR postuleer deelname tot die mate van gedeelde eienaarskap van die navorsingsprojek.

Reason en Rowan (1981) aangehaal in Babbie & Mouton (2001:58) verwoord dit soos volg, “New paradigm research involves a much closer relationship than that which is usual between the researcher and the researched: significant knowledge of persons is generated primarily through reciprocal encounters between subject and researcher, for whom research is a mutual activity involving co-ownership and shared power with respect both to the process and to the product of the research”. Reason (1994:1262) verduidelik waarom dit ‘n epistemologiese skuif konstitueer:

If social scientists are to let go of their control of the research process and engage with insiders as full co-researchers they have struck a blow at the epistemological assumptions of orthodox science. Our whole worldview and the framework of our intellectual strivings are fundamentally based on separation of subject and object. If we are to take seriously the proposal that social scientists work with insiders as co-researchers we must recognise this as a shift in the nature of our knowing.

Tweedens, PAR is in konflik met wat in die algemeen erken word as normale sosiale wetenskap aangesien dit uitdruklik die politieke arena betree. PAR spreek deurgaans die vraag na watter politieke belange bevredig word aan. Fals-Borda & Rahman (1991) beskou PAR as ‘n metode waarop die alleen-reg op die skep van kennis wat gevestigde, bevoorregte belange dien, teengestaan word. Fals-Borda, soos aangehaal deur Reason (1994:333) verwoord dit soos volg:

If an inquiry is primarily engaged in the service of a dominant class it will not need to dialogue with people: it is not interested in their reality, but rather in imposing on them a dominant reality. On the other hand, if an inquiry is engaged in the service of the development of people, it will necessarily engage with them in dialogue. This points us in the direction of the possibility of a ‘real popular science’.

PAR se duidelik waarneembare politieke standpuntinname kan direk verbind word aan PAR se teoretiese grondslag. Hiervoor is PAR baie aan Kritiese Teorie verskuldig aangesien Kritiese Teorie die politieke rol van wetenskaplike kennisproduksie beklemtoon. Kritiese Teorie beklemtoon ook die dialektiek van teorie en praktyk, en dit verteenwoordig die derde kenmerk wat PAR vestig as 'n onderskeibare navorsingsmetode. PAR se noue verbintenis aan aksie-navorsing (“action research”) beteken dat PAR homself nie net met navorsing as “science-making” bemoei nie, maar ook as 'n “...methodology for productive work (and not only research)”, volgens Fals-Borda (1988:46).

Ten laaste, PAR konstitueer 'n epistemologiese skuif deurdat dit die fundamentele belangrikheid van “experiential knowing” beklemtoon. Volgens Fals-Borda (1991:4) beteken dit dat “...it is through the actual experience of something that we intuitively apprehend its essence; we feel, enjoy and understand as reality”. Hierin, sowel as in die beklemtoning van aksie, gee PAR uitdrukking aan 'n uitgebreide epistemologie wat die herwinning van drie breë wyses van ken – te wete, dink, voel en optree (“acting”), behels.

1.5.3 Die verhouding tussen *Participatory Action Research* en soortgelyke metodologieë.

1.5.3.1 PAR as 'n weergawe van *aksie-navorsing*.

Alhoewel daar oor die presiese oorsprong alleen gespekuleer kan word, word aanvaar dat aksie navorsing reeds sedert die 1940's as 'n onderskeibare vorm van navrae bestaan het. Kurt Lewin ontvang oor die algemeen krediet vir die bekendstelling van die term “action research” as 'n wyse waarop kennis aangaande 'n sosiale sisteem gegenerer kan word terwyl daar tegelyk gepoog word om dit te transformeer. As 'n vorm van aksie-navorsing is PAR ook gegrond

op hierdie voorstelle van Lewin (1946) en daaropvolgende navorsers wat aksie-navorsing verstaan het as 'n sirkulêre navrae proses wat diagnose van 'n probleemsituasie, die beplanning van aksiestappe, implementering, en die evaluering van die uitkomst, behels.

Alhoewel PAR gebaseer is op hierdie voorstelle is PAR se verhouding tot "action research" nie so ongekompliseerd as wat dit mag voorkom nie; dit impliseer nie sommer net dat "action research" plus "participation" gelyk aan PAR is nie. Die kwessie alhier is dat aksie-navorsing deelname ("participation") impliseer, maar dat dit nie "participation" by sy etiket insluit nie. Dus, om die navorsingsproses uit te voer in samewerking ("collaboration") met hulle wat 'n probleem ondervind, blyk 'n onderskeibare kenmerk van die klassieke aksie-navorsingsmodel te wees. Party aksie-navorsers staan verbaas oor die aandrang dat "participation" by "action research" gevoeg moet word. Vanuit hul perspektief is aksie-navorsing onmoontlik sonder deelname. Die vraag ontstaan dus wat sou die byvoeging van "participation" en die daarstel van 'n nuwe term regverdig binne 'n navorsingsveld wat reeds deur talle oorvleuelende terme beset word?

Die antwoord hierop lê daarin dat alhoewel PAR basiese elemente deel met die klassieke aksie-navorsingsmodel, het PAR dit in so 'n mate uitgebrei en aangepas dat dit 'n nuwe weergawe of ten minste 'n beduidende variasie van die klassieke model konstitueer. Ten eerste, PAR brei die deelnemende element van aksie-navorsing uit op 'n beduidende wyse. Nie net impliseer PAR groter deelname ("participation") en samewerking ("collaboration") as wat klassieke aksie-navorsing doen nie, PAR herdefinieer deelname deur mede-navorsers status aan deelnemers toe te ken. Elden & Chisholm (1993:121-142) verwoord dit soos volg, "Participation is understood in the sense of co-managing the research process and co-generating problem solutions and new knowledge".

Chesler (1991:760) bevestig dat deelnemers in PAR werklik mede-navorsers is, wie se “insider knowledge” net so betekenisvol vir grondige wetenskaplike betekenisstoekenning is as wat die tegniese vaardighede van die buitestaander navorsers en abstrakte algemene kennis is. Deelname in die sin van mede-navorsers status word beklemtoon as so ‘n dominante element dat die byvoeging van die term “participatory” hierdeur geregverdig word.

Ten tweede, Fals-Borda (1988:85) gebruik die term PAR om dit te onderskei van ander vorme van aksie-navorsing waar die doel nie sosiale verandering is nie, maar die handhawing en verdediging van die status quo. “PAR aims towards social change or transformation. Action research, on the other hand, is limited primarily to social reform as a goal.”

‘n Verdere rede vir die onderskeid tussen aksie-navorsing en PAR is dat alhoewel aksie-navorsing per definisie deelname impliseer, daar baie voorbeelde van “non-participatory action research” bestaan. Daar kan dus aksie-navorsing plaas vind sonder enige deelname deur die subjekte in die navorsingsproses. In der waarheid, tot onlangs nog het die navorsers in die mees algemene tipe aksie-navorsing steeds gepoog om soveel as moontlik beheer oor die navorsing en die aksies wat daaruit vloei, te behou. In die lig hiervan blyk dit noodsaaklik te wees dat die term PAR gereserveer word vir daardie projekte waarin die individue wat deel uitmaak van die navorsingspopulasie, aktief deelneem aan die navorsingsproses.

1.5.3.2 PAR as ‘n weergawe van *deelnemende navorsing*.

Deur die term PAR te gebruik bevestig mens nie bloot dat jy van aksie navorsing praat wat deelnemend is nie. Volgens Rahman (1993:75) is dit “...participatory research that unites with action for transforming reality”. In hierdie opsig impliseer dit ‘n sintese of konvergering van die twee tradisies, te wete aksie navorsing en

deelnemende navorsing. Dit impliseer verder dat PAR 'n weergawe of model van deelnemende navorsing is. Alhoewel, weer is die saak meer gekompliseerd as bloot die byvoeging van aksie by deelnemende navorsing.

Deelnemende navorsing het ontwikkel as 'n direkte resultaat van die toenemende klem wat op deelname in ontwikkelingsprogramme in die algemeen geplaas is. Deelnemende ontwikkeling het die belofte ingehou van 'n nuwe, populêre, "bottom-up", en endogeniese weergawe van ontwikkeling, wat vry sou wees van sy "colonial and techno-economistic shackles", aldus Rahnema (1990:201). Deelnemende navorsingsmetodologieë het so gewild geraak in landbounavorsing en ontwikkeling dat die term "participation" teen die einde van die 1970's deel gevorm het van die amptelike ontwikkelings-jargon. As deel van hierdie tendens is 'n internasionale netwerk van deelnemende navorsers in 1978 gevorm, wat deelnemende navorsing gedefinieer het as 'n geïntegreerde aktiwiteit wat sosiale ondersoek, opvoedkundige werk en aksie kombineer.

Die PAR beweging was grootliks gemotiveer deur die werk van Paolo Freire tot so 'n mate dat sommiges hom beskou as 'n legende in PAR. PAR volg Freire spesifiek na deur 'n eksplisiete politieke posisie in te neem met die oog op die bemagtiging van "disenfranchized and marginalized groups" om aksie te neem om hul lewens te transformeer. Die meeste PAR inisiatiewe het ook van die begrip "conscientization" gebruik gemaak in dieselfde sin as Freire, en dit is, "...the stimulation of self-reflected critical awareness on the part of the oppressed people of their social reality and their ability to transform it by their conscious action" (Rahman 1993:81). Dus, dit is weereens noodsaaklik om PAR te onderskei van die navorsingstradisies van waaruit dit ontstaan het, en om die term te reserveer net vir projekte waarin die navorsingspopulasie aktief deelneem aan die navorsingsproses asook die aksie, wat vanuit die navorsing vloei, help genereer.

‘n Verdere nuttige wyse waarop ons na die verhouding tussen PAR en deelnemende navorsing kan kyk, is om PAR te sien as ‘n spesifieke variasie van deelnemende navorsing in terme van die modus van deelname. Binne die breër deelnemende navorsingsmetodologie kan vier modi van deelname onderskei word, aldus Biggs (aangehaal in Cornwall & Jewkes, 1995:1669):

- i. *Kontraktueel* – mense word gekontrakteer om by die ondersoek en eksperimente van navorsingsprojekte betrokke te raak;
- ii. *Konsulterend* – mense word om hul opinies gevra en gekonsulteer alvorens navorsers intervensies deurvoer;
- iii. *Samewerkend* – die navorsers en die plaaslike mense werk saam daaraan om die projekte te ontwerp, wat geïnisieer is en bestuur word deur die navorsers;
- iv. *Kollegiaal* – die navorsers en die plaaslike mense werk saam as kollegas, wat verskillende vaardighede aan te bied het, in ‘n proses van wedersydse leer, waarin die plaaslike mense beheer het oor die proses.

1.5.4 Die beginsels van *Participatory Action Research*.

Huidiglik is PAR een van die navorsingsbenaderinge wat die algemeenste gebruik word. PAR is ‘n benadering wat in die algemeen gebruik word in “grassroots development” spesifiek in minderbevoorregte plattelandse gemeenskappe in die sogenaamde Derde Wêreld lande. Alhier het dit ontwikkel as deel van ‘n soeke na hulpverlening in ontwikkeling wat meer responsief is op die behoeftes en opinies van die plaaslike mense. In die lig van PAR se deelnemende en “bottom up” natuur word PAR dikwels gesien as ‘n alternatiewe benadering tot ontwikkelingsprojekte wat gewoonlik in ‘n tegnokratiese wyse van bo geïmplementeer is. Gegewe die groot aantal Suid Afrikaners wat in Derde Wêreldse omstandighede leef, is hierdie paradigma van spesifieke belang vir navorsers wat in hierdie lande werk.

Wat is die sleutelbeginsels van PAR? In 'n kort bespreking skenk ek aandag aan die volgende beginsels:

- Die rol van die navorser as veranderingsagent.
- Die belangrike rol wat toegeken word aan deelname.
- Die demokratiese natuur van die navorsingsverhouding.
- Hoe plaaslike kennis geïnkorporeer word in die navorsing.
- Die feit dat kennis gegenereer word met die doel om aksies te loods.
- Hoe bemagtiging gesien word binne PAR.

1.5.4.1 Die rol van die navorser as veranderingsagent.

Seker een van die mees belangrike vrae wat mens moet vra wanneer die kenmerke van PAR vasgestel word, is, wie die mense is wat deelneem aan PAR. Die twee tipiese groepe wat deelneem aan PAR is die navorsingssubjekte en die navorser. Die term *deelnemers* verwys na daardie mense wat as lede van die gemeenskap bestudeer word of wat beïnvloed word deur die beplande veranderinge, terwyl die term *veranderingsagent* gebruik word om te verwys na die professionele navorser wat as inisieerder betrokke is by PAR.

PAR word dikwels benut wanneer met *grassroots* groepe, gemeenskappe, sosiale klasse en hul organisasies in die Derde Wêreld gewerk word. PAR blyk die mees toepaslike te wees wanneer die groepe die volgende kenmerke vertoon:

- Sulke gemeenskappe is gewoonlik arm, minderbevoorreg of sosiaal en ekonomies uitgebuit en onderdruk. Hierdie groepe se “disenfranchized”, perifere posisie in die gemeenskap word beskou as 'n belangrike situasie wat deur PAR aangespreek moet word.

- 'n Verdere kenmerk wat 'n gemeenskap of groep uiters geskik maak vir 'n PAR projek, is hul kulturele kwesbaarheid. Hierdie term verwys na die feit dat sulke groepe dikwels nie deel vorm van die dominante kultuur in 'n land of streek nie.

Dit is interessant om op te merk dat die inisiatief tot PAR meer dikwels onderneem word deur “educated activists”. Dit is daarom nie vreemd dat in die meeste besprekings oor PAR dit vanselfsprekend is dat die professionele navorser 'n spesialis van buite die gemeenskap of area is wat PAR inisieer om sekere probleme aan te spreek. Alhoewel, hierdie aanname aangaande die identiteit van die veranderingsagent nie deur almal aanvaar word nie. Byvoorbeeld, Huizer (1984:17) beskou dit as vanselfsprekend dat PAR uitgevoer word deur navorsers vanuit daardie areas of lande waar hierdie sosio-ekonomiese of politieke kwessies aangespreek moet word. 'n Verdere beperking op die identifikasie van die veranderingsagent hou verband met die owerste politieke karakter van PAR: daar word van veranderingsagente verwag om onafhanklik te wees van makro-sosiale organisasies soos politieke partye.

1.5.4.2 Die belangrike rol wat toegeken word aan deelname.

Die mees uitstaande kenmerk van PAR, wat al die ander kenmerke informeer en beïnvloed, is dat dit deelname en samewerking tussen die deelnemers en die veranderingsagent behels. Wat behels hierdie deelname?

1.5.4.2.1 Deelname deur al die fases van navorsing.

Deelname impliseer dat lede van die navorsingssubjek geïntegreer word in die navorsing deurdat hulle ten volle en aktief deelneem aan die navorsingsproses, van die wegspring en deur die meeste, indien nie ál die fases van die navorsing. Navorsing word dus getransformeer in 'n interaktiewe, “communal enterprise”,

aldus Fals-Borda (1991:150). Dit is vir PAR van uiterste belang dat die navorsingsonderneming, in die breedste sin, mede-bestuur (“co-managed”) moet word deur die deelnemers en die navorsers. En word mede-eienaarskap van die navorsingsonderneming gepostuleer. Dis in die lig hiervan dat deelnemers beskou word as “co-researchers” of as “co-actors”. Met ander woorde, sowel as om te doen wat navorsers in meer ortodokse navorsing doen, word daar van veranderingsagente verwag om ook navorsingssubjekte te wees. En vir deelnemers beteken deelname en samewerking dat hulle die navorsing uitvoer vir hulleself, dus, hulle word nie maar net gekonsulteer in elke fase van die navorsing nie, maar word hanteer as outonome, verantwoordelike agente.

1.5.4.2.2 Die aard en graad van deelname.

Klem word daarop geplaas dat die samewerking en deelname outentiek en demokraties moet wees. Ongelukkig beantwoord die beskrywings van die aard van die deelname in die onlangse literatuur nie die vraag na hoe outentieke deelname gewaarborg kan word nie. Verder verskil PAR navorsers aangaande die graad van deelname wat hulle meen nodig sou wees vir ‘n projek om beskou te word as PAR, alhoewel hulle saamstem dat die graad van deelname in al die fases ‘n kritiese faktor is. Tog kan die grade van deelname vasgestel word. Aan die een kant van die skaal vind mens ‘n posisie waar deelname die *konsultering* van deelnemers na die sentrale aspekte van die navorsing beteken. Beweeg mens meer na die middel van die skaal vind mens die posisie waar deelname gesien word as ‘n *vennootskap* tussen die veranderingsagent en die deelnemers waarin besluitneming en beheer gedeel word tussen hulle wat ‘n aandeel het aan die uitkomst van die navorsing. Aan die ander ekstreem van die skaal vind mens die posisie wat dikwels beskryf word as “participant contro” of as ‘n “form of codetermination” waarin die deelnemers in beheer is van die ondersoek.

1.5.4.2.3 Die rol van die veranderingsagent in deelname.

Deelname het verreikende implikasies ten opsigte van die verwagte rol van die navorser: 'n rol wat verder gaan as bloot die deel van 'n gesamentlike besorgdheid met die deelnemers oor 'n praktiese probleem. Die navorser as veranderingsagent speel 'n direkte rol in die implementeringsproses van PAR deurdat hy opereer as 'n volle samewerker ("full collaborator"), "partisan", aldus Swantz & Vainio-Mattila (1988:141) of selfs mede-subjek met die deelnemers. Dit plaas verskeie belangrike verantwoordelikhede op die skouers van die veranderingsagent. Die volgende is van die algemene verantwoordelikhede wat geassosieer word met die veranderingsagent:

- i. Die veranderingsagent moet nie net alleen 'n ware verbintenis aangaan om vanuit demokratiese waardes te werk nie, hy moet veral daarnatoe werk om 'n meer demokratiese atmosfeer met die betrokke deelnemers, wat geken word deur wedersydse vertroue, te vestig.
- ii. Eerder as om aanwysend en dominerend te wees, moet die veranderingsagent 'n ondersteunende en fasiliterende (asook katalisatoriese) rol inneem, en moet hy gewillig wees om afstand te doen van eensydige beheer wat die tradisionele navorser oor die navorsingsproses gehad het.
- iii. Die veranderingsagent is ook verantwoordelik vir die vestiging van verhoudinge met deelnemers waarin beide partye interreageer deur saam te leer en geleer te word op 'n gelyke voet - dit vra van hom om intellektueel buigsaam te wees.

iv. Beide die veranderingsagent en die deelnemers dra hul kennis, tegnieke en ervaring by tot die navorsingsproses. Alhoewel die veranderingsagent kennis onder die deelnemers se aandag bring, moet hy, volgens McTaggart (1991:178) in die manier waarop hy dit doen “...scrupulously avoid academic imperialism”.

v. Dit word van ‘n veranderingsagent verwag om die wêreld van die mense wat hy bestudeer binne te tree en deel van die studieveld te word. Dit maak dit vir die veranderingsagent noodsaaklik om ‘n bewustheid te ontwikkel van homself wat binne ‘n raamwerk met bepaalde waardes werk wat aansienlik kan verskil van dié van die plaaslike deelnemers. Sekere navorsers stel voor dat die veranderingsagent ‘n soort van psigologiese of kulturele transformasie moet ondergaan deur hulself te “de-professionalize” of te “de-class” sodat hulle die grondvlak gemeenskap meer kan respekteer, verstaan en mee kan kommunikeer.

1.5.4.2.4 Redes vir die belang van deelname.

Dat deelname ‘n sentrale beginsel van PAR is, hou verreikende implikasies in vir die rol van die veranderingsagent en die aard van die metodologie in geheel, maar meer belangrik is dat PAR se beklemtoning van deelname verseker dat die volgende doelwitte van PAR nagestreef en bereik word:

- Bemagtiging.
- Vermindering van afstand sodat die navorsingsagent in kontak is met die “reality of local knowledge and experience” (Chesler 1991:766).

- Opbou van 'n basis vir “a common field of knowledge” (Swantz & Vainio-Mattila 1988) - dit is die somtotaal van akademiese plus plaaslike kennis en wysheid.
- Produksie van meer sosiaal-betekenisvolle navorsingsresultate.
- Vestiging van oorhalende langtermyn motivering.
- Demokratisering van wetenskap.

1.5.4.3 Die demokratiese natuur van die navorsingsverhouding.

PAR poog die onderskeid asook die sosiale en kommunikasie-afstand tussen die veranderingsagent en die deelnemers te verminder waardeur die subjek-objek-verhouding – wat tradisionele kwantitatiewe navorsing gekenmerk het – getransformeer word in 'n subjek-subjek-verhouding. Dit impliseer die volgende:

- In plaas daarvan dat deelnemers gesien word as navorsingsobjekte word hulle nou navorsingssubjekte. “In other words, PAR is not research done on other people and it does not treat people as objects for research”.
- Die gesag van die buitestaander professionele persoon of deskundige, wat gehuur word vir 'n ontwikkelingsprojek word vervang deur “a non-, or a-professional intermediary or co-actor” (Rahnema, 1990:216).
- Die asimmetriese verhouding van onderdanigheid en afhanklikheid implisiet aan die subjek-objek-verhouding maak plek vir 'n subjek-subjek-verhouding wat ontvou in “symmetrical, horizontal or non-exploitative patterns” (Fals-Borda & Rahman, 1991:25).

PAR se aandrang op die ontwikkeling van 'n subjek-subjek-verhouding kan toegeskryf word aan PAR se sensitiwiteit vir magsverhoudinge en hul rol in navorsing. PAR se onderliggende verbintenis tot sosiale gelykheid en magsdeelname kom na vore in PAR se verbintenis daartoe om mags- oneweredigheid, wat dikwels in ontwikkelingsprojekte raakgeloop word, aan te spreek. Vir beide die navorser en deelnemers impliseer die vestiging van 'n subjek-subjek-verhouding dat aansienlike energie bestee moet word om wederkerigheid en simmetrie in die verhouding te verseker. "Thus, in their interactions, all the participants in the research process should ideally function as equals who learn and teach together on an equal footing."

PAR se aandrang op die vestiging en handhawing van 'n subjek-subjek-verhouding impliseer verder dat die benadering tot leierskap in die algemeen "radically egalitarian" (Reason 1994:334) sal wees. Dit is, van bo-na-onder gesagstrukture word verwerp en geen permanente hiërargieë word gevestig. Wat die navorsingsproses betref, word vryheid van professionele beheer as lewensbelangrik gesien om sodoende gemeenskapsbeheer van 'n projek te verseker. Klem word geplaas op "a-professional" of dan "lay leadership" (Chesler 1991:7). As 'n uitvloeisel van die subjek-subjek-verhouding word 'n benadering binne die gemeenskap van 'hulle' in plaas van 'ons' projek geminimaliseer.

1.5.4.4 Die inkorporering van plaaslike kennis in die navorsing.

Die sentrale PAR-beginsel van deelname of samewerking het meer belangrike gevolge, spesifiek vir die wyse waarop kennis waargeneem word. Die deelnemers se wyskede en bekwaamhede - "local knowledge", ook na verwys as "insider, traditional or popular knowledge" - word waardeur en gerespekteer, selfs geeër, gevier en geprys in die PAR benadering. Dus, die deelnemers se "local knowledge", hul perspektiewe van hul situasie en omgewing word op gereken en ingewerk in die navorsingsproses. "In fact, local knowledge is considered by most

participatory action scholars as necessary for valid scientific sense-making as the outsider researcher's technical expertise and abstract general knowledge", aldus Elden & Chisholm (1993:133). Hierdie bekragtiging en herstel van die status van "local knowledge" het die bemagtiging van die deelnemers ten doel deurdat hulle in staat gestel word om die waarde van hul kennis te herken. Die ineenleg van plaaslike en akademiese kennis "...into a common field of knowledge" laat die daarstel van 'n baie meer akkurate prentjie toe, asook 'n meer omvattende verstaan van die situasie.

1.5.4.5 Die generering van kennis met die doel om aksies te loods.

PAR is ontwerp met die uitdruklike doel om uit te mond in praktiese, sosiale aksies en verandering. PAR is dus deurlopend besig om die vraag 'Wat is die waarde van hierdie navorsing vir hulle wat bestudeer word?', te beantwoord. In die algemeen is die aksies wat PAR poog te ontwikkel geen eng beskoude tegniese aktiwiteite nie, maar kan dit beskryf word as "...any coherent and complex form of socially established co-operative activity" (McTaggart 1994:318). Verder, PAR het ten doel om aksies te stimuleer wat tot voordeel van en direkte nut het vir die deelnemers, en wat aanleiding gee tot die verbetering van hul eie praktyke en situasie. "PAR is particularly concerned with action which induces positive, progressive, remedial and corrective social change and transformation, this concern represents a major characteristic distinguishing PAR from other types of action research". In die lig van hierdie fokus op verandering van sosiale strukture is dit nie vreemd dat PAR beskou word as uitermate geskik vir wat in die algemeen na verwys word as "socially oriented projects" (Rahnema, 1990:201).

PAR beskou die bovermelde self-organiserende aksies as kollektiewe ondernemings. Dus, die generering en bevordering van "people's collectives" word beskou as nog 'n primêre doelwit van PAR. "These collectives often take the form of grass-roots groups or social movements through which people can be mobilized

for action from the bottom up”. En indien geen geskikte organisasies reeds in die gemeenskap bestaan waar PAR geïmplementeer moet word nie, word die deelnemers aangemoedig om self een te skep deur “self-mobilization”, aldus Rahman (1988:116). In terme hiervan stel Fals-Borda (1991:8-9) ‘n tegniek genaamd “valuing and applying folk culture” voor, wat gebaseer is op die herkenning van die essensiële of kern-waardes van die mense in elke streek. Oor die algemeen reken PAR-navorsers “self-mobilization” van kardinale belang aangesien dit “...a self-reliant, assertive culture” (Rahman, 1991:16) binne hul organisasies bevorder en sodoende selfstandig-wording. Verder stel PAR-navorsers dit dat wanneer deelnemers ervaring opgedoen het in die mobilisering en organisering van aksie(s), hulle weer ander minderbevoorregtes sal stimuleer en ondersteun om soortgelyke aksie(s) te begin. Die doel hiervan is om geleidelik hoër vlak organisasies te vorm deurdat kleiner organisasies gefedereer word en deurdat verbintenisse tussen soortgelyke organisasies ontwikkel word.

1.5.4.6 Bemagtiging binne PAR.

Deelname in die skep van kennis en die aksies wat deur PAR gegenerer en gepromoveer word, dien as voorbereidingswerk vir bemagtiging – ‘n sleutel-element van PAR, wat dan ook PAR onderskei van ander vorme van aksie-navorsing. PAR is ‘n metodologie wat die verkryging van mag vir die deelnemers ten doel het en nie net groei vir die “grassroots” bevolking nie. “It is accorded such a high priority that PAR could be seen as a research approach for empowering participants and only secondarily as a methodology for producing research in the conventional sense. PAR is therefore considered to be inquiry as empowerment”, volgens Reason (1994:329). Die aanname onderliggend hieraan is dat die skep van kennis deur navrae nie ‘n doel opsigself is nie, maar ‘n middel tot bemagtiging. Dit word verder gestel dat deur die sleutel-komponent van bemagtiging transformasie binne die gemeenskap en sosiale geregtigheid bereik sal word.

Hierdie mag word in die algemeen “people’s power” (Rahnema, 1990:204) genoem, “[W]hat is thus referred to here is primarily – but not exclusively – political empowerment”. Dit behels die in staat stel van deelnemers om protagoniste te wees in die bevordering van hul gemeenskap en ter verdediging van hul eie klas- en groepsbelange.

1.5.5 Müller en Schoeman: *Narrative Research - A Respectful and Fragile Intervention.*

In hul artikel *Narrative Research: A Respectful and Fragile Intervention* vra Müller & Schoeman (2004:7-13) die krities vraag na die verhouding tussen narratiewe navorsing en intervensie, en tot watter mate die deelnemers of sosiale fenomeen betrek word by die navorsingsproses. Müller & Schoeman bespreek dan verskillende benaderinge, wat verskillende antwoorde op hierdie vraag bied. *Kwantitatiewe navorsing* plaas klem op die toekenning van syfers en waardes aan verskillende veranderlikes. Babbie & Mouton (2001:48-49) meld dat die navorsingsobjekte binne hierdie benadering gesien word as “outsiders”. Aan die ander kant werk *kwalitiewe navorsing* vanuit ‘n “insider”-perspektief (Babbie & Mouton 2001:53,55-56). *Participatory action research* neem egter betrokkenheid ‘n stappie verder, insoverre die navorsingsobjek aktief deelneem aan die navorsingsproses. Dit is navorsing waar “...the validity and value of research results are tested through collaborative insider-professional researcher knowledge generation and application processes in projects of social change that aim to increase fairness, wellness and self-determination”. Boog, Keune en Tromp (2003:419) definieer PAR as “...social action research which is participatory and practice-orientated, which aims to find solutions to social problems and to emancipate individuals and groups confronted with such problems”.

Vir Müller & Schoeman (2004:7-13) is daar besliste raakpunte tussen 'n narratiewe benadering tot navorsing en PAR, alhoewel narratiewe navorsing altyd teen die agtergrond van 'n sosiaal-konstruksionistiese paradigma verstaan moet word. Volgens hulle behels dit 'n ander kyk na die waarheid, met die klem eerder op 'n geloofwaardige proses as op 'waarheid' opsigself. In hierdie opsig is daar 'n sensitiwiteit dat die navorsingsproses nie misbruik word om die 'waarheid' vas te stel nie. Kotze & Kotze (2001:9) verwoord dit soos volg, "...participatory action research that will primarily be to the advantage of the participants".

Vir Blyler (1996:330) kan die narratiewe navorsingsproses alleen verstaan en geëvalueer word in die lig van die narratiewe diskoers. En verduidelik hy dat navorsers aangetoon het dat die inligting wat hulle ondersoek het meestal in die vorm van stories voorgekom het. Daarom moet die verstaan en interpretasie van stories deel van die navorsingsproses wees en nie net die analisering van data nie. Vir Müller & Schoeman omvat die subtitel van Rubin & Rubin (1995) se boek die essensie van hul verstaan van goeie (narratiewe) navorsing: *The Art of Hearing Data*. Data behoort in die eerste plek nie geanaliseer en ge-fynkam te word nie, maar ge-*hoor* word. Om na stories te luister en hul bedoelde betekenis raak te *hoor*, is 'n kuns veel meer as 'n tegniek. Willows & Swinton (2000:42) stel dit soos volg,

Pastoral theology needs to pay minute attention to seeing and understanding a particular phenomenon and to listen before moving into carefully chosen words. Contextually and situationally sensitive pastoral theologies will be modest in their claims and assertions. This is a welcome feature amidst the past grandiosity of many theological enterprises which have sought to control and order the world rather than to understand it and to set particular individuals and communities free.

1.6. DIE ETIESE ASPEKTE VAN HIERDIE NAVORSING.

1.6.1 Müller, Van Deventer & Human: *Subjektiewe integriteit en geloofwaardigheid.*

In hul artikel *Fiction Writing as Metaphor for Research: A Narrative Approach* verwys die skrywers na 'n opmerking deur Graham (2000:107), te wete, "The crisis of post modernity is not simply one of believing, but of revolutions in patterns of work and leisure, use of technology, the exercise of civic power, participation and citizenship, access to resources, relationships to the environment, and the use and abuse of innovations", en voeg die skrywers by "...the use and abuse of research".

Verder stel die skrywers dit dat hulle – so ook die navorser self – deel wil hê aan "...the revolution of patterns of research in order to deconstruct the sometimes abusiveness of research projects. We want to be researchers who do not pathologize or victimize their narrators" (in Graham 2000:112). Vir hulle is die doel van navorsing nie die bewerking van verandering nie, maar om na die verhale te luister en om in hierdie verhale ingetrek te word. Hulle stel dit, dat terwyl die strukturalistiese navorser objektiwiteit in gedagte het en probeer om 'n waarnemer-van-buite te wees en verandering van buite-af probeer bewerkstellig, die narratiewe navorser *subjektiewe integriteit* in gedagte het en streef na *deelnemende waarneming* ("participatory observation").

1.6.2 Karl Tomm: *Therapeutic violence en Therapeutic loving.*

Freedman & Combs (1996:269) verwys na Karl Tomm wat homself sien as 'n terapeut wat in die eerste plek homself verbind tot die daarstel van bemagtigende verhoudinge, en in die tweede plek ondersteunende, helpende verhoudinge, en het hy vir homself drie dinge geïdentifiseer wat hom aan hierdie voorkeur sou herinner:

- Die eerste is 'n verwysing na Maturana se teenoorstaande terme “therapeutic violence” en “therapeutic loving”, waar “therapeutic violence” verwys na “...any imposition of one’s will upon another”, en “therapeutic loving” as “...opening space for the existence of the other”, wat Tomm dan sou help om telkens te kies om op wyses op te tree waarvan hy oortuig was sal bydrae tot die mede-skepping (“co-creation”) van bemagtiging en ondersteuning.
- Tomm se tweede metode om homself eties te konstitueer in verhouding met ander, is om telkens homself te toets oor hóé hy die mense met wie hy werk, sien. “Since seeing people with problems as subjugated, oppressed, or restrained (as opposed to, say, uneducated, ill, or stubborn) helps him choose empowering methods, he endeavors to see people in these ways”.
- Derdens, Tomm het vier riglyne uitgestip waarvolgens hy homself en ander bemagtig: “*grounding* (being sensitive), *recursioning* (being mindful), *coherencing* (being congruent), and *authenticating* (being honest). Each of these guidelines – you might note that the ‘-ing’ conjures a degree of ‘verbness’ – implies particular actions for Tomm”.

1.6.3 Freedman & Combs: *Practicing attitudes*.

In hul bespreking van “Ethics in Practice” verwys Freedman & Combs (1996:275-288) na 'n sewetal *practicing attitudes*. Ek verwys na en bespreek kortliks hierdie ingesteldhede:

1.6.3.1 Om myself te posisioneer.

Wanneer hulle praat van hulself posisioneer, verwys hulle na die gebruik om daardie aspekte vanuit hul *eie* ervaring, verbeelding en bedoeling duidelik en openlik te identifiseer. Sodoende betree hulle terapeutiese verhoudinge as feilbare mense, en nie as deskundiges (“experts”) nie. En merk hulle op, “Situating is a ongoing process”. Soos wat hulle nuwe idees bekendstel, stel hulle dit binne hul *eie* ervaring, en terselfdertyd sien hulle toe dat hulle nie die gesprek oorneem (“dominate”) deur te veel oor hulself te praat nie. David Epston het die term “transparency” bekend gestel om na hierdie proses van dekonstruksie en posisionering van die terapeut se bydrae tot die terapeutiese gesprek, te verwys.

1.6.3.2 Om te luister en vrae te vra.

Freedman & Combs meld dat hulle op ‘n stadium in hul werk struktuur aan ‘n gesprek sou gee deur die stel van spesifieke, doelwit-gedrewe vrae. Hul rasionaal daaragter was dat indien mense toegelaat sou word om net te praat hulle maklik kon ‘wepsink’ in hul probleme, en dit sou nie baat nie. Nou, sê hulle, begin hulle deur op ‘n dekonstruktiewe wyse na mense se verhale te luister. Sodoende hoop hulle om begrip te verkry vir mense se “local culture” en hul bepaalde dilemmas, terwyl hulle terselfdertyd ruimte skep te midde van die probleem-deurweekte verhaal. In plaas daarvan om hul gespreksgenote uit te nooi om verder ‘weg te sink’ in die probleme, poog hulle om hulle te “join” in hul ervaring van die wêreld. “For us, this initial listening sets an ethical tone in which we commit to joining people in their struggles.” Michael White (1997:198) merk op, “In joining collaboratively with persons in multiple actions that contribute to the foundations of possibility in person’s lives, therapists become relatively decentred in this work...”.

In hul interaksies met mense vra hulle eerder vrae as om te interpreteer, opdragte te gee, of om ingrepe te maak (“intervene”). “We do this for several reasons having to do with ethics.” Eerstens, alhoewel vrae nie neutraal is nie, is hulle meer “open-ended” as stellings. Mense kan kies hoe hulle op ‘n vraag gaan reageer, en as ons werklik luister na en waarde toeken aan mense se response, dan bly hulle idees, en nie ons s’n nie, in die sentrum van die terapie. “In the evolution of our work, we have moved from thinking about ourselves as storytellers to thinking of ourselves as audience members (or, at times, co-authors).”

Verder vra hulle dikwels vrae soos “Wil jy nog hieroor praat?”, en “Is jy gemaklik as ek jou hieroor iets vra?”. Hierdie en ander *voorkeur vrae* (“preference questions”) bied aan mense die geleentheid om te kies in watter rigting, alternatiewe, en narratiewe hulle verkies. “In deciding, people become experts about their own lives and actively tailor their therapy to their own desires.” ‘n Ander belangrike area vir navrae is om uit te vra na effek. Freedman en Combs noem dat hulle dikwels vra na die effek van bepaalde gesprekke en die terapeutiese proses in geheel. “Tailoring therapy in response to people’s preferred effects demonstrates our accountability for the effects of our work.”

1.6.3.3 Gebruike ten opsigte van verantwoording.

‘n Probleem wat ingebou is in die verhouding tussen terapeut/ navorser en gespreksgenoot is, dat die terapeut binne die terapie-konteks homself in ‘n bevoorregte posisie bevind. Veral wanneer met mense van gemarginaliseerde kulture gewerk word, gebeur dit maklik dat hierdie “expert”-posisie onvermydelik kulturele dominansie versterk. In ‘n terapeutiese benadering waarin die navorser streef om probleme te dekonstrueer en daardie kulturele diskoerse wat die probleme ondersteun, te ontmasker, wil die navorser die replikasie van die onderdrukking wat bydra tot problematiese narratiewe, vermy.

‘n Voorbeeld hiervan is die *Just Therapy Team* (The Family Centre of Lower Hutt, New Zealand) wat hul terapeutiese gebruike so gestruktureer het om sosio-kulturele vooroordele teen vroue en mense van gemarginaliseerde kulture om te keer. Om dit te bewerk het hulle geslags- en kulturele koususgroepe (“caucuses”) gevestig.

Accountability structures offer a practical way forward. They start from the recognition of the centrality of structured power differences in our society, and develop means of addressing them, so that groups that have been marginalised and oppressed can have their voices heard. Accountability is primarily concerned with addressing injustice. It provides members of the dominant group with the information necessary for them to stand against the oppressive practices implicit within their own culture, of which they will often be totally unaware.

En merk Freedman & Combs op, “The beauty of accountability practices like those of the Just Therapy Team is that they privilege the voices of people from groups that have been marginalized”. Hierdie praktyke is “counter-practices”, gekonstrueer om marginaliserende gebruike op hul kop te keer.

Rob Hall (in Freedman & Combs 1996:280) suggereer “partnership accountability” as naam vir hierdie gebruike, wat soveel verskil van die hiërargiese praktyke wat dikwels met verantwoording geassosieer word. Hy beklemtoon dat goedgesindheid, insluitend ‘n verbintenis tot die konstruering van etiese oplossings wat sosiale geregtigheid, kritiese self-waardering en verantwoordelikheid bevorder, noodsaaklike komponente is van “partnership accountability”.

1.6.3.4 Eksternaliserende Gesprekke.

Telkens wanneer die navorser eksternaliserende gesprekke met iemand voer, stel die narratiewe terapeut/ navorser hom daarop in om sy gespreksgenoot as apart van, en in verhouding met die probleem te sien. Terselfdertyd bied dit aan die gespreksgenoot 'n ander siening van haarself, 'n siening wat nie verduister word deur die probleem nie. Eksternaliserende gesprekke bied aan die navorser en gespreksgenote die geleentheid om hulself in lyn te bring met die aanname dat gesinslede gewone mense is wat gewone elke-dag lewens lei, wat ongelukkig buitengewone en moeilike gebeurtenisse ondervind. Freedman en Combs merk verder op, "Seeing problems and people as separate allows us to enter a collaborative relationship, we recognize that the person and the family have more direct experience with the problem than we do. We acknowledge their expertise in this area and follow their lead".

Mense, wat vir die eerste keer kennis maak met narratiewe praktyke, beleef eksternaliserende gesprekke dikwels as 'n etiese dilemma ten opsigte van verantwoordelikheid. Hulle wonder daaroor, dat indien probleme as apart van mense gesien word, mense te maklik kwyts geskeld word. Freedman en Combs dink juis dis nie wat gebeur nie. Hulle is daarvan oortuig dat wanneer mense apart van hul probleme gesien word dit juis vir hulle meer moonlik is om verantwoordelik op te tree in verhouding tot die probleem. Epston en Roth (in Freedman & Combs, 1996:283) merk die volgende op, "...once the problem is seen as separate from a person, the person is in a position to see the relationship she has with the problem and to see the possibility of resisting, protesting, or renegotiating that relationship". 'n Groot deel van narratiewe terapie het te make met die daarstel van beskrywings van mense se voorkeur wyse van in verhouding wees met die probleem, en die dokumentering van hierdie voorkeur identiteite wat gekonstrueer word, sodra hulle losgemaak ("seperated") is van probleem-deurweekte self-beskrywings.

1.6.3.5. Refleksiewe gebruike.

Refleksiewe gebruike is 'n duidelike voorbeeld van postmoderne etiek in aksie. Die beweging van onsigbare, agter-die-spieël groepe na refleksiespanne is gebaseer op die etiese posisie wat waarde toeken aan "...openness, transparency, multiple viewpoints, and decentering of the therapist". Deurdat ruimte geskep word en kennis gedeel word, ondersteun refleksiespanne "empowerment", Karl Tomm se voorkeur wyse van betrokke-wees in terapie. In die refleksiespan proses word die gespreksgenote uitgenooi om evaluerend te luister na die terapeut/ navorser se verstaan van hul verhare en kan hulle kommentaar lewer oor wat daarvan hulle pas, en wat nie. David Epston sou hiervan praat as 'n "counter-practice" insoverre dit die dominante verhaal van wie die evaluering behoort te doen op sy kop keer.

Hierdie omruil van posisies vind plaas in die gees van solidariteit. Michael White (1993:132) skryf, "I am thinking of a solidarity that is constructed by therapists who refuse to draw a sharp distinction between their lives and the lives of others, who refuse to marginalize those persons who seek help; by therapists who are prepared to constantly confront the fact that if faced with circumstances such that provide the context of troubles of others, they just might not be doing nearly as well themselves".

1.6.3.6 Verhoudingspraktyke wat hiërargie teenwerk.

Wanneer die narratiewe terapeut/ navorser homself posisioneer, doen hy dit sodat mense hom sal sien as 'n gewone mens eerder as 'n "generic professional". Wanneer die narratiewe navorser luister en die stel van vrae beklemtoon teenoor om te praat, raad te gee, of om uitsprake te maak, is hy besig om gebruike te voor te staan wat hiërargie - wat dikwels geïmpliseer word deur sy professionele posisie - teen te werk. Refleksie- en verantwoordingsgebruike is beide "*anti-practices*" wat doelbewus die dominante diskoerse aangaande wie se stem die mees belangrike

in die terapeutiese (en navorsings-) verhouding is, omkeer. David Epston en Michael White (1992:12) het 'n terapeutiese gebruik ontwikkel wat hulle noem "*consulting your consultants*", wat in hulle woorde, "...encourages persons to document the solution knowledges, and the alternative knowledges about their lives and relationships, that have been resurrected and/ or generated in therapy". Die kennis wat mense dokumenteer in hierdie proses is hul eie. En wanneer hierdie eie kennis eers gedokumenteer is, is dit beskikbaar vir hulself en ander wat worstel met soortgelyke probleme, asook terapeute wat graag leer deur ander se geleefde ervarings.

Freedman en Combs (1996:286) merk die volgende op, "When we appreciate, utilize, and circulate the hard-won knowledge of the people who consult us, we participate in the creation of "*communities of concern*" in which problem conquerors' wisdom is at least important as therapists' wisdom". Verder maak Freedman & Combs (1996:287) hierdie baie sterk uitspraak teen hiërargiese verhoudings in terapie en navorsing:

In a very real sense, all narrative therapy is co-research. When we listen carefully to people's stories we are doing research. When we ask meaning questions and preference questions we are asking people to join us in research. When we reflect - with or without a team - on unique outcomes, on the effects of various practices, on preferred directions in life, or on any other aspect of therapy, we are doing co-research. One particular purpose of this co-research is that of evaluating the ethics of the beliefs, attitudes, and practices that constitute our work. In the light of such evaluation, the work is always changing.

1.6.3.7 Om erkenning te gee aan die effek van verhoudinge op ons.

Freedman & Combs (1996:287-288) maak die volgende opmerking in hierdie verband:

Every day that we go to work, people entrust us with stories of heart-felt pain, life-and-death struggle, and finding the courage to fight back. What an honor it is to be let in, not just on another's life, but as a partner in another's struggle. As we, through this work, redefine the roles and relationships of people in therapeutic endeavors, we find that their voices, their pain, and their wisdom penetrate more deeply into our lives. We tell people about their effects on us. When we hear people's stories of pain and injustice, we cry with them. And when they recognize that self-hatred or despair is not them, but a problem that had become internalized, we rejoice.

Gene Combs vertel dan van Madeline wat aan hom, in 'n bewerige stem vertel, hoedat sy vir die eerste keer begryp het dat sy 'n sê het oor haar lewe, en dat die geïnternaliseerde stem van marteling ("voice of torture") nie meer elke beweging van haar bepaal het nie, en hoedat sy toe haarself bederf het deur 'n uit-eet by 'n restaurant en dit te vier. Hy vertel hoedat hy vir dae daarna 'n geweldige gevoel van genoegdoening ervaar het. Hy het ook met Madeline gedeel wat dit vir hom beteken het en hul gesamentlike vertellings het 'n belewenis geword wat Madeline gehelp het om verder op te staan teen die "voice of torture", maar dat dit ook hom gehelp het om sy verhaal as terapeut te skryf. "Knowing that we can be on such teams makes work and life very rich, indeed."

1.6.4 Michael White: *Ethic of Collaboration and Decentred Practice*.

Michael White (1997:202), bespreek in sy artikel *Ethic of Collaboration and Decentred Practice* 'n aantal narratiewe gebruike, "...that are decentering of the therapist", te wete "...re-membering conversations, the telling and re-telling of person's lives that contributes to the multiple contextualisation of the actions and events", "the structuring of forums of acknowledgement which engage outsider-witness groups", "taking-it-back practices in which therapists embrace an ethical responsibility to identify the ways in which these therapeutic conversations are shaping of their work and lives, and in which they acknowledge the contributions of the persons who consult them to this", "practices of acknowledgement", en "practices of transparency".

1.7. VAN VERSKEIE POSISIES TOT AKSIEVELD.

'n Kultureel-linguïstiese benadering tot die teologie is 'n posisie wat ek graag inneem insoverre die volgende twee gedagtes my daarin rig, naamlik, dat die lewensverhale van mense ingeweef word in die groter narratief van die Christelike verhaal, en, dat om te sorg en om te gee die mees elementêre dryfvere daarvan is. Indien dit nie so kan wees nie, sou mense se verhale eerder vir my sin maak, en die Teologie glad nie. En, vir in sover die narratiewe hermeneutiek hierdie konneksie verteenwoordig, neem ek graag hierdie staanplek in. Dit vra van die Praktiese Teologie om "politically aware" en "theologically courageous" te wees. En meen ek, die integriteit en die relevansie van die teologie lê in haar waagmoed om nie net bewus te wees van en ingestel te wees op die politiese nie, maar om hierdie dapperheid aan mense bekend te stel en oor te dra sodat hulle hul lewens en gemeenskappe kan transformeer. Tereg verwys Müller na hierdie wyse van betrokke-wees as 'n avontuur.

Verder het ek bekend gestel – en is ek gaande oor – Elaine Graham se idee en gees van *bricolage* insoverre dit ‘n benadering veronderstel waarin empatie en solidariteit met ander, die opening van uitgebreide verstaanshorisonne, en die bevordering van pastorale ontmoetings wat gestalte gee aan nuwe perspektiewe op menslike beleving en Goddelike realiteit, aangemoedig word. Hierby is Boisen se waardering van die konkrete ervaringe van die pastorale sorg van mense as net so ‘n geldige bron tot teologiese insig as die historiese tektse van ons tradisie, vir my ‘n bevestiging van die rigting en benadering wat die teologie, en dan by name die praktiese teologie, behoort in te neem.

Vir Ganzevoort is *Publieke Teologie* nie net teologie met ‘n oop oog vir die behoeftes van hierdie wêreld nie, maar is dit méér, dis ‘n teologie wat bereid is om te interreageer met die lastige kwessies van die openbare debat, en is dit ook anders as ‘n teologie wat bloot daarna streef om die waardes van die Christelike wêreldsiening te demonstreer binne hierdie debat. Ek is dit eens met Ganzevoort insoverre hy *Publieke Teologie* sien as dié uitdaging om ons metodiese kundigheid en ons kennis van spiritualiteit, betekenis en transendensie in gesprek te bring met die wêreld rondom ons. “[M]y aim is to make the wisdom inherent to these concepts available for a new world, allowing new constructions to be made.”

Hierdie hoofstuk het ook die vier “*guiding*” metafore vir hierdie navorsing, en tegelyk vir my praktykwerk, aan die leser bekend gestel, te wete Sosiale Konstruksie, Narratief, *Writing* en *Participatory Action Research*. Waar *writing* as metafoor (vergelyk Müller en ander se ABDCE-model) struktuur gee aan die navorsingsproses, fokus PAR op onder andere die – vir my - baie belangrike aspekte van deelname en eienaarskap. Wat ‘n rykdom van *nuwe* verstaan en *nuwe* wyses van werk het nie vir my oopgegaan in PAR nie, veral die waardering van hulle, wat veronderstel is om die *bevoorreedes* van die navorsing te wees, se deelname, die waardering van “local, insider knowledge”, en die waardering van en fokus op transformerende, kommunale ondernemings.

Die hoofstuk het ook belangrike etiese aspekte uitgelig. Hierin was Karl Tomm se “therapeutic violence” en “therapeutic loving”, Freedman en Combs se “practicing attitudes”, en Michael White se “...practices that are decentring of the therapist” rigtinggewend.

Hierdie verskeie posisies wat ek inneem, gerig deur spesifieke metafore, maak dit nou moontlik om in hoofstuk 2 die aksieveld aan die leser bekend te stel. Deel van hierdie bekendstelling behels ‘n *ontmoeting*. ‘n Verhaal net so geldig en gewigtig as talle ander *grand* narratiewe. Die verhaal van Madilise.

HOOFSTUK 2

DIE AKSIEVELD VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL.

2.1. INLEIDING.

Müller, Van Deventer & Human (2001:76) benut Anne Lamott se model vir die skryf van fiksie as metafoor om riglyne te bied aan navorsers en mede-navorsers wat navorsing wil doen vanuit 'n narratiewe benadering. Lamotte het op haar beurt na Alice Adams se formule vir *writing* verwys, te wete ABDCE, waar *A* vir “action” (aksie), *B* vir “background” (agtergrond), *D* vir “development” (ontwikkeling), *C* vir “climax” (klimaks) en *E* vir “ending” staan. Volgens meer modernistiese benaderings tot navorsing val die klem op die probleem en die korrekte formulering daarvan, terwyl die klem in die meer narratiewe benadering eerder op die aksie (-veld) val as die probleem. Lamott (1995:62) maak die volgende opmerking oor aksie, “You begin with action that is compelling enough to draw us in, make as want to know more”

Die narratiewe navorser het 'n *dekonstruksie-agenda* – “Things need to be unpacked and alternatives have to be explored”. Volgens hierdie benadering is dit nie net nodig om die probleemareas van die lewe na te vors nie, maar elke aksie, met 'n alternatiewe verhaal in gedagte. Die aksie(-veld) omsluit die probleem, maar is meer as net die probleem. Dit gaan oor die *nou* van die verhaal. Die navorser moet in die *nou* bly, nie die vorige *nou* of die volgende *nou* nie, maar hierdie *nou*, aldus Lamott (1995:48). Dit is hierdie *nou* wat as die eerste stap van narratiewe navorsing beskryf moet word.

Ek wil soos Müller en ander (2001:80) navorsing doen as 'n vorm van praktiese wysheid ("practical wisdom") wat waarde heg aan die verhale van mense en gemeenskappe. In plaas daarvan om met hipoteses te werk van wat behoort te wees, poog die narratiewe navorser om in die eerste plek die habitus te verstaan. Maar daar is ook 'n tweede aksieveld, en dit is die interaksie van die navorser met die aksie wat nagevors word. Müller en ander (2001:81) stel dit soos volg, "The action of research consists of an interacion with people and their actions. We understand research as a social-constructionist process". Deur die navorser se interaksie met die aksie(-veld) word hy deel van die aksie(-veld).

Die navorser moet aandagtig wees vir watter aksie(-veld) hom geval, en dan moet die navorser besluit watter aksie hy gaan navors. Daarna moet die navorser besluit op die modus van interaksie met die aksie(-veld). Müller en ander (2001:82) stel dit soos volg, "The *how* of this participatory interaction has to be decided on during the early stage of the research process. Various methods can be used by the researcher in order to hear the story of the action". Hierin verwys die skrywers na die lees van toepaslike literatuur, waarneming, deur met mense te gesels en dan hul verhale neer te skryf deur gestruktureerde, half-gestruktureerde en ongestruktureerde gesprekke met hulle te voer, asook die maak van oudio- en/ of video-opnames. Hulle wys ook daarop dat die navorser bewus moet wees van die verskillende diskoerse binne die gemeenskap wat 'n effek het op die aksie(-veld) en die betrokke mense. Hierdie bewustheid kan daartoe lei dat 'n wye spektrum van perspektiewe na vore kom, wat dit vir die navorser baie moeilik kan maak om gefokus te bly op die aksie(-veld) wat nagevors word. Daarom moet die navorser bepaalde besluite neem ten opsigte van die beperkinge en grense van sy studie. Daar moet 'n fokus wees op 'n spesifieke aksie(-veld) vir 'n spesifieke navorsingsprojek.

2.2. DIE HABITUS (AKSIEVELD) VAN HIERDIE NAVORSING: *DIE VERHALE VAN KINDERS WAT SEKSUELE MISBRUIK OORLEEF HET.*

Die aksie en aksieveld van kinders wat in hul vroeëre kinderjare seksueel gemolesteer is en hul verhale van oorleef en opstaan teen die effek daarvan, het so 'n indruk en appél op my gemaak dat ek graag in hierdie navorsing spesifiek wil fokus op en wil interreageer met hierdie aksie(-veld).

2.2.1 Die *verhale* van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.

Müller (2000:8) sien die lewe as reis. Wanneer 'n mens lewe, het jy vertrek, is jy op pad. Müller verkies die verhalende benadering omdat dit hierdie op-pad-wees van ons lewe ernstig neem en benut. Die onderliggende filosofie maak vir hom sin en vind hy dit 'n sleutel tot die verstaan van menswees en menslike ervarings. *Die lewe is 'n reis*. Ons reis afsonderlik en gesamentlik. Ons kom iewers vandaan en ons is êrens heen op pad. Ons het 'n verlede en 'n toekoms en met ons verhale probeer ons om hierdie twee - die verlede en die toekoms - by mekaar te laat aansluit. Müller (2000:9) is in sy nadenke hieroor gelei deur H. R. Niebuhr:

The past and the future are not the no-longer and the not-yet; they are extensions of the present. They are the still-present and the already-present. My interpersonal past also is with me in all my present meetings with other selves. It is there in all my love and guilt. The self does not leave its past behind as the moving hand of a clock does; its past is inscribed into it more deeply than the past of geologic formations is crystallized in their present form. As for the future, the not-yet, it is present in my now in expectations and anxieties, in anticipations and commitments.

To be a self is to live toward the future and to do so not only in the form of purposiveness, but also of expectation, anticipation, anxiety, and hope. Past, present, and future are dimensions of the active self's time-fullness. They are always with it from the moment it has realized that "I am I".

Die toekoms word die reeds-teenwoordige en die verlede word die steeds-teenwoordige in die verhale wat ons vertel. Die toekoms en die verlede word 'n spanningsvolle en kragtige *nou*. Die verhale wat onthou word en die verhale wat verwag word, vorm die ervaring in die hede.

Mc Phie & Chaffey (1998:5) meld hoedat hulle getuies was van hoe kragtig die gebruik van metafore en analogieë kan wees. Hulle vertel hoedat in gesprekke die kinders wat seksuele misbruik oorleef het se verhale dikwels vergelyk word met 'n *reis*, "The young women had found that having an image of themselves as travellers rollerblading on a bendy highway, or like certain characters (real life or fictional) was an important way that they could use to stay connected to what they wanted to be". Hulle het aanklank gevind by die konsep van 'n reis daarin dat 'n reis die idee oordra dat wanneer mens na die kwessies in jou lewe kyk dit nie 'n seepgladde, lineêre paadjie is nie, en dat dit harde werk is en dat dit dikwels so is dat mens heen-en-weer moet reis tussen plekke.

2.2.1.1 Die reisverhaal.

*I travel because I like to move from place to place,
I enjoy the sense of freedom it gives me,
it pleases me to be rid of responsibilities, duties;
I like the unknown;
I meet odd people who amuse me for a moment...*

*I am often tired of myself and I have a notion that by travel
I can add to my personality and so change myself a little.
I do not bring back from a journey quite the same self that I took,*

(W.S. Maugham in Haines 1954:32)

“There is only one thing to do”, said Mr. Scornful. “We must try to find our way to the Land of Far-Beyond”. Met hierdie woorde word die verhaal van ‘n groep kinders wat wegbreek uit hul huis in die *Stad van Ontwrigting* om ‘n reis na die pragtige *Land van Ver-Hiervandaan* aan te pak, mee begin. Hulle (pelgrims-) reis neem hulle op roetes waarop hul uithou vermoë tot die uiterste toe beproef word soos wat hulle worstel-reis deur die *Woud van Verleiding*, die *Huis van Leuens*, en die *Kasteel van die Reus Wreedheid*, maar ook vind hulle vreugde op hul reis, in die *Huis van Vrede* en op die *Trap-klippe van Waarheid*. Enid Blyton (1998) baseer haar verhaal op die klassiek-christelike fabel van John Bunyan, *The Pilgrim’s Progress* (1678). Reisverhale is selfs ouer as hierdie klassieke werk van John Bunyan. Verhale van reise was onder die eerste stories wat deur die primitiewe mense oorvertel is, en weens die mondelinge oordrag daarvan het dié oudste vorm van reisindrukke in die vergetelheid geraak. Om na ‘n onbekende land te reis, om na die aard van die landskap, die mense en hul maniere daar te leer ken, bly steeds ‘n opwindende ervaring.

Primêr behoort die reisprosa tot die beskrywingskuns. Dit is eie aan die aard van die subgenre van die kunsprosa dat die landstreke waardeur gereis word of waarop die aandag gerig word, die uitgangspunt van die beskrywing sal wees. Die gerigtheid van die reisiger-waarnemer op ‘n empiriese ruimte en meer bepaald op ‘n onmiddellike fisiese ruimte bring mee dat dikwels meer klem op die spesifieke konstituerende elemente gelê word. ‘n Kenmerk van die strukturele organisasie van die reisprosa is dat die persoonlikheid van die waarnemer-reisiger ten nouste met dié ruimtebeskrywing geïntegreer is. Die reisiger-verteller, as die hoofkarakter,

bied vir die leser beskrywings aan van die indrukke wat die bereisde land op haar gemaak het. Reisbeskrywings kan varieer van 'n subjektiewe verslag tot 'n objektiewe beskrywing met noukeurige gegewens oor geografiese en historiese besonderhede.

Alle reisverhale het die volgende kenmerke gemeen: 'n ruimte wat deur 'n reisiger tydens 'n bepaalde reis besoek word; en dan sy/ haar reisherinneringe in 'n vorm wat vir die reisprosa doelmatig is, verwoord. Die konstituerende elemente in die reisverhaal, naamlik waarnemer-reisiger (vertellende reisiger), tyd, ruimte en plot, is aan die volgende aanbiedingswyse onderhewig: in die reisverhaal word alle reisindrukke vertel en beskryf vanuit die gesigshoek van die reisiger-waarnemer – die skrywer is dus die spreker en in alle opsigte vervul hy/ sy die funksie van die eerstepersoonverteller. Die teoretiese dualiteit, soos 'n mens dit in die romankuns tussen skrywer en fiktiewe verteller vind, bestaan in die reisprosa nie. Die feit dat die reisverhaal altyd vanuit die perspektief van die eerste persoon aangebied word, gee aan dié subgenre 'n subjektiewe, persoonlike en intieme karakter.

Tog is die reisprosa geen dokumentêre weergawe van die waargenome werklikheid nie; volgens die intensie van die skrywer word die materiaal geselekteer en georden tot 'n organiese geheel waar 'n bepaalde essensie van menswees van die bereisde land by alle prosa van formaat uitgelig word. Hierdie standpunt word verder deur A. P. Grové (1969:13) verruim, "...die dokumentêre gegewe word deur die belewing en interpretatiewe deurskouing van 'n gevoelige mens omskep tot 'n stuk literatuur". 'n Verdere kenmerk kan uit die volgende woorde van Hennie Aucamp (1978) in *Nagboot na Ierland* afgelei word: "Ek is soos 'n kamera ingestel op die aanwesiges. Speurend kyk ek van links na regs en van regs na links." Dit gaan hier om die besondere instelling van die reisiger-waarnemer teenoor die vreemde werklikheid. Dit is ook duidelik dat die skrywer nie bloot kameralens wil wees nie, hy wil betrokke wees en as't ware sy ruimte met 'n derde oog verken.

Die reisverhaal is geen filmiese weergawe van reisindrukke nie, nog minder is dit 'n statiese opgawe van byvoorbeeld bevolkingsyfers of landbouproduksie. Reisverhale wat enigsins iets van 'n tydloosheid besit, is 'n subjektief geselekteerde herskepping van die waarnemings van die reisigers van die bereisde land. Die reisverhaalskrywer moet sy belewenisse van die vreemde so in taal manifesteer en die gebeure so orden dat hy/ sy die belangstellende leser 'n reisgenoot kan maak.

Dat reis en die verslaggewing daarvan, sedert die oertyd tot vandag, 'n aktiwiteit van die mens was, blyk uit die enkele verwysings na die geskiedenis van die reisverhaalkuns. Ongeveer 850 v.C. vind 'n mens Homeros se *Odusseia*. Dié epos is in digvorm geskryf en handel oor Odusseus se terugtog ná die Trojaanse oorlog. Die *Moderne encyclopedie der wereldliteratuur* beskou die epos as "...het oudste voorbeeld van reisliteratuur", en by dié siening kom daar nog 'n plusfaktor, naamlik dat dit "...de literatuur (is) waarbij de reis word gezien als een symbool, byvoorbeeld van het menslijk leven of een fase daarvan". Elsa Joubert (1972) deel die mening dat die reisverhaal die moontlikheid van 'n simboliese duiding kan hê, "...die reisverhaal word die ideale medium vir die allegorie of simboliese vertelling", en volgens haar bly die mens op reis "...nie staties nie, hy verander, die reis en sy wedervaringe bring sy latente eienskappe na vore". Die laat middeleeuse teks van Dante, die *Divina commedia*, is 'n treffende voorbeeld van die simboliek wat in die menslike pelgrimstog ingewef is. *The Pilgrim's Progress* van John Bunyan is 'n religieus-filosofiese beskrywing van 'n pelgrimstog wat as produk van die sewentiende eeu nog altyd en orals geldig is. Die sewentiende eeuse reisbeskrywings het ook die weg vir die avontuur-roman van die agtiende eeu gebaan. Die Nederlandse reisjoernaalskrywers het in sewentiende-eeuse Hollands as "...vaarders na die onbekende" hul avonture verhaal.

2.2.2 Die verhale van *kinders* wat seksuele misbruik oorleef het.

In 'n poging om misbruik op 'n eenvoudige wyse te illustreer, spring Maxine Joy (1999:147) in haar artikel, *Shame on who? Consulting with children who have experienced sexual abuse*, weg met 'n eenvoudige vertelling van haar seun wat sy pa aanmoedig, "Jump higher than you can", om sodoende sy rooi ballon wat in 'n boom se takke vassit, uit te haal. Wanneer 'n kind 'n volwassene vra om hoër te spring as wat hy/ sy kan, verduidelik sy, is dit vir ons snaaks en vermaaklik. En kan die volwassene betekenis daaraan toeken en gerus wees in die wete dat hy/ sy die mag het om die versoek te weier. Maar wanneer 'n volwassene van 'n kind verwag 'om hoër te spring' as wat hy/ sy kan, maak dit geen sin nie. Gewoonlik is dit onregmatig en misbruikend. Joy (1999:147) stel dit soos volg, "Abuse is about the imbalance of power in relationships. The more powerful take advantage of and exploit the less powerful, privileging their own needs and feelings over those of others." Bewustheid hiervan noop my as terapeut en navorser om sensitief te wees daarvoor dat die idees, kenniseenhede en behoeftes van die volwassene dikwels voorhang geniet bo dié van die kind. Hierdie soort van response word dikwels geïnformeer deur onkunde en 'n bewustheid van volwasse aanspraakmaking ("adult entitlement"). Wanneer dit egter voorkom, konstitueer dit 'n volwassene wat van 'n kind verwag "...to jump higher than he/ she can".

Die verhale wat aangebied sal word in die verloop van hierdie navorsingsverhaal – en talle ander soortgelyke verhale – het my bewus gemaak van die belangrikheid om die toepaslikheid van die kinderjare te verstaan en te waardeer. Die kinderjare word gekenmerk deur 'n ontwikkelings-*reis* wat 'n invloed het op die betekenis en response beskikbaar aan 'n kind. Daar moet 'n bewustheid wees van hoedat hierdie betekenis met die verloop van tyd op wyses verander wat beide uniek aan individuele kinders is, maar ook kenmerkend is van kinders in die algemeen.

Indien ons kinders se beskrywinge van gebeure interpreteer deur volwasse belewenisse, behandel ons nie net die behoeftes en belewenisse van kinders op 'n neerbuigende wyse nie, maar faal ons daarin om toerekenbaar te wees ten opsigte daarvan. Dit beteken dat ons daarin faal om waar te neem, erkenning te gee, en te noem, enige unieke daad van slim planne maak, dapper wees of weerstand bied, wat die kind in staat kon stel om die effek van die misbruik te bowe te kom. Joy (1999:148) stel dit dat wanneer ons erkenning gee aan die kinderjare-*reis* en die betekenis wat kinders daaraan toeken, dat ons begin om bewus te wees van wat sy na verwys as "...the politics of adult-child relations".

2.2.2.1 Die politiek van volwassene-kind-relasies en die politiek van misbruik.

Wanneer kinders hul verhale na die terapeutiese ontmoeting bring, is dit nie net verhale van seksuele misbruik nie, maar verhale van seksuele misbruik binne die konteks van kind-wees in 'n samelewing waarin gewoonlik voorrang gegee word aan die volwassene se regte, gevoelens en gemak teenoor die behoeftes van die kind. Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het, illustreer die wanbalans in kennis, kognitiewe ontwikkeling en onafhanklikheid wat tussen volwassenes en kinders bestaan. Voeg hierby die verskille in status, outoriteit, taalvaardighede, emosionele ontwikkeling, lewenservaring, fisiese krag, beweeglikheid, om maar net 'n paar te noem. Joy (1999:149) stel dit soos volg, "Together these constitute enormous power differences between adults and children". Wanneer volwassenes hierdie toedrag van sake sien as 'n posisie waarop hulle kan aanspraak maak eerder as 'n bevoorregte posisie, is dit onwaarskynlik dat hulle op 'n verantwoordbare wyse teenoor kinders in ons samelewing sal optree. Die uiteinde hiervan is dat kinders kwesbaar gemaak word in die noodsaaklike ontwikkelings-*reis* deur hul kinderjare.

Child sexual abuse consists of a set of subjugating practices or techniques of power perpetrated against the most vulnerable, dependant and impressionable members of our society. It involves the whole spectrum of dominant power/ knowledge from brute force and inscription on the body to the most subtle and difficult to detect forms of manipulation.

Linnell & Cora (1993)

Dit is krities dat die werk van die narratiewe navorser en terapeut met kinders wat seksuele misbruik deurleef het, geïnfomeer word deur kennis en begrip van *die politiek van misbruik*. Dit is verder nodig dat die volgende twee faktore in gedagte gehou word. Eerstens, 'n verbintenis daartoe om die betekenis wat kinders met hul eie uitdrukkingswyses aan hul lewens toeken, te (probeer) verstaan, en tweedens, 'n verstaan van *die politiek van volwassene-kind-verhoudings*. Wanneer die narratiewe navorser en terapeut dit doen, daag hy die interaksionele interpretasies uit waarbinne misbruik gesien word as simptome van 'n algehele gesinswanaanpassing en disfunksie. Hierdie sienswyses van misbruik minimaliseer en misreken die betekenisinhoud van die magswanbalans betrokke, soveel so, dat alle gesinslede betrek word met die gevolg dat terme soos "incestuous family", en die koestering van mites soos "kinders het die vermoë om volwassenes te verleë", en "mother-blaming" toegepas word.

Kinders is afhanklik van volwassenes en beskik oor minder mag. Gevolglik word kinders intens geraak deur die reaksie van volwassenes na aanleiding van die openbaarmaking van die seksuele misbruik. Dikwels word die navorser/ terapeut bewus van kinders in terapie se desperate pogings om te voldoen aan die verwagtinge, behoeftes en gevoelens van daardie volwassenes wat vir hulle belangrik is. Talle kinders beleef uitermate skaamte en skuldgevoelens omdat hulle nie dadelik oor die misbruik gepraat het nie. Maxine Joy (1999:150) stel dit soos

volg, “These children have been exposed to, or have tuned into, the despair of caring, responsible family members who are blaming themselves for failing in their role as protector. These children take upon themselves the responsibility for adult grief: ‘It is my fault, I should have told sooner’. Sometimes this statement is posed by the child as a self-accusatory question: ‘Why didn’t I tell sooner?’ ”. In kontras hiermee staan daardie kinders wat hulself blameer omdat hulle wel gepraat het.

Een van die mees belangrike aspekte in die verstaan van die politiek van seksuele misbruik van kinders is om te erken dat die misbruik ‘n besliste, beplande aksie was. Joy (1999:151) stel dit soos volg, “The abusing person coerces the child by either the application of trickery that masks the real nature of what is intended, or by instilling intense fear as to the consequences of refusing to co-operate”. In bykans al die seksuele misbruik situasies waarmee ek gewerk het, was dit vrees wat die *geheim* in stand gehou het.

Kinders is uitgelewer aan die genade van die volwasse oortreder se vermoë om situasies en betekenis te manipuleer, soos die inkorporering van attributiewe woorde - byvoorbeeld “ons” - wat wedersydse verantwoordelikheid aandui en sodoende die kind se rol en aandeel in die misbruikende gedrag impliseer. Kinders leer mettertyd om verantwoordelik te voel en die skuld te dra. Openbaarmaking van die seksuele misbruik deur die kind roep dikwels vernedering en verleentheid na vore, asook die moontlikheid om nié geglo te word of verwerp te word deur daardie mense van wie hulle afhanklik is en vir wie hulle lief is. Die kind kan ook vrees beleef oor die skade en seer wat die oortreder aangedoen word deur openbaarmaking veral as hy/ sy ‘n gesins- of familielid is. Vir sommige kinders bestaan die vrees daarin dat hul eie veiligheid of die veiligheid van ander gesins- of familieleden deur openbaarmaking in die gedrang kom.

2.2.2.1.1 Aanspreeklikheid en terapeutiese praktyk.

My werk met kinders wat seksuele misbruik beleef het, posisioneer die bevoorregte volwassene, wat meer mag besit, as die een wat ten volle verantwoordelik is vir die misbruikende gedrag. Aanspreeklikheidspraktyke wat fokus op die behoeftes en ervarings van kinders behoort geïnformeer te word deur respek vir en waardering van 'n ontwikkelingsverstaan van kinders se eie betekenis en kennis. Dit impliseer die empatiese en intellektuele vermoë om jouself in die kind se posisie te plaas en om die wêreld te sien soos wat die kind dit op daardie stadium in hul reis deur die kinderjare sou sien. Dit vereis ook 'n verstaan van die politiek van volwasse-kind verhoudings soos reeds bespreek in paragraaf 2.2.1.

Die konsep en gepaardgaande aanspreeklikheidspraktyke binne hierdie konteks word geïnformeer deur begrippe soos die verpligting om te versorg, eerder as vennootskap. Begrippe soos vennootskap impliseer die strewe na 'n gewenste toestand van gelykheid waarvan die wanbalanse van mag en voorreg verwyder is. Aanspreeklikheidspraktyke wat gebaseer word op die verpligting om te versorg impliseer nie die moontlikheid van gelykheid nie vanweë die onmiskenbare ontwikkelingsverskille tussen volwassenes en kinders. Joy (1999:153) stel dit soos volg, "Accountable practices requires us to be attuned to the developmental constraints on children's thinking, not in terms of deficits, but as a means of understanding and interpreting behaviour and experience according to the child's world".

Leila Berg (in Flavel & Francis 1993:159) se waarnemingsryke skryfvermoë illustreer iets van die dilemma waarmee volwassenes gekonfronteer word in hul poging om die ervarings van die kind te huldig:

A woman was watching a child build a sandcastle and not succeeding and found herself very surprised that the child didn't lose his temper; almost she decided to help the child. Much later, still thinking about the child's surprising self-control, she suddenly realised that the child wasn't building a sandcastle at all – but that she, the adult, assumed that was what he was doing and therefore that he was failing. If we look at children from the height of the little hill we have captured, they are bound to seem unsuccessful adults. Unfortunately, we have the power to act on our arrogant and mistaken assessment of the situation, and generally do so. So we hurry on, desperately trying to organise the chaos that is building up in our own untranquil mind, listening only to what the child would mean if he were adult and not to what the child is saying.

Ek sluit aan by Maxine Joy (1999:153) daarin dat sy in haar werk met kinders aanspreeklikheid promoveer op die volgende wyses:

1. Om te konsulteer met nie-misbruikende/ nie-oortredende ouers of versorgers alvorens enige ontmoeting met die gesin, wat die betrokke kind sou betrek, plaasvind. Dit maak dit moontlik om aanvanklike gevoelens soos rou, skuld en ongeloof, wat algemeen voorkom na openbaarmaking, aan te spreek sonder dat hierdie volwasse emosies en ervarings afgedruk word op die kind. Ten opsigte van die kind wat in 'n kindershuis inwoon en versorg word, en waar eie ouers dikwels nie beskikbaar is nie, vind konsultasie plaas met die betrokke kinderversorger en maatskaplike werker om enige dergelyke geskiedenis waarin volwasse emosies op die kind geïmponeer is, vas te stel.

2. Om die effek van die misbruik op die kind aan te spreek binne die konteks van die kind se ervaring. Dit sluit die effek in van:

- die misbruikende gebeure,
- die response en reaksies van gesins- en familielede,
- die ingrepe van ondersoekagente,
- verwagtinge ten opsigte van skoolprestasie.

Ten opsigte van die kinderhuiskind moet die volgende effekte ook aangespreek word:

- regsingrype en regsprosesse,
- hofverrigtinge en (moontlike) gevangening van die oortreder/ gesins-, familielid,
- verwydering van die kind vanuit sy/ haar situasie,
- plasing van die kind in onder andere 'n plek van veiligheid, pleegsorg en 'n kinderskool.

3. Om wyses te ontwikkel wat die komplekse taak – vir die kind – om die politiek van seksuele misbruik te dekonstrueer, moontlik te maak. Kinders kan dan vir hulself antwoorde op hul mees dringende vrae ontdek, soos:

- Moet ek die blaam vir die misbruik dra?
- Het ek die misbruik verdien?
- Het dit gebeur as gevolg van iets wat ek gesê, gedoen, of omdat ek op 'n sekere manier opgetree het?
- Hoekom het ek vir niemand daarvan gesê nie?

4. Om kinders aan te moedig om hul ervarings te bespreek op 'n wyse wat pas by hul vlak van volwassenheid om sodoende dit moontlik te maak dat hul gevoelens, idees en die betekenis wat hulle toegeken het, erken en gerespekteer word.

2.2.2.1.2 Om betrokke te raak: *Die vestiging en handhawing van die navorsings- en terapeutiese verhouding.*

Seksuele misbruik word gekenmerk deur die ekstreme oortreding en skending van grense, privaatheid en vertroue, en bied dus voortgaande uitdagings en dilemmas in verband met “betrokke raak” (“engagement”) by hierdie kinders. Hoe respekteer ek persoonlike grense wat geskend is en nie gerespekteer is deur misbruikende volwassenes nie, terwyl ek terselfdertyd geleenthede skep vir die hantering van die effek van die misbruik? Hierdie uitdagings en dilemmas is nie net teenwoordig met die aanvang van terapie nie, maar is voortgaande. Soos wat die aard en effek van die misbruik met verloop van tyd openbaar gemaak en bespreek word, word toenemende persoonlike en intieme ervarings hanteer. “Engagement” – betrokke raak, kan daarom nie beskou word iets wat ons doen in die aanvanklike ontmoetingsessies om sodoende vertroue te wen nie. Dit is nie ‘n fase nie, maar ‘n voortgaande deel van die terapeutiese proses. Maxine Joy (1999:155) stel dit soos volg, “I regard *engagement* as a process of building and maintaining a therapeutic relationship, which requires continual attention to details, as is required for the development and maintenance of any caring and respectful relationship”.

Betrokke raak (“engagement”) - in hierdie sin – word onderneem in samewerking met die kinders in terapie. Die proses word begin deur die volwasse terapeut en kind as individue by mekaar betrokke raak, en as dit suksesvol is, kan die volwasse terapeut en kind by mekaar betrokke raak aangaande die probleem. Joy (1999:155) bespreek dan ‘n aantal aspekte wat die vestiging en handhawing van ‘n terapeutiese verhouding met kinders bevorder, te wete:

- om sensitief te wees vir die kind se gereedheid en selfvertroue om by te dra tot die gesprek,
- om aan die begin van elke ontmoeting geleentheid te skep vir die noem van en erkenning gee aan die positiewe hoedanighede van die kind,

- om waarde toe te ken aan die kind se opmerkings eerder as om volwassenes se idees en opmerkings te handhaaf,
- om respek te toon teenoor die kind deur die aanbied van keuses en deur toestemming te vra waar toepaslik,
- om taal te gebruik wat deur die kind verstaan word,
- om notisie te neem van kwaliteite, prestasies en optredes van slim en vinnige denke, en om kommentaar daarop te lewer,
- om woorde en frases te kies wanneer ek met die kind praat wat my posisie ten opsigte van wie verantwoordelik is vir die misbruik, duidelik te maak.

Kinders is nooit passief ten opsigte van misbruik nie. Kinders doen enorme moeite om betekenis toe te ken aan dit wat met hulle gebeur, en om te besluit watter aksie in respons daarop te neem. Dit is uiters belangrik dat hulle stories van dapperwees, vasberadenheid, weerstand bied, innovasie, en 'n omgee vir ander, uitgelig en gevier word as heldedade (“acts of heroism”). Verder is dit vir my belangrik om myself deurgaans daaraan te herinner dat ek deel is van 'n kultuur wat meer geredelik die behoeftes en ervarings van die volwassene bo dié van die kind uitlig. Dit maak my oplettend daarvoor om myself aanspreeklik te hou vir die behoeftes en ervarings van die kind in terapie. Maxine Joy (1999:169) merk op, “An adult position which is supported by sanctioned and institutionalised power and privilege can easily render invisible the needs and experiences of children”. Sy stel verder, “Children are wonderful teachers. In their unique way, they have shown me great tolerance as I’ve struggled under the burden of my *adult blindness* to enter their world of meaning. They have never ridiculed me when I failed to catch on to what they were explaining to me. I have always been given a second chance”.

2.2.2.2 Michael White: *The politics of power.*

Een van die dinge wat vir Freedman & Combs (1996:37) aantreklik is van Michael White se *stem* is die wyse waarop hy *die politiek van mag* aanspreek. White

argumenteer vir 'n "constitutionalist perspective" wat voorstel dat terwyl ons as mense geen wesenlike waarheid kan ken nie, dit so is dat die ervaringswaarhede ("experiential truths") van ons daaglikse lewe gekonstitueer word deur die stories wat ons lewe. Michael White skryf (1993:125),

The constitutionalist perspective that I am arguing for refutes *foundationalist assumptions* of objectivity, essentialism, and representationalism. It proposes that the essentialist notions are paradoxical in that they provide descriptions that are specifying of life; that these notions obscure the operations of power. And the constitutionalist perspective proposes that the descriptions that we have of life are representations or reflections of life as lived, but are directly constitutive of life; that these descriptions have real effects in the shaping of life.

Freedman & Combs (1996:37) meld dan dat om Michael White se hantering van mag ("power") beter te verstaan dit nodig is om iets van Michel Foucault se werk te weet. Foucault was 'n Franse intellektueel wat studies geloods het onder andere oor hoedat mense binne die Westerse samelewing gekategoriseer is as "normaal" en "abnormaal". Hy het onder andere mal-wees, siek-wees, kriminaliteit, en seksualiteit bestudeer as konsepte waaronder mense geëtiketteer is as kranksinnig, siek, krimineel, of pervers (verdorwe), en beskryf hy die verskeie wyses waarop mense op grond van hierdie etikette geskei, geïsoleer en onderdruk is. Vir Foucault is taal 'n magsinstrument, en mense se mag binne die samelewing staan in direkte korrelasie met hul vermoë om deel te neem aan die verskeie diskoerse wat vorm gee aan daardie samelewing. Die mense wie se stemme die gesprek domineer oor wat byvoorbeeld kranksinnigheid konstitueer, sou die mense wat deur hulle *beskou* word as mal of kranksinnig, kon skei van byvoorbeeld die "aangename samelewing", en is hierdie mense dikwels geïsoleer in inrigtings waar hul stemme afgesny is van die *aangename* diskoerse.

2.2.3 Die verhale van kinders wat *seksuele misbruik* oorleef het.

Ek was tien jaar oud. Ek het in die oom se woonstel wakker geword... my ma se boyfriend. Ek het nie klere aangehad nie en my onderlyf was baie seer. Ma was ook daar... sy sê dit was nie verkragting nie, hy het my net 'die feite van die lewe geleer'. Hy't my ma R500 betaal dat ek nog drie keer by hom moet slaap. Daarna het hy my betaal... twintig-sente, icing koekies en sulke 'wit pille'.

(uit die verhaal van een van die Talitha Kumi-groepslede)

Ek bied vir die doel van die bespreking van hierdie aksieveld verskeie definisies aan van seksuele misbruik:

Wendy Maltz (1991:31) stel haar definisie kort en eenvoudig, "Sexual abuse occurs whenever one person dominates and exploits another by means of sexual activity or suggestion".

Anne Bannister (1991:77-93) brei ietwat hierop uit, "Child sexual abuse takes many forms, from fondling to rape and the damage is caused by the betrayal of trust and the abuse of power, rather than by the nature of the sexual act. Abusers will choose a child who is most available - so most abuse occurs within the family, or within a circle of extended family and friends. Boys as well as girls are abused...".

Jane Tassie ('n mede-werker by die Dale Street Women's Health Centre, Sydney) skryf in 'n "handout" eers oor die kwessie van *instemming* ("consent") alvorens sy csa ("child sexual assault") definieer.

Adolescents and children are physically and emotionally dependent on adults. Because of this dependence on adults, they cannot be considered as “free agents”. This is particularly important when we are looking at the whole question of *consent* to sexual activity. Children are not able to give true consent to sexual activity with an adult because they will always be in a less powerful position. True consent can only occur between equals. Children are often forced, bribed or tricked into sexual activity with adults.

They may have been told that the sexual activity was what always went on between adults and children, that everyone did this sort of thing. They may have been given money or other bribes to keep silent about the abuse. This does not mean they have consented to the abuse. A child or adolescent who is psychologically and physically dependent on older persons/ adults cannot have the legal or psychological freedom to give her/ his independent consent to adult sexual practices.

Haar definisie soos weergegee in die bovermelde “handout”, lui soos volg:

We define *child sexual assault* as any sexual behaviour directed at a person under the age of sixteen without that person’s consent. The absence of consent, as we have seen above, is crucial. Incest and mild sexual abuse can begin at any age from a few weeks old and includes a wide range of sexual behaviours. It may involve touching the child’s body or asking the child to touch the adult’s body in a sexual way, rape (oral, anal, vaginal); inducing the child to watch pornography or pose for pornographic pictures; kissing in an uncomfortable way; exhibitionism; peeping or making verbal comments and propositions.

An adult or a young person may sometimes doubt that reality of the sexual abuse to which she was subjected in childhood. Her memory of the actual events may be fragmented, vague or sometimes completely shut off from conscious awareness. When a woman or girl thinks she may have been subjected to child sexual abuse, we accept the abuse as reality and encourage her to believe herself.

Because incest/ child sexual abuse has only been 'discovered' in the last ten or fifteen years, many people believe we don't yet know the full extent of child sexual assault - that is, we can't be sure how many children have been abused. Different studies have estimated that from 6 - 62 per cent of girls and from 3 - 31 per cent of boys have been sexually abused. Where the definition of child sexual abuse is confined to sexual penetration, researchers find a much lower rate of sexual abuse. *Where researchers extend their descriptions of child sexual abuse to include any unwanted touching, behaviour or speech by a person older and bigger which is sexual in its intention, their research will indicate a high rate of sexual abuse.*

Bass & Davies (1988:41) se definisie sluit die effek van die misbruik in, "When children are sexually abused, their natural capacity is stolen. You were introduced to sex on an adult's timetable, according to an adult's needs. You never had a chance to explore naturally, to experience your own desires from the inside. Sexual arousal became linked to feelings of shame, disgust, pain and humiliation".

Amanda Kamsler (1990:10) bied omskrywinge van "child sexual assault", "incest" en "family" aan:

Child sexual assault is a sexual act imposed on a young person or child by another person (usually male). The ability to engage a child in a sexual relationship is based on the all-powerful and dominant position of the adult (or older adolescent) offender, which is in sharp contrast to the child's age, dependency, and powerlessness. Authority and power enable the perpetrator to coerce the child into sexual compliance.

Incest is any sexual act imposed on a young person or child by another person (again usually a male), taking advantage of his position of power and trust within the family.

Family can mean natural parents, stepparents, grandfathers, uncles, brothers, and so on.

2.2.4 Die verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef het.

Die woord *survivor* impliseer vir die doel van hierdie navorsing die *oorlewing* van seksuele misbruik/ molestering. "By definition", skryf Briere (1989:58), "...sexual abuse occurs in a context of powerlessness, intrusion, and authoritarianism". Met "authoritarianism" verwys Briere na verhoudings waarin daar 'n "one up" persoon is wat oor een of ander vorm van beheer en gesag beskik oor 'n "one down" persoon. "Since therapy for sexual abuse trauma is intended to remedy the effects of such dynamics, it is important that the treatment process do not recapitulate them". Briere meen dat die doelwitte van misbruik-gefokusde terapie verder as bloot oorlewing strek – uiteindelik strek dit tot integrasie en self-bevestiging ("self-affirmation"). Briere merk verder op, "It is important for a survivor to move from *victim* to *survivor* and beyond". Retief (in Retief & Conroy 1997:43) verwoord hierdie uiteindelijke self-bevestiging as "thrivers".

Bass & Davies (1994:24) skryf ook oor “thriving”, “However, it is possible to heal. It is even possible to thrive. *Thriving* means more than just an alleviation of symptoms, more than band-aids, more than functioning adequately. Thriving means enjoying a feeling of wholeness, satisfaction in your life and work, genuine love and trust in your relationships, pleasure in your body”.

2.3. OM “CURIOUS” EN NAÏEF TE WEES.

Ek is die afgelope tien jaar - as ‘n pastorale werker en leraar – betrokke by die geestelike bediening en pastorale begeleiding van tieners en kinders. In hierdie tyd het talle tieners en kinders se *survivor*-verhale na vore gekom nadat hulle krisis beleef het met selfbeeld, verhoudinge, seksualiteit, eet-versteurings, depressie, aggressie, self-destruktiewe gedrag, substans-misbruik en selfmoordpogings. Dit was dan ook in hierdie tyd dat ek kennis gemaak het met verskeie terapeute en navorsers en hul benaderings, onder andere Yvonne Retief, wat verbonde is aan die Transaksionele Analise Instituut, René Potgieter, wat verbonde is aan die R.P. Kliniek, en Vollie Spies, dosent aan die Universiteit van Suid Afrika.

In my “curious”-wees en soeke na materiaal en literatuur oor seksuele misbruik en hoe dit kinders en tieners se lewens raak, het ek Ellen Bass en Laura Davis se boek *The Courage to Heal: A guide for women survivors of child sexual abuse* raakgeloop, wat ‘n enorme impak op my eie denke en benadering gehad het. My avontuurlus, nuuskierigheid en weetgierigheid het my in 2000 na Dulwich Centre, Suid Australië geneem waar ek nie net ingelei is in die Narratiewe Terapie aan die voete van vooraanstaande navorsers soos Michael White, Jill Freedman en Gene Combs nie, maar kon ek ook talle intensiewe werksinkels oor temas soos *Women with Eating Difficulties: Bulimia, Anorexia Nervosa, Over-eating; Winning over Depression*; en *Silent Too Long*, bywoon. Ervaringe, insigte en “knowledges” wat verweef geraak het met my eie manier van wees, dink en doen - eintlik nie ‘verweef’ nie, maar wel my *preferred* manier van wees, dink en doen geword het.

In my huidige situasie as geestelike en pastorale werker by Jakaranda & Louis Botha Kinderhuise asook Berg & Dal Swangerskap Krisis Sentrum, hoor ek soortgelyke verhale, en daarom wil ek steeds beter verstaan hoe hierdie kinders se lewens en verhoudinge deur seksuele misbruik geaffekteer word, en wil ek 'n *mede-reisiger* van hierdie dapper *survivors* word in hul ontdekkingsreise na alternatiewe verhale en aksies, wil ek 'n *mede-verteller* word van hierdie uitkomstige en alternatiewe, voorkeur verhale, en wil ek 'n *mede-aktivis* word in die transformasie van hul lewens en verhoudinge, omstandighede en gemeenskappe.

In haar artikel *Stories of mothers with differently abled children: a research proposal* (in Kotzé & Kotzé 2001:170) maak die skrywer – Ryna Grobbelaar - gebruik van die term “research curiosity”, en verduidelik sy in die voetnota, “Research curiosity is preferred in place of terminology such as ‘research question’ or ‘research problem’”. Hierop formuleer sy dan ‘n paar dinge waaroor sy “curious” is. Haar gebruik van hierdie term (“research curiosity”) en daaropvolgende formuleringe het my laat nadink oor dít waaroor ek self “curious” is in my navorsing.

Ek is “curious” oor...

- ...hoe kinder *survivors* hul geleefde ervaringe (kinderjare seksuele misbruik en die effek daarvan) *storie*, maar ook hoe hulle hulself, hul lewens, hul verhoudinge, hul drome *storie*;
- ...hoe kinder *survivors* daartoe kom om die verhale van hul geleefde ervaringe te vertel te midde van diskoerse wat onder andere geheimhouding en magswanbalanse bevestig in verhoudinge;
- ...hoe kinder *survivors* teen hierdie dominante diskoerse (en die effek daarvan) opstaan (“resist”);

- ...die ontwikkeling van hul alternatiewe verhale en die invloed daarvan op die onderdrukkende effek van die seksuele misbruik, asook die genoemde meegaande diskoerse;
- ...hoe kinder *survivors* se tot-nou-toe “unheard voices” en vertellings van hul “not-yet-said” en “preferred” identiteite en aksies reeds vertel is en steeds vertel kan word;
- ...die effek daarvan om hierdie verhale in ‘n groep (onder andere in ‘n “community of shared experience”) te vertel;
- ...die effek van “insider witness”-wees op hoe elkeen van die kinders hulself verder *storie*;
- ...die transformasiestappe en aksies wat die kinders (moontlik) gaan voorstel en implementeer.

2.4. OM ‘N “NON-EXPERT” TE WEES IN ‘N POSISIE VAN “NOT-KNOWING”.

Vir mense en gemeenskappe om hul verhale ten volle te vertel, is dit noodsaaklik dat die navorser wat vanuit ‘n narratiewe perspektief werk ‘n “not-knowing”-posisie in die navorsing moet inneem. Die “not-knowing”-posisie bied aan die navorser die geleentheid om aan sy mede-navorsers vrae te stel “...which are not informed by method and demand scientific answers” (Anderson & Goolishian 1992:28). Hierdie posisie-inname deur die navorser bied aan die mede-navorser(s) die geleentheid om hul verhale weer te gee soos wat hulle dit in hul elke-dag lewe leef, en bied dit aan die navorser die geleentheid om die verhale van sy mede-navorsers te volg soos wat hulle gekonstrueer is binne geleefde sosiale realiteite. Dyche & Zayas (1995) meld twee ingesteldhede: “cultural naiveté” en “respectful curiosity”, “We define naiveté as a state of openness and receptivity, a condition of un-knowing. Curiosity is defined as an activity that flows from naiveté and is composed of both the impulse to look beyond assumptions, and the love of surprise”.

Anderson & Goolishian (in Freedman & Combs 1996:45) skryf passievol en oortuigend oor die belangrikheid van die “not-knowing”-posisie. Hulle verstaan terapie (en navorsing) as ‘n proses waarin ons voortdurend beweeg na “what is not yet known”. Dit impliseer dat die navorser nie vrae stel vanuit ‘n posisie van voorverstaan nie, maar ook nie vrae stel waarop die navorser bepaalde antwoorde verwag nie. Derhalwe, ‘n “not-knowing”-posisie is nie ‘n “I don’t know anything”-posisie nie. Freedman & Combs verduidelik, “Our knowledge is of the process of therapy, not the content and meaning of people’s lives”. En spreek hulle die verwagting uit dat terapie (en navorsing) ‘n proses sal wees waarin mense *keuse* sal ervaar eerder as “settled certainties”.

Frank Baird (1996:57) sê die volgende oor die “non-expert stance” en “transparency”. Aangesien beide die *survivor* en die terapeut/ navorser beskou word as gewaardeerde deelnemers aan die terapeutiese gesprekke (en navorsingsproses), neem die terapeut/ navorser ‘n “non-expert stance” in. Die terapeut is nie die een wat die *survivor* of die *survivor* se probleem kan “fix” nie. Die terapeut is iemand wat daarvan oortuig is dat die *survivor* oor bepaalde kundigheid beskik wat tot hulp en voordeel van die *survivor* kan strek. Verder is die terapeut/ navorser in die terapeutiese gesprek/ navorsingsaksie deursigtig (“transparent”) oor sy kennis (“knowledge”) asook die bron van sy kennis en die wyse waarop hy dit aanwend. Die navorser wys dit pertinent uit dat dit sy kennis is en dat dit moontlik nie sal “fit” met sy gespreksgenoot/ mede-navorser nie. Op hierdie wyse objektiveer hy nie hierdie kennis nie, maar gee hy erkenning aan die sosiale relevansie daarvan.

“Not knowing” huisves ‘n ingesteldheid van nuuskierigheid (“curiosity”). Om te luister en fasiliterende en ophelderende vrae te stel vanuit ‘n posisie van “nuuskierigheid kan baie terapeuties wees. Anderson & Goolishian (1988:380) meen dat terapie (en navorsing) wat so benader word, “...is a process of expanding and saying the ‘unsaid’ – the development, through dialogue, of new themes and

narratives and, actually, the creation of new histories” (Freedman & Combs 1996:45). Anderson & Goolishian maak dit duidelik dat hulle van oortuiging is dat “the unsaid” nie iets is wat reeds bestaan nie. Eerder, dis iets wat na vore kom en vorm aanneem soos wat ons in gesprek is met mekaar. Dit maak dus baie saak waaraan die terapeut aandag gee wanneer hulle luister. Luister is geen passiewe aktiwiteit nie. Wanneer die terapeut luister, interpreteer hy. Dit trek egter nie ‘n streep deur die stelling, “We want to understand the meaning of their stories for them”, nie. Dit meen wel dat die narratiewe terapeut/ navorser sy rug keer op “expert filters”. Terwyl dit onmoontlik is om interpretasie te sistap, vermy ons tog die oortuiging dat ons meer van ‘n persoon se geleefde belewenisse weet as hyself, “The people we work with are the primary interpreters of their own experience”. Ek verkies om my te skaar by ‘n benadering tot terapie en navorsing wat, soos Alice Morgan (2000:2) dit stel:

...seeks to be a respectful, non-blaming approach to counselling and community work, which centres people as the experts in their own lives. It views problems as separate from people and assumes people have skills, competencies, beliefs, values, commitments and abilities that will assist them to reduce the influence of problems in their lives.

2.5. DIE MODUS VAN INTERAKSIE MET DIE AKSIEVELD.

Metodes – van ‘n meer kwantitatiewe aard - wat gebruik word om data te versamel, val in een of beide van die volgende twee hoofkategorieë, volgens Babbie & Mouton (2001:326): Onderhoude of Waarneming. Babbie & Mouton gaan egter verder en bespreek ook buitengewone tegnieke vir data-versameling (kyk paragraaf 2.5.3.).

2.5.1 Onderhoude.

In lyn met *Participatory Action Research* se kwalitatiewe aard is dit nie vreemd dat die meeste van sy voorstanders *oop onderhoude* verkies, en sodoende word enige oormatig rigiede struktuur vermy. Groep-onderhoude word ook gebruik. Om hul deelnemende aard te beklemtoon, word dikwels na hierdie groep-onderhoude verwys as “dialogue sessions”, aldus Rahman (1991:17). Onderhoude met “local informants” word dikwels beskou as belangrike bronne van inligting, spesifiek vir die veranderingsagent om hom-/ haarself toe te lig aangaande die konteks waarbinne die voorgestelde PAR projek geïmplementeer word.

2.5.2 Direkte sistematiese waarneming.

Volgens Fals-Borda (1991:10) word onderhoude vergesel deur wat hy noem “...personal participation and selective experimentation”. Dit is soortgelyk aan wat geken word as “participatory observation” binne ortodokse navorsingsterminologie. En, soos dit die geval is met enige ander metode van data-versameling, gebaseer op deelnemende waarneming, word die gebruik van “field notes”, ook genoem “field diaries” of “logs” beskou as ‘n sentrale gereedskapstuk vir hierdie tipe data-versameling binne PAR.

2.5.3 Die gebruik van buitengewone tegnieke vir data-versameling.

Alhoewel aanhangers van PAR hoofsaaklik bestaande metodes en tegnieke gebruik, wend hulle dikwels ook nuwer en buitengewone metodes en tegnieke aan, wat vreemd kan voorkom binne ‘n ortodokse navorsingsprojek. Die volgende tegnieke – wat meestal hul oorsprong het vanuit Fals-Borda se praktykervaringe – word as nuttig beskou:

2.5.3.1 Kollektiewe navorsingsmetodes.

Deelnemers ontmoet periodiek in openbare bymekaarkomplekke soos kampe, werksinkels of uitstappies. Alhier word inligting versamel en gesistematiseer op groepsbasis terwyl die deelnemers betrek word by 'n wye verskeidenheid van “expressive activities”, wat die ondersoek verryk. Hierdie ontmoetings word beskou as belangrike bronne van data en objektiewe kennis van feite. Ek verwys graag na die bespreking in hoofstuk 5 van onder andere “leagues”, “communities of shared experience”, en terapeutiese groepe.

Dialog is 'n sleutelement in kollektiewe navorsingstegnieke en PAR in die algemeen, gegewe dat deelname gesien word in terme van “a continuous dialogue”. Kollektiewe navorsingstegnieke is ook bekend as “dialogical techniques”. Volgens Fals-Borda (1991:8) sluit dit onder andere in: kleingroepbesprekings en redevoerings- en konsensusgroepe. Dialog help deelnemers om kennis te ontwikkel deurdat hulle vanuit hul eie werklikheid leer, en spesifiek deur te leer om hulle eie bepaalde situasie en probleme krities te evalueer. Byvoorbeeld, dialog fasiliteer die ontdekking en na vore bring van konflik en belangstelings, of soos wat Huizer (1984) dit noem, “...underlying social structural contradictions.” Dialog verseker dat deelnemers en veranderingsagente saam soek na moontlike oplossings.

2.5.3.2 Kritiese ontginning van die geskiedenis.

Volgens Fals-Borda is die kritiese ontginning van die geskiedenis 'n poging “...to discover selectively, through collective memory, those elements of the past which have proved useful in the defence of the interests of exploited classes and which may be applied to the present struggle to increase action”. In 'n kritiese ontginning van die geskiedenis word data versamel deur onderhoude en gewoonlik behels dit die getuie-weergawes van die ouer lede van die gemeenskap.

2.5.3.3 Benutting van deelnemers se eie rekordhouding.

PAR laat toe en eis van deelnemers om rekord te hou van hul vordering en aanpassings. Rekord kan gehou word in die vorm van byvoorbeeld persoonlike joernale. Rekord van die volgende word gehou: deelnemers se veranderende aktiwiteite en gebruike; veranderinge in die sosiale verhoudinge en vorme van organisasie wat hul gebruike gekarakteriseer en ingeperk het; en die ontwikkeling van hul eie vaardighede in die uitvoering van PAR. Volgens McTaggart (1991:178) is die hoofdoel van hierdie rekords dat deelnemers in staat moet wees om bewys te lewer van die “group climate”. Hierdie rekords vervul ook ‘n waardevolle funksie as ‘n gereedskapstuk vir die versameling van data in die vorm van veld-dagboeke, veld-notas, of logboeke.

2.5.4 Die sosiale verifikasie en bekragtiging van data.

Een van die sleutelbeginsels van PAR behels die stappe wat geneem word om die bevindings te verifieer met of deur die deelnemers. Dit word beskou as ‘n onderskeidende kenmerk van PAR insoverre dit in werklikheid die navorser dwing om deur ‘n weldeurdagte proses van “checking the facts” te gaan alvorens verslae opgestel word. Volgens Whyte en ander (1991) word die feite en bevindinge gekontroleer “...with firsthand knowledge” en word “...important alternative explanations” daardeur herken.

In besonder stel PAR die deelnemers in staat om hul eie verifikasie-sisteem te ontwikkel waardeur “scientific legitimacy” aan die deelnemers teruggegee word aangaande die kennis wat hulleself in staat is om te produseer. Dus, verifikasie is ‘n oefening wat al die deelnemers in die PAR-proses insluit. Hierdie feit word gereflekteer in die term “social validation” of dan “social verification” van die kennis, wat impliseer dat gewone mense die data wat gebruik word, verifieer.

‘n Verdere beginsel wat ingebou is in die sosiale verifikasieproses is die ekonomiese gebruik van tyd insoverre data onmiddellik geprosesseer en gekonfronteer kan word en daarom dadelik gekorrigeer of geverifieer kan word deur die deelnemers.

Sosiale verifikasie word moontlik gemaak deur ‘n gemeenskaplike en dialogiese metode. Dit verwys na die toetsing van die samehang van argumente deur “engaging activities” (Reason 1994:329), wat kan insluit dialoë, gesprekke, argumentering en konsensus, of “participant confirmation” (McTaggart 1991:177). In praktyk sou dit kon beteken dat die deelnemers, nadat hulle van die aksie onttrek het, binne die konteks van groeps gesprekke en onderhoude mekaar se inligting kontroleer. Volgens McTaggart (1991:178) sou verifikasie van data in PAR bereik kon word deur ‘n metode wat hy “triangulation of observations and interpretations” noem.

2.5.5 Beskikbaarstelling van die resultate aan die deelnemers.

In aanvulling tot die verifikasie van data bekom deur PAR behoort die sosiale verifikasie van data deur kollektiewe refleksie die deelnemers in staat te stel om bewyse bekend te stel en te verdedig om andere te oortuig. Dit impliseer dat die resultate versprei word na wie ookal deur die term “andere” geïmpliseer word. Vir PAR is die verspreiding van nuwe kennis ‘n tegniek wat integraal is tot die navorsingsproses, “The diffusion of results within PAR primarily refers to the systematic return of knowledge generated by PAR to the participants”. En word dit beskou as ‘n sentrale verpligting van enige veranderingsagent, aangesien die kennis wat gegenereer is uiteindelik bedoel is vir die deelnemers self – “...it is they who should continue to be its owners”.

Ten slotte behoort die resultate – indien moontlik - ook beskikbaar gestel te word aan ander “grassroots” groepe in ‘n verskeidenheid van omstandighede om hulle in staat te stel om baat te vind by die verbreding van algemene teoretiese kennis wat die resultaat is van PAR. Dit moet plaasvind op die vlak van die deelnemers en die algemene publiek se vermoë om geskrewe, orale, of visuele boodskappe te verstaan. Fals-Borda (1984:19) onderskei vier vlakke van kommunikasie wat gevestig word afhange van wie die boodskap en gesistematiseerde kennis geadresseer is:

- preliterêre mense, byvoorbeeld deur “talking maps” of “social trees”;
- semi-literêre mense, byvoorbeeld deur illustratiewe pamflette (“booklets”);
- middelvlak leiers, byvoorbeeld deur meer uitgebreide verhandelinge;
- intellektueles, byvoorbeeld deur artikels of teoretiese boeke.

‘n Goeie PAR veranderingsagent behoort te leer om al hierdie sub-groepe aan te spreek met dieselfde boodskap in verskillende style om sodoende werklik effektief te wees in die kommunisering van die boodskap. Dus, moet die veranderingsagent streef na “...a shared code of communication” tussen deelnemers en veranderingsagente deur die loop van ‘n PAR-projek. “This not only leads to a common and mutually understandable conceptualization and categorization, but results in plain and understandable language, which is accesible to all. In short, change agents are advised or even required to avoid the airs of arrogance and the technical jargon that springs from usual academic practices”.

Volgens Reason (1994) is die beskrywing van *werklike gevalle* die voorkeur wyse om die praktyk van PAR te kommunikeer. Een van die produkte van ‘n PAR-projek mag dus ‘n gevallestudie wees. Buiten die konstruksie van ‘n gevallestudie kan deelnemers self getuienisse lewer in die vorm van dokumente wat hul belewenisse weergee. Die navorsingsresultate sou beskou kon word as ‘n tasbare wyse waarop sistematiese kennis aan die mense teruggegee word.

2.6. PSEUDONIEME EN TRANSKRIPSIES.

Met die weergee van uittreksels uit verslae en lêers, asook transkripsies (vanaf oudiokasset-opnames) is dit belangrik dat kennis geneem word dat in die geval van Madilise en Chereese nie van pseudonieme gebruik gemaak word nie, aangesien Madilise en Chereese graag hul name gebruik wil hê. Vir ander identifiseerbare persoons- en plekname word skuilname (pseudonieme) gebruik. Telkens sal die eerste gebruik van 'n pseudoniem met 'n asterisk aangedui word. Ek verwys kortliks na 'n aanhaling deur Bass & Davis (1988:363-364), "As authors, we were committed to respecting each women's decision. We wanted each woman's participation to be an empowering experience for her".

It's such a disappointment not to be able to use my own name. I've earned the right to own my words, my journey. I feel angry at the situation, denied what is mine by birthright – my name connected with my truth. Strange, so much of the journey has been a 'naming' of shadows. And now I must place my own name back in the shadow...

- Gizelle

2.7. "AANGENAME KENNIS, EK'S MADILISE".

Ek kies die fasilitering van *oop onderhoude* en die beskrywing van *werklike gevalle* as metode om data te versamel, waardeur ek reg wil laat geskied aan die deelnemende aard van hierdie "dialogue sessions" (Rahman 1991:17). Ek beskou *survivors* as "local informants", en wil ek die *survivor* erken as die belangrikste bron van inligting vir hierdie navorsing. Verder word die onderhoude vergesel deur "...personal participation and selective experimentation" (vergeelyk Fals-Borda 1991:10), dit is soortgelyk aan "participatory observation".

Ek wou aanvanklik aan Madilise die geleentheid gee om haar eie bekendstelling te skryf of dan ek namens haar aan die hand van 'n gesprek, maar ten tye van ons laaste gesprek was sy te ontsteld om oor enige iets te gesels aangesien haar ma die naweek wat ons afspraak direk voorafgegaan het, verkrag is. Ten opsigte van Madilise se *bekendstelling* begin ek toe wonder hoe Madilise se *Groen Lêer* haar sou bekend stel. Met die nodige toestemming bekom ek toe die Ehlers*-kinders se Gesinslêer - Madilise en beide haar broers was wetsbestede inwoners van plekke van veiligheid en die kinderhuis. 'n Dik, groen lêer lê voor my op die tafel. Ek maak dit oop. Verslag op verslag. Seksie *dit* van Wet *dat*. Artikels en Hofbevele. Maatskaplike Dienste & Bevolkingsontwikkeling. Christelik Maatskaplike Rade en N.G. Welfare. Molestering. Stiefpa en beweerde klagtes. Kinderhofverrigtinge. Bly in 'n *Wendy*. Rond-swerf. Bly in 'n karavaan. Rond-swerf. Bly in 'n motor. Rond-swerf. Drankmisbruik. Verwaarlosing. Huwelikskonflik en aggressie. Verwydering van kinders. Plasing van kinders. Plekke van Veiligheid. Kinderhuis. So 'n klomp goed wat oor my spoel. Daar trek 'n droë knop in my keel saam. Ek het Madilise die afgelope 18 maande self leer ken. Lees ek nou al hierdie goed kan ek myself dit amper nie indink dat 'n kind – sy - *dit* alles moes beleef nie. En *survive*. Madilise is waarlik meer as 'n *survivor*. Ek glo elke leser sal haar in die bladsye van hierdie proefskrif ook so leer ken. Ek blaai tot by 'n verslag gemerk "Vertroulik". (Ek gee 'n gedeelte van die verslag hier weer.)

AFDELING A.

4. OMSTANDIGHEIDSVEREISTES.

Omstandigheidsvereistes vir geldige kinderhofverrigtinge in gevolge Art 14(4) van die Wet op Kindersorg 1983, soos gewysig deur Wet no 96 van 1996.

Artikel 14(4) (aB) (i), (ii), (iii) en (iv).

Om te bepaal of die kind voor die hof sorgbehoewend is deurdat die kind

(i) geen waarneembare bestaansmiddele het nie, of verlaat is;

(ii) gedrag openbaar wat nie beheer kan word deur sy of haar ouers of die persoon in wie se bewaring hy of sy is nie;

(iii) in omstandighede woon wat waarskynlik sy of haar verleiding, ontvoering of seksuele uitbuiting kan veroorsaak of bevorder, en

(iv) woon in of blootgestel word aan omstandighede wat die fisiese, geestelike of maatskaplike welsyn van die kind ernstig kan skaad.

Die tersaaklikheid van bg wetsartikels hou verband met die gesin se agtergrondgeskiedenis.

Mevrou Van Rensburg* was 10 jaar getroud met die biologiese vader van die betrokke kinders voordat hy in 1991 oorlede is aan breinkanker. Mevrou tree na meneer Ehlers* se afsterwe in die huwelik met meneer Van Rensburg. Meneer Van Rensburg se tweelingbroer (Christiaan*) is nog altyd onafskeidbaar, en is sedert die huwelik ook ten volle deel van die gesin.

Teen die einde van 1999 word meneer Van Rensburg gearresteer weens beweerde seksuele molestering van Madilise. Nadat meneer Van Rensburg gedurende Januarie 2001 op borgtog vrygelaat is, op voorwaarde dat hy geen kontak met die gesin het nie, trek hy weer by die gesin in. Die gesin kon nie finansieël sonder meneer funksioneer nie. Op hierdie stadium het die gesin in 'n woonwapark gewoon. Van Januarie 2001 tot Junie 2001 het hierdie gesin 'n nomadiese leefwyse in [naam van woonbuurt*] gevolg. Hulle het kort-kort 'n ander adres gehad.

Op 5 Junie 2001 het 'n gesin uit die gemeenskap na ons kantore gekom met 'n Saaknommer van die Kinderbeskermingseenheid. Aangesien daar beweringe was dat [Madilise se een broer] hierdie gesin se seun ernstig gesodomiseer het, en daar mediese verslae was wat dit bevestig het, [Madilise se broer] is per Vorm 4 verwyder. Hy was totaal onbeheerbaar op hierdie stadium. Kinderhofverrigtinge ten opsigte van [Madilise se broer] is op 26 Junie 2001 geopen.

Die gesin het hierna voortgegaan met hul nomadiese leefwyse. Op 'n stadium het mnr en mev Van Rensburg, mnr Van Rensburg se tweelingbroer, Herman* en Madilise in 'n Wendy-huisie gewoon waar slegs twee $\frac{3}{4}$ beddens was.

Op 24 Augustus 2001 trek Madilise die klagte van molestering teen mnr Van Rensburg terug.

Die gemeenskap [naam van woonbuurt*] wil nie meer die gesin help nie, want nêrens waar hul bly, betaal hulle losies nie. Al hulle besittings is al deur die mense wat hul in die verlede gehelp het, teruggehou vir agterstallige losiesgelde. Die stiefvader en sy broer misbruik alkohol en gesinsverhoudinge word gekenmerk deur aggressie. Die gesin word genoodsaak om in die motor te slaap en by openbare waskamers te was.

Op 15 Oktober 2001 word die oudste twee kinders ook per Vorm 4 verwyder en in Tutela Plek van Veiligheid geplaas. Kinderhofverrigtinge word op 3 Desember 2001 geopen.

Die ouers gaan voort met hulle nomadiese leefwyse.

Tydens 'n volgende gesprek noem ek aan Madilise dat ek toe haar bekendstelling weggespring het met 'n uittreksel uit die *Groen Lêer*, waarop sy vreeslik frons en sê dat sy geen idee het van wat daarin geskryf staan of wat 'hulle' sê oor haar en haar gesin nie. Ek haal die uittreksel uit sodat sy dit kan deurlees. "Sjoe, maar dit klink maar sleg." Waarop ek aan haar vra of dit dan nie so sleg met haar en haar gesin gegaan het nie. Madilise het nog nie eenkeer opgekyk vandat sy die uittreksel gelees het nie, en haar stem kom sag en monotoon oor. "Ja, dit was selfs met tye erger, maar ek het nie gedog hulle sal al daardie sleg goed so neerskryf nie." Hierop vra ek Madilise of hulle dan iets anders moes geskryf het. Sy antwoord, "Wel, daar was seker nie iets anders om oor te skryf nie, want met Dawie* en my ma daar, was alles net 'n groot gemors." Ek wonder toe by myself – in die lig van die bekendstelling wat ek graag wou skryf, en in die lig van hoe ek Madilise leer ken het die afgelope tyd – wat sy self graag in die *Groen Lêer* sou wou skryf. Madilise tel haar kop op en druk haar kuif vas met 'n haarknippe, haar stem is helder en sterk: "Hulle kon ten minste iets geskryf het oor hoe ek al opgestaan het vir myself."

2.8. "AANGENAME KENNIS, TELEURSTELLING".

Hier volg 'n transkripsie van die tweede gesprek tussen myself (Chris) en Madilise.

Chris: Ek het gewonder of jy gedink het oor dit waarom ons laas keer gesels het. Ons het nogal lank gesels oor wat laas keer by die huis gebeur het... die insidente. En toe't ons nogal op 'n interessante woord afgekom. Wat beteken daai glimlag? Kan jy onthou wat daai woord was?

Madilise: Wat... die vloekwoord?

Chris: Nee, die ander woord... Teleurstelling. Onthou jy ons het nogal baie oor Teleurstelling gepraat? Maar ons het eintlik eers oor 'n ander woord gepraat, 'omgedraai'. 'Jy het omgedraai teen ma' - dit was vir my 'n interessante woord. Was dit die eerste keer dat dit gebeur het, hierdie 'omdraai teen Mamma'?

Madilise: Met die tyd, ja.

Chris: Hoe bedoel jy 'met die tyd'? Het jy hierdie naweek besluit om om te draai teen Mamma?

Madilise: Nee, dit het al lank saamgekom. Dit is soos Dawie – dit kom lank saam, al die teleurstellings en goed. Dit kom al 'n lang pad saam.

Chris: Maar met Saterdag se goed, was dit die eerste keer dat jy baie bewus is van 'omdraai teen Mamma'? Jy het gesê dat jy een stappie teruggee het... was Saterdag die eerste stappie terug, of het jy al voorheen stappies teruggee?

Madilise: Ek het al, maar nie so baie nie.

Chris: Hoeveel stappies dink jy het jy al terug geneem van "close" met Ma wees af?

Madilise: So halfpad.

Chris: Halfpad waarnatoe?

Madilise: Van halfpad af.

Chris: Halfpad af?

Madilise: Dawie is heeltemal af – ek staan al op die grond.

Chris: Maar wat beteken ‘af’?

Madilise: Niks! Soos in die helfte van alles. Soos in die helfte liefde van wat ek vir haar voel. Die helfte van wat ek van haar hou, of so iets. Maar ek is nog nie “totally” weg van my ma af nie.

Chris: Hoe oud is Teleurstelling al?

Madilise: Hoe oud?

Chris: Ja. Hoe lank kom Teleurstelling al saam met jou lewe?

Madilise: Vier jaar.

Chris: Wat het 4 jaar terug gebeur?

Madilise: Die hele storie.

Chris: Die eerste keer dat Dawie in julle lewe gekom het...?

Madilise: Nee, die hofsake.

Chris: Jy het laas genoem van jou teleurstelling die keer toe Mamma julle by die skool vergeet het - hoe lank terug was dit omtrent? Langer terug as die hofsake?

Madilise: Standerd 3, 4, 5, 6, 7...

Chris: Dit was voor die hofsake en daai goeters....? Kan jy onthou dat jy 'n tree terug gegee het van Ma af omdat sy julle by die skool vergeet het en eerder saam met Dawie gesit en drink het? Het dit vir jou gevoel asof jy wegbeweeg van Ma af?

Madilise: Nee, ek glo nie, want daai tyd was ek nog, ek weet nie, nee...

Chris: So, wanneer het jy begin om stappies terug te neem?

Madilise: Dis nou onlangs. Toe ons by tannie Joyce-hulle gaan bly het. Toe tannie Joyce vir my begin sorg het, dis van daai tyd af.

Chris: Hoekom dink jy het dit nou eers gebeur?

Madilise: Want tannie Joyce het vir my gewys hoe moet 'n Ma eintlik vir jou wees. En my ma was nie dit gewees nie. Sy was glad nie vir my 'n Ma nie en van daai tyd af het ek eintlik... ek het meer verstand begin kry.

Chris: Jy praat van nou onlangs se 'stappies terug', maar ek wonder of daar nie al rondom die hofsake 'stappies terug' was nie?

Madilise: Daar was... toe ek uitgevind het dat my ma nie eintlik agter my staan nie.

Chris: Dink jy dit was 'n klein stappie of 'n grote?

Madilise: Ek dink dit was 'n grote. Baie mense het vir my gesê my ma moet eintlik agter my staan, want jou ma staan altyd agter haar kinders.

Chris: Hoe baie het jy al van Teleurstelling geweet toe die hofspraak begin het?

Madilise: Baie.

Chris: Dis interessant...

Madilise: Daar was baie goed wat my ma ons belowe het - sy het eintlik beloftes gemaak aan ons, ek weet nie, goed soos ons Kersgeskenke, my ma het al baie keer beloftes gemaak sy gaan vir ons dit koop. Ons kan enige iets koop vir 'n R100. Dan het Dawie die geld gevat en dit gaan uitdrink of uitjool of so iets. My ma het altyd beloftes gemaak en dan het sy dit nooit nagekom nie. Vrydae het sy altyd gesê ons kry R10 vir skool en dan kry ons dit net nie omdat daar nie meer geld was nie.

Chris: Was daardie teleurstellings 'stappie-terug'-teleurstellings of was dit ander teleurstellings?

Madilise: Nee, ek het nog nie toe stappies teruggegee nie. Dis nou net onlangs vandat ons saam met tannie Joyce-hulle bly. My ma het my baie seergemaak, nie seer nie, sy maak my hartseer.

Chris: Is die ‘stappie-teruggee’ ‘n slegte ding?

Madilise: Nogal, ek meen as ek ‘n stappie-teruggee dan op die einde wil ek nie meer by my ma gaan bly na die 2 jaar wat hulle gesê het ek hier moet bly, want ek meen watse toekoms gaan ek hê, want ek weet ek gaan nie matriek klaarmaak as ek by my ma-hulle is nie.

Chris: Dink jy dat ‘n stappie-teruggee soms ‘n goeie ding vir jou is?

Madilise: ‘n Goeie ding? Ek dink nogal.

Chris: Wanneer dink jy so?

Madilise: Ek weet nie, as ek verder dink in die toekoms dan weet ek net, as ek gaan werkkry en ek kry my eie woonstel of enige iets, gaan my ma by my kom bly. Ek weet dit vir ‘n feit. Sy gaan by my kom bly. Hulle gaan nie op hulle voete kom nie. Nie soos wat hulle nou aangaan nie, gaan hulle net nie op hulle voete kom nie. En dan weet ek my ma gaan by my kom bly en ek wil dit nie toelaat nie, want dan gaan Danie daar kom bly en as Danie daar kom bly, gaan die hele ‘family’ daar kom bly en gaan dit net weer van voor af ‘n groot gemors wees. So, ek weet nie...

Chris: Jy't laas week ook genoem dat ma se goeters skande maak vir jou naam. Het die stappie-teruggee iets daarmee te doen?

Madilise: As my ma nie meer by my is nie, dan hoef ek nie meer te "worry" oor wat my vriendinne oor haar gaan sê nie.

Chris: Wie werk aan jou goeie naam?

Madilise: Ek.

Chris: Net jy? Ma... werk sy aan jou goeie naam?

Madilise: Nee, my ma is net daar om dit af te breek. Dit laat my net, ek weet nie... dit maak dat ek net wil wegbly, dat ek net uit my ma se pad wil kom, dat daar nie meer...

Chris: So, as Mamma droog maak dan is Madilise se naam ook daarmee heen? Watter mense wil jy hê moet opmerk Madilise is 'n mens van haar eie, Madilise het haar eie naam? Wil jy hê mense moet weet van hierdie stappies...?

Madilise: Wel, by my huis weet die mense dit, want hulle kan sien, as sê nou maar, as my ma so iets doen... soos toe sy die geld gevat het, hulle kan sien ek was nie deel daarvan nie. Oom Willie* sê altyd vir my dat ek 'n regte, ou Van Rensburg is. Nou, Dawie se van is Van Rensburg. Dan stry ek met hom want ek is nie 'n Van Rensburg nie, ek is 'n Ehlers. Dis nie soos in stry-baklei nie, dis soos in grap-baklei.

Chris: Hoe sê oom Willie dit vir jou? - afbrekend of tergerig?

Madilise: Dit is uit 'n grap uit.

Chris: Wat weet oom Willie van die Van Rensburg'e?

Madilise: Hy weet alles, ons het twee jaar by hulle gebly.

Chris: Wat weet hy? Wat beteken daardie naam vir oom Willie?

Madilise: Hulle is "useless". Hy dink hulle is "useless", want hulle wil nie regkom nie.

Chris: As oom Willie jou wil terg, dan sê hy...?

Madilise: Jy's 'n klein koekepan of 'n Van Rensburg.

Chris: Wat het jy gesê...? En wat maak jy dan?

Madilise: Dan sal ek vir hom sê ek is nie 'n klein koekepan of 'n Van Rensburg nie.

Chris: Wat is 'n 'koekepan'?

Madilise: Dis al lank ‘n bynaam vir my ma. My ma het... dis daai gasbottels en dan die stofie bo-op, dan kan jy mos kos daarop, die pot daarop sit. Nou hulle het dit ‘n koekepan genoem, en toe leen my ma dit die een naweek, toe gaan verpand sy dit en toe kan sy dit nie uithaal nie want sy het nie geld nie. En nou, dis waar die koekepan-storie inkom.

Chris: As Van Rensburg “useless” beteken, soos wat Dawie “useless” is, wat beteken ‘koekepan’?

Madilise: Dat jy iemand is wat lieg, wat nie jou beloftes nakom nie.

Chris: As oom Willie dit dan grapperig-tergerig sê, hoekom lag jy nie?

Madilise: Ek lag, maar dan sê ek vir hom: ‘Ek is nie ‘n Van Rensburg nie, ek is ‘n Ehlers eintlik’. Of ek sal in ‘n grap sarkasties wees en vir hom sê: ‘Aag ja, so asof oom nie ook een is nie’.

Chris: Watse “feelings” gaan daarmee saam as jy sê ‘Ek is nie “useless” nie, ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: ‘n Sterk “feeling”. Ek weet ek is nie daai goed nie.

Chris: Waaroor gaan die sterk “feelings”? Gaan dit omdat jy weet wat jy níé is nie, en omdat jy weet wíé jy is?

Madilise: Dit wat ek weet ek is.

Chris: Want jy het gesê ‘Ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: Ek weet ek is nie ‘n Van Rensburg nie.

Chris: So, jou “feeling” gaan nie net oor wat jy níé is nie, maar dit gaan ook oor jy weet wie jy is en waarvoor jy staan, waarom jou naam gaan, nê? O.K., so, ‘n koekepan is iemand wat jou inloop...?

Madilise: Ja, ‘n misbruiker.

Chris: En ‘n Van Rensburg is iemand “useless”? Wat is ‘n Ehlers?

Madilise: Joe, ‘n Ehlers is baie!

Chris: Wat beteken daai ‘Joe!’?

Madilise: ‘Joe!’ is baie, ‘Joe!’, dis ‘Joe!’.

Chris: Noem my ‘n paar dinge van wie ‘n Ehlers is.

Madilise: Sterk, ‘vertroubaar’, opgewonde oor die lewe...

Chris: Wow!

Madilise: ...‘vertroubaar’, ek weet nie, dis net sterk gevoelens, jy het baie “common sence”, jy kan vir jouself dink.

Chris: Ek het ook nogal gewonder hoe Ehlersse oor die waarheid voel?

Madilise: Nogal sterk.

Chris: Hoe voel die Ehlersse oor opstaan vir wat waar en reg is?

Madilise: Dieselfde.

Chris: Wat dink jy dink Teleurstelling van hierdie Ehlers-naam?

Madilise: Teleurstelling...?

Chris: Ja.

Madilise: Hy wil dit afbreek, maar hy kry dit nie reg nie.

Chris: ‘Hy wil dit afbreek, maar hy kry dit nie reg nie...’?

Madilise: Dis nogal bietjie moeilik...

Chris: So, hoe lank dink jy maak Teleurstelling al planne om die Ehlers-naam af te breek?

Madilise: Al lank, maar nie so lank nie.

Chris: Dink jy Teleurstelling het al “major” pogings aangewend of slaan sommer hy net sulke hou-in-die-lug?

Madilise: Nee, hy is soos... hy wil hom nou afbreek, maar hy kry dit nie reg nie, ek is te sterk vir hom.

Chris: 'Hy kry dit nie reg nie...?'

Madilise: Nie maklik nie, almal het al probeer. Wel, daar was 'n tyd gewees wat hy dit reggekry het, maar daai tyd is verby. Ongelukkig vir hom het ek weer op my voete gekom en ek "fight" terug.

Chris: Het ek al vir jou hierdie tien blokkies geteken, of het ek jou al vertel van die 10 blokkies? Kom ons sê jou lewe het tien blokkies - dis Madilise se lewe. Teleurstelling wil kyk hoeveel blokkies hy kan vat. Jy het byvoorbeeld genoem dat daar 'n tyd was dat hy...

Madilise: ...omtrent alles gevat het, maar daar was 'n bietjie oor gewees.

Chris: 'Daar was 'n bietjie oor gewees...'. So, toe dit op sy slegste gegaan het met jou... hoeveel blokkies van die tien het Teleurstelling gevat?

Madilise: Ag.

Chris: Ag. So, net daai twee blokkies was Madilise s'n, soos wat sy graag haar lewe wou hê? Kan jy onthou of daar iets gebeur het wat dit vir Teleurstelling moontlik gemaak het om ag blokkies by jou te vat?

Madilise: Ja, dit was toe hulle ons weggevat het van my ma af... na die hofsake. Ons het eers so 'n jaar of wat weer aangegaan, en toe's die geld op, en toe swerf my ma'le rond, en toe vat hulle ons weg. Hulle het ons nie weggevat nie, my ma het ons weggegee. My ma het vir hulle gesê: 'Vat die kinders'.

Chris: Laaste vraag... van waar af het jy geweet om 'n Ehlers te wees, is om sterk te wees?

Madilise: Van waar af?

Chris: Ja, want ek sou kon dink al hierdie goeters - Ma wat jou teleurstel, Dawie wat ongeskik is, Dawie wat vloek en slaan en poepdrunk is - sulke goed kan 'n kind plat druk. Op een of ander manier het jy geweet: 'n Ehlers is sterk.

Madilise: Van....2001 af, van Standerd 6 af. In 2001 is ons weggevat. Toe was ek eers Tutela toe gewees en van daar af na die Kinderhuis... as jy nie daar vir jouself opgestaan het...

Chris: Maar het Madilise niks geweet van 'Ek is 'n Ehlers' voor 2001 nie?

Madilise: Nee, nie eintlik nie, want ek het nogal gedink ek is "useless" soos my ma'le, maar, ek het reggekom.

Chris: Maar nou wonder ek nog oor die stukkie voor 2001. Hoe't jy "survive" want dit was die tyd wat dit die slegste was vir julle gesin? Dit was die tyd wat Dawie se drinkery en vloekery en sy afbreek daar was, en die molestering... hoe't jy "survive"?

Madilise: Dit was baie moeilik gewees, dit was hel op aarde.

2.9. VAN DEFINISIES TOT "HEL OP AARDE".

Om met die *habitus* of dan aksieveld "Verhale van kinders wat seksuele misbruik oorleef" *op reis* te gaan, het Maughan & Haines se woorde vir my 'n geleefde en beleefde werklikheid gemaak, "I do not bring back from a journey quite the same self that I took". Hierdie reis het my meer dikwels as selde na plekke laat reis waar ek nog nooit voorheen was nie, en was ek afhanklik van my gespreksgenote se "expertise" en "guiding", maar deurgaans het hul groot geduld gehad met my (volwasse en kulturele) "blindness". Om deur hulle aan karakters, plekke en landskappe, gebeure en emosies bekend gestel te kon word, waarvan ek weinig tot niks geweet het nie, was vir my iets soos *heiligsgoed*, het ek dikwels soos 'n Moses, sonder skoene (analogie vir kennis en vaardigheid), op heilige grond gestaan, of moet ek sê, "...het ek dikwels op *helse* grond gestaan"?

Ek het die fasilitering van oop onderhoude en die beskrywing van werklike gevalle aangedui as die metode waarop ek die data sou versamel en sou weergee, aangesien ek reg wou laat geskied aan die deelnemende aard van hierdie navorsing. En omdat ek die *survivors* beskou as "local informants", wou ek aan hulle erkenning gee as die belangrikste bron van inligting vir hierdie navorsing. Terwyl ek grotendeels die rol van 'n weetgierige, waarnemer/ mede-reisiger ingeneem het.

Verder het ek moeite gedoen om die kritiese belang daarvan uit te druk dat die werk van die narratiewe navorser en terapeut met kinders wat seksuele misbruik deurleef het, geïnformeer moet word deur kennis en begrip van *die politiek van misbruik, die politiek van volwassene-kind-relasies, en die politiek van mag.*

Om telkens getuie te kon wees van die krag van eksternaliserende gesprekke, het in my die volgende gedagtes, posisies, en drome losgemaak... “Ek wil –as ek mag - ‘n *mede-reisiger* van hierdie dapper *survivors* wees in hul ontdekkingsreise na alternatiewe verhale en aksies, ek wil – as ek mag - ‘n *mede-verteller* word van hierdie uitkomstige en alternatiewe, voorkeur verhale, en ek wil – as ek mag - ‘n *mede-aktivis* word in die transformasie van hul lewens en verhoudinge, omstandighede en gemeenskappe. Om te dink dat my *gidse* op hierdie reis meerendeels twee kinders was, sê steeds baie oor die avontuurlikheid van hierdie reis, maar ook iets oor respek, en beslis iets oor bewondering.

HOOFSTUK 3

DIE AGTERGROND VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL.

3.1. INLEIDING.

Müller, Van Deventer & Human (2001:82) verwys na Lamott wanneer hulle die *agtergrond* omskryf as “...where you let us see and know who these people are, how they’ve come to be together, what was going on before the opening of the story”. Lamott (1995:74) gebruik die beeld van ‘n ontwerper vir ‘n toneelstuk, rolprent of storie:

It may help you to know what the room (or ship or the office or the meadow) looks like where the action will take place. You want to know its feel, its temperature, its colors. Just as everyone is a walking advertisement for who he or she is, so every room is a little showcase of its occupants’ values and personalities. Every room is about memory. Every room is about layers of information about our past and present and who we are, our shrines and quirks and hopes and sorrows, our attempts to prove that we exist and are more or less okay. You can see, in our rooms, how much light we need - how many light bulbs, candles, skylights we have - and in how we keep things lit you can see how we try to comfort ourselves.

The mix in our rooms is so touching: the clutter and the cracks in the wall belie a bleakness or brokenness in our lives, while photos and a few rare objects show our pride, our rare shining moments.

Müller en ander (2001:83) merk op dat wanneer ons mense uitnooi om ons nie net van die *nou* te vertel nie, maar om die kamers en plekke van hul verlede weer te besoek "...we are working on the design of the set", en help ons hulle om die aksie teen 'n bepaalde agtergrond te stel, "...this background is alive with associations and connotations of the past. Therefore working on the design often means revisiting previous situations."

Verder meen Müller en ander (2001:83) dat die eerste beweging in die navorsingsproses ("action") en hierdie tweede beweging ("background") saam, vergelyk kan word met Don Browning se eerste, tweede en derde bewegings, te wete: beskrywing, geskiedkundig en sistematies. Browning (1991:47) beskryf sy eerste beweging as horison-analise, "...[I]t attempts to analyze the horizon of cultural and religious meanings that surround our religious and secular practices", en gebruik hy die term "thick description" om die noodsaaklikheid daarvan te beklemtoon dat die navors van 'n bepaalde aksieveld teen die agtergrond van verskeie perspektiewe gedoen behoort te word, onder andere sosiologie, psigologie en ekonomie. Ná hierdie *dik* (ryk) beskrywing ("thick description"), en as deel daarvan, hoort die agtergrond uitgebrei te word om 'n geskiedkundige perspektief in te sluit asook daardie sistematiese konsepte wat reeds ontwikkel is aangaande die spesifieke en/ of verwante aksie(-velde).

3.2. STEMME IN DIE AGTERGROND IS DIKWELS STEMME OP DIE VOORGROND.

Wanneer ek nie net na *die ontwerp van die stel* wil kyk, te wete verhale, kinders en seksuele misbruik, maar ook *daar-agter*, wil ek aan die leser die volgende twee *stemme* bekend stel, te wete, die *stem* van Amanda Kamsler, en die *stem* van Frank Baird. Ek luister graag na Amanda Kamsler se *stem* en ek nooi die leser uit om deel te hê aan hierdie onderneming, aangesien sy in die terapeutiese raamwerk wat sy benut Bateson se kubernetiese opvattinge aangaande “restraints” (inperkinge) en “information” (inligting) as uitgangspunte gebruik. Hierdie benadering verstaan die ontwikkeling van probleme in terme daarvan dat gebeure ‘n bepaalde gang gaan omdat hulle ingeperk word om ander alternatiewe roetes te neem. Hierdie gedagtes sluit nou aan by die bespreking van die agtergrond-diskoerse soos hieronder aangedui deur Baird.

Verder benut Kamsler die gedagte van “text analogy”, soos wat dit deur Michael White ontwikkel is. Hierdie ontwikkeling sien probleme as iets wat vorm aanneem in die taal en gesprekke van hulle wat die meeste gemoeid is daarmee. Mense wat by terapeute aanmeld met probleme fokus dikwels op intensiewe wyse op probleem-deurweekte omskrywinge van hulself en hul omstandighede, asook dat hulle uit voeling is met hul eie vaardighede om enige sukses te behaal in die lig van hul probleme en moeilikhede. Kamsler bied dan ‘n bespreking van die idee van “double description” aan waardeur die terapeut saam met die kliënt werk om meer omskrywings van gebeure te ontwikkel om sodoende “news of difference which makes a difference” te genereer, dit is, om die inperkinge los te maak en uit te daag, insluitend die inperkende opvattinge (diskoerse) van die patriargale ideologie en die hele area van psigiatriese diagnostisering en klassifikasie.

Ek stel die *stem* van Frank Baird aan die leser bekend om twee redes; ten eerste, Baird stel 'n uiters bruikbare (narratiewe) terapeutiese struktuur voor in sy werk. Ek benut hierdie struktuur om 'n narratiewe benadering tot hierdie aksieveld te beskryf. Ten tweede, bied hy in die artikel, wat ek hierna sal bespreek, 'n duidelike beeld aan van hoe daar *oor* seksuele misbruik, die effek daarvan, asook *oor* kinders wat seksuele misbruik oorleef het, vanuit 'n tradisionele psigiatriese model, gedink en gepraat word. Die leser sal hierin duidelike psigo-analitiese taal *hoor* en die gepaardgaande patologiserende etikette opmerk. Hierdie bespreking dien om die agtergrond-diskoerse, waarteen die lewens en die verhale van hierdie *survivors* afspeel, aan die leser bekend te stel.

3.2.1. Amanda Kamsler: *Her-story in the making.*

Die terapeutiese raamwerk wat Kamsler as uitgangspunt gebruik in haar werk met *survivors*, is die benadering wat deur Michael White ontwikkel is, wat aanvanklik gebaseer is op Bateson se kubernetiese opvattinge aangaande *restraints* en *information*. Hierdie benadering verstaan die ontwikkeling en konsolidasie van probleme daarin dat dat gebeur 'n bepaalde gang gaan omdat hulle ingeperk word om ander alternatiewe roetes te neem. Kamsler (1990:19-20) merk op:

A therapist operating from this perspective constructs the situation of people presenting problems as being a consequence of the operation of *restraining beliefs and assumptions* about themselves and their world. These beliefs and assumptions do not allow them to have access to alternative solutions to their difficulties. This is because information which does not fit with the restraints is screened out and not perceived.

This way of constructing things allows the therapist to view the development of problems as occurring in the context of habitual thoughts and feelings and repeating interactional patterns which prevent the person from having certain information about their own resources which may be useful in solving the problems they are struggling with.

Die terapeut word dikwels daarvan bewus dat kliënte, in die lig van hierdie inperkinge, nie in kontak is met inligting aangaande hul eie sterktes en hulpbronne wat hulle kon help in die hantering van die probleme nie. Hierdie konsep help ons om te verstaan hoe dit gebeur dat 'n kliënt herhaaldelik dieselfde oplossings aanwend ten spyte daarvan dat hierdie pogings dikwels die probleem vererger. Kamsler meld dat sy begin het om White se gedagte van "text analogy" in haar terapie toe te pas (White & Epston 1989). Sy maak die volgende opmerking:

Problems are seen as a story or idea with a history and a future – as being directional, as having a lifestyle support system, and as being progressive, i.e. they are located in a sequence of events across time. People presenting for therapy are said to have co-evolved with others significant to them around certain realities, and the dominant story they tell about themselves (i.e. the problem saturated description) has been reinforced in many ways, leaving no space for them to perform another story - the story about unique outcomes, or occasions where the person was in fact able to have some impact over the problem. Events are interpreted through the lens of this dominant story, which shapes the way persons attribute meaning to their experiences.

Vanuit hierdie gedagtes aangaande probleem-ontwikkeling volg dat 'n konteks vir verandering gevestig kan word deurdat die terapeut op uitgebreide wyse “double description” in die terapie promoveer. Dit beteken dat die terapeut saam met die kliënt werk om meer omskrywings van gebeure te ontwikkel om sodoende “news of difference which makes a difference” te genereer, dit is, om die inperkinge los te maak en uit te daag, insluitend die inperkende opvattinge van die patriargale ideologie en die hele area van psigiatriese diagnosering en klassifikasie. Dit is belangrik dat kliënte onderskeidings kan maak, die kontras tussen hul eie omskrywinge en 'n nuwe omskrywing kan raaksien, om sodoende “news of difference” of nuwe informasie te ontvang. Hierdie proses sneller nuwe reaksies wat dit vir die kliënt moontlik maak om nuwe oplossings te sien.

Hierdie nuwe omskrywinge word saam met die terapeut ontwikkel, wat aktief betrokke is deur die bekendstelling van nuwe omskrywinge, dikwels in die vorm van vrae. Ek ondersteun die volgende opmerking deur Munro (1989:185), “Double description challenges restraints, thus triggering new solutions. For example, the second description and the new perception this offers, enables clients to experience a view of the problem [and themselves] which is not bound by the restraints under which their first description operated”. Die kliënt word begelei in die ontwikkeling van hierdie nuwe omskrywing op 'n verskeidenheid van maniere, onder andere, “...externalizing problems, relative influence questions, collapsing time, raising dilemmas, and responding to responses” (White 1986:169-184).

3.2.2. Frank Baird: *'n Narratiewe konteks vir terapeutiese gesprekke met survivors van kinderjare seksuele misbruik.*

Binne 'n Narratiewe Terapie konteks gebeur dit dat terapeute saam met hul kliënte, of dan gespreksgenote, ruimtes “co-create” waarbinne kliënte hul eie sterktes, vaardighede en bekwaamhede kan opmerk en aanwend, en sodoende word nuwe

kontekste geskep vir hul belewenisse van hulself en hul lewens. Baird (1996:51) maak die volgende opmerking in hierdie verband, “One of the foremost needs of survivors of sexual abuse is to regain a sense of control over their lives”.

Wat egter volg in Baird se artikel blyk die omgekeerde te wees aangesien hy tradisionele, psigiatriese klassifikasies benut om *survivors* se reaksie op kinderjare seksuele misbruik te verstaan en te bespreek. Binne hierdie meer tradisionele, intrapsigiese perspektiewe manifesteer die *survivor* een of ander patologie wat die terapeut - as deskundige – moet “fix” deur diagnosering en behandeling. Ek bied hierdie bespreking aan as aanduiding van daardie samelewings- en kulturele diskoerse waarteen die verhale en lewens van *survivors* hul afspeel.

3.2.2.1 Langtermyn effekte van kinderjare seksuele misbruik.

‘n Groeiende hoeveelheid navorsing toon die ernstige langtermyn effekte van kinderjare misbruik aan. Algemene simptome waaronder *survivors* lei sluit die volgende in: angs, kroniese persepsie van gevaar, depressie, dissosiasie, vrees, skuldgevoelens, verhoogde vermoë tot vermyding, ontkenning en onderdrukking, gebrekkige self-agting, indringende gedagtes en terugflitse, geheueverlies van gedeelte van kinderjare, gewaar self as hulpeloos en hooploos, gebrekkige toetsing van realiteit, self-haat, self-skending, ernstige probleme met vertrouwe en intimiteit, seksuele probleme, seksuele voorkeur-verwarring, skaamte, substans-misbruik, selfmoord gedagtes en -pogings, en onbevredigende verhoudinge.

Baird vind Briere (1989) se vier kategorieë vir die effekte van seksuele viktimisering ‘nuttig’. Hierdie kategorieë word geïnformeer deur die tradisionele psigiatriese model, en daarom vind ek dit vreemd dat Baird, wat meld dat hy binne ‘n Narratiewe Konteks wil werk, dit ‘nuttig’ vind. Baird bespreek dan Briere se kategorieë breedvoerig – ek bied enkele momente daarvan aan as aanduiding van die invloed van hierdie diskoerse op die samelewing en die breër kultuur.

3.2.2.1.1 Posttraumatiese Stres.

Posttraumatiese stres is die vroegste en dikwels die mees deurdringende langtermyn effek van seksuele misbruik. Die kind word getraumatiseer deur haar belewing van vrees, hulpeloosheid, afgryse en fisiese ongemak en/ of pyn. Dikwels vrees kinders vir hul lewens, hul behoud, hul eie welstand of die welstand en lewens van ander. Die oortreder is sterker – het meer mag – as die kind en gebruik hierdie groter mag om sy misbruikende dade uit te voer. Die mag wat hy gebruik kan psigologies of fisies wees. Psigologiese oortreding sluit vrees en verloëning in. Fisiese magsmisbruik het psigologiese implikasies, maar is fisies van aard, soos fisiese aanhouding, inperking of die loods van aanvalle op die kind. As gevolg van die oortreder se misbruik van mag oor die kind, word die kind geforseer om nuwe betekenis toe te ken aan haar wêreld, betekenis wat gekontekstualiseer word deur vrees en hulpeloosheid. Binne hierdie konteks sluit die algemene simptome van Post-Traumatiese Stres, soos omskryf in die Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition (DSM-IV) onder andere terugflitse, nagmerries, hiper-waaksaamheid, gevoelens van afgetrokkenheid en vervreemding van ander, beperkte reeks affektiewe inhoudes en vergrote skrik-respons in (American Psychiatric Association 1994)

3.2.2.1.2 Kognitiewe Effekte.

Seksuele misbruik verander die wêreld waarin die kind bestaan. Dit is nie net "...the mechanics of the act (i.e., who did what to whom) but also the matrix of other injurious events that coexist with or follow from sexual victimization" (Briere 1989:2). Nie net word die kind se liggaam geweld aangedoen in seksuele misbruik nie, maar die wêreld soos wat sy dit ken, word getransformeer. Nuwe realiteite word gemaak van 'vertroue', 'veiligheid', en 'liefde'.

Die gebeure van kindermishandeling stel konsepte en emosies voor wat intens, moeilik en in konflik is met die kind se verstaan en verwagtinge van die wêreld. Die kind ken noodwendig betekenis toe aan haar belewenisse asook aan die misbruik. Die kind wat gewoon is om voorgesê te word wat om te doen, wat om te dink en wat om te voel deur volwassenes en ouer kinders sal ook die inligting, verskaf deur hulle, gebruik in haar betekenis-toekenning. Soms integreer kinders hierdie inligting in sy geheel, soms net gedeeltelik, en soms verstaan hulle die inligting mis en poog hulle om die inligting te integreer op onvanpaste, inkonsekwente en inkongruente wyses.

‘n Oortreder wat sy aktiwiteite wil uitvoer en voortsit, moet noodwendig die kind ‘help’ om betekenis toe te ken aan hul ‘onmoetings’, wat aan die oortreder toelating gee om sy misbruikende daade uit te voer en voort te sit ongeag die kind se gevoelens en belewenisse. Die betekenis wat op die kind afgefoerseer word, vorm ‘n integrale deel van die misbruik. Hierdie geforseerde betekenis-toekenning dien alleen die belange van die oortreder sonder dat die belang van die kind in ag geneem word. En, noodwendig, aanvaar die kind hierdie betekenis en poog die kind om dit binne haar eie belewenisse te integreer. Simptomatiesse betekenis as gevolg van die misbruik, sluit volgens Briere (1989:11-12) die volgende in, “(a) negative self-evaluation and guilt, (b) perceived helplessness and hopelessness, and (c) distrust of others”.

Dikwels oortuig die oortreder sy slagoffer dat sy verantwoordelik is vir wat tans gebeur of gebeur het, insoverre die oortreder nie anders kon as om aangetrokke te wees tot die slagoffer, of om die slagoffer te straf nie. Onseker oor hoe dit is dat sy ‘gevra het vir’ of die misbruik ‘verdien’ het, gebeur dit dikwels dat die slagoffer inval by die oortreder se pogings om die gebeure in skaamte en geheimhouding te hul. Aangesien die slagoffer dikwels (nog) nie oor die vermoë beskik om enige ander betekenis aan hierdie gebeure toe te ken nie, is die slagoffer oortuig dat daar iets met haarself ‘verkeerd’ is en voel sy skuldig indien sy die oortreder blameer.

Selfs al kon die slagoffer later in haar lewe verantwoordelikheid vir die misbruik toeken aan die oortreder, eerder as aan haarself, is dit dikwels moeilik om die oortuiging, “Ek het gekry wat ek verdien het” te dekonstrueer vanweë die slagoffer se begeerte na ‘n “just world”. Lerner (1980:14) maak die volgende opmerking, “...people want to and have to believe [that] they live in a just world so they can go about their daily lives with a sense of trust, hope and confidence in their future”. Briere (1989:12-13) merk in aansluiting hierby op,

This perspective invests the victim in believing that ‘I got what I deserved’ as opposed to the potentially more frightening notion that violence is random (unjust) and that one cannot do things to avoid being victimized. Thus, in addition to its negative effects, self-blame may serve as a defense against feelings of total powerlessness.

In der waarheid is die slagoffer van seksuele misbruik magteloos ten tye van die misbruik. Sonder enige ingrype wat beskerming aan die kind bied teen die fisiese, emosionele en kognitiewe misbruik deur die oortreder, mag die kind voortgaan om magteloos te voel te midde van voortgaande dreigemente, betekenis wat definisie aan die gebeure toegeken, of wat op die kind afgeforseer is of wat deur die kind ontwikkel is vanuit haar kwesbare posisie. Vanuit hierdie konteks is dit te verstane dat ‘n *survivor* ander met moeite sal vertrou. Die *survivor* mag dalk nie weet hoe om te vertrou nie aangesien die oortreder in die meeste gevalle iemand was wat die *survivor* geken en vertrou het. Die *survivor* mag dalk nie weet hoe om iemand te ‘lees’ nie, en mag dalk nie weet hoe om gedrag – as veilig of onveilig - te beoordeel nie. Sy mag ‘n permanente verdedigingshouding inneem, of sy mag eenvoudig die aanname maak dat almal een of ander tyd haar sal seer maak.

3.2.2.1.3 Emosionele Effekte.

Emosionele effekte wat voortvloei vanuit kinderjare seksuele misbruik sluit in angstigheid en depressie. Briere (1989:15) haal Hinsie & Campbell (1973) se psigiatriese woordeboek aan wat sommige van die karaktertrekke van angstigheid omskryf, “(a) powerlessness over a potentially dangerous situation, (b) a feeling of impending doom or catastrophe, (c) tension and hyperalertness, and (d) a preoccupation with personal fears and worries that interferes with effective daily functioning”. Hierdie definisie stel dus voor dat angstigheid onderskei behoort te word van vrees, “...[which is] a reaction to a real or threatened danger, while anxiety is more typically a reaction to an unreal or imagined danger”. Gegewe die omstandighede waaronder seksuele misbruik plaasvind, maak dit sin dat ‘n *survivor* kan ly onder gevoelens van angstigheid. Indien die *survivor* geen mag/beheer gehad het oor wat met haar gebeur nie, kan sy gevoelens van angstigheid beleef oor wat moontlik volgende met haar kan gebeur, wanneer dit sal gebeur, hoe dit sal gebeur, en hoe sy daarop sal reageer.

Depressie maak sin gegewe die konteks waarbinne seksuele misbruik plaasvind. Indien die *survivor* verantwoordelik voel vir die daad wat teen haar gepleeg is, mag sy haarself wil straf. Indien sy skuldig is bloot vanweë die feit dat sy *bestaan* of so aantreklik was dat die oortreder net moes doen wat hy gedoen het, dan maak dit sin dat die *survivor* haarself sou wou doodmaak om sodoende nie net haar eie pyn te verlig nie, maar ook die pyn wat sy voel sy die oortreder aangedoen het.

3.2.2.1.4 Interpersoonlike Effekte.

“Because child abuse occurs, by definition, within the context of some sort of relationship, however brief or destructive, sexual abuse survivors often experience problems in the interpersonal domain”, aldus Briere (1989:18). Verder meen Briere (1989:19), “Sexual abuse may be relatively unique among forms of interpersonal

aggression in that it combines exploitation and invasion with, in some instances, what might otherwise be evidence of love or caring (e.g., physical contact, cuddling, praise, perhaps some positive physical sensations)". Gegewe die verwarring wat hieruit kan voortvloei, maak dit sin dat *survivors* ambivalente gevoelens jeens intieme verhoudings mag hê, spesifiek seksuele en romantiese verhoudings.

Survivors mag probleme ondervind in verhouding met ander indien 'n onvermoë om die ander te vertrou, bestaan. Hulle mag promiskue verhoudings aanknoop, aangesien hulle mag dink dat hul enigste 'waarde' seksueel van aard is. Hulle mag vyandig en agterdogtig wees teenoor hul verhoudingsmaats, voortdurend op die uitkyk vir hul eie belang en wantrou dikwels hul verhoudingsmaats se motiewe. Dikwels word *survivors* manipulerend in 'n poging om hul omgewing te beheer. Soms, in 'n poging om die realiteit van hul wêreld te ontsnap, gebruik *survivors* dwelmmiddels en alkohol, waarvan die gebruik nie net inmeng met hul verhoudings nie, maar dit ook kompliseer.

3.2.2.2 Psigologiese skade en 'n "shattered ego".

Amanda Kamsler (1990:11) wys in haar artikel *Her-story in the making* daarop dat een van die oorheersende temas in die literatuur aangaande langtermyn effekte van kinderjare seksuele misbruik die van *psigologiese skade* ("psychological damage") is, wat die kind sou laat met langtermyn aantasting van, en agterstande in hul persoonlikhede. Sy verwys na skrywers soos Ellenson (1985:525-532) wat daarin geïnteresseerd is om *survivor*-wees te identifiseer as 'n sindroom, en sou Ellenson dan 'n stel persoonlikheidstrekke omskryf wat manifesteer by *survivors*. Derglike skrywers meen dat die gedrag van *survivors* geassesseer kan word aan die hand van bepaalde kriteria vanuit tradisionele psigiatrie. Hierdie kriteria sou dan aangewend kon word om die sindroom te bespreek sodat die betrokke deskundiges die vlak van die *survivor* se versteurdheid kan diagnoseer.

Kamsler verwys na Shapiro (1987:46-54) om nog 'n algemene tema in die literatuur uit te wys, naamlik dat die *survivor* se ego verbrysel (“shattered ego”) is, en dus heropbou (“rebuilding”) sou benodig na hierdie wedervaringe. Kamsler meen dus dat die klem van die meeste skrywers op die benutting van tradisionele psigiatriese klassifikasie-praktyke val (vergelyk bespreking van Baird se artikel) om *survivors* se reaksie op kinderjare seksuele misbruik te verstaan en te hanteer, en meen sy dat hierdie idees diepgaande implikasies gehad het op die ontwikkeling van gedagtes aangaande die wyse waarop terapie hanteer behoort te word.

Kamsler meen dat kinderjare seksuele misbruik nie noodwendig lei tot langdurige intrapsigiese skade, byvoorbeeld 'n verbryselde ego nie. Sy meen dat *survivors* in hul volwasse lewe worstel met herhalende, onderdrukkende interaksie-patrone binne hul gesinne/ families en ander betekenisvolle kontekste, en omskryf sy haar benadering as interaksioneel en kontekstueel. Binne die meer tradisionele, intrapsigiese en psigodinamiese perspektiewe manifesteer die *survivor* een of ander patologie wat die terapeut - as deskundige - sal “fix” deur diagnosering en behandeling. Hierteenoor, beskou 'n kontekstueel-interaksionele perspektief die ontwikkeling van 'n probleem nie “...as taking place inside the person and as being pervasive to their personality”, aldus Kamsler (1990:14-15).

3.2.3. Terapeutiese raamwerk.

Baird verwys na Pearson (1994:32-37) se oorsig van die literatuur waarin sy 'n verskeidenheid behandelings vir *survivors* kategoriseer, onder andere: verhoudingsbou-tegnieke, vraagstelling, gesin-van-oorsprong-tegnieke, skryf-tegnieke, gestalt, rollespel, psigodrama, transaksionele analise, “inner-child” werk, hipnoterapie, “guided imagery”, kognitiewe en opvoedkundige tegnieke, gedragstegnieke, opleiding in lewensvaardighede, en ander tegnieke.

Een van die vernaamste behoeftes van *survivors* van seksuele misbruik is om te beleef dat hulle beheer oor hulle lewens teruggekry het. Hierdie beheer is van hulle geroof toe hulle misbruik is, en die simptome waaronder hulle ly gaan voort om hierdie beheer by hulle te roof. Briere merk op (1989:58):

By definition, sexual abuse occurs in a context of powerlessness, intrusion, and authoritarianism. By the last we refer to relationships where there is a 'one up' person who has some form of control or authority over a 'one down' person. Since therapy for sexual abuse trauma is intended to remedy the effects of such dynamics, it is important that the treatment process not recapitulate them. Experience suggests, in fact, that authoritarian, power-laden interventions are likely to result in a variety of negative survivor behaviors, such as manipulation, rage, or acting out.

Briere (1989:3) stel voor dat die doelwitte van terapie verder behoort te gaan as bloot "survival", en moet dit uiteindelik uitloop op integrasie en self-bevestiging. Dit is belangrik dat 'n *survivor* sal beweeg van 'n "victim" na 'n "survivor" en verder. "It is helpful for the survivor to find a non-objectified status, a status defined by a reality the survivor determines for herself, a reality that is subjectively real, authentic and alive". Durant & Kowalski (1990:67) bied die volgende vergelyking aan tussen terapie wat minder ondersteunend van die *survivor* se self-definisie is, en terapie wat die *survivor* se self-definisie sal uitbou:

<p>Therapy which promotes a self-perception as “victim”:</p>	<p>Therapy which enhances a self-perception as “competent person”:</p>
<p>1. The therapist is the expert with special knowledge about sexual abuse to which the client needs to submit.</p> <p>2. The client is viewed as damaged or broken by abuse.</p> <p>3. A Deficit model which seeks to “fix” the client.</p> <p>4. Insight into dynamics of the abuse is the key goal of treatment.</p> <p>5. A cathartic or corrective experience is necessary to produce change.</p>	<p>1. The client is the expert in her own life, and has the ability to determine what is best for her. The therapist respects this.</p> <p>2. The client is viewed as oppressed by and struggling with the effects of abuse.</p> <p>3. A Resource model which seeks to build on the strengths and resources of the client.</p> <p>4. The goal of treatment is the client viewing herself as competent and as having control over the influence of the effects of the abuse.</p> <p>5. Best “corrective experience” is the client getting on with her life.</p>

Durant & Kowalski (1990:72) merk ook op hoedat die terapeut die kliënt se probleme behoort te sien: Die misbruik is alleen ‘n probleem vanweë die effek daarvan. Hierdie onderskeid, hoewel semanties, is belangrik, “Therapy which seeks to resolve the abuse is inevitably problem-focused and easily leads to the characteristics that we have described as constituting a therapy which promotes a view of self as victim. Since the abuse cannot ever be made to have not happened, a problem defined as the abuse can never truly be resolved”.

Baird (1996) bied aan dat Narratiewe Terapie aan Briere en Durant & Kowalski se voorvereistes voldoen, en stel hy die volgende vooronderstellings tot Narratiewe Terapie:

3.2.3.1 Sosiaal-konstruksionisme.

Die werklikheid word sosiaal gekonstrueer. Kenneth Gergen (1985:266) meld, “Social Constructionism views discourse about the world not as a reflection or map of the world but as an artifact of communicational interchange”. Vanuit ‘n sosiaal-konstruksionistiese perspektief bestaan daar geen kenbare objektiewe realiteit nie. Realiteit word geskep en onderhandel deur al die rolspelers. Alle rolspelers/deelnemers besit die gesag en verantwoordelikheid om die werklikheid te konstrueer.

3.2.3.2 Om ruimte te skep.

Daar bestaan geen korrekte antwoord op ‘n kliënt se probleme nie. Eerder as om moontlikhede te vernou tot ‘n ‘beste’ oplossing, streef Narratiewe Terapie juis na die uitbreiding van moontlikhede.

3.2.3.3 Gedeelde kennis.

Binne ‘n terapeutiese gesprek is beide die *survivor* en terapeut gewaardeerde bydraers, en deel albei in die verantwoordelikheid aangaande die werklikheid wat geskep word.

3.2.3.4 “Non-Expert Stance” en Deursigtigheid.

Aangesien beide die *survivor* en terapeut gewaardeerde deelnemers in die terapeutiese gesprek is, neem die terapeut ‘n “non-expert” posisie in. Die terapeut is nie die een wat die *survivor* of die *survivor* se probleme kan “fix” nie. Die terapeut is ‘n persoon wat vertrou het in die *survivor*, en wat oor sekere vaardighede beskik wat vir die *survivor* tot hulp kan wees. Die *survivor* beskik oor vaardighede in haar eie lewe en die lewe van die probleem wat haar teister.

Die terapeut is deursigtig oor sy kennis en vaardighede, die bron van sy kennis, en die wyses waarop hy dit aanwend. Hy identifiseer dat dit sy kennis is en dat dit moontlik nie sal pas vir die kliënt nie. In hierdie opsig objektiveer hy nie die kennis nie, maar gee hy erkenning aan die sosiale relevansie daarvan.

3.2.3.5 Interpretasie: “*The Making of Meaning*”.

Narratiewe Terapie is gebaseer op die teorie van interpretasie. ‘n Waarnemer merk vanuit die beskikbare data daardie data op wat betekenisvol is vir haar. Die data wat betekenisvol is vir haar word beskou as inligting. Hierdie inligting word georden en beïnvloed deur tyd. Dit wat vroeër in tyd voorkom, beïnvloed dit wat later gebeur. Die waarnemer orden die inligting in ‘n teks. Hierdie teks het *lesers* en *skrywers*. *Lesers* is hulle wat die teks lees, wat die data ontdek. *Skrywers* is hulle wat die teks skryf, wat die data skep.

Die woord *teks* suggereer ‘n neutrale oriëntasie tot die geordende data, en *waarnemer* suggereer ‘n neutrale data-versamelaar. Aangesien belang en mag betrokke is in die lees en skryf van ‘n teks, is daar nie so iets soos ‘n neutrale teks of waarnemer nie. Elke waarnemer is beide ‘n leser en ‘n skrywer van die teks, maar afhangend van waar sy haarself in verhouding met spesifieke data plaas, bepaal of sy haarself meer as ‘n leser of as ‘n skrywer sien. Haar gevoelens is haar respons op mag. Indien die waarnemer voel dat sy mag besit in verhouding tot spesifieke data, sal sy voel dat sy ‘n skrywer is. Indien die waarnemer magteloos voel in verhouding met spesifieke data, sal sy voel dat sy ‘n leser is. Mense ken betekenis toe aan hul lewens deur hulself in stories te posisioneer. Mense is die waarnemers, en die stories is hul teks. Hierdie woorde reflekteer die drama inherent aan betekenis-toekenning. ‘n *Survivor* wat ly onder ‘n probleem voel magteloos om dit op te los. In hierdie opsig word die *survivor* deur die betrokke probleem onderduk. Narratiewe Terapie stel ‘n *survivor* in staat om haar eie mag te herken, mag om haar eie verhaal te lees en te skryf.

3.2.3.5.1 “Thin descriptions” en die Groen Lêer.

Reeds vroeg in hul terapeutiese gesprekke hoor terapeute dikwels verhale omtrent die probleem en die betekenis waartoe gekom is oor hulle. Hierdie betekenis bestaan dikwels uit wat narratiewe terapeute “thin descriptions” noem. Dun beskrywings laat min ruimte vir die kompleksiteite en teenstrydighede van die lewe. Morgan (2000:12-13) merk op, “It allows little space for people to articulate their own particular meanings of their actions and the context within which they occurred”. Dun beskrywings verbloem moontlike alternatiewe betekenis. Morgan (2000:12-13) maak ook die volgende opmerkings, “Often, thin descriptions of people’s actions/ identities are created by others – those with power of definition in particular circumstances”, en “Thin descriptions often leads to thin conclusions about people’s identities and these have many negative effects”.

Dun beskrywings word dikwels aangebied as ‘n ‘waarheid’ aangaande die persoon, wat met die probleem worstel, en hul identiteit. Morgan (2000:13) merk dan op, “These thin conclusions, drawn from problem-saturated stories, disempower people as they are regularly based in terms of weaknesses, disabilities, dysfunctions or inadequacies”. Dun beskrywings en dun gevolgtrekkings lei dikwels tot meer dun gevolgtrekkings soos wat mense se vaardighede, kennis, talente en bekwaamhede verduister word deur die probleem. Die *Groen Lêer* is ‘n sprekende voorbeeld van ‘n dun beskrywing van iemand se identiteit, in hierdie geval Madilise s’n. Verder is die gewig of gesag wat aan die *Groen Lêer* toegeken word, aan almal sigbaar en duidelik. Wat sterk opval is dat hierdie persoons-/ identiteitsomskrywings gedoen word deur persone wat die mag besit vanweë die posisie wat die persoon beklee en/ of vanweë bepaalde akademiese kwalifikasies, en is dit duidelik in die wyse waarop die *Groen Lêer* en die gepaardgaande verslae deur die *deskundiges* hanteer word, insoverre hierdie dun beskrywings dikwels aangebied word as ‘n *waarheid* aangaande die persoon en haar identiteit.

Ek gee 'n gedeelte van die verslag hier weer ter illustrasie van bogenoemde. Let weereens op dat elke eerste gebruik van 'n pseudoniem met 'n asterisk gemerk word.

AFDELING B.

7. BEHOEFTE VAN DIE KINDERS.

7.2 Madilise Ehlers*.

Madilise Ehlers is 'n dertien-jarige dogter wat skaam voorkom en redelik terughoudend is. Sy het kort hare, trek seunsagtig aan en kom onvroulik voor. Haar aanpassing in Tutela (Plek van Veiligheid) is redelik goed, alhoewel sy nie altyd haar samewerking gee nie.

Tydens netwerke en die gesprekke blyk dit dat Madilise gevoelens van verwerping, angs en opstandigheid teenoor gesagsfigure openbaar. Sy toon tekens van seksuele misbruik en aantasting van haar liggaamlikheid, sowel as 'n gepreokkupeerdheid met die seksuele. Sy is paties affektief, openbaar 'n basiese lewensonsekerheid en 'n gebrekkige ondernemingsgees.

Madilise se prognose is goed, mits sy intensiewe pedoterapie ontvang om die seksuele misbruik te verwerk en sy in 'n gunstige opvoedingsituasie geplaas kan word.

Madilise het Elsie* (maatskaplike werker by die kinderhuis waar Madilise 'n inwoner is) by haar kantoor kom sien met die versoek om haar verhaal met Elsie self of iemand anders te deel. Madilise het haar lewe beleef as een wat onderdruk word deur teleurstellings in haar ma, die effek wat haar Ma se skandes op haar

naam gehad het, en hoe hartseer soms haar lewe wou oorneem. Haar belewenisse en verhaal kan geplaas word binne die konteks van talle dun beskrywings (“thin descriptions”) aangaande haar. Buiten die wyse waarop die *sisteem* oor haar dink en praat – met verwysing na die *Groen lêer* en die woordgebruik en persoonsomskrywing deur die deskundiges - het Teleurstelling en Hartseer die vorige week in ‘n netwerk-vergadering, waarby Madilise se ma ook teenwoordig was, opgeduik – “Extra, extra large”! (Madilise se eie woorde). Madilise moes in die netwerk-vergadering hoor dat haar ma die vorige naweek uitgevang is “op ‘n lieg” - sy het geld geleen op valse voorwendsels, en toe gaan blaas Dawie* die geld op ‘n “jol” en toe kon haar ma nie die geld terugsit teen die einde van die naweek nie. Aangesien Madilise naweek-en vakansiewerk doen by die persoon van wie haar ma die geld “geleen” het, was Madilise vreeslik ontsteld omdat haar ma se skandes nou haar (Madilise) se naam sou afbreek. Dit was in hierdie konteks dat Madilise opgemerk het dat sy “omgedraai” het teen haar ma. Madilise het vertel hoedat sy “stappies terugneem” van haar ma af, of dan van ‘n “useless” mens wees, van ‘n Van Rensburg-wees, af. Sy het ook vertel hoedat Oom Willie (die eggenoot van haar ‘naweke-bly’-tannie) al dikwels – tergerig – probeer het om haar te laat glo dat sy ook ‘n Van Rensburg en ‘n koekepan is. (Ek verwys na die transkripsie aangebied in hoofstuk 2.)

3.2.3.5.2 Dominante verhale en Diskoerse.

‘n Persoon word gebore op ‘n plek en in tyd. Die plek behels *kultuur*, en tyd behels *geskiedenis*. Binne hierdie kultuur en geskiedenis ken die persoon betekenis toe aan die data wat sy waarneem. Sy word *gehelp* om hierdie betekenis toe te ken deur die “prepackaged” betekenis wat aan haar voorsien is deur die kultuur en die historiese milieu waarbinne sy gebore is. Sy word gerig om van sekere data kennis te neem, ander te ignoreer, en om data op ‘n bepaalde wyse te interpreteer.

Hierin beleef sy haarself as 'n *leser* van die kulturele en historiese verhaal. In reaksie op die mags(-on-)ewewig van hierdie verhaal, sal die *survivor* poog om haar persoonlike verhaal te skryf binne die konteks van die dominante verhaal. Wanneer haar persoonlike verhaal dan bots met die dominante verhaal, meld sy aan vir terapie. In terapie hoop sy om haarself weer *in lyn* te bring met die dominante verhaal deur maniere aan te leer waardeur sy haar persoonlike en voorkeur-verhaal binne die beperkinge van die dominante verhaal kan skryf.

Die “pre-written” verhaal waarin die *survivor* nie outeurskap het nie, word beleef as “objektiewe werklikheid”, aldus Berger & Luckmann (1966). Dit is in kontras met die voortgaande “subjektiewe” werklikheid wat deur die *survivor* beleef word, 'n werklikheid waarin sy wel reg tot outeurskap besit. Die objektiewe werklikheid of dominante verhaal word beleef as “feit”, en word dit as *die werklikheid* gevestig, terwyl alternatiewe verhale en subjektiewe belewenisse as minder geldig beskou word, en daarvan verwag word om in te pas by *die werklikheid*.

Freedman & Combs (1996:42-43) skryf, “People are born into stories”, en nooi hul sosiale en geskiedkundige kontekste hulle voortdurend uit om die stories van bepaalde gebeure te vertel en te onthou, maar om sekeres onverteld te laat (“unstoried”). 'n Hele aantal outeurs suggereer dat die begrip *diskoers* 'n nuttige aanduier is om te verstaan hoe dit gebeur. Rachel Hare-Mustin (1994:19) bied die volgende definisie van *diskoers* aan: “A system of statements, practices, and institutional structures that share common values”. En suggereer sy dat diskoerse bepaalde sieninge (“worldviews”) handhaaf. Madigan & Law (1992:33) voeg hierby, “...discourse can be viewed to reflect a prevailing structure of social and power relationships”. Diskoerse gee op 'n kragtige wyse vorm aan iemand se keuses aangaande watter lewensgebeure gestorie word, asook hoe hulle gestorie moet word.

Adams-Westcott en ander (1993:262) het oortuigend geskryf oor hoedat mense wat gely het onder misbruik, daartoe geneig is om die traumatiese gebeure waaraan hulle onderwerp is, te internaliseer as “inner dialogues”, en hoedat hierdie dialoë die interpretasie van daaropvolgende gebeure kleur. Adams-Westcott en ander (1993:262) skryf, “Problems develop when people internalize conversations that restrain them to a narrow description of self. These stories are experienced as oppressive because they limit the perception of available choices”. Hierteenoor stel Freedman & Combs (1996:48) dat ‘n eksternaliserende ingesteldheid die objektiverende invloed van internaliserende diskoerse kan teenwerk deurdat dit wat geïnternaliseer is, geobjektiveer word. Maar om ‘n eksternaliserende siening aan te neem, vra van die navorser/ terapeut om sy sienswyses te “retrain” sodat *probleme* en nie *mense* geobjektiveer word.

Freedman & Combs (1996:68) stel voor dat ons die onderdrukkende dominante diskoerse kan ontbloot deur te vra na die kontekstuele invloede op die probleem, byvoorbeeld, Wat voed/ honger die probleem (uit)?, Wie en watter situasies word bevoordeel deur die probleem?, en Watter groepe mense is voorstaanders/ teenstaanders van die probleem?. Vrae soos hierdie nooi mense uit om te besin oor hoe die totale konteks van hul lewens geaffekteer word deur die probleem, en omgekeerd. Die dekonstruksie, soos dit plaasvind deur die stel van bogenoemde vrae, ontmasker dikwels dominante verhale wat polities onderdrukkend is. David Reiss (1985:257) dui tereg aan dat ‘n individu of gesin se konstruksie van die werklikheid vra om ondersteuning van buite die individu of gesin, “...[I]ndeed, the family is sustained by, and contributes to, the constructions of community in which it lives”. Talle magswanbalanse binne gesinne en families word voorgeskryf en ondersteun deur magswanbalanse in die breër kultuur en die dominante verhale oor klas, seksuele oriëntasie, ras, geslag, ensovoorts. Wanneer mense, deur die ontmaskeringsproses, raaksien dat hul probleme spesifieke momente is van politieke probleme binne die breër gemeenskap, kan hulle gemotiveer word om dit anders te benader.

Die dominante verhaal het vir Madilise diskoerse ingesluit wat gesubstansieer is as objektiewe werklikheid deur 'n verskeidenheid van besondere belange:

1. Diskoerse ten opsigte van die *gesins*-kultuur sluit die volgende in:

- Kinders moet volwassenes se gesag sonder teësprak aanvaar.
- Kinders moet hul gesin se behoeftes voor hul eie behoeftes stel.
- Kinders behoort gesien en nie gehoor te word nie.

2. Diskoerse ten opsigte van die *liefde*-kultuur sluit die volgende in:

- As jy iemand lief het, sal jy enige iets vir hulle doen.
- As jy lief is vir iemand sal jy nie iets slegs van die persoon sê nie.
- As jy lief is vir iemand, sal jy niks doen wat daardie persoon skade of skande kan berokken nie.

3. Diskoerse ten opsigte van die *geslag*-kultuur sluit die volgende in:

- Meisies behoort verantwoordelikheid vir ander se behoeftes te neem.
- Mans is biologies-gedrewe om seks te hê en kan nie hulself help nie.
- Dit is 'n meisie se verantwoordelikheid om vir seksuele toenadering "nee" te sê; as sy nie "nee" sê, is sy verantwoordelik vir wat gebeur.

4. Diskoerse ten opsigte van die *oortreder*-kultuur sluit die volgende in:

- Die meisie het aanleiding daartoe gegee vanweë die wyse waarop sy aangetrek het, of vanweë haar "tomboy"-agtige gedrag.
- Ek sal aanhou om jou lastig te val, of ek sal bewustelik of onbewustelik, jou vrese bevestig dat jy 'n waardelose, onbelangrike persoon is.

Vir 'n *survivor* word die dominante verhaal aanvanklik deur die oortreder geskryf, dikwels 'n persoon met kennis en mag oor die slagoffer se lewe. Deur sy optrede en woorde *skryf* die oortreder 'n storie waarin die slagoffer geen reg tot outeurskap het nie. Die geheimhouding - vereis deur die oortreder - het dit moontlik gemaak dat sy outeurskap nooit ondersoek is nie en ontmagtig dit ook die slagoffer om daardie storie te (kan) wysig. So 'n kind wat ongelukkig voel oor haar slagofferwees leer of om haar eie gevoelens oor die viktimisering te ontken, of om haar eie gevoelens te wantrou, of om verantwoordelik te voel vir die misbruik en daarom *verdien* sy dit om geviktimizeer te word. Ouers, vriende, en ander, insluitende die kultuur waarbinne sy lewe, het 'n onweerstaanbare outeurskap-mag wat onopsetlik die storie - geskryf deur die oortreder - bevestig. Dus, die *survivor* leer dat haar eie subjektiewe beleving nie legitiem is nie en die enigste geldige beleving is dit wat ondersteun word deur die legitieme dominante verhaal. Die dominante verhaal van haar lewe gaan dus voort om die slagoffer van sekuele misbruik te viktimiseer.

Teleurstelling se verhaal moet gelees word binne 'n konteks waarin Madilise sin moes maak van *feite* soos "n Gesin het 'n man nodig om te oorleef" (Vandaar die onuithoudbare druk op haar deur gesinslede om die hofsaak teen haar stiefpa terug te trek), en 'Vrouens en kinders moet 'n man se gesag sonder verset aanvaar (In Madilise se geval is gesag en die uitvoering daarvan gelyk gestel aan die onvoorspelbare, dreigende en misbruikende gedrag van 'n papdrunk stiefpa), asook "n Vrou staan altyd by haar man" (Vir Madilise het dit beteken dat almal in haar gesin – veral haar ma – haar as 'n 'liegbek' sou afmaak oor haar aantuigings teenoor haar stiefpa.). Soos blyk uit die volgende transkripsie-gedeelte gaan Teleurstelling voort om Madilise se lewe te viktimiseer.

Chris: Wat het hierdie naweek gebeur? Jy't gesê jou ma het gebel om te sê hulle kom jou haal, en toe 'n rukkie daarna bel sy weer om te sê maar daar's nie petrolgeld nie.

Madilise: Ek was woedend kwaad. Ek kan nie vir jou sê hoe kwaad was ek Vrydagmiddag. Ek meen, as my ma rêrig-rêrig vir my lief was, sou sy my kom haal het, maar...

Chris: ...of 'n plan gemaak het?

Madilise: Ja, al kon sy net vir my kom kuier het vir vyf minute, net vyf minute. Maar sy het nie, sy het liewers besluit dat sy weer agter Dawie aan gaan. Ek weet nie, sy wil net, sy wil net by Dawie wees. Sy's so bang as sy vir Dawie alleen los, dat sy hom gaan verloor vir ewig. Dit maak my so seer van haar, want sy weet Dawie kan nêrens sonder haar heen gaan nie, maar sy gaan net aan. Sy hou nooit op om agter Dawie aan te loop nie. Sy sal nooit vir my... Ek het haar gevra: 'Ma, bring dan net vir my geld...', want ek wou geld gehad het, ek wou... Maar sy't dit nooit gebring nie. Sy't my belowe sy sal die geld bring, maar sy het nie.

Chris: Sy't belowe...?

Madilise: En, ek weet nie, haar belowe is net soos 'n hondjie se blaf vir my. Ek kan nie meer op haar woord gaan nie. Sy't al so baie vir my gelieg, en... ek weet nie, ek...dit maak my so seer binne-in my dat ek nie weet of ek haar ooit weer kan vertrou nie. Elke keer dan vind ek maar net weer die moed en dan sê ek vir haar: 'Ja, dis reg'. Ek wil nie vir haar sê: 'Jy lieg nou al weer, jy gaan nie vir my die geld bring nie. Wat wed ek jou jy gaan nie vir my die geld bring nie'. Of, 'Jy gaan nie vir my kom kuier nie'.

Ek weet nie, dit maak my net seer binne want... Net nadat sy die foon neergesit het, het ek geweet sy gaan nie die geld vir my bring nie. Dis Vrydagmiddag en ek sit die heel middag hier, die hele middag, want ek wil nie huistoe gaan nie, netnou weet hulle nie in watse huis ek is nie. Ek het die heel middag daar gesit tot ses-uur toe en hulle het nie gekom nie en toe weet ek net, dis verby. My ma het my die heel naweek nie eers gebel nie. Nou hoe verduidelik jy vir... ek weet nie, sy maak my net baie kwaad, want ek meen sy kan vir ander mense alles doen...

3.2.3.5.3 Alternatiewe- en Voorkeur-verhale.

Die kragtige invloed van die dominante verhaal dwing die *survivor* om haar persoonlike verhaal te onderdruk. Konflik kom egter voor wanneer haar persoonlike verhaal meer dwingend vir haar is as die dominante verhaal. Alhier is die *survivor* alreeds besig om 'n alternatiewe verhaal te skryf, al word die waarde van hierdie verhaal nie herken of waardeer nie. Terwyl die *survivor* sou fokus op data wat bevestig dat sy opstaan teen die dominante verhaal, verkeer sy in konflik. Deurdat die *survivor* in stede fokus op data wat bewyse van 'n (reeds bestaande) alternatiewe verhaal en 'n moontlike voorkeur-verhaal voorsien, sou sy nie die dominante verhaal direk hoef teen te staan nie. In stede sou sy kon fokus op die lees en skryf van haar voorkeur-verhaal binne die konteks van die subtiel-veranderende dominante verhaal. Dit pas in by die *survivor* se oorspronklike bedoeling om aan te meld vir terapie: om op 'n manier haar verhaal meer gemaklik in te pas binne die dominante verhaal.

Alternatiewe verhale vir Madilise sou enige verhale wees wat haar uitbeeld anders as om 'n "useless" Van Rensburg of 'n onbetroubare koekepan te wees, verhale wat 'n breër definisie van haar karakter voorsien en wat moontlikhede vir 'n ander of meervoudige plotlyne verskaf. Madilise se voorkeur-verhaal sou een wees waarin die feite van die verhaal onderwerp sou wees aan onderhandeling en verpersoonliking, waarin Madilise 'n sê sou hê in die definiëring van haar identiteit en die vasstelling van die plotlyn, nie net van die verhaal waarin sy betrokke was nie, maar wat sy mede-geskryf ("co-authoring") het. Madilise se voorkeur-verhaal was een waarin sy 'n "vertroubare" (haar eie woord) Ehlers kon wees en kon opstaan vir haar naam en die waarheid.

3.2.3.5.4 Dekonstruksie van die dominante verhaal.

In die dekonstruksie van die dominante verhaal ondersoek die *survivor* die data wat sy voorgesê is om op te merk en te interpreteer deur kulturele en geskiedkundige magte. Sy dekonstrueer die "prepackaged" betekenis daarvan en maak nuwe, meer persoonlik-relevante betekenis van die komponente. Die monolities-objektiewe werklikheid word afgebreek in sy onderdele wat die sosiale konteks en die meervoudigheid van die skepping daarvan reflekteer. Gedekonstrueer, kom die dele van die dominante verhaal nie so dwingend voor as 'n tematiese eenheid nie, en met hul oorsprong ontbloot, kan die gesagsinstansies wat hierdie *feite* geskep en laat voortbestaan het, bevraagteken word. In die bevraagtekening van hierdie gesagsinstansies begin die *survivor* haar eie outeurskap-vermoëns te ontdek. Alhoewel sy (moontlik) nog nie gereed is om 'n alternatiewe of voorkeur-verhaal te skryf ("to author") nie, is sy reeds besig om vrae te oorweeg wat 'n konteks skep waarin sy in 'n toenemende mate gesag het.

Die doel van dekonstruksie van die dominante verhaal in die *survivor* se lewe is nie om haar in 'n outeuskap-rol in te forseer nie, maar eerder 'n uitnodiging om te oorweeg watter verhaal sy eerder (“prefer”) sou wou *skryf*. Terapeutiese gesprekke vind plaas wat haar ontdekking van haar voorkeur wyse van lewe, fasiliteer.

Zimmerman & Dickerson (1996:61) nooi hul lesers in hul bespreking van *Deconstructive Practices, or Unmasking Cultural discourse* om saam te ‘gesels’, met die opmerking, “We want to discuss...: how we do take certain things for granted, how we do respond unthinkingly in our lives, without examining how it fits”. Diskoerse is die *waarhede* van ons lewens, dit beïnvloed die wyse waarop ons oor onself dink, die besluite wat ons neem, en die aksies wat ons in eie belang neem. En tog word dit selde uitgedaag. Zimmerman & Dickerson (1996:62) merk op, “When clients talk about them, they are ‘givens’, ‘the standard definition of’, ‘what’s normal’, ‘the way it is’, or ‘what I was taught’. These truths are so ‘settled’ in our lives that we are apt to think we agree with them”.

The Problem Speaks

You see how insidious I am. I can so easily convince people that things just “are” – immutable, unchangeable “truths” – especially if I have been around a long time and have a well-established history in people’s lives.

Hierdie *waarhede*, skryf Zimmerman & Dickerson is die gevolg van die invloed van kulturele diskoerse. En gee hulle die volgende *definisie* van ‘n diskoers: “A discourse can be considered as a set of ideas that have evolved over time, contributed to by all of us and shaping us in a way that we come to take for granted, ‘as if’ it was always there.... We may alternately use such terms as ‘cultural beliefs and ideas’, ‘grand narratives’, or ‘larger stories’...”. Diskoerse word gevorm op verskillende geskiedkundige momente, en word dus beïnvloed deur die heersende kulturele praktyke. Verder ondersteun diskoerse die mag van sommige

mense en groepe, "...indeed, those who help create the dominant discourses seem to benefit from this position". En, diskoerse se lewensduur word alleen beëindig wanneer ander diskoerse hul invloed uitdaag en hul plek inneem. Zimmerman & Dickerson (1996:63) verwys dan na onder andere die werk van Michel Foucault wat die aandag gevestig het op die onderdrukkende effek ("subjugating effects") wat diskoerse op mense het. En dit is binne hierdie konteks dat 'n posisie van dekonstruksionisme ingeneem word.

Zimmerman & Dickerson (1996:63) wys dan daarop dat dekonstruksie 'n term is wat ontleen is aan die literêre teorie. "In the tradition of Jacques Derrida, it would have the effect of *erasure* – of directing our attention to what is and what is not in whatever is stated or indicated". As narratiewe terapeute volg hulle die gedagtes van Michael White na, insoverre hulle aan dekonstruksie dink as 'n praktyk van vraagstelling en uitdaging ("a practice of questioning or challenging") van dit wat beskou word as gegewe ("given") of vanselfsprekend ("taken-for-granted"), of gesien word as vasgestelde sekerhede ("settled certainty") deurdat gekyk word na die faktore wat bygedra het tot die vervaardiging van daardie gegewenes. In die lig hiervan is eksternaliserende gesprekke 'n dekonstruktiewe gebruik, aangesien dit die waarheid dat probleme *in* mense bestaan, uitdaag. Eksternalisering gaan van die verstaan uit dat probleme in diskoerse en betekenissisteme bestaan. Dit is daarom 'n gebruik wat onderdrukkende waarhede en diskoerse objektiveer eerder as om mense te objektiveer.

3.2.3.5.5 "Sparkling events".

Uitsonderings is verrassende data wat die *survivor* nie sou kon voorspel deur slegs kennis van die dominant verhaal te hê nie. Uitsonderings verskaf inligting wat die *survivor* inlig oor moontlike alternatiewe verhale - alternatiewe verhale wat alreeds onopgemerk bestaan - en die nie-erkende mag wat die *survivor* alreeds uitoefen in verhouding tot die probleem en die dominante verhaal.

Uitsonderings is voorheen onopgemerkte uitdrukkings van die *survivor* se outeurskapvermoëns, en besit hierdie uitsonderings die mag van die geleefde belewenisse in haar lewe. Hierdie uitsonderings is nuttig vir die handhawing van die waarde en legitimiteit van haar outeursgesag teenoor die objektiewe werklikheid van die dominante verhaal. Morgan (2000:52) meld, “Sometimes unique outcomes are known as *sparkling events* as they are like events that shine or stand out in contrast to the dominant story”. Freedman & Combs (1996:67) bied die volgende omskrywing van “unique outcomes” aan:

Unique outcomes are experiences that would not be predicted by the plot of the problem-saturated narrative. Once the landscape of the problem has been broadened by mapping its effects on the lives and relationships of the people involved, there can be many openings in which unique outcomes might appear.

Chris: Jy’t laas week ook genoem dat ma se goeters skande maak vir jou naam. Het die stappie-teruggee iets daarmee te doen?

Madilise: As my ma nie meer by my is nie, dan hoef ek nie meer te “worry” oor wat my vriendinne oor haar gaan sê nie.

Chris: Wie werk aan jou goeie naam?

Madilise: Ek.

Chris: Net jy? Ma... werk sy aan jou goeie naam?

Madilise: Nee, my ma is net daar om dit af te breek. Dit laat my net, ek weet nie... dit maak dat ek net wil wegbly, dat ek net uit my ma se pad wil kom, dat daar nie meer...

Chris: So, as Mamma droog maak dan is Madilise se naam ook daarmee heen? Watter mense wil jy hê moet opmerk Madilise is 'n mens van haar eie, Madilise het haar eie naam? Wil jy hê mense moet weet van hierdie stappies...?

Madilise: Wel, by my huis weet die mense dit, want hulle kan sien, as sê nou maar, as my ma so iets doen... soos toe sy die geld gevat het, hulle kan sien ek was nie deel daarvan nie. Oom Willie sê altyd vir my dat ek 'n regte, ou Van Rensburg is. Nou, Dawie se van is Van Rensburg. Dan stry ek met hom want ek is nie 'n Van Rensburg nie, ek is 'n Ehlers. Dis nie soos in stry-baklei nie, dis soos in grap-baklei.

Chris: Hoe sê oom Willie dit vir jou? - afbrekend of tergerig?

Madilise: Dit is uit 'n grap uit.

Chris: Wat weet oom Willie van die Van Rensburg's?

Madilise: Hy weet alles, ons het twee jaar by hulle gebly.

Chris: Wat weet hy? Wat beteken daardie naam vir oom Willie?

Madilise: Hulle is “useless”. Hy dink hulle is “useless”, want hulle wil nie regkom nie.

Chris: As oom Willie jou wil terg, dan sê hy...?

Madilise: Jy’s ‘n klein koekepan of ‘n Van Rensburg.

Chris: Wat het jy gesê...? En wat maak jy dan?

Madilise: Dan sal ek vir hom sê ek is nie ‘n klein koekepan of ‘n Van Rensburg nie.

Chris: Wat is 'n ‘koekepan’?

Madilise: Dis al lank 'n bynaam vir my ma. My ma het... dis daai gasbottels en dan die stofie bo-op, dan kan jy mos kos daarop, die pot daarop sit. Nou hulle het dit ‘n koekepan genoem, en toe leen my ma dit die een naweek, toe gaan verpand sy dit en toe kan sy dit nie uithaal nie want sy het nie geld nie. En nou, dis waar die koekepan-storie inkom.

Chris: As ‘n Van Rensburg “useless” beteken, soos wat Dawie “useless” is, wat beteken ‘koekepan’?

Madilise: Dat jy iemand is wat lieg, wat nie jou beloftes nakom nie.

Chris: As oom Willie dit dan grapperig-tergerig sê, hoekom lag jy nie?

Madilise: Ek lag, maar dan sê ek vir hom: ‘Ek is nie ‘n Van Rensburg nie, ek is ‘n Ehlers eintlik’. Of ek sal in ‘n grap sarkasties wees en vir hom sê: ‘Aag ja, so asof oom nie ook een is nie’.

Chris: Watse “feelings” gaan daarmee saam as jy sê ‘Ek is nie “useless” nie, ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: ‘n Sterk “feeling”. Ek weet ek is nie daai goed nie.

Chris: Waaroor gaan die sterk “feelings”? Gaan dit omdat jy weet wat jy níé is nie, en omdat jy weet wíé jy is?

Madilise: Dit wat ek weet ek is.

Chris: Want jy het gesê ‘Ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: Ek weet ek is nie ‘n Van Rensburg nie.

Chris: So, jou “feeling” gaan nie net oor wat jy níé is nie, maar dit gaan ook oor jy weet wie jy is en waarvoor jy staan, waaroor jou naam gaan, nê? O.K., so, ‘n koekepan is iemand wat jou inloop...?

Madilise: Ja, ‘n misbruiker.

Chris: En ‘n Van Rensburg is iemand “useless”? Wat is ‘n Ehlers?

3.2.3.5.6 Eksternalisering van die Probleem.

Zimmerman & Dickerson (1996) het in hul boek *If Problems Talked* die baie treffende en interessante titel aan hul hoofstuk 3 toegeken, te wete *Finding the Enemy and It's Not Us*. Wanneer hulle oor eksternalisering begin skryf, spring hulle weg met 'n bespreking oor hoe die probleem gekonstrueer word. Volgens Zimmerman & Dickerson (1996:48-49) word die *probleem* die meeste van die tyd beskryf as iets *binne-in* die ander persoon, of as iets wat die ander persoon doen *vanweë* iets *binne-in* haar (dit wil sê 'n karakterfout), of as iets wat nie *binne-in* die persoon is nie (dit wil sê 'n persoonlikheidstekort). Zimmerman & Dickerson volg dan verder die styl van hul boek deur onderskeidelik die outeurs en die probleem beurtelings aan die woord te stel. Die *Probleem* reageer alhier eerste: “Soos ek al vroeër gesê het, ek is mal oor hierdie wyse van dink – wanneer julle my (die *Probleem*) verwar met die persoon”. Waarop die outeurs antwoord: “Ons neem dit dikwels vir vanselfsprekend dat die leser verstaan dat hulle op 'n eksternaliserende wyse oor die probleem praat. Wanneer ons met kliënte werk, vind ons dit uiters nuttig om van die begin-af eksternaliserende taal te gebruik. Sonder dat ons verduidelik hoe ons te werk gaan, gebruik ons 'n taal wat die probleem lokaliseer binne 'n betekenisstelsel eerder as binne-in persone of verhoudinge. Hierdeur ontwikkel ons 'n konteks waarbinne die kliënt hom-/ haarself kan ervaar as apart van die probleem. Hierdie manier van praat oor die probleem objektiveer die probleem en gee lewe daaraan”.

Kamsler (1990:23) verwys na Tomm (1989:54) se omskrywing van probleem-eksternalisering as terapeutiese aktiwiteit, “...a linguistic separation of the distinction of the problem from the personal identity of the [person]”. Tomm meen dat hierdie proses “conceptual space” skep vir mense om meer effektiewe inisiatiewe te loods om die invloed van die probleem in hulle lewens te ontkom. Die effek van eksternalisering is dat dit 'n begin maak om die negatiewe gevolge van diagnosering en etikettering tot niet te maak.

Hierdie aspek is van kardinale belang wanneer met *survivors* van kinderjare seksuele misbruik gewerk word, waar daar, soos Kamsler reeds aangetoon het, 'n tradisie bestaan om patologiserende, statiese etikette aan hulle toe te ken. Dit bevestig die opvatting dat die *survivor* self die probleem is, en versterk so 'n benadering alleen self-blaam en skuld. Eksternalisering is die eerste stap daartoe om die *survivor* uit te nooi om haarself los te maak van die effek van etikettering, en dit gee daartoe aanleiding dat die *survivor* alternatiewe verhale aangaande haarself as 'n persoon, wie met tye die probleem níe toegelaat het om haar lewe oor te neem nie, te begin raaksien. White (1989:89) merk op, "From this new perspective, persons [are] able to locate 'facts' about their lives and relationships that could not even be dimly perceived in the problem-saturated account..., facts that provided the nuclei for the generation of new stories".

Baird (1996:60) meen om mense te objektiveer is 'n aksie van beheer en skending. Dit ontken die geobjektiveerde persoon haar subjektiewe werklikheid en ontken dat die geobjektiveerde persoon in der daad 'n persoon is. 'n *Survivor* wie deurgaans haar eie gevoelens ontken het of verantwoordelijkheid geneem het vir die viktimisering, het op uitnodiging van die oortreder en die voortgaande oortreding van haar kultuur, haarself geobjektiveer. Sy is vervreem van haarself en sien sy haarself as die probleem. Deur die eksternalisering van die probleem, objektiveer die *survivor* nie haarself nie, ook aanvaar sy nie die objektivering van haar wat deur die oortreder op haar afgeforseer is nie.

In Narratiewe Terapie is die persoon nie die probleem nie. Die probleem is die probleem. 'n *Survivor* wat aanmeld vir terapie met gevoelens van angstigheid en depressie, het - in die taal van Narratiewe Terapie - "...come to be under the influence of Anxiety or Depression". Dus, die persoon is nie angstig of depressief (alhier geobjektiveer) nie, ook dat sy haarself angstig en depressief maak in reaksie op die probleem (alhier voorgesê om verantwoordelik te voel vir toestande waarvan sy nie eens die gesag het om voor verantwoordelik te wees) nie, maar

eerder, Angstigheid of Depressie nooi haar uit om te dink, te voel en sekere dinge te doen. “The person of the survivor is separate from the problem of Anxiety or Depression and is thus able to be and be noticed as who she really is”. Michael White (1990:39-40) merk op:

I have found the externalization of the problem to be helpful to persons in their struggle with problems. Consequently, I have concluded that, among other things, this practice...:

1. decreases unproductive conflict between persons, including those disputes over who is responsible for the problem;
2. undermines the sense of failure that has developed for many persons in response to the continuing existence of the problem despite their attempts to resolve it;
3. paves the way for persons to cooperate with each other, to unite in a struggle against the problem, and to escape its influence in their lives and relationships;
4. opens up new possibilities for persons to take action to retrieve their lives and relationships from the problem and its influence;
5. frees persons to take a lighter, more effective, and less stressed approach to “deadly serious” problems; and
6. presents options for dialogue, rather than monologue, about the problem.

Within the context of the practices associated with the externalizing of the problems, neither the person nor the relationship between persons is the problem. Rather, the problem becomes the problem, and then the person’s relationship with the problem becomes the problem.

Bill O'Hanlon (1994:28) rig die volgende waarskuwing aan elkeen wat eksternalisering bloot as 'n terapeutiese tegniek beskou:

If externalization is approached purely as a technique, it will probably not produce profound effects. If you don't believe, to the bottom of your soul, that people are not their problems and that their difficulties are social and personal constructions, then you won't be seeing these transformations. When Epston or White are in action, you can tell they are absolutely convinced that people are not their problems. Their voices, their postures, their whole beings radiate possibility and hope. They are definitely under the influence of Optimism.

Zimmerman & Dickerson (1996:24) maak 'n soortgelyke opmerking,

We are also a bit afraid (no, terrified) that you will see what we do as technique, and we want to give you an experience of seeing the problem as separate from the person. We see the problem this way, not only because we found that this is useful and has good effects, but because our theory views the problem as existing in the meaning systems that influence people. Our theory also suggests that this meaning is largely shaped by our culture. Therefore, you will notice that the problem tells you about various cultural discourses, or meaning systems, that seem to support problems.

3.2.3.5.7 Relatiewe invloed van die Probleem.

Hierdie benadering (vergelyk Kamsler 1990:25) – “Relative Influence Questions” - bevat baie waardevolle idees oor hoedat kliënte uitgenooi kan word om hul verhaal oor te vertel op só ‘n manier dat hulle toegang verkry tot hul eie vermoëns en vindingrykheid te midde van die probleem. Kamsler lig uit dat daar twee kategorieë vrae ingelei kan word, “...one to map out the details and effects of the dominant story, and one to begin to map out the unique outcomes, or the occasions where the survivor experienced some influence in her own life despite the power of the dominant story”.

Sy wys daarop dat dit uiters belangrik is dat die eerste stel vrae aangaande die dominante verhaal eers deeglik geëksplorieer moet word alvorens die *unique outcome*-vrae ingelei word. Wanneer die terapeut *unique outcome*-vrae aan die *survivor* stel, soos ‘Was daar al ‘n geleentheid waarin Vrees jou kon laat vries het, maar jy het dit weerstaan?’, word ruimte oopgemaak (“open space”) vir die *survivor* om ‘n alternatiewe verhaal aangaande haar lewe te begin skryf. Baird (1996:63) merk op, “It is helpful to examine the relative influence of the Problem on the survivor’s life. In this examination, both the survivor and the therapist have the opportunity to see what effect the Problem is having on the survivor’s life. They can also examine what effect the survivor is able to have on the Problem”, en “In examining the relative influence of the Problem, the therapist and survivor explore all the ways in which the Problem is interfering with the survivor’s efforts to live her life the way she wants”.

Freedman & Combs (1996:66) meld dat Michael White *Relative Influence Questioning* bekend gestel het as ‘n manier waarop eksternaliserende gesprekke gestruktureer kon word. In Relatiewe Invloed Vraagstelling word mense ten eerste gevra om die invloed van die probleem op hulle lewens en verhoudings te kaart (“to map”), en om dan hul invloed op die lewe van die probleem te kaart.

Alice Morgan (2000:34) stel voor dat, “The therapist can ask the person to imagine they were to think about their life as a total of the number ten”. Die terapeut kan dan vrae vra soos: ‘Hoeveel blokkies van jou lewe – uit tien – sou jy sê het die probleem ses maande gelede van jou geroof, en hoeveel blokkies van jou lewe het jy vir jouself gehad?’.

Madilise het al meer maniere begin opmerk waarin sy teen Teleurstelling opgestaan het, maniere wat haar in beheer van haar lewe gestel het eerder as Teleurstelling. Hierdie maniere is deur haarself ontwikkel gebaseer op haar belewing en kennis van die maniere waarop Teleurstelling haar spesifiek geteister het. Sy het opgemerk hoedat Teleurstelling somtyds sy aankoms aangekondig het, en op ander kere haar weer verras het. Sy het opgemerk wat sy gedoen het wanneer sy Teleurstelling sien kom het, of wanneer sy sy teenwoordigheid opgemerk het. Sy het ook opgemerk wanneer sy spesifiek kwesbaar was vir Teleurstelling. Toe Madilise gevra is na kere dat sy in staat was om ‘n invloed op Telerstelling te hê, (dit is, om Telerstelling teen te staan, sy impak op haar te verminder, ensovoorts), kon sy inligting verskaf oor uitsonderings, wat aan haar maniere getoon het waarmee sy ook verder teen Teleurstelling kan opstaan. In “performing meaning” aangaande hierdie uitsonderings, kon Madilise ywerig begin om haar voorkeur-verhaal te skryf.

Chris: Het ek al vir jou hierdie tien blokkies geteken, of het ek jou al vertel van die tien blokkies? Kom ons sê jou lewe het tien blokkies - dis Madilise se lewe. Teleurstelling wil kyk hoeveel blokkies hy kan vat. Jy het byvoorbeeld genoem dat daar ‘n tyd was dat hy...

Madilise: ...omtrent alles gevat het, maar daar was ‘n bietjie oor gewees.

Chris: 'Daar was 'n bietjie oor gewees'.... So, toe dit op sy slegste gegaan het met jou... hoeveel blokkies van die tien het Teleurstelling gevat?

Madilise: Agt.

Chris: Ag. So, net daai twee blokkies was Madilise s'n, soos wat sy graag haar lewe wou hê? Kan jy onthou of daar iets gebeur het wat dit vir Teleurstelling moontlik gemaak het om ag blokkies by jou te vat?

Madilise: Ja, dit was toe hulle ons weggevat het van my ma af... na die hofsake. Ons het eers so 'n jaar of wat weer aangegaan, en toe's die geld op, en toe swerf my ma'le rond, en toe vat hulle ons weg. Hulle het ons nie weggevat nie, my ma het ons weggegee. My ma het vir hulle gesê: 'Vat die kinders'.

3.2.3.5.8 Die her-skryf van 'n nuwe verhaal.

Die opspoor van ervaringe wat teenoor die misbruik-gedomineerde verhaal staan, nooi die *survivor* uit om te begin om haar eie self-kennis te ontgin. Zimmerman & Dickerson (1996:203) maak die volgende opmerking, "In contrast to the externalized language we use when we speak about problems, we use 'internalizing language' that locates the qualities and skills that support these accomplishments inside the young person". Die her-skryf van haar verhaal kan begin sodra die *survivor* 'n uitsondering ontdek en haar vermoë erken om die problem teen te staan. In hierdie gesprekke oor uitsonderings, begin die *survivor* om 'n nuwe verhaal te vertel.

Die storie wat Madilise begin vertel het, was een van 'n onafhanklike, lewenslustige en betroubare jongmeisie wat al meer onder die verlamme effek van Teleurstelling uit beweeg het. Teleurstelling, wat reeds in haar kinderjare sy opwagting gemaak het, het nie net haar reeds stappies laat terug neem in verhouding met haar ma nie, maar in die afgelope tyd het Teleurstelling ook gedreig om haar naam af te breek, en wou Teleurstelling met mening haar laat glo dat sy ook 'n "useless" en onbetroubare persoon is.

Alhoewel Madilise die stappies wat Teleurstelling haar laat wegtree het van haar ma, het sy steeds 'n sterk behoefte aan "close"-wees aan haar ma, en dat haar ma 'n goeie Ma sal wees. Maar Teleurstelling wou haar goeie naam afbreek. Vrae hier rondom het die ruimte geopen vir die ontdekking dat sy 'n Ehlers is. En het sy met sterk "feelings" bevestig dat sy nie 'n Van Rensburg of 'n koekepan is nie, maar 'n Ehlers.

3.2.3.5.9 "Performing Meaning".

Die *survivor* word uitgenooi "*to perform meaning*" rondom die unieke uitkomst wat geïdentifiseer is. Die tipe vrae wat gestel word sal verseker dat die *survivor* instaat gestel word om persoonlike betekenis aan die gebeure te heg, en die impak van die nuwe opkomende verhaal te ervaar. Dit is 'n voorwaarde vir die oorlewing van die nuwe verhaal. Die *survivor* word uitgenooi om die hele weergawe van die unieke uitkomst in 'n nuwe, alternatiewe verhaal aangaande haar geleefde ervaringe te lokaliseer. Die doel hiervan is om te verseker dat die *survivor* die volle omvang en betekenis van die unieke uitkomst beleef. Hierdie proses waarin die *survivor* uitgenooi word om terug te gaan in haar eie belewenisse en dan alternatiewe verhale na vore te bring aangaande haarself, begelei haar na 'n nuwe belewenis van haarself.

Die rol van die terapeut deur die hele verloop van die terapeutiese proses word sekerlik die beste omskryf as die “co-author” van hierdie alternatiewe verhale. Die klem val dus op “the client as the expert”, met die terapeut se rol om vrae te stel wat *unique outcomes* en nuwe, alternatiewe verhale genereer. Hierdie benadering staan in kontras met die meer tradisionele siening van die terapeut as die deskundige (“expert”), wat oor die nodige kennis en vaardigheid beskik om sy/haar kliënt te diagnoseer en te “fix”.

Frank Baird (1996:63) verwoord dit soos volg, “Meaning is performed around exceptions. They are contextualized, discussed and acted upon. These discussions and actions, these ‘performances of meaning’, are the acts of authoring a new and preferred story, a story where the survivor has power, influence and authorship rights”. In die “performance of meaning” word die *survivor* gelokaliseer binne ‘n ruimte wat haar toelaat om uitsonderings te eksploreer en laat die moontlikheid vir haar eie, voorkeur-verhaal toe. Hoe meer die *survivor* aangemoedig word om hierdie uitsonderings en haar voorkeur-verhaal te oorweeg en te bespreek, hoe meer betekenisvol word hierdie verhaal vir haar. En hoe meer betekenisvol haar verhaal vir haar word, hoe groter is die moontlikheid dat sy sal voortgaan om haar voorkeur-verhaal te skryf, en bewus te wees van haar persoonlike mag in verhouding met die Probleem, die dominante verhaal, en haar lewe.

Hoe meer Madilise oor haar nuut-gevonde karakter - om ‘n Ehlers te wees - gepraat het, hoe meer het sy hierdie karakter as die *ware* Madilise aangeneem. Stadig maar seker, maar met toenemende snelheid was Madilise in staat om beheer van haar lewe te neem in stede van Teleurstelling. Met elke gesprek kon ek sien dat Madilise meer en meer in staat is om haarself te handhaaf en aan te bied as ‘n ‘vertroubare’ persoon, ‘n Ehlers.

Chris: Watse “feelings” gaan daarmee saam as jy sê ‘Ek is nie “useless” nie, ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: ‘n Sterk “feeling”. Ek weet ek is nie daai goed nie.

Chris: Waaroor gaan die sterk “feelings”? Gaan dit omdat jy weet wat jy níé is nie, en omdat jy weet wíé jy is?

Madilise: Dit wat ek weet ek is.

Chris: Want jy het gesê ‘Ek is ‘n Ehlers’?

Madilise: Ek weet ek is nie ‘n Van Rensburg nie.

Chris: So, jou “feeling” gaan nie net oor wat jy níé is nie, maar dit gaan ook oor jy weet wie jy is en waarvoor jy staan, waaroor jou naam gaan, nê? ‘n Koekepan is iemand wat jou inloop...

Madilise: Ja, ‘n misbruiker.

Chris: En ‘n Van Rensburg is iemand “useless”? Wat is ‘n Ehlers?

Madilise: Joe, ‘n Ehlers is baie!

Chris: Wat beteken daai ‘Joe!’?

Madilise: ‘Joe!’ is baie, ‘Joe!’, dis ‘Joe!’.

Chris: Noem my 'n paar dinge van wie 'n Ehlers is.

Madilise: Sterk, 'vertroubaar', opgewonde oor die lewe...

Chris: Wow!

Madilise: ...'vertroubaar', ek weet nie, dis net sterk gevoelens, jy het baie "common sense", jy kan vir jouself dink.

Chris: Ek het ook nogal gewonder hoe Ehlers'e oor die waarheid voel?

Madilise: Nogal sterk.

Chris: Hoe voel die Ehlers'e oor opstaan vir wat waar en reg is?

Madilise: Dieselfde.

3.2.3.5.10 Om die "news of difference" openbaar te maak en die voorkeur-verhaal te sirkuleer.

"Making public the news of difference is an invitation for the survivor to perform public meaning around exceptions and an invitation for the public to participate in the creation of new meaning and to perpetuate the meaning created." Die nuus van verandering mag openbaar gemaak word deur die *survivor* se gesprekke en aksies buite die terapeutiese verhouding en ontmoetings, tussen die *survivor* en terapeut, deur middel van sertifikate, vieringe, refleksiespanne, en meer.

“Performing meaning” in die openbaar bied aan die *survivor* die geleentheid om te skakel met legitieme sosiale magte wat haar voorkeur-verhaal ondersteun. Wier sirkulasie beteken dat die voorkeur-verhaal groter ondersteuning geniet as die dominante verhaal.

Ek het die gedagte om ‘n sertifikaat te ontwerp aan Madilise genoem aangesien dit moontlik meer legitimiteit en sigbaarheid kon bied aan haar verhaal en belewenisse. Verder sou dit vir haar dit moontlik maak om hierdie “news of difference” in die openbaar bekend te maak en te versprei. Ons het nie net gesels oor die ontwerp van die sertifikaat nie, maar ook oor aan wie ons hierdie sertifikaat wil oorhandig, met ander woorde, wie weet dat Madilise ‘n Ehlers is, wie weet daarvan dat Madilise al soveel opgestaan het teen Teleurstelling, teen haar ma se skandes-maak en oom Willie se venynige tergering deur haar ‘n koekepan of ‘n Van Rensburg te noem.

3.2.3.5.11 “Re-membering” gesprekke en Viering.

Om te verstaan wat bedoel word met “re-membering” gesprekke is dit van belang dat ons aan mense se lewens dink in terme van ‘n klub met lede. Morgan (2000:77) meld, “Re-membering conversations involve people deliberately choosing who they would like to have present as the members of their club, and whose membership they would prefer to revise or revoke”. Die gebruik van die term “re-membering” gaan daarom nie net oor *onthou* nie, aangesien die koppelteken tussen ‘re’ en ‘membering’ betekenisvol is. Wanneer mense probleme ondervind, ervaar hulle dikwels isolasie en diskonneksie van belangrike verhoudinge. Die dominante probleem-verhaal mag heel suksesvol wees om sekere vennootskappe en geskiedenis in die persoon se lewe te minimaliseer of onsigbaar te maak. “Re-membering conversations are intended to redress this and powerfully incorporate and elevate significant people’s contribution in the lives of those consulting the therapist”. Michael White (1997:22) skryf,

I took up Barbara Myerhoff's notion of membered lives, and reviewed some of the conventions of this culture that can be dis-membering of person's lives. The image of membered lives brings into play the metaphor of a 'club' – a club of life is evoked. This metaphor opens up options for the exploration of how a person's club of life is membered – of how this club of life is constituted through its membership, and of how the membership of this club is arranged in terms of rank and status. As well, this metaphor suggests unique possibilities for action in the form of re-membering practices, which inform a 'special type of re-collection'.

Die gedagte van “re-membering”, asook die klub-metafoor suggereer moontlikhede vir mense om betrokke te raak in die hersiening van die lidmaatskap van hul lewens-klub. Hierdie is 'n aksie wat mense die geleentheid gee om groter seggenskap te hê aangaande die status van spesifieke lidmaatskappe van hul lewens-klub. Morgan (2000:77) stel dit soos volg, “Through re-membering practices, persons can suspend or elevate, revoke or privilege, and downgrade or upgrade specific memberships of their lives”. Verskeie klasse van ere-lidmaatskap kan gevestig en toegeken word, insluitende lewenslange lidmaatskap. Dit is op hierdie wyse – deur “re-membering practices” – dat mense groter seggenskap het oor wie se stemme herken sal word aangaande sake rakende die persoon se identiteit, asook wie gemagtig sal word om op sake soos hierdie seggenskap te hê.

Die gedagte van “re-membering” suggereer ook moontlikhede, en voorsien geleenthede vir mense om meer direk erkenning te gee aan die belangrike en gewaardeerde bydraes wat ander in hul lewens gemaak het. Wanneer hierdie geleenthede opgeneem word in “re-membering” praktyke beleef die ander persone dit gewoonlik as spesifiek erkenend teenoor hulle. White (1997:23) merk verder op,

In these acts, a person experiences the stories of their lives linked to the stories of the lives of others around particular themes and shared values and commitments. And, more than this, these practices of re-membering generally make it more possible for people to experience, in their day-to-day lives, the fuller presence of these figures, even when they are not available to be there in a material sense (for example, in the case of a person who have died or from whom a separation has occurred).

In die lig van Teleurstelling se pogings om Madilise te isoleer van betekenisvolle mense in haar lewe, het ons besluit om 'n klub te stig van daardie mense wat nie net weet dat Madilise 'n Ehlers is nie, maar haar ook daarin ondersteun. Madilise – aangestel as die stigter van die Ehlers Klub – het die mag gehad om lidmaatskap, en indien van toepassing ere-lidmaatskap, toe te ken aan betekenisvolle persone. Madilise het die volgende lede benoem: haar broers (as waardige draers van die Ehlers-van), ouma Ehlers (die enigste persoon wat saam met haar tydens die hofsake opgestaan het vir die waarheid), tannie Joyce (wat haar geleer het om op te staan, om slim en sterk te wees), haar naweek- & vakansie-'ouers', wat weet dat Madilise se ma 'n Van Rensburg is en dat Madilise hierteen opstaan en verkies om 'n Ehlers te wees), en dan, as ere-lid, haar (oorlede) pa aangesien hy die draer van die Ehlers-van en karakter is.

Nadat ons die ontwerp van die Ehlers-sertifikaat en die stigting van die Ehlers-klub afgehandel het, het die idee ontstaan om 'n "celebration" (viering) te hou waartydens ons die sertifikate aan die lede van die Ehlers-klub kon oorhandig. Morgan (2000:111) merk op, "Rituals and celebrations mark and celebrate significant steps in the journey away from a problem story to a new and preferred version of life". Die moontlikhede vir die gebruik van rituele en vierings binne narratiewe werk is onbeperk. Die tydsberekening, omvang en inhoud van die

rituele word deur 'n samewerkende proses (“collaborative process”) tussen terapeut en die mense wat aangemeld het vir terapie bepaal. In elke geval word oorweging geskenk aan wat/ wie die toepaslike gehoor (“audience”) en opset (“setting”) vir hierdie ritueel sal wees, en op watter wyse dit gestruktueer moet word om op die mees kragtige wyse erkenning te gee aan alles wat beleef is. Morgan (2000:114) merk op, “Care is taken to ensure that rituals do not focus solely on the problematic story and that alternative stories are performed in appropriate settings in front of especially selected audiences. The telling and performance of alternative stories in these settings can be transformative”.

Op Vrydag, 11 Junie 2004 het ons die “celebration” gehou. Madilise en 'n vriendin het vroeër die middag hard gewerk om die sitkamer van die huis waar Madilise inwoon by die kindershuis, voor te berei. Hulle het 'n tafel gedek met talle bordjies eetgoed, die beste moontlike koppies en pierings wat 'n kindershuis-huis kan oplewer, en 'n dubbel-laag sjokoladekoek, wat Madilise self gebak en versier het.

3.2.3.5.11.1 Refleksie op die “celebration”.

Chris: Dis was lekker om te hoor wat die ander mense sê van Vrydag, maar ek het nogal gewonder wat jy van die “celebration” sê?

Madilise: Alles was mooi gewees. Ek het nie 'n gunsteling stukkie gehad nie, behalwe die eet.

Chris: Hoekom was die eet vir jou...?

Madilise: Dit was eintlik lekker gewees.

- Chris: Ek het nogal so ‘n aanvoeling gekry jy voel trots oor die tafel en die eetgoed.
- Madilise: Ja, ek het dit mos self gedek.
- Chris: Maar ek het ‘n baie sterk “feeling” gekry Madilise is trots om hierdie mense so te kon “treat”, het ek jou reg gesien?
- Madilise: Ja, dit het ons omtrent ‘n uur lank gevat om alles mooi te kry.
- Chris: Maar jy het nie net self die tafel gedek nie, jy het self gebak ook... daai ‘chocolate’ koek?
- Madilise: Maar sry, die tafel sou nie mooi gelyk het sonder ‘n koek nie?
- Chris: Nee, verseker.
- Madilise: Want daai koek was nogal “sharp” gewees.
- Chris: Want ek dink alles, die program, die uitdeel van die sertifikate, die saam-eet, dit was alles baie mooi en spesiaal. Ek dink nie die ouens het gedink, ‘Nou mors ek my tyd nie’. Dit was vir hulle ‘Wow!’, elkeen ontvang ‘n sertifikaat, en dit kom van Madilise af, en ‘Wow!’, kyk die mooi tafel en die lekker eetgoed. Hoe het jy gevoel om Madilise Ehlers* te wees?
- Madilise: Baie “proud”.

- Chris: Hoekom baie “proud”?
- Madilise: Ek weet nie, ek wou eintlik ‘n goeie indruk geskep het teenoor die mense waarvoor ek lief is en wat baie vir my beteken.
- Chris: Maar jy’t eintlik klaar daai ouens ge-“impress”?
- Madilise: Ja, maar nog ‘n bietjie sal nie seermaak nie.
- Chris: Hierdie was die “cherry” op die koek, want ons het eintlik saam met jou kom “celebrate” wie jy is! - dis die een “topic” wat moes uitstaan!
- Madilise: Ek dink maar net dis omdat ek so ‘n woeste lewe al gehad het dat ek noual so groot geword het, en vir myself kan dink en vir myself kan opstaan, ek dink maar net dis wat vir my baie mooi was. Ander mense, soos tannie Joyce, het my gesien soos ‘n “looser” kind, as ek so moet sê, en dan binne drie, vier jaar het ek so gegroei dat ek al enige iets vir myself kan doen.
- Chris: En die feit dat hulle daar was, was ‘n bevestiging dat dit is wie Madilise is. En, nou was hulle almal saam daar, hulle was ‘n hele “crowd”. Hulle “link” met mekaar oor hierdie waarheid... dat Madilise ‘n Ehlers is. So, hoe het dit vir jou Vrydag gevoel om ‘n Ehlers te wees?
- Madilise: Hoe’t dit vir my gevoel? Ek weet nie, ek het nie meer woorde nie. Dit het my baie bly gemaak.

3.3. VAN OUTEURSKAP EN “EK WONDER...” : REFLEKSIES VAN ’N ‘VOORMALIGE DESKUNDIGE’.

Elsie*, Madilise se maatskaplike werker, wat by heelwat van die gesprekke bygesit het, het die volgende refleksie op die gesprekke geskryf.

Stukkend en baie seer. Dit is die eerste indrukke wat jy gekry het van Madilise met opname. Om te ontvlug van die seer het sy geslaap, en wanneer sy wakker was, het sy gehuil. Na ‘n lang pad van slaap en trane het sy by die kruispad gekom van ‘Wat nou?’. Sy was nou bereid om haar storie te vertel en die pad na gesond word te begin stap. Sy het besluit dat sy haar storie aan ds. Chris sal vertel. Met groot deernis en opregtheid het hy haar in die eerste ontmoeting oortuig van die vertroue waarmee die inligting hanteer sal word en dat sy net hoef te vertel wat vir haar gemaklik is. Geen druk sal op haar geplaas word om die seer te deel of wie die seer veroorsaak het nie. Dit was ‘n vreemde gedagte vir my want ‘Hoekom is ons dan nou hier?’. “Maar boy, het dit gewerk”!

Soms was die proses vir my ongelooflik stadig en wou ek dit selfs aanhelp, maar hierdie dominee het hom nie laat aanjaag nie. Op Madilise se pas het hy onverskrokke voortge-‘slak’. Dit moes die gewenste uitwerking gehad het, want Madilise was elke week stiptelik terug gewees vir nog ‘n sessie. Hy het met ongelooflike geduld en deeglikheid elke week haar vertroue meer en meer gewen. Aanvanklik was sy baie skugter om die probleem hardop te sê. Sy is ‘n skaam dogter wat introverties is. Sy het haar storie begin met die woorde “Ek wil van die begin af begin vertel”, en van die begin af het ons gehoor hoe sy van vyf of sesjarige ouderdom ‘n storie van teleurstelling, hartseer en kwaad geleef het.

Vreemde konsepte van kleur en grootte is deur die ds. Chris aan Madilise voorgehou wat sy aan hartseer, kwaad en teleurstelling moes koppel. Hartseer was 'swart' en 'extra, super dooper' groot, terwyl kwaad en teleurstelling 'extra large' was.

Uit hierdie verhaal van hartseer, kwaad en teleurstelling het daar 'n ongelooflike mooi verhaal begin blom van 'n 'Ehlers'-wees. Madilise se stiefpa wat die begin en kern van haar hartseer en woede was, was nie 'n Ehlers nie. Hy was 'n "Van Rensburg". Sy kon met die hulp van ds. Chris 'n sukses-verhaal borduur op haar van. Sy kon dit wat 'n "Van Rensburg" van haar weggevat het stuk vir stuk terugneem. So bemagtig het sy gevoel dat sy haarself fisies met 'n besemstok teen 'n "Van Rensburg" kon beskerm. Om 'n Ehlers te kon wees het aan haar nie net 'n nuwe storie gegee nie, maar ook 'n nuwe trots en 'n betekenis in die lewe. Om 'n Ehlers te kon wees moes jy oor sekere uitstaande eienskappe beskik het. Daar is saam met Madilise 'n "nurturing team" opgestel wat haar storie oor 'n Ehlers versterk en bevestig het. Hierdie "nurturing team" het loodreg teenoor die "abuse team" gestaan. Madilise het met die hulp van haar "nurturing team" die mag gehad om die volume-knop van elkeen in die "abuse team" te stel en hulle stemme af te draai. Madilise het 'n 'Ehlers'-klub gestig en self besluit wie daaraan mag behoort en wat hulle rol en funksie sal wees.

So het haar pa Ehlers ere-lidmaatskap gekry. Elkeen wat gekies is vir die klub moes aan die vereistes van 'n Ehlers voldoen. Die volgende stap was dat die lede moes weet dat hulle aan 'n eksklusiewe klub behoort en daarvoor moes hulle tydens 'n "celebration" hulle sertifikate in ontvangs neem. Madilise is die stigter en het alleenreg op lidmaatskap van die klub.

Soos 'n lewende wonderwerk het hierdie skaam, teruggetrokke, seer dogter ontvou in 'n blom wat pryk tussen die rommel van 'n ou ashoop. Sy het met mag haar outeurskap teruggeneem en 'n nuwe sukses-verhaal begin skryf. Ds. Chris het met sy ongewone tegnieke soveel ruimte vir hierdie dogter geskep dat sy met die grootste gemak haar nuwe verhaal kon skryf en leef. “Ek wonder nou net...”. het kort voor lank so deel geword van die gesprek dat Madilise selfs tong in die kies vir Chris kon spot daaroor. Die tegniek het egter gesorg vir baie ruimte om verder te eksploreer en te groei. Chris het met ongelooflike entoesiasme en opregtheid Madilise se nuwe storie ondersteun. Dit het verseker dat sy met entoesiasme kon groei in haar nuwe verhaal.

Vandag is Madilise 'n dogter wat met haar kop omhoog stap. Sy het 'n nuwe trots in haar. Sy het met die hulp van narratiewe terapie en 'n toegewyde terapeut 'n nuwe lewensverhaal begin skryf en leef. Sy is met trots 'n Ehlers wat haar kan distansieer van die “abuse team” sonder om te dissosieer. Sy kon met baie “Ek wonder oor...”-vrae die angel uit die seer gekrap. Die letsets van die seer sal altyd onder haar huid bly maar haar knieë is onverbiddelik versterk met baie begrip en deernis van 'n wonderlike narratiewe terapeut en proses.

3.4. WANNEER NUUS 'N VERSKIL MAAK.

In hierdie hoofstuk het ek *stemme in die agtergrond* aan die leser bekend gestel, juis omdat hierdie *stemme* meer as dikwels hulself op die voorgrond dwing. Die bespreking van onder andere die langtermyn effekte van kinderjare seksuele misbruik vanuit die tradisionele, psigo-analitiese model het die leser bekend gestel aan die inperkende en onderdrukkende mag van hierdie diskoerse. Beide Kamsler en Baird bied egter terapeutiese raamwerke vanuit die Narratiewe Terapie aan

waarbinne die *survivor* haarself kan loswikkkel van die inperkinge van die probleem-deurweekte verhaal. Kamsler se benutting van konsepte soos “text analogy”, “restraints”, “double description” en “news of difference which makes a difference” maak die deur oop vir ‘n benadering waarin die *survivor* nie net vry kan kom van die inperkinge van diskoerse nie, maar skeep dit ook ‘n konteks waarbinne die sterktes en vaardighede van die *survivor* waardeer word.

Hierdie benadering verbreed en waardeer die geleefde ervaringe van die *survivor*, skenk voorkeur aan haar verhale en evalueringe te midde van die konteks van die dominante verhaal en die objektiewe werklikheid. Verder is hierdie benadering nie net nuttig in die strewe na simptome-verligting nie, maar ook persoonlike groei. Dit nooi kliënte en terapeute uit om op te merk wie hulle is, wie hulle wil wees, wat hulle wil doen, en die kontekste waarbinne elkeen van hierdie oorwegings moet plaasvind. Hoofstuk 4 gaan juis hieroor... die ontwikkeling van hierdie voorkeur-verhaal en die verbreding van hierdie kontekste.

Eintlik was dit geen nuwe nuus vir Madilise dat sy ‘n Ehlers is nie. Haar “sparkling moment” sou na vore kom toe sy ervaar het dat haar evalueringe van haarself waardeer word, dat haar voorkeur identiteit – om ‘n Ehlers te wees en nie ‘n “useless” Van Rensburg nie - geeër word. En sou sy in ons eksternaliserende gesprekke ontdek dat dit bepaalde diskoerse was wat die moontlikhede en sterktes, wat opgesluit gelê het in hierdie naam, ingeperk en dikwels onsigbaar gemaak het. Om die outeur te wees van self-beskrywinge soos “‘n Ehlers” en “‘n vertroubare persoon”, was kragtige ervaringe vir Madilise... en myself. Om by te gestaan het toe sy die “Ehlers”-sertifikate uitdeel en daarna die sjokoladekoek sny, het my ook “proud” gemaak... “proud” op ‘n dogter wat opgestaan het en haar lewe teruggeneem het.

HOOFSTUK 4

DIE ONTWIKKELING VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL.

4.1 INLEIDING.

Die navorsingsproses gaan oor meer as net storie-vertelling. Dit gaan ook oor storie-ontwikkeling. Hoffman (1990:10) verwoord dit soos volg: “Together, while talking, interviewer and family may come up with some understandings or ideas that are different from those the family may originally have had in mind, and also different from those the therapist may originally have had in mind”. Anderson & Goolishian (1992:37) verwoord die ontwikkeling van die verhaal soos volg:

The developing therapeutic narrative is always presenting the therapist with the next question. From this perspective, questions in therapy are always driven by the immediate conversational event. To not-know means that the accumulated experience and understanding of the specific therapist is always undergoing interpretive change. It is in this local and continuing process of question and answer that a particular understanding or a particular narrative becomes a starting point for the new and not-yet-said.

Müller en ander (2001:84) vind die metafoer van ‘n Polaroid, soos gebruik deur Anne Lamott (1995:39) baie nuttig. Vir hulle is navorsing:

...very much like watching a Polaroid develop. You can't – and, in fact, you're not supposed to know exactly what the picture is going to look like until it has finished developing. First you just point at what has your attention and take the picture... maybe *your* Polaroid was supposed to be a picture of that boy standing against the fence, and you didn't notice until the last minute that a family was standing a few feet away from him... Then the film emerges from the camera with a grayish green murkiness that gradually becomes clearer and clearer, and finally you see the husband and wife holding their baby with two children standing beside them. And at first it all seems very sweet, but then the shadows begin to appear....

Die narratiewe navorser weet nie vooraf wat die oplossings is of behoort te wees nie. Hy is nuuskierig en wag vir die navorsingsplot om te ontwikkel. Lamott (1995:60) vergelyk dit met 'n Kersfeesboom, waar die navorser homself dikwels in 'n situasie bevind waar hy al die versierings het vir die Kersfeesboom, maar sonder die boom. Alles is reeds daar, maar dit lê rond sonder 'n plot wat dit saambind. Dit kan aanleiding gee tot mismoedigheid, want die karakters is daar, maar die plot ontwyk hom steeds. Anne Lamott (1995:60) gee die volgende raad:

...I would stay with the characters, caring for them, getting to know them better and better, suiting up each morning and working as hard as I could, and somehow, mysteriously, I would come to know what their story was. Over and over I feel as if my characters know who they are, and what happens to them, and where they have been and where they will go, and what they are capable of doing, but they need me to write it down for them because their handwriting is so bad.

Navorsing is in die eerste plek nie oor aksie nie, maar oor mense/ karakters-in-aksie. Hierdie karakters is deelnemers en nie objekte; hulle is mede-navorsers en behoort deel te wees van die ontwikkelingsproses. Die bydrae van die navorser is om te reflekteer en te fasiliteer en te wag totdat die plot te voorskyn kom. Dis meer as om net 'n "scribe" te wees; dit is soos om die assistent te wees van iemand wat haar outobiografie skryf. Om hierin te slaag, moet die navorser na die karakters luister, en moet hy empatie ("compassion") met hulle hê. Hoe beter hy hulle leer ken, hoe beter kan hy dinge vanuit hulle perspektief beskou. Die navorsingsproses is nie net oor storie-vertel nie, maar ook oor storie-ontwikkeling. As navorsers het ons 'n "interest of emancipation". Gergen (1999:5) merk op, "...in the hands of these scholars, the data dramatically succeeded in bringing provocative ideas about human interaction to life, thus generating debate and dialogue".

4.2. DIE ONTWIKKELING VAN 'N VERHAAL.

Harry Goolishian (in Freedman & Combs 1996:77) merk op, "Our prevailing narratives provide the vocabulary that sets our realities. Our destinies are opened or closed in terms of the stories that we construct to understand our experiences". Freedman & Combs (1996:77) stel dit dat, "There are always sparkling events that contradicts problem-saturated narratives". En dit is waaroor hierdie hoofstuk gaan, hoedat die narratiewe navorser en terapeut mense kan uitnoui om hierdie "sparkling events" vas te vang en in verhale te ontwikkel wat hulle kan/ wíl leef, en om in hierdie 'leef' hulself te ken op voorkeur, bevredigende wyses. Freedman & Combs bevestig dan dat die narratiewe waarvan hulle praat die verhale is wat mense *leef*, "...since our life narratives are our lives, it makes all the difference in the world what sort of narrative is available to a person". Hierdie verhale is nie oor die lewe nie, hulle *is* die lewe soos wat ons dit ken, lewe soos wat ons dit beleef. Freedman & Combs (1996:101) stel 'n bruikbare formaat voor vir die ontwikkeling van 'n verhaal. Ek gee die hoofpunte daarvan hier weer:

- Begin met 'n unieke uitkoms.
- Maak seker dat die unieke uitkomst 'n voorkeur ervaring verteenwoordig.
- Plot die verhaal binne die landskap van aksie.
- Plot die verhaal binne die landskap van bewustheid.
- Vra vrae na 'n verlede gebeure wat iets in gemeen het met die unieke uitkoms of die betekenis van die unieke uitkoms.
- Plot die verhaal van die verlede-gebeure binne die landskap van aksie.
- Plot die verhaal van die verlede-gebeure binne die landskap van bewustheid.
- Vra vrae om die verlede-gebeure te verbind met die hede.
- Vra vrae om die verhaal uit te brei na die toekoms.

4.3. BELANGRIKE OORWEGINGS IN STORIE-ONTWIKKELING.

Freedman & Combs (1996:87-89) bied die volgende oorwegings aan in die ontwikkeling van 'n verhaal:

4.3.1 “Transformative stories are performed stories”.

Freedman & Combs (1996:87) vertel die volgende verhaal van Milton Erickson: Terwyl Erickson op 'n keer saam met 'n vriend op reis was, vertel hy sy vriend van 'n ander rit wat hy 'n paar jaar gelede onderneem het op dieselfde roete. Terwyl hy besig is om hierdie verhaal te vertel probeer hy om onwillekeurig om sy motor – wat outomaties is - per handrat te wissel. Die storie wat hy besig was om te vertel het omtrent twintig jaar gelede plaasgevind toe hy 'n handrat-motor bestuur het. Terwyl hy die verhaal vertel, het hy sy voete outomaties beweeg asook sy hand uitgereik na die handrat. Hierdie “performance” van verhale gebeur nie outomaties of elke keer dat iemand 'n verhaal vertel nie. Dit gebeur wel wanneer iemand ingebed is in 'n verhaal en wanneer hy die verhaal as betekenisvol ervaar.

Freedman & Combs (1996:88) verwys dan onder andere na Bruner, Myerhoff, White, White & Epston as hulle meld dat hulle terapie sien as 'n ritueel of seremonie wat fokus op “the performance of meaning” van mense se voorkeurverhale aangaande hulself, hul verhoudinge en hul beleefde realiteite. “Along with Edward Bruner, we believe that stories become transformative only in their performance”. Hul bedoeling dan is nie om verhale mede te skep wat ervaring beskryf of verteenwoordig nie, maar om verhale mede te skep waardeur mense op hul voorkeure wyses kan leef.

4.3.2 “The people we work with are the privileged authors”.

Verhale word geskep deur gesprekke, en in terapie is die boustene waarmee stories opgebou word die wedervaringe van die mense met wie die terapeut in gesprek is. Die verhaal wat geskep word, is duidelik die persoon se eie, en is dit intens persoonlik. Verder kan die narratiewe terapeut ook nie weet waarheen die verhaal oppad is nie. Die narratiewe terapeut kan alleen die verhaal een stukkie op 'n keer mede-skep. Dit vra om nuuskierigheid en betrokkenheid in elke gedeelte van die verhaal soos wat dit na vore kom. Op elke gekonstrueerde gedeelte kan met 'n oneindige aantal vrae gereageer word, waarvan elkeen in 'n ander rigting sal lei. 'n Belangrike deel van die narratiewe terapeut se werk - as mede-skepper - is om baie oplettend te wees na die verbale en nie-verbale kommunikasie van die gespreksgenote, en om vrae te vra aangaande die ervaringe wat die mees betekenisvol vir hulle voorkom.

Aangesien die narratiewe terapeut nie weet waarheen die verhaal oppad is nie, en omdat hy nie die hoof-outeur is nie, stel Freedman & Combs (1996:89) dat hulle dikwels gebruik maak van die subjunktiewe modus. Hulle verwys na David Epston, wat in navolging van Jerome Bruner, hierna verwys as “subjunctivizing”, 'n term wat Bruner gebruik het om te verwys na “...trafficking in human possibilities rather than in settled certainties”. Verder verwys hulle na Lynn Hoffman wat die volgende

opmerking oor die werk van Tomm Andersen en sy kollegas sou maak, “They tend to begin their sentences with ‘Could it be that...?’, or ‘What if...?’ ”, terwyl die effek hiervan op hul gespreksgenote is om deelname en vindingrykheid aan te moedig.

4.4. “AANGENAME KENNIS, EK’S CHEREESE.”

Ek sou nie weet wie Chereese is as ek haar op die terrein van die kindershuis moes raakloop nie. Dit was ‘n besorgde, ek-weet-nie-hoe-om-dit-te-hanteer huisma wat Chereese aan my bekend gestel het. Hier volg die *bekendstelling*: “Ek staan elke oggend halfvyf op om die kinders aan die gang te kry vir ontbyt en gereed-maak vir skool. Dit is nou al ‘n paar oggende dat ek om halfvyf Chereese kry waar sy opgekrul, partykeer nog aan die slaap, teen my woonstel deur sit. Ek skrik my elke keer boeglam. Sy sê sy kry vreeslike nagmerries en sy wil my nie opklop nie, maar dis vir haar beter om daar te sit as om in haar kamer te wees”. Aangesien ek op daardie stadium nie afsprake kon inruim om Chereese se verhaal in individuele gesprekke saam met haar te ontwikkel nie, het ek haar uitgenooi om saam met vier ander *survivors* deel te vorm van ‘n refleksiespan in Madilise se verhaal. Dit was in die ruimte van hierdie refleksie-gesprekke dat Chereese almeer haar eie verhaal begin vertel het. Toe ek hierdie ontwikkeling opmerk, het ek individuele gesprekke met Chereese begin inruim. Hierdie was vir my ‘n interessante ontwikkeling in die navorsingsverhaal, dat individuele gesprekke lei tot die vestiging van ‘n refleksiespan, en dat die refleksiespan weer lei tot kragtige individuele gesprekke. In ons eerste gesprek het Chereese maklik gesels oor Vrees, Bang en Nagmerries, hoe verskriklik groot hulle dikwels – bykans die heelyd – in haar vroeëre kinderjare was. Chereese het ook van haar ‘stiefpa’ – eintlik haar ma se “boyfriend” – vertel, die een wat vir Vrees en Bang in hul gesin en huis ingebring het. Hierdie ‘stiefpa’ was ook die een wat beide haar en haar jonger sussie verkrag en gemolesteer het, en later hul ma vermoor het, soos hy belowe (gedreig) het hy sou doen. Dit was

egter in die week voor ons gesprek dat daar 'n voorval in Chereese-hulle se huis plaasgevind het waarby sy betrokke was. Chereese het 'n ander dogter, ook 'n inwoner van hul huis, aan die keel gegryp, teen die muur vasgedruk en gewurg. Na hierdie voorval het Chereese op haar eie 'n brief geskryf wat sy saamgebring het na ons gesprek. Met die deurlees van die brief het ek opgemerk dat sy 'n paar keer die woord "terugkry" gebruik het, en het ek 'n sterk vermoede gehad dat Terugkry 'n moontlike kandidaat-"unique outcome" kon wees, en daarom 'n moontlike poort tot 'n nuwe verhaal vir Chereese kon verteenwoordig.

10 April 2005

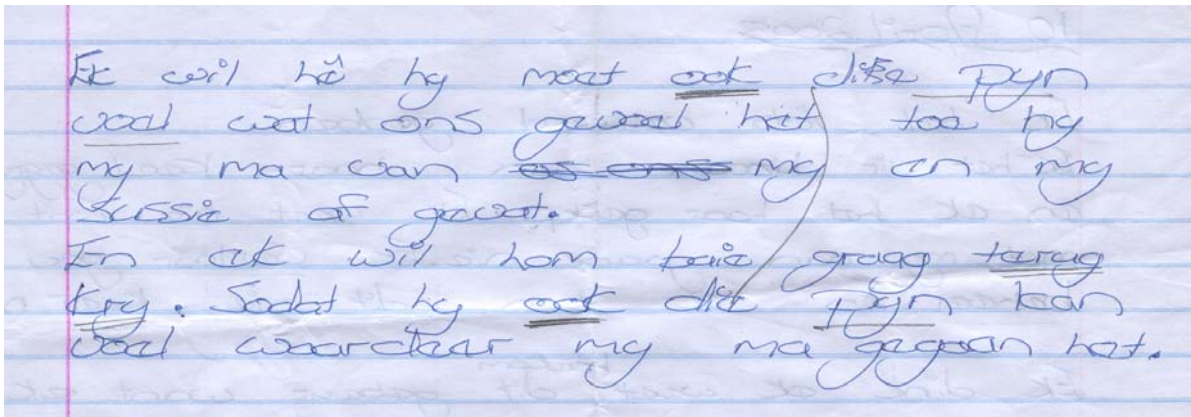
Ek het iets verkeerd gedoen.
Ek het vir hulle aan haar keel gegryp.
en ek het haar geklap. Ek weet nie wat
met my aan gaan nie. Ek verloor gou
beheer. En ek kan dit nie keer nie.

Ek dink ek weet ^{hoekom} dit gebeur want ek
mis my ma en ek wil graag iemand
terug kry vir haar dood. Ek sal my
~~self~~ dood maak en ek gaan dit gou
doen.

Ek wil dood gaan en gou.
~~Ek gaan my self~~
Ek wil by my ma wees. My ma
het dit nie vir die dood om dood
te gaan ~~te~~ nie. Hy moes
my lewarske dood gemaak het.
hoekom sy en hoekom nie ek nie.

Ek haat vir Loukie en ek was
hy gaan dood. Daar is eending wat
ek gaan doen as ek uit die kinder-
huis uit gaan ek gaan almal terug
kry wat die van my ma se
dood is. Sy moes deur die pyn
gegaan het so hulle gaan veel dit

Dikwels bied mense “unique outcomes” op ‘n direkte wyse aan, maar minder dramaties as byvoorbeeld Chereese. Dit is ook nie ongewoon dat mense – terwyl hulle besig is om hul lewens te herskryf om unieke uitkomst bymekaar te maak om dit dan aan die terapeut te vertel nie. Met ander tye is dit belangrik dat die terapeut baie fyn moet luister om nie die unieke uitkomst te mis wat weggesteek lê in mense se beskrywing van hul probleem-verhale nie.

4.5. RUIKTE EN OPENINGE VIR NUWE VERHALE.

4.5.1 Om te *luister* vir openinge.

Alhoewel daar gewoonlik eers gefokus word op die dekonstruksie van probleem-deurweekte verhale, en daarna gepoog word om nuwe verhale na vore te bring, gaan die konstruksie van voorkeur-verhale bykans altyd hand-aan-hand met die proses van *dekonstruksie*. Die poort waardeur Freedman & Combs (1996:89) mense nooi om nuwe verhale te skep en te leef, is deur *unique outcomes*, dit is, “...anything that wouldn’t have been predicted in light of a problem-saturated story. Unique outcomes constitute openings that, through questions and reflective discussion, can be developed into new stories”.

4.5.2 Om te vra vir openinge.

Dikwels ontstaan openinge spontaan terwyl die narratiewe terapeut dekonstruktief luister en mense uitvra na die effek van die probleem op hul lewens en verhoudinge. Indien openinge nie spontaan ontstaan nie, kan die narratiewe terapeut meer direk na hul bestaan uitvra. Met die benutting van relatiewe invloedsvrae kan die gespreksgenoot uitgenooi word om aan geleenthede te dink waar hy/ sy 'n invloed op die bestaan van die probleem gehad het. Wanneer hierdie soort vrae volg op 'n gedetailleerde navrae na die effek van die probleem op die persoon, vind mense dit maklik om aan gebeure te dink waar hulle die invloed van die probleem kon ontwyk. Elke so 'n gebeurtenis is 'n potensiële opening na 'n alternatiewe lewensnarratief. Freedman & Combs (1996:91) behandel ook ander soorte vrae wat unieke uitkomst na vore kan bring, vrae wat openinge skep vir alternatiewe verhale, soos hipotetiese uitkoms vrae, vrae vanuit ander se perspektief, en vrae aangaande verskillende konteks- en tydramwerke.

4.5.3 Om seker te maak die openinge verteenwoordig 'n voorkeur ervaring.

Wanneer die narratiewe terapeut 'n kandidaat "sparkling moment" waarneem, kan hy/ sy vrae vra soos, "Stel jy meer hierin belang?", "Was jy verras hieroor?", "Is dit iets waarvan jy meer in jou lewe wil hê?", en "Is dit 'n goeie of slegte ding vir jou?". Vrae soos hierdie nooi die gespreksgenoot uit om te oorweeg of iets wat die terapeut waarneem as 'n moontlike opening wel iets nuuts is vir hulle, en of hierdie opening in 'n voorkeur-rigting is teenoor die rigting van die probleem-deurweekte verhaal.

4.6. OM 'N OPENING TOT 'N NUWE VERHAAL TE ONTWIKKEL.

Wanneer ooreengekom is oor 'n voorkeur opening wat relevant en interessant is vir die gespreksgenoot, nooi die terapeut die gespreksgenoot uit om dit in 'n alternatiewe verhaal te ontwikkel. Vir Chereese was Terugkry (en "Revenge") die opening tot 'n alternatiewe verhaal. In Chereese se vertel van hierdie verhaal het daar vir haar 'n "performance of meaning" plaasgevind. Chereese het haarself in hierdie verhaal en herinneringe ingebed en het sy hierdie verhaal oor tyd ontwikkel. Dit was telkens vir my opvallend hoedat Chereese, wanneer sy agterkom dat haar vermoë om haar eie verhaal te skryf, word erken, sy 'met energie' aan die ontwikkeling van hierdie verhaal gewerk het. Nie net kon Chereese die verhaal van hierdie gebeure onthou en vertel nie, sy kon ook 'n spekulatiewe geskiedenis en geantisipeerde toekoms daarop baseer. Alhoewel hierdie toekoms nog net geantisipeer was, het Chereese hierdie nuwe verhaal begin leef. Vir Chereese was dit werklik 'n geval van, "It becomes more real when you say it out loud". Met elke ontwikkelingsmoment van haar verhaal was Chereese bewus van die transformerende krag in die "re-authoring" van haar lewensverhaal. Freedman & Combs (1996:93) stel dit soos volg, "In order to make the therapy conversation a 'ritual space' in which the performance of meaning can occur, we strive to maintain the kind of focused attention and mutual respect that will make it easy and natural for people to become experientially involved in the stories they are telling. Ideally, people should be reliving the events as they tell them".

4.6.1 Dink soos 'n roman- of rolprentskrywer.

Goeie romanse, toneelstukke en poësie skep wêreldes wat die leser kan binnetreë. Freedman & Combs (1996:93) stel dat hulle dit nuttig vind om na te dink oor wat 'n storie dwingend en meesleurend maak, en hoedat hul ervaringe en verbeelding ingetrek word in bepaalde stories. Een van die wyses waarop romanskrywers,

toneelskrywers, en ander gevestigde storievertellers hul verhale ervaringsryk en lewendig maak, is om detail in te sluit. "...[D]etail creates this scene, and pulling us into it". Freedman & Combs (1996:94) brei uit, "...when people search for specifics of detail in memories, they tend to become experientially involved". Verder meen hulle dat dit belangrik is om – in die teenstaan van die effek van die probleemdeurweekte verhaal – so 'n ryk, gedetailleerde en betekenisvol as moontlik, alternatiewe verhaal ("counter-story") te ontwikkel. Wanneer Freedman & Combs (1996:94) die verhaal van een van hul gespreksgenote behandel, maak hulle die volgende betekenisvolle opmerking, "...The (counter-) story was always a possible part of Jessica's life narrative, but until the previous six weeks the events from which it was constructed had been lying around disconnected and gathering dust in seldom-visited memories".

Een van die wyses waarop seker gemaak kan word dat mense detail by hul verhale insluit, is om navraag te doen na *veelvoudige ervaringsmodaliteite*. En stel hulle (Freedman & Combs 1996:94) dat hulle dit nuttig gevind het om uit te vra na wat die gespreksgenoot gesien, gehoor en gevoel het, "We have found that people become more experientially involved in an emerging story if they include more than one modality of experience".

4.6.2 Karakters en veelvoudige gesigspunte.

Die meeste verhale het 'n aantal karakters. En aangesien die narratiewe terapeut realiteit sien as 'n sosiale konstruksie, maak dit sin om ander karakters in te sluit in die herskryf ("re-authoring") van verhale. Ander karakters kan ingesluit word deur na hul gesigspunt uit te vra. Rorty (1991:74) stel dit soos volg:

The novelist's substitute for the appearance-reality distinction is a display of diversity of viewpoints, *a plurality of descriptions of the same events*. What the novelist finds especially comic is the attempt to privilege one of these descriptions, to take it as an excuse for ignoring all the others. What he finds heroic is not the ability sternly to reject all descriptions save one, but rather the ability to move back and forth between them.

Om van gesigspunt te verander, bring bykans altyd ander detail na vore, ander emosies, of ander betekenis. Daar is talle gesigspunte wat voorgestel kan word: om deur die oë van ander mense te kyk (familie, 'n medewerker, 'n beste vriend(in), die oortreder), om deur jou oë te kyk maar op 'n ander ouderdom, "stepping back" – om na die gebeure te kyk vanuit 'n refleksiepunt, om vanuit die toekoms terug te kyk na die verlede, om vanaf die verlede vorentoe te kyk, ensovoorts. Om aandag te skenk aan die dekor en bedrywe van die verhaal maak die verhaal ook meer boeiend. In hierdie opsig is dit dan belangrik dat vrae gevra word om kennis aangaande die verskeie kontekste van 'n persoon se lewe in te win. Verder merk Freedman & Combs (1996:96) op dat, "In other situations, drawing out descriptions of context grounds stories in actual places. This can be important in making sure that these stories are lived stories. Situating their experience in these places draws people into performance of stories".

4.6.3 Dubbele landskappe.

Michael White (White & Epston 1990) volg Jerome Bruner na wanneer hy skryf oor die dubbele landskappe van aksie en bewustheid ("landscape of action" en "landscape of consciousness"). Aangesien hy daarvan oortuig is dat die verhale wat mense se lewens konstitueer in beide hierdie landskappe ontvou, meen hy dat die terapeut na beide landskappe navrae moet doen. Bruner (1986:14) skryf dat

die landskap van aksie se "...constituents are the arguments of action: agent, intention or goal, situation, instrument, something corresponding to a 'story grammar' ". Dit stem ooreen met die wie, wat, wanneer, waar en hoe van joernalistiek. In die landskap van aksie word die opeenvolging van gebeure oor tyd gestippel ("plot"). Dit blyk egter dat die meeste van wat reeds onder 'Om openinge vir 'n nuwe verhaal te skep' bespreek is, verwant is aan die landskap van aksie: detail in veelvoudige modaliteite wat die gesigspunte van veelvoudige karakters in 'n bepaalde bedryf, insluit. Wat nodig is om alhier by te werk is die aksie self. Wat het gebeur, in watter volgorde, en watter karakters was betrokke.

Binne die *landskap van aksie* fokus die narratiewe terapeut daarop om saam met die gespreksgenote 'n "agentive self" te konstrueer. Dit is, vrae word gevra om daardie aspekte van die ontluikende verhaal uit te lig wat "personal agency" ondersteun. Die aksie van herskryf vra om en demonstreer "personal agency". Freedman & Combs (1996:97) stel voor dat die narratiewe terapeut dit verder neem deur "personal agency" voor die handliggend te maak deur op 'n verskeidenheid van wyses te vra na hoe mense bereik het wat hulle bereik het. "Hoe?"-vrae is veral nuttig om mense uit te nooi om stories waaruit "personal agency" blyk, te ontwikkel. Die antwoorde op hoe?-vrae maak verhale ervaringsryk en lewendig, en ontwikkel dit dikwels opeenvolgings van gebeure deur tyd. Die antwoorde op derglike vrae kom bykans altyd in die vorm van verhale.

Dit maak nie saak hoe lewendig 'n verhaal in die landskap van aksie is nie, indien dit betekenis wil hê, moet dit ook ontwikkel word in *die landskap van bewustheid*. Met landskap van bewustheid verwys Freedman & Combs (1996:98) na daardie verbeelde ruimte waarin mense die betekenis, begeertes, bedoelinge, oortuigings, verbintenisse, motivering en waardes uitstippel ("plot"), wat verwant is aan hul ervaringe in die landskap van aksie. "In other words, in the landscape of consciousness, people reflect on the implications of experiences storied in the landscape of action".

Om *die landskap van bewustheid* te eksploreer vra hulle betekenis-vrae, meld Freedman & Combs (1996:98-99). Hierdie is vrae wat mense uitnoui om terug te staan van die landskap van aksie en te reflekteer op die wense, motivering, waardes, oortuiging, leringe, implikasies, en so meer, wat aanleiding gee tot en vloei vanuit die aksies wat hulle van vertel het. “In co-authoring stories, we move between the landscape of action and the landscape of consciousness, *weaving* the two back and forth again and again”.

4.6.4 Hipotetiese of spekulatiewe ervarings.

Fiksie, skryf Freedman & Combs (1996:99), het hulle geleer dat waarheid gevind kan word (selfs) in die beskrywing van gebeure wat nooit plaasgevind het nie. En verwys hulle na Edward Bruner (1986:18) wat sou opmerk, “...stories serve as meaning-generating interpretative devices which frame the present within a hypothetical past and an anticipated future”.

Geïsoleerde “sparkling moments” kan maklik verlore gaan of misgekyk word. Die moment dat hulle te voorskyn kom, kan die terapeut hulle gebruik as ‘n basis om te spekuleer oor hoe dinge kon gewees het, of hoe dinge moontlik nog kan wees, as ‘n manier waarop hierdie “sparkling moments” lewendig gehou en ge-storie kan word. ‘n Hipotetiese verhaal kan die basis vorm waarop werklike hede- en toekoms-gebeure gebou word.

Chereese se verhaal van Terugkry bied ‘n uitstekende voorbeeld van ‘n hipotetiese verhaal. As narratiewe terapeut is dit vir my meer gepas om hierdie hipotetiese verhaal te aanvaar as ‘n weergawe van Chereese se identiteit eerder as enige ander weergawe wat onderdruk en/ of voorgeskryf word deur die probleem-deurweekte verhaal. Veral omdat dit die identiteit verwoord wat Chereese self ‘n

voorkeur voor het. Die identiteit wat gaan oor haar wat te bang is om *op te staan* of *terug te kry* was nog nooit haar voorkeur identiteit nie, dit was 'n verdigsel op haar afgedwing en aan haar voorgeskryf deur Vrees, Bang en Nagmerries.

Die volgende transkripsie bied 'n uitstekende voorbeeld van die wyse waarop Chereese se verhaal ervaringsryk en lewendig gemaak is deurdat uitgevra is na detail aangaande gebeure en karakters, asook na dit wat sy gesien, gehoor en gevoel (ervaringsmodaliteite) het. Met "Hoe?"-vrae en betekenis-vrae is Chereese se verhaal verder verryk en *ge-skryf* deur die eksplorering van beide die landskap van aksie en identiteit. Die mees opvallende egter in hierdie transkripsie is die hipotetiese of spekulatiewe aard van die verhaal. Tog meen ek dat Chereese nie by die "re-authoring" van haar verhaal sou uitkom indien sy nie hierdie *waarhede* aangaande haarself wat in hierdie verhaal na vore gekom het, ontdek het nie.

Chris: Kan jy vertel wat verlede week in julle huis gebeur het?

Chereese: Ek was klaar opgedinges, ek was klaar baie kwaad. Toe gaan lê ek voor die TV om te kalmeer en om te vergeet wat gebeur het. Toe kom daar twee dogters wat op mekaar skree. Ek vra toe vir hulle om op te hou skree want ons kyk 'n fliel. Een van die dogters was sommer mislik met my. Later vra ons vir die ander dogter om die lig af te skakel want dit skyn op die TV. Sy sê toe dat sy dit sal doen, maar toe begin die ander dogter op haar skree: "Haai, hoe moet ek my klere kry as die lig af is?". Ek is nie gewoond daaraan dat iemand mislik met my is en op my skree nie, want dit laat my dink aan wat hy aan my gedoen het en op my geskree het. Toe sê ek vir haar: "Wat het jy nou gedoen?". Toe sê sy vir my: "Wie dink jy is jy?".

Ek het toe maar stil gebly en niks aan die saak gedoen nie, maar sy het aangehou om my die heelyd te ‘gharra’ (te pla). Dit het my kwater en kwater gemaak. Sy sê toe vir my: “Hoor hier, ek sal op jou skree wanneer ek wil”. Toe sê ek vir haar: “Moenie dit doen nie want ek gaan jou seer maak”. Toe daag sy my uit: “Wys my”. Ek vra haar toe om dit liewers te los, want hier gaan moeilikheid kom. Sy hou toe aan en aan en aan, en sy skree op my, en sy sê goeters vir my waarvan ek nie hou nie, soos, “Ja, dis deur jou dat jou ma dood is”. Toe raak ek kwaad, en toe ek kwaad word, toe gryp ek haar aan haar keel.

Chris: Sê nou maar jy kan net een of twee woorde gebruik, wat sou jy noem wat gebeur het?

Chereese: Aan die eenkant was dit ‘n ongeluk, aan die ander kant was dit “revenge” want ek het gedog sy was die ene wat my seergemaak het.

Chris: Want toe jy die storie vertel het, het jy gesê: “Toe sy op my skree, toe dink ek daaraan hoe hy altyd op my geskree het? En “revenge”, waar kom “revenge” in die storie in?

Chereese: Vandat my ouma my vertel het hoe my ma gelyk het toe sy dood is.

Chris: Is dit waar *Revenge* vandaan kom? Jy het aan die begin van jou storie nogals baie ook oor Kwaad gepraat?

Chereese: Hmm. Kwaad was erg daarso.

Chris: Kwaad was erg daarso...? Wat het Kwaad erg gemaak daarso?

Chereese: Kwaad was soos 'n rots.

Chris: Wat van Kwaad was soos 'n rots?

Chereese: Dit was groot.

Chris: So, jy het nou al gesê dat Kwaad was erg, en dit was groot. Hoe groot? Kan jy wys?

Chereese: "Massive!".

Chris: "Massive"...? Hoe groot is "massive"?

Chereese: (wys met handgebaar)

Chris: Is dit ook die erg daarvan, dat Kwaad so groot was?

Chereese: Ja.

Chris: Okay, ek is sommer net bietjie nuuskierig oor hoe baie kere Kwaad al opgeduik het in jou lewe?

Chereese: Hmm. Sê nou maar iemand baklei voor my, dan begin ek kwaad te word, ek kan dit nie keer nie, en as dit klaar is, is Kwaad steeds daar, dan sal ek myself probeer versmoor in 'n kussing.

Chris: Watse ander goed doen Kwaad nog?

Chereese: Dit dryf jou tot op 'n punt om iemand baie erg seer te maak.

Chris: En is dit wat in julle huis gebeur het?

Chereese: Hmm.

Chris: So Kwaad dryf jou om iemand seer te maak. Is dit “revenge” waarvan jy gepraat?

Chereese: Hmm.

Chris: Ek het aan die begin gevra na hoe baie kere Kwaad al daar was in jou lewe. Nou wonder ek maar net, kan jy terug onthou wanneer Kwaad die eerste keer in jou lewe opgeduik het?

Chereese: Hmm. Dit was die dag toe my ma haar eerste pensioen van haar vorige werk gekry het. En toe sy die aand terug kom, toe baklei hy met haar, en begin hy haar slaan. En toe wou hy my en my sussie ook nog slaan. Toe hardloop ek uit die huis uit, toe vergeet ek maar my sussie is op die “swing” en hy kan haar in die swembad gooi of iets aan haar doen. Toe gryp ek haar aan haar hand, toe sê ek: “Sussie, kom. Ons gaan nou na oupa toe dat oupa hierdie ou kan kom skiet”. Net toe ons by die hek uitkom, toe hardkoop my ma uit die huis uit, oorkant na die bure toe. Toe bly sy daar vir 'n rukkie. Toe bly ek en my sussie in die garage - vir drie dae lank in die garage.

Chris: Wat het julle daar gemaak?

Chereese: Ons het daar weg gaan kruip.

Chris: Wat het jy gevoel toe Leon* vir Mamma geslaan en seergemaak het? Hoe is dit dat jy nie toe vir Leon ook gegryp en gewurg het nie?

Chereese: Want ek was toe maar net vier of vyf jaar oud.

Chris: Okay, hoe groot is 'n dogtertjie as sy vier of vyf jaar oud is? En hoe groot was Leon?

Chereese: So... (wys met handgebaar) Hy's lank.

Chris: So dis omtrent meer as dubbeld so groot? Okay, vertel my iets van Leon.

Chereese: Hy was 'n dronk ding.

Chris: 'n Dronk ding? Het dronk en slaan en vloek altyd saam gegaan?

Chereese: Soos 'n mens sê, hy was 'n alkoholis.

Chris: Hy was 'n alkoholis. Wat het drank met Leon gemaak?

Chereese: As ons by die huis was - ek en my sussie - as ons in die kamer gesit het... ons het altyd die deure agter ons gesluit. Eenkeer toe drink hy nog, ek weet nie wat nie, maar dit was sulke sterk drank. Toe drink hy dit. Toe sien my sussie Leon kom uit met 'n paar bottels drank. Toe sê sy vir my: "Hoor hierso sussie, ek dink ons beter kamer toe gaan". Toe vra ek: "Hoekom?", toe sê sy vir my: "Want Leon gaan nou weer iets aan ons doen. As ons nie nou kamer toe gaan nie, gaan daar moeilikheid wees".

Chris: Hoe oud was Angelica?

Chereese: Drie.

Chris: Sjoe! So sy was nog jonger as jy, en sy het toe al planne kon maak?

Chereese: Hmm, want sy het dit eenkeer van my ma geleer, en by my.

Chris: Okay, so sy het van die planne ook by jou geleer?

Chereese: Ja.

Chris: Wat was die plan?

Chereese: Om kamer toe te gaan en die deure te sluit.

Chris: So dis eintlik twee planne -in-een?

Chereese: Ja.

Chris: Om kamer toe te gaan, en om die deur te sluit.

Chereese: Hmm.

Chris: Jy het gesê sy sien dit raak - het jy dit ook raakgesien wanneer daar moeilikheid kom?

Chereese: Ek het, as ek dit raakgesien het, het ek al die sleutels van die huis gevat. Dan het ek en my sussie... sy het hom eenkeer aan die been gebyt.

Chris: Hmm-hmm.

Chereese: En toe be-“jump” ek hom, toe bespring ek hom van voor af.

Chris: Wat het hy gemaak daai keer wat julle so opgestaan het teen hom?

Chereese: Ek en my sussie het nog so met ons ma gespeel - sy het ons gekielie, en alles, toe kom hy, toe sê hy vir ons ons moet loop. Toe hoor ons net my ma huil en dit, maar hy het vergeet om die skuifdeur te sluit. Toe gaan ons, toe sê ek vir my sussie, “Hoor hier, ons gaan nou by die skuifdeur uit, ek *worry* nie wat hy aan my gaan maak nie, maar hy gaan nie aan Mamma so raak nie”.

Chris: Het hy weer vir Mamma geslaan?

Chereese: Ja.

Chris: Is dit hoekom sy gehuil het?

Chereese: Ja. Toe sê sy: “Wel sussie, ek is saam met jou. En as hy dink hy gaan met dit wegkom, is ek jammer, ek gaan hom kry.”. Toe sê ek vir haar: “Okay, sussie, ek het ‘n idee. Hoekom vat jy nie die besem nie en ek kry ‘n “baseball bat”. Toe sê sy: “Nee, ek het mos tande, ek kan mos byt”. Toe sê ek: “Okay”.

Chris: Sy byt hom toe en jy be-“jump” hom?

Chereese: Ja, toe ek hom be-“jump” toe gee my sussie ‘n lap aan en toe maak sy sy hande agter sy rug vas dat hy ons nie kan slaan of iets nie.

Chris: Julle was nog klein, hoe kon julle al die goed aan ‘n groot man doen?

Chereese: Ons... ek het dit eenkeer gesien op TV, toe sê ek vir my sussie ek gaan dit nou eksperimenteer. En ek *worry* nie nou of hy my gaan slaan of iets nie, maar ek gaan hom kry. Toe sê sy: “Ja-nee, as jy in moeilikheid kom, kom ek ook”.

Chris: Okay.

Chereese: Toe sê ek vir haar, “Nee, okay, ons kom altwee in die moeilikheid, dan kan Mamma met ons na die tyd raas. Toe ek hom be-“jump” het, en hy geblinddoek was, en my sussie sy hande vasgemaak het, en sy hom erg gebyt, hoor. Die bytmerk het daar gesit vir weet nie hoe lank nie. Toe ek hom so be-“jump”, toe trek ek sy neus vir hom. Toe skree hy, en toe hy so skree, toe skrik ek, toe *jump* ek van hom af, toe hardloop ek. Toe sê my sussie: “Maar hy is dan geblinddoek, jy moet terug kom. Toe ek terugkom sê ek vir haar: “Sussie, weet jy wat, hoekom kry ons hom nie terug vir wat hy aan ons gedoen het nie?”. Toe vra sy: “Soos wat?”, toe sê ek: “Ons geslaan het, ons mishandel het, en dit”. Toe sê sy: “Uhh-uh. Ek het hom klaar gebyt, my tande is nou seer”.

Chris: Ja.

Chereese: Sy was lekker wintie daarso. Toe sê ek vir haar: “Hoor hierso sussie, ek het ‘n idee. As hy ons vloek of iets, dan kan jy maar sy hare trek, want dan gee ek jou toestemming. Toe vloek hy my en toe sê hy vir my ek is ‘n ‘dit’. Toe trek my sussie sy hare en sê vir hom: “Hoor hierso, jy vloek ons nie, ons ma het ons nie so gedoop nie, hoor. Ons het name, Angelica en Chereese”. Toe hou sy aan en aan en aan. Toe sê ek vir haar: “Sussie, jy weet wat, ek dink ons beter hom laat losmaak, sy hande, alles. Ons moet vinnig kamer toe hol. Sy sê: “Doen jy dit”. Toe sê ek: “Okay, ek sal dit doen”.

Chris: Goed, toe het julle alles losgemaak, maar julle het ‘n plan gehad om dan kamer toe te hardloop, nê?

Chereese: Ja.

Chris: Okay, ek wonder, sjoe, dis eintlik ‘n vreeslike storie. Hoe voel ‘n mens as jy net so groot is en hier is ‘n dronk grootmens wat jou ma slaan, wat vloek en raas en ook julle seermaak. Hoe voel ‘n mens, hoe voel ‘n vyfjarige dogtertjie?

Chereese: Dis soos, ekke, wat hy aan my gedoen het, ek voel vuil, ek voel misbruik, en ek voel... ek voel soos ‘n stuk “rubbish”.

Chris: Toe ek netnou gesê het: “Sjoe, maar Angelica is eintlik nog klein en kyk net al die klomp planne wat sy al gemaak het”, toe sê jy: “Maar sy het dit by my en my ma geleer”.

Chereese: Hmm.

Chris: Ek gaan dit nou snaaks sê - Leon se dronk, en Leon se kwaad en Leon se “abuse” het julle nie dom gemaak nie, julle as vroue het met mekaar gepraat en saam ‘n klomp planne gemaak. En die planne was planne soos om na julle kamers toe te gaan, om die deure te sluit, om te kyk watter deure is oop en watter is gesluit. Jy het van die glasdeur gepraat, die skuifdeur, om die polisie se nommer te ken, te weet waar die telefoon is, te bel, en om in die kas weg te kruip. Dis ‘n klomp planne, nê? Kan jy dink aan enige ander planne wat julle ook geken het?

Chereese: Daar was altyd ‘n bank... wat oopge-“zip” het dan kan jy in die bank wegkruip.

Chris: Dis ‘n interessante wegkruipplek. En julle het eenkeer ook in die garage weggekruip... hoe goed kan ‘n dronk man soek?

Chereese: Nie goed nie.

Chris: Nie goed nie. So, wegkruip was ‘n goeie plan?

Chereese: Ja.

Chris: Die planne wat julle gemaak het... Angelica wat hom byt en jy wat hom be-“jump” - dit klink vir my baie na Terugkry.

Chereese: Ja.

Chris: Want jy het in jou brief daarvan geskryf, eintlik het jy ‘n paar keer in die brief die woord gebruik, en pertinent gesê dat jy hom wil terugkry.

Chereese: Hmm.

Chris: So buiten dat julle planne gemaak het om veilig te bly, het julle ook al daai tyd ‘n plan gehad om hom terug te kry. Was daai storie ‘n Terugkry-storie?

Chereese: Ja, ek dink ook so.

4.7. OM 'N GESKIEDENIS VAN DIE HEDE TE ONTWIKKEL.

Michael White (White & Epston 1990:9) skryf:

Social scientists became interested in the text analogy following observations that, although a piece of behavior occurs in time in such a way that it no longer exists in the present by the time it is attended to, the meaning that is inscribed into the behavior survives across time. In striving to make sense of life, persons face the task of arranging their experiences of events in sequence across time in such a way as to arrive at a coherent account of themselves and the world around them.

Wanneer met sulke weergawes gewerk word – wanneer 'n “sparkling moment” geïdentifiseer is – behoort die narratiewe terapeut hierdie gebeure te verbind met ander voorkeur gebeure wat oor tyd voorgekom het sodat die gebeure en hul betekenis die gespreksgenoot se verhaal op 'n voorkeur wyse kan verryk (“thicken”). Daarom, sodra 'n voorkeur gebeure geïdentifiseer en ge-storie word, begin die narratiewe terapeut vrae vra wat daartoe kan bydra dat hierdie voorkeur gebeure verbind kan word met gebeure in die verlede en die toekoms.

Freedman & Combs (1996:100) skryf dat voordat hulle 'n narratiewe kaart as werkswyse aangeneem het, hulle werk daarop gefokus het om mense te help om hulpbronne (“resources”) vanuit nie-problematiese lewenskontekste te identifiseer en om dan hierdie hulpbronne aan te wend in problematiese lewenskontekste. En was dit daarom nie vreemd vir hulle om verlede-ervaringe te deursoek na hulpbronne nie. Derhalwe, het hulle hierdie hulpbronne beskou as bewustheidstoestande en het hulle hierdie verlede-ervaringe slegs benut as 'n wyse waarop mense toegang kon verkry tot hierdie hulpbronne. En het hulle min moeite gedoen om hierdie ervaringe en toestande tot 'n verhaal te verbind wat

deur die loop van tyd kon standhou. Nou, meld Freedman & Combs, beskou hulle hierdie ervaringe as belangrike lewensmomente wat deur die “performance of meaning” en ‘n verbintenis met ander soortgelyke ervaringe, problematiese verhale kan wysig op voorkeur en bevredigende wyses. “This leads us to devote much of our time and energy to re-viewing, re-experiencing, and linking together the antecedents of present unique outcomes”. Michael White (1993) noem hierdie soort verhaal, wat die resultaat van hierdie proses is, ‘n geskiedenis van die hede (“ a history of the present”).

4.8. OM HIERDIE VERHAAL NA DIE TOEKOMS UIT TE BREI.

Die narratiewe terapeut sou ook kon vra hoe hierdie ontluikende nuwe verhaal die gespreksgenoot se idees oor die toekoms beïnvloed. Hoe meer mense daarin slaag om hul verledes vry te maak van die onderdrukkende greep van probleemgedomineerde verhale, hoe meer is hulle in staat om ‘n minder problematiese toekoms te visualiseer, te verwag en te beplan.

Vanuit Chereese se hipotetiese vertelling van *Terugkry* is ‘n geskiedenis van die hede geskep, en kon Chereese nou uitgenooi word om hierdie verhaal uit te brei na die toekoms. In respons op my vraag: “Hoe dink jy kan *Terugkry* se verhaal jou in die toekoms help?”, het Chereese begin om haarself te verbeeld as iemand wat meer en meer vir haarself opstaan, iemand wat baie planne kan maak, en iemand wat braaf genoeg is om dit uit te voer. Chereese kon nou werklik begin glo dat dit vir haar moontlik is om braaf en vindingryk te leef, iets wat voorheen niks meer as ‘n verdigsel of sprokie blyk te wees. Zimmerman & Dickerson (1996:77 e.v.) verwoord dit soos volg in hul hoofstuk *I knew who I was when I woke up this morning*:

What we found is that once persons begin to experience themselves as separate from the problem, and, even more, to understand the problem as existing in a meaning system, they seem to notice other possibilities spontaneously. They begin to appreciate other self-narratives. In fact, they begin to experience themselves differently as persons. It is this experience of other versions of self that we want them to notice....

4.9. UNIEKE UITKOMSTE.

Zimmerman & Dickerson (1996:79) meld dat wanneer hulle aandag skenk aan 'n "unique outcome" hulle deurgaans daaraan dink hoedat hulle vrae kan vra wat aan die kliënt die ruimte sal bied om op te merk en aan te dui of dit gebeur van voorkeur vir hulle is. En meld hulle, "Sometimes the problem tricks people into not knowing what they think or what they want. That is why it is imperative to work with them to create sufficient separation from the problem". Eers dan kan hulle begin om ander moontlikhede waar te neem. Verder meen hulle dat "unique outcomes" 'n geskiedenis het, en stel hulle daarin belang om "unique outcomes" binne 'n verhaal te plaas wat dit kan deurdra na 'n hede en 'n toekoms wat inpas by dit wat die kliënt vir sy/ haar lewe wil hê, en nie wat die kultuur aan hulle voorskryf nie.

Dikwels word unieke uitkomst opgemerk in die "gaps", dit is, "...in the things not said, the experiences not storied". Zimmerman & Dickerson (1996:57) meld die volgende, "However, these possibilities are always present in the client's experience; they have been lost, not attended to, not stored in memory, not 'storied' ". Die onderdrukkende aard van probleme neig om mense se ervaringe te onderdruk en om hulle blind te maak vir gebeurte en bedoelinge wat teenoor die probleem staan. Zimmerman & Dickerson (1996:79) merk op, "Another way to say this is that the problem *marginalizes* what could be seen as preferred developments in people's lives".

Vir Chereese het die omkeer van bang-wees en terug-deins na opstaan en terugkry nie dadelik gebeur nie. Tog was dit in ons gesprek nie moeilik om 'n "unique outcome" te vind nie, aangesien haar brief Terugkry as 'n "entry point" tot 'n nuwe verhaal gebied het. Soos met Chereese se brief, is die narratiewe terapeut altyd op die uitkyk vir kontradiksies – iets wat teenoor die probleem staan – en dikwels duik hierdie kontradiksies op in die proses van uitvra na die effek van die probleem op die mense se lewens, en kan die terapeut belangstelling en nuuskierigheid hierin toon as unieke uitkoms. Zimmerman & Dickerson (1996:78) beskou unieke uitkomst as "entry points" tot alternatiewe verhale, en verwys hulle na Michael White se gebruik van hierdie term, te wete "unique outcomes", eerder as "positives" of "exceptions", aangesien dit uitkomst is wat nie voorspel sou kon word deur die lees van die probleem-verhaal nie. Gespreksgenote mag hierdie gebeure - unieke uitkomst - ervaar as positief, maar meer belangrik, kan hulle dit ervaar as hul voorkeur, en daarom kan unieke uitkomst baie nuttig wees in die skep van 'n alternatiewe verhaal.

4.9.1 Unieke uitkomst: *Die onlangse en verre verlede.*

Die narratiewe terapeut begin dikwels vrae vra wat aandui hoedat die gespreksgenoot moontlik 'n invloed op die probleem sou hê byvoorbeeld, "Kan jy aan enige moment of gebeure dink in die onlangse verlede waar die probleem probeer het om jou onder te kry, maar jy het dit nie toegelaat nie en het jy dit weggestoot?". Dikwels antwoord die gespreksgenoot met 'n beklemtoonde "Nee", wat 'n aanduiding is van die onderdrukkende effek van die probleem. Die terapeut se tydsberekening met die stel van hierdie vraag is uiters belangrik. Dit sou die mees gepaste moment wees om hierdie vraag te stel indien daar reeds 'n opening vir 'n alternatiewe verhaal in die gespreksgenoot se ervaringe opgemerk is. Indien dit nie moontlik blyk te wees nie, begin die terapeut saam met die gespreksgenoot met 'n soektog na unieke uitkomst in die verre verlede.

4.9.2 Unieke uitkomst: *Die hede.*

‘n Manier waarop unieke uitkomst in die hede na vore gebring kan word, is om saam met die gespreksgenoot op te let na enige huidige gedrag wat teenoor die probleem staan. Een duidelike so ‘n aanduiding is die feit dat die gespreksgenoot aangemeld het vir terapie. Die terapeut sou dit kon uitlig deur te vra na die gespreksgenoot se bedoeling met haar aanmelding vir terapie, byvoorbeeld, ‘Wat sê dit van jou as persoon en jou voorkeure dat jy aangemeld het vir terapie?’.

4.9.3 Unieke uitkomst: *Die toekoms.*

Deurdad die terapeut fokus op die landskap van bewustheid kan die terapeut die gespreksgenoot ook uitvra na hul toekomstige hoop, doelwitte en begeertes. Hierdie soort vrae is veral belangrik in die lig van twee kruispunte in die terapeutiese proses: Die eerste is wanneer dit uiters moeilik blyk te wees om unieke uitkomst in die verlede of hede vas te stel; dan kan die terapeut die gespreksgenoot vra om ‘n toekoms te verbeel soos wat hulle daarvan sou hou. Hoewel, selfs om net ‘n toekoms-vraag te vra, sou hoop in die gespreksgenoot se perspektief kon innooi. Die tweede kruispunt in die terapeutiese proses waar dit nuttig is om op toekomstige moontlikhede te fokus, is wanneer die terapeut en gespreksgenoot meewerk aan die ryker vertelling (“thickening”) van die alternatiewe, voorkeur-verhaal. Zimmerman & Dickerson (1996:85) skryf:

The Authors speak

Our theory suggests that contradictions to the problem story already exist in each client’s experience, but that these contradictions have been marginalized and thus not noticed or attended to, and have therefore gone unstoried. We also believe that this position is very different from one in which we need to give ideas or suggestions to the client.

The Problem speaks

Excuse me, but part of my power is my ability to see in exquisite detail a past in which only those events that support me are noticed. I make these events into small stories that make up the larger, dominant story that has me as all-powerful.

The Authors speak

That is quite a trick , for you to push aside some experiences in favor of others that support you. You might muster a history; however, we also think that there are other *histories*, made up of events that support preferred stories, and that you have overshadowed them. When we search with clients for unique outcomes, we do so with the intention of shedding light on these events, bringing them out of the margins, making them not trivial. We then work with the client to notice a string of events that support unique outcomes. Thus, we begin to bring forth a different *history* - one without you. Because we see unique outcomes as entry points to alternative stories, we use these outcomes to help clients construct a new narrative. These outcomes *mean* something other than you. There are other possibilities, other discourses available, besides the ones that support you. When clients indicate a present attitude or behavior that is clearly preferred, we try to help them locate that attitude or behavior in some part of their past, which you have blinded them to or misinterpreted for them.

The problem speaks

Who . . . me?

Die volgende transkripsie gee 'n gedeelte weer van 'n gesprek tussen Chereese, myself en Nina, 'n student besig met haar Meestersgraad in Christelike Berading. Wat opvallend in hierdie weergawe van Chereese se verhaal is, is die opgewondenheid oor die ontwikkeling van haar verhaal, en daarmee saam haar identiteit, 'n verhaal wat nie voorspel sou kon word in die lig (of moet ek eerder sê die 'skaduwee') van die probleem-deurweekte verhaal nie.

Chris: Nina, ek wonder of jy iets wou sê of vra?

Nina: Dit was vir my baie interessant want ek sien nou hoe belangrik dit is om te fokus op die - soos hulle sê –“positive outcomes”.

Chris: Ja...?

Nina: In haar storie was daar eintlik dadelik “positive outcomes” gewees, en die tipe persoon wat sy is. Ek dink sy gaan okay wees op die ou einde.

Chris: Chereese, ek het werklik gedink ons gaan die heelyd net oor Bang en Kwaad praat, en hier kom jy en jy vertel van 'n klomp planne. So, my vraag is, wat sê dit van jou, wat dink jy sê dit van jou dat jy so 'n klomp planne kon maak ten spyte van Leon se dronk-wees en misbruik?

Chereese: Wel, eintlik het ons dit van ons ma af geërf, en dit voel vir my soos wat ek nou hierdie storie vertel het, ek het nooit gedink ek gaan dit uit kan vertel nie, tot op 'n dag wat ek dit vertel het. En dit voel vir my soos, “Wow!, jy kry dit reg!”.

Chris: Jy kry dit reg!, maar, wat sê dit van jou dat jy dit kan regkry?

Chereese: Dit sê vir my: “Chereese Myburgh is *brave*, is braaf”.

Chris: Wow! Chereese Myburgh is “brave”. En jy sê jy het dit van Mamma geërf? So, is dit wie ‘n Myburgh-meisiekind is? Iemand wat kan planne maak, iemand wat braaf is?

Chereese: Ja.

Chris: Kan jy dink aan enige iets anders wat dit nog van jou sê, van wie, watter soort mens, persoon jy is?

Chereese: Ek hoef eintlik net dankie te sê vir my ma vir wat sy vir my geleer het en vir wat sy my altyd vertel het.

Nina: Jy het in jou briefie baie geskryf en netnou toe ons buite gepraat het, van, jy wil “revenge” hê en jy wil mense terugkry, en daai magtelose gevoel want jy kan niks doen nie want jy kan nie by hom uitkom nie. Maar toe jy nou- nou gepraat het oor dat jy het tog wel in ‘n mate vir Leon teruggekry het, toe jy hom be-“jump” het, en julle het planne gemaak, en jou sussie het hom aan die been gebyt. So, jy kan miskien daarvoor gaan dink dat alhoewel dit voel asof jy magteloos was, jy toe al klaar iets gedoen het al was julle nog so klein gewees. So, jy is nie so magteloos soos wat jy dink het jy is nie.

Chris: Ek waardeer dit baie dat jy iets van jou waarneming van Chereese se verhaal met ons deel – ek het net gewonder, Chereese, of jy nou besef hoedat Vrees en Bang se swaar storie regtigwaar gekeer het dat jy hierdie sterk dinge van jouself ontdek en weet. So, ek wonder of jy nie dalk hierdie week kan gaan dink of daar nie nog ander kere was..., onthou nou, jy het gesê, ‘n Myburgh meisiekind is iemand wat kan planne maak’, en ‘n Myburgh-meisiekind is iemand wat braaf is’, en toe vertel jy vir ons ‘n storie, eintlik baie stories van deure sluit, in kaste en banke wegkruip... so, ek wonder net of jy ook dalk kan gaan dink aan ander kere nog, al was dit kleiner of groter gebeurtenis of kere waar jy planne gemaak het of braaf was of opgestaan het teen hom. En dan, as jy wil, kan jy vir ons daarvan kom vertel.

Chereese: Okay, dit help my.

4.9.4 Om aan die “counterplot” ‘n naam te gee en om die voorkeur-verhaal te “thicken”.

Die rigting waarin die terapie beweeg is om voort te gaan om die gespreksgenoot te ondersteun in die ontwikkeling van haar voorkeur-verhaal, ‘n verhaal wat teenoor die probleem-verhaal staan. Wanneer verdere eksternalisering plaasvind, sit die terapeut in samewerking met die gespreksgenoot die proses voort waarin meer aandag aan unieke uitkomstige geskenke word, waarin gevra word of hierdie kontradiksies deur die gespreksgenoot verkies word (voorkeur), en waarin ‘n alternatiewe verhaal ontwikkel word. ‘n Verdere manier waarop hierdie veranderde rigting uitgelig kan word, is om ‘n naam aan die “counterplot” te gee.

Aanvanklik het Chereese daaraan gedink om haar voorkeur-verhaal *Terugkry* te noem, sy het egter van plan en haar verhaal van naam verander nadat sy geleentheid gehad het om haar verhaal met die Talitha Kumi-groep te deel. [Meer oor die Talitha Kumi-groep in hoofstuk 5.] In hierdie groepsessie het Chereese agtergekom dat *Terugkry* en *Kwaad* soms “buddies” is, en het sy gemeen dat hierdie verbintenis nie haar in ‘n rigting sou neem wat haar voorkeur-verhaal sou verteenwoordig nie. Nadat Chereese se verhaal vertel het, ‘n vertelling wat ryk was aan agentskap, intensie, gebeure, karakters-in-aksie en dit wat sy bereik het (landskap van aksie), het die Talitha Kumi-groep daarop gereflekteer deur betekenis- en identiteit-vrae aan Chereese te stel. Hierdie vraagstelling-sessie het Chereese se eie betekennisse, begeertes, bedoelinge en waardes na vore gebring (landskap van identiteit). Dit was tydens hierdie sessie dat die groep opgemerk het dat hulle nou weet dat Chereese baie “guts” het. Hierop het Chereese self die naam van die “counterplot” gemunt as “Chereese het *guts*”.

Dit is dikwels nuttig om reeds vroeg in die terapeutiese proses ‘n naam vir die “counterplot” te kry, aangesien dit ‘n anker of ‘n saadjie kan wees vir die ontwikkeling van ‘n voorkeur-verhaal. Tog, soms word die benaming van ‘n kontradiksie te vroeg gemunt aangesien die voorkeur-verhaal nog nie genoegsaam ge-“thicken” is deur voortgaande vraagstelling wat die gespreksgenoot se outeurskap en agentskap (“agency”) sou bevorder nie. In die lig hiervan was my aanvoeling om nie te gou Chereese se voorkeur-verhaal die naam van *Terugkry* te gee nie, bevestig – alhoewel ek baie opgewonde was oor hierdie opening.

Zimmerman & Dickerson (1996:91-92) merk op dat hulle dit dikwels nuttig gevind het dat die probleem-verhaal se benaming probleem-aanwysend verwoord word, en dat die voorkeur-verhaal die gespreksgenoot se naam bevat. En noem hulle die voorbeeld van ‘n jong vrou wie se ervaring binne haar gesin een was van mislukking en nie opweeg teen haar ouers se verwagtinge nie. Die probleem-

verhaal was genoem “The Black Sheep Story”, en die voorkeur-verhaal was genoem “Laura’s Story”. En merk Zimmerman & Dickerson (1996:92) op, “The overarching advantage is that externalizing and locating the problem in its sociopolitical context becomes the vehicle for protest, for challenge, for resistance against any and all of the subjugating practices of cultural discourses”.

The Authors speak

In this sense, therapy becomes a political act, countering the negative effects of the culture.

Zimmerman & Dickerson (1996:92) gaan voort om die voordele daarvan te bespreek om die probleem-, sowel as die voorkeur-verhaal te benoem. Eerstens, dit laat ‘n merkbare verwydering toe tussen die probleem en wat die gespreksgenote vir hulleself wil hê. Tweedens, dit neig om die proses te fokus deurdat ‘n raamwerk voorsien word waarbinne die alternatiewe, voorkeur-verhaal gekaart kan word. Derdens, benoeming ondersteun die gespreksgenote daarin dat hulle hul eie persoonlike krag ervaar in die ontwikkeling van wat hulle voorkeur is, en in die kies van watter invloede hulle op wil reageer. Vierdens, en moontlik die belangrikste, dit neig om die nuwe omskrywing te skep, en vorm dit die gespreksgenote se voortgaande ervaring, en het dit ‘n invloed op wat hulle doen en hoe hulle dink oor wat hulle doen. Zimmerman & Dickerson (1996:92) stel dit soos volg:

Whether we name individual chapters or name the overall new story or both, it is through continuing to notice events that contribute to the new story, and asking questions to help a client develop a history of preferred developments *and* extend the meaning of each event, that the story becomes not just a blip in experience, but a rich and well-developed narrative.

In every case, it calls forth the experience of persons being agents in their own lives and authoring their own stories, always in the context of a community of meaning and as preferred response to what clients have previously experienced as the negative effects of some cultural discourse. This brings us to the therapist's role in asking questions to elicit this elusive activity or quality, called "agency".

Hierop verskaf Zimmerman & Dickerson (1996:93) 'n eenvoudige definisie, of dan omskrywing van wat hulle bedoel met "agency", te wete, "...'agency' means that each of us can play a part in choosing what to let guide us and in what contexts, based on a consideration of *all* of our experiences"; en "We are more interested in whether or not what sticks or gets attended to is what fit for us. Is it helpful, useful, pleasing, desired, preferred?".

Chris: Vanuit die brief het ek gedink die woord Terugkry is 'n groot woord, nê?

Chereese: Ja.

Chris: En ons het nogal in ons eerste gesels baie daarvoor gepraat. Toe gebeur daar in die groep 'n interessante ding ... toe jy vir die groep van Terugkry vertel, en hulle vir jou die storie terug vertel, toe gebruik hulle die woord "guts". Is *Guts* en Terugkry vir jou dieselfde ding?

Chereese: Om die waarheid te sê ek weet nie.

Chris: Okay. Kan jy onthou dat ons in die groep nogal gewonder het of Kwaad nie nog partykeer saam met Terugkry gaan nie, maar dat *Guts* en Kwaad nie saam gaan nie, of hoe dink jy?

Chereese: *Guts* het glad nie kwaad in nie.

Chris: Okay, ek het ook nogal gewonder daaroor dat jy self nooit voorheen van *Guts* gepraat het nie, en het ek gewonder of jy geweet het jy het “guts”?

Chereese: Uhm, nee.

Chris: Kan jy dink aan iets wat gemaak het dat jy dit nooit van jouself geweet of gedink het nie?

Chereese: Ja, omdat Bang en Vrees te groot was?

Chris: Okay, maar toe die groep na jou storie geluister het, het hulle opgemerk dat jy “guts” het. Het hulle dan nie vir Bang en Vrees raakgesien nie, of dink jy die groep is te blind om dit raak te sien?

Chereese: Nee, hulle kan iets raaksien wat niemand anders nog ooit raakgesien het nie, want *Guts* is sterk, soos ‘n sterk man.

Chris: Goed, maar jy het nie geweet *Guts* is daar nie?

Chereese: Nee, ek het nie geweet nie.

Chris: Of het jy *Guts* net 'n ander naam gegee?

Chereese: *Revenge*, ek het dit *Revenge* en Terugkry genoem.

Chris: Wow! wat het jy gedink toe die groep jou storie hoor en toe sê hulle: “Sjoe, maar Chereese het baie *guts*”! Wat het jy gedink toe jy die eerste keer daai woorde hoor? En noudat jy besef maar Terugkry is al lankal in jou lewe, en dat jy eintlik al lankal *Guts* het – hoe voel jy daarvoor?

Chereese: Toe besef ek, maar hulle is reg, ek het “*guts*”!

Chris: Ja. En jy het dit in die groep ook so gesê: “Ja, ek besef nou ek het *guts* gehad”.

Chereese: Ja.

Chris: Hoe dink jy het dit so gebeur dat jy dit eers in die groep raakgesien en besef het?

Chereese: Wel, hulle het dit op 'n mooi manier vir my gesê en ek het nooit gedink maar dit kan so wees nie, en toe kom vertel hulle vir my, en toe sê ek: “Dis waar, ek het *guts*”!

Chris: Nou wonder ek maar net... wat was Leon se storie altyd oor jou?

Chereese: Wel, toe my vriendinne uitvind van wat gebeur en wat ek en my suster gedoen het - dat ons hom be-“jump” het - het hulle na my toe gekom en gesê: “Jissie, waar kry jy die energie om dit te doen?”. Toe sê ek: “Nee, ek het ‘n mal sussie en dan kan ek mos ook mal word”.

Chris: Okay. So, het Angelica jou aangesteek of het jy met jou eie energie en jou eie “guts” hom teruggekry?

Chereese: Ja, my sussie het my aangesteek, maar ek het ook met my eie...

Chris: Okay. Dink jy Terugkry en *Guts* is iets wat jy wil saamneem in jou lewe?

Chereese: Ja, beslis.

Chris: Vir wie is *Guts* en Terugkry goed?

Chereese: Dis goed vir my.

Chris: Hoekom steek jy jou hand op, hoekom hou jy jou hand op as ons praat oor ‘Dit is goed vir my’?

Chereese: Want ek is die een wat die energie en die *guts* het en ek is die een wat terugkry.

Chris: Wow! Nou wonder ek net... as *Guts* en Terugkry hier staan, wat staan hier teenoor dit? Wat is dit wat nie van *Guts* en Terugkry hou nie?

Chereese: Bang en Vrees.

Chris: Wat nog?

Chereese: En Kwaad.

Chris: Wat het Vrees en Bang die heelyd gedoen?

Chereese: Hulle wou hê ek moes stilbly.

Chris: Jy moes stilbly... wat nog? Hoe wou Bang en Kwaad en Vrees hê Chereese moet dink en voel oor haarself?

Chereese: Sleg.

Chris: Sleg? Hoeveel wou hulle hê moes Chereese gedink het sy is werd?

Chereese: Niks.

Chris: En *Guts* en Terugkry, hoeveel sê hulle is Chereese werd?

Chereese: Baie.

Chris: Baie... soos in hoeveel?

Chereese: Ooh! Hulle sê: "Groot"!

Chris: Groot! Wow! Het Chereese dit voorheen geweet en gevoel?

Chereese: Nee.

Chris: Sê gou net vir my vir interessantheid... mamma en oupa, hoeveel sê hulle is Chereese werd?

Chereese: Ek is 100% werd.

Chris: Wow! So, as hulle deel van jou groep is, kan hulle jou die hele tyd daaraan herinner...?

Chereese: Ja.

Chris: ...dat jy baie werd is?

Chereese: Ja.

Chris: Wow. En, sê my gou...Bang en Vrees, hou hulle daarvan as ons hieroor praat?

Chereese: Nee.

Chris: En, sal hulle wil hê dat oupa en Mamma moet deel wees van jou lewe en deel wees van jou klub?

Chereese: Nee.

Chris: Want, onthou jy, ons het nogal so bietjie daaroor gepraat dat Bang en Vrees nog partykeer wil terugkom in 'n mens se lewe. Maar nou wonder ek of jy dink... hoe sterker en hoe meer oupa en ouma in jou lewe is, hoe minder plek sal daar wees vir Bang en Vrees?

Chereese: Wel, ietsie bietsie.

Chris: Ietsie bietsie? Sê nou maar jou lewe is 10 blokkies, hoeveel blokkies van jou lewe is j'ou lewe, en hoeveel blokkies het Bang en Vrees al voorheen by jou gevat, kom steel?

Chereese: Wel, nege.

Chris: Nege? En jy het 'n ietsie bietsie...?

Chereese: Ja.

Chris: En nou, hoe lyk dit nou?

Chereese: Nou het hulle 'n ietsie bietsie.

Chris: Wow! Wie is die ouens wat “smile” daaroor dat jy nou nege blokkies het en hierdie ander ga-ga goeters net ‘n ietsie bietsie?

Chereese: Wel, *Guts* en Terugkry.

Chris: En oupa en Ma?

Chereese: Én oupa en Ma!

Chris: En die lede van jou klub, *whoever* hulle gaan wees?

Chereese: Almal!

Chris: So hulle is die ouens wat daarvan hou dat *Guts* en Terugkry in jou lewe is, en hulle is die ouens wat daarvan hou en jou ondersteun dat jy jou blokkies teruggevat het?

Chereese: Ja.

Chris: Wanneer het dit gebeur dat jy die blokkies van jou lewe begin terugvat het?

Chereese: Toe, toe ek besef het dit is nie die moeite werd om te sit en treur nie. Ek het vir myself gesê: “Vat jou lewe terug, jy moenie bang wees nie. Vat dit terug, dit is jou lewe”.

Chris: Nou wanneer het jy al daai goeters begin doen en begin praat en met jouself daaroor gepraat?

Chereese: In die groep.

Chris: In die groep? Wow! So, in die afgelope twee maande het dit in jou lewe gebeur dat jy van ietsie bietsie tot nege blokkies van jou lewe teruggevat het?

Chereese: Ja.

Chris: Hoekom het jy dit teruggevat?

Chereese: Want ek wil nie my hele lewe bang wees vir mans en dit nie. Ek wil vir hulle wys... hoekom moet 'n vrou bang wees? 'n Vrou kan mos opstaan vir haar regte.

Chris: Wow! En hoe voel jy daaroor dat hierdie verandering in jou lewe plaasgevind het?

Chereese: Ek voel bly.

Chris: Het jy twee maande gelede gedink dit kan gebeur in jou lewe?

Chereese: Ja, ek het vir myself gesê dit kan en dit gaan!

Chris: Wow! Wow! Lyk my *Guts* is beslis daar!

Chereese: Ja.

Chris: Dit is fantasties! Hou jy van die Chereese wie jy nou is?

Chereese: Ja.

Chris: Hoekom?

Chereese: Want sy is ‘n persoon wat nou opstaan en nee sê vir die goeters, uitdruklik nee.

Chris: Wow! En wat lag en glimlag...?

Chereese: Ja.

Chris: En wat dit geniet om ge-“connect” te wees met oupa en Ma?

Chereese: Ja.

Chris: Wat haar storie in ‘n groep kan vertel en deurwerk?

Chereese: Ja.

Chris: Wow! Wat nog? Wie is hierdie Chereese nog? Iemand wat...?

Chereese: Iemand met *Guts* en blydschap en energie... en met krag.

Chris: “Stunning! Stunning!” Hierdie goeters wat jy nou alles vir my gesê het, was dit nog altyd deel van jou lewe?

Chereese: Ja.

Chris: Okay, maar dit was ietsie bietsie?

Chereese: Ja, dit was ietsie bietsie.

Chris: Bang en Vrees wou dit vreeslik graag nog kleiner en kleiner en kleiner maak?

Chereese: Ja.

Chris: En nou het ons dit net...?

Chereese: ...groter gemaak.

Chris: Ja! Dit was daar... ons het dit navore gebring.

Chereese: Ja.

Chris: Dis hoekom jy kon “survive” het. Dis hoekom jy kon oorleef het deur al daai moeilike en gagga tye, nê? Want dit was alles daar.

Chereese: Ja.

Chris: Is dit die storie van jou lewe, hierdie ene?

Chereese: Ja.

Chris: Of die een onder Bang en Vrees?

Chereese: Hierdie ene, want ek het baie verander. My persoonlikheid... alles het verander.

Chris: Hoe het dit verander?

Chereese: Wel, ek was baie kere dikbek of omgekrap en ek het nie van die dae gehou nie, ek wou net slaap en dit, maar nou is ek vol energie en blydskap.

Chris: Wow! Dink aan 'n naam vir hierdie storie, en die ou storie?

Chereese: Wel, hoe kan 'n mens sê: Van pyn na liefde.

Chris: Wow! Dis mooi. Nog 'n naam.

Chereese: Okay, 'n naam vir die ou storie: Pyn en Swaarkry, en 'n naam vir die nuwe storie: Verlig en Blydskap.

Chris: Wow! Dis “stunning”! Nou dink jy nie ons het genoeg rede om te “celebrate” nie?

Chereese: Ja.

Chris: Goed. Dis jou huiswerk vir Woensdag. Jy moet 'n “celebration” beplan, en dan kom vertel jy watter planne jy gemaak het, soos wie jy gaan nooi. Dit kan die lede van jou klub wees, dit kan Talitha Kumi wees, dit kan *whoever* wees. En jy besluit watse eetgoed en koeldrank of *whatever* jy daar wil hê.

Chereese: Okay.

Chris: Ons gaan 'n “celebration” hou oor die Bly- en Verlig-storie.

Chereese: Doodreg.

Chris: Doodreg? Wat beteken daai groot oë wat jy maak?

Chereese: Dit beteken huiswerk hier kom ek!

4.9.5 Agentskap, Outeurskap en “Agentive Gap”.

Die her-vertel en her-skryf van 'n verhaal kom voor wanneer die gespreksgenote nie net daardie gebeure, aksies en gedrag, wat hulle beter pas as dié waarvoor die probleem-verhaal hulle gewerf het, begin opmerk nie, maar ook tot verhaal bring. Dit kom ook voor in die proses om 'n *geskiedenis* te ontwikkel, om uit te brei op gebeure oor tyd, dit wil sê, die ontwikkeling van 'n intrige-lyn. Die nuwe verhaal word *ryker* hoe meer karakters – anders as die protagoniste - ingesluit word, karakters wat deel uitmaak van die gespreksgenoot se her-skryf konteks. Hierdie werk verwys na die voortbring van 'n landskap van aksie, met beide 'n verre en onlangse geskiedenis, met 'n verbeelde en voorkeur-toekoms, en met persone en hul aksies as deel van daardie geskiedenisontwikkeling. Maar ook 'n landskap van bewustheid of identiteit, dit wil sê, die gespreksgenoot se ervaring van betekenis in 'n verhaal. Dit sluit in, aldus Zimmerman & Dickerson (1996:94), persoonlike karaktereienskappe, begeertes en voorkeure, doelwitte, bedoelinge en filosofieë, waardes en oortuiging, “...and a commitment to a way of life and ways of being”. Hierdie twee landskappe word beskou as relevant tot die ontwikkeling van verhale, maar ook as krities tot 'n narratiewe benadering tot terapie.

Verhale vra om 'n verteller en 'n protagonis, en in die meeste gevalle waar ons met 'n "self-narrative" te doen het, is die verteller en die protagonis een en dieselfde persoon. Die uitsondering kom voor wanneer 'n probleem-verhaal 'n persoon se lewe oorneem, of wanneer iemand anders se verhaal dominant word. In hierdie gevalle fnuik die probleem die gespreksgenote daarin om te dink dat hulle steeds die outeurs is van hul eie verhaal, terwyl die probleem in der waarheid oorgeneem het en die verteller se stem aangeneem het. Hierop merk Zimmerman & Dickerson (1996:94) op:

The countertrick requires a wrestling of authorship away from the problem. This process is one that calls for a great deal of attentiveness to a person's preferred narratives, as well as a vigilant opposition to the subtle influences of cultural discourses. In order to assist in that process, the therapist's task is to develop agency with and for the client, always attending to the client's world of meaning and experience, and continuing to call attention to agentive gaps.

Dit beteken dat die terapeut saam met die gespreksgenoot werk om voorheen nog-nie-opgemerkte aspekte van hul ervaring op te merk, wat voorkom in óf die landskap van aksie óf die landskap van bewustheid wat persoonlike agentskap weerspieël in 'n voorkeur rigting. Zimmerman & Dickerson (1996:94) is van oortuiging dat hierdie gebeure plaasvind met bedoeling ("intentionality"), en behels die terapeut se werk saam met die gespreksgenoot, om die klein eenhede van ervaring, wat die voorkeur-aktiwiteit omring, na vore te bring in soveel as moontlik detail. Dit vra ten eerste dat opgemerk word wat die gespreksgenoot moontlik (nog nie) nie opgemerk het nie, en om dan vrae te stel om agentskap uit te lig sodat die gespreksgenote hul eie agentskap in hierdie gebeure kan waardeer. Hierdie proses van vraag en respons verdik ("thickens") die weergawe van 'n aktiwiteit en die betekenis wat daaraan toegeken word tot 'n verhaal.

Die volgende transkripsie – waaraan ek self die titel, *Die groot swartsak en die groot glimlag* gegee het – toon op opmerklike wyse hoedat Chereese se “agentive self” ontwikkel het. Die transkripsie is ‘n illustrasie van die energie wat Chereese daarin gesit het om haar voorkeur-verhaal te konstrueer, asook die treë wat sy geneem het in die skepping (of moet ek eerder sê die *vrylating*) van haar nuwe persoonlikheid. Hierdie kort transkripsie verteenwoordig ‘n enkele moment van alles wat Chereese deur haar “re-authoring”-werk bereik het, wat onder andere beteken dat Chereese daarin geseëvier het om die outeurskap van haar verhaal terug te neem van die probleem – “The countertrick requires a wrestling of authorship away from the problem”, volgens Zimmerman & Dickerson (1996:94).

Chris: Chereese, ek wonder of ons vandag daar gaan klaarmaak. Tog het ek oor nog een ding gewonder - ons het in die Talitha Kumi-groep al baie gesels, maar jy het vandag goeters vertel wat ons glad nie in die groep oor gesels het nie, nê? So, ek wonder hoe voel jy daarvoor om van hierdie goeters te vertel?

Chereese: Wel, my storie kom nou elke dag ‘n stukkie vir stukkie uit, so dit voel vir my meer en meer ligter... en ligter, soos daai sak.

Chris: So, jy onthou die groot swartsak vol van al die gemors, soos leuens en misleiding, en dat Bang en Vrees nog altyd die sak toegehou het?

Chereese: Ja.

Chris: Okay. En jy sê dit laat jou meer en meer ligter voel?

Chereese: Ja.

Chris: En die groot glimlag?

Chereese: Ja.

Chris: Het jy nog nooit voorheen van hierdie goeters vir iemand vertel nie?

Chereese: Uhh-hm.

Chris: Maar goed, jy het tog geweet ons gaan vanmiddag hierdie afspraak hê?

Chereese: Ja.

Chris: Het jy voor die tyd gedink: “Sjoe, nou sal ek al hierdie goeters moet gaan vertel”, of het jy glad nie eers daaroor gedink nie?

Chereese: Nee, ek het nie gedink nie.

Chris: Okay. Maar toe ek begin vrae vra en jy besef ek sit nou eintlik daardie sak hier neer - hoe het jy gevoel toe ons die sak begin oopmaak?

Chereese: Ek was in die eerste deeltjie ‘n bietjie verstom want ek het nie verwag die sak gaan hier neergesit word nie. Maar nou dat die sak oopgemaak is, nou voel dit vir my al hoe lekkerder.

Chris: Okay. Wow!, want ek kan dit aan jou glimlag sien?

Chereese: Ja.

Chris: Wow! Ek geniet eintlik jou glimlag saam met jou, maar ek wil nie wegneem dat dit eintlik swaar, ga-ga goeters was waaroor ons gepraat het nie.

Chereese: Hulle sê mos as jy die goed stilhou, krap dit jou binneste goed om.

Chris: Waar het jy dit geleer?

Chereese: In die groep.

Chris: Aan die begin het Bang en Vrees die sak nog styf toehou, maar in die groep het jy agtergekom dat jy braaf is en baie *Guts* het, en daarom kon jy die sak meer en meer oopmaak...?

Chereese: Ja.

Chris: Hoe voel jy nou dat jou lewe, energie en blydschap nie meer deur Vrees en Bang gesteel word nie, en dat jy nou self oor die rigting van jou lewe kan besluit?

Chereese: Ek is baie bly!

4.10. VAN 'N FOTO EN 'N KERSFEESBOOM.

Daar is altyd “sparkling events” wat die probleem-deurweekte verhaal weerspreek. En dit is waarom hierdie hoofstuk gegaan het, hoedat die narratiewe navorser en terapeut mense kan uitnoui om hierdie “sparkling events” vas te vang en in verhale te ontwikkel wat hulle wíl leef, en om in hierdie *leef* hulself te ken en te ervaar op voorkeur, bevredigende wyses. Freedman en Combs bevestig dat die narratiewe waarvan hulle praat die verhale is wat mense *leef*, en daarom, “...since our life narratives are our lives, it makes all the difference in the world what sort of narrative is available to a person”.

Jerome Bruner het van “subjunctivizing” gepraat om iets van “...trafficking in human possibilities rather than in settled certainties” te verwoord. In beide Madilise en Chereese se verhale was dit my voorreg om te sien hoedat hierdie “human possibility” aanleiding gegee het tot die ontwikkeling van alternatiewe, voorkeur-verhale, wat hierdie dogters se lewens op 'n kragtige wyse geëmansipeer het. Alhoewel ek nooit vooraf kon voorspel wat die *oplossings* sou of behoort te wees nie, was dit telkens avontuurlik om langs die dogters te staan en te sien hoedat die *foto* stadig-stadig ontwikkel. En elke keer – as ek nou terugkyk – die interessante dat die *oplossing* daar by ons gelê en wag het dat ons dit moet optel en vasspeld aan die *Kersfeesboom*.

HOOFSTUK 5

DIE KLIMAKS VAN DIE

NAVORSINGSVERHAAL.

5.1. INLEIDING.

“You move them along until everything comes together in the climax, after which things are different for the main characters, different in some real way” (Lamott 1995:62). Vir alles om so bymekaar te kom in die klimaks neem dikwels lank. Hoe meer kompleks die situasie en plot, hoe langer neem dit. Anne Lamott (1995:82-3) skryf:

When you write about your characters, we want to know all about their lives and colors and growth. But we also want to know who they are when stripped of the surface show. So if you want to get to know your characters, you have to hang out with them long enough to see beyond all the things they aren't. You may try to get them to do something because it would be convenient plotwise, or you might want to pigeonhole them so you can maintain control. But with luck their tendrils will sneak out the sides of the box you've put them in, and you will finally have to admit that who they aren't who you thought they were.

Hier is die nuuskierigheid (“curiosity”) en geduld van die goeie navorser van belang. Hy bring die stel in beweging en wag dan angstig vir die klimaks om te ontwikkel. “The person, who knows the outcome or climax before hand, hasn't

even started the process of becoming a researcher. When understanding comes too quickly, it is not to understand at all"; en "You may perhaps just envision a temporary destination, but you must allow your characters to develop from there in their own way towards the end". Lamott (1995:114) gebruik 'n wonderlike metafoor om te beskryf hoe die skrywer/ navorser moet toelaat dat die plot ontwikkel tot sy eie klimaks, "If you're lost in the forest, let the horse find the way home. *You* have to stop directing, because you will only get in the way".

5.2. SILENT TOO LONG.

In die laaste week wat ek in Adelaide, Suid Australië by die jaarlikse Internasionale Narratiewe Terapie Konferensie in 2000 bygewoon het, val die voorreg my te beurt om kennis te maak met *Silent Too Long*. Hierdie groep vroue *survivors* het die spesifieke oggend, voor 'n volgepakte saal - ek skat 'n paar honderd konferensiegangers - die verhaal van *Silent Too Long* vertel. Teen die tyd dat Denise K. haar gedig klaar geles het, was daar nie een konferensieganger wat nie 'n traan moes afvee nie.

The Gift

*High in the tree I sit,
A safe place for me to be,
Far away from the people on the ground,
up here they can't hurt me.*

*Am I such a bad child?
ungrateful, and useless,
The cause of their misery?
I try to be good,
But I've got a secret
That someone is hurting me.*

*How small I feel, in this big big world,
Sometimes I think it might crush me,
So I climb up my tree, far away from the pain,
So high that no one can see.*

*Please don't send me away,
Or ignore it,
I've got so much fear in me.
Please tell the man he was wrong
Don't take it out on me.*

*Now I am a Survivor ,
A victim no longer I'll be,
And the strength that I have,
Had been there all along,
A gift from the girl in the tree*

En wanneer Carol Coulter aan die einde van die werkwinkel opstaan, haar plek agter die mikrofoon inneem en hul groep se song insit, weet ek, hierdie is 'n belewenis wat my lewe lank by my gaan bly.

Gentle Sun In a Darkened Room

*Grandma, you never knew for sure
The truth of what faced me before
I know you tried to lift the curtain
But all of us were sunk in fear,
Paralised and uncertain
You didn't talk much
But your eyes were clear
When they rested on mine
They reached my heart
How deeply you cared*

Chorus:

*You were so much to me
Through the terror in my life
When I was lost inside
Your presence was a calming tide*

*Your love entwined
Your soul and mine,
Unfailing and unattached
To expectation
And whenever you gave
A smile was enough
To gratify
Your loving heart*

Chorus:

*Anxiety slipped away from me
Beneath that loving blanket
As a withered plant absorbs as food
The gentle sun in its darkened room*

*Beyond your death
And for all this time
Your're still a shining light
Through the darkness that was mine*

5.2. 1 Wie is *Silent Too Long*?

Silent Too Long is 'n groep vroue *survivors* van kinderjare seksuele misbruik. Hierdie groep het in 1995 ontwikkel vanuit 'n terapeutiese groep wat aangebied is deur die Northern Metropolitan Community Health Service. Die twee fasiliteerders, 'n sielkundige en 'n maatskaplike werker, het die groep gebaseer op narratiewe beginsels. Aan die einde van die ag weke-lange groep, het die vroue aangedui dat hulle graag sou wou hê dat die groep op een of ander wyse voortgaan, maar met meer van 'n aksie-gebaseerde fokus aangesien hulle graag ondersteuning aan vroue *survivors* van kinderjare seksuele misbruik wou gee, asook aktief betrokke wou raak by kinderbeskermingsinisiatiewe. Die ontwikkeling van hierdie groep en die aktiwiteite daarvan sou uitdrukkings wees van hierdie vroue se woede en ontsteltenis oor dit wat met hulle gebeur het, asook 'n kosbare deel van hul eie heel-word proses. "One woman recently said in an interview: 'The group is the reason I get out of bed each day'".

5.2.2 Waar kom *Silent Too Long* se naam vandaan?

We were sitting around the kitchen table one day in the health centre discussing the effects of csa on womeam's lives and the ways in which our culture makes it difficult for survivors to be able to even speak about the abuse. The silencing makes it difficult, or even impossible, to then develop effective ways in which to address the whole issue of childhood sexual abuse. One of the women said that we'd been silent too long. We jumped up and said, 'That's it! That's the name of the group, 'SILENT TOO LONG'. We will be silent no more.

Wat my die sterkste en sekerlik die langste sal bybly, is die bewustheid van die moed en deursettingsvermoë van hierdie vroue om hul verhale te deel. Gesamentlik *storie* hulle die verhaal van *Silent Too Long* en deurdat die kennis van hul ontstaan en moed versprei word, is dit amper asof mens kan *sien* hoedat hulle sterker word.

5.3. "SPREADING THE NEWS".

As *self* is a performed self, the survival of alternative knowledges is enhanced if the new ideas and new meanings that they bring forth are put into circulation.

(Michael White 1988:10)

Indien dit so is dat mense hul voorkeur *self* konstitueer deur die uitspeel ("performing") van hul voorkeur-verhale, dan word dit belangrik dat daar oudiënsies ("audiences") is vir daardie verhale. Sodra derglike toeskouers/ gehore gevestig is,

konstitueer hulle subkulture wat hierdie alternatiewe kennis konstrueer en sirkuleer, kennis wat nuwe lense voorsien waardeur ervaring geïnterpreteer kan word. Freedman & Combs (1996:237), Soos wat die voorkeur-verhale gesirkuleer en gedeel word binne die subkultuur, "...all the participants in that subculture construct each other according to the values, beliefs, and ideas carried in that subculture's preferred stories". Hierdie hele proses konstitueer die 'opstaan/ oproer van onderdrukte kennis' ("insurrection of subjugated knowledges") waarvan Michel Foucault (1980) geskryf het. Madigan & Epston (1995) stel die term "communities of concern" voor vir derglike deelnemende toeskouer subkulture. Freedman en Combs (1996:286) merk die volgende op, "When we appreciate, utilize, and circulate the hard-won knowledge of the people who consult us, we participate in the creation of *communities of concern* in which problem conquerors' wisdom is at least important as therapists' wisdom".

Smith & Nyland (1997:358) verwys na Michael White se opmerking dat probleme 'n manier het om mense te "dis-member" van hul eie kennis-eenhede. En kan probleme ook die kultuur gebruik om die oorhand te kry, byvoorbeeld Anorexia Nervosa gebruik die Westerse samelewing se beklemtoning van skraal-wees (via advertensieborde, tydskrifte, en massamedia) om sodoende invloed oor die lewens van jong vroue te bekom. Hierteenoor, stel hulle dat, "A narrative practice seeks to de-privatize the effects of problems...". Wanneer voorkeur verleen word aan jong kliënte se stemme en die probleem gelokaliseer word binne 'n sosiokulturele konteks, kan die jongmense daarin slaag om hulself apart te stel van die dominante kulturele idees en kan hulle begin om hul eie spesiale vermoëns en kennis-eenhede te onthou ("re-member"). Smith & Nyland (1997:358) verwys ook na Madigan en Epston se "communities of concern", "...which are created or expanded through such practices as letter-writing campaigns, anti-problem leagues, 'consulting your consultant' interviews, and co-research". Hierdie gebruike gee aanleiding daartoe dat die kliënt haar kennis-eenhede na ander kliënte wat soortgelyke probleme ondervind het, sirkuleer.

Alhoewel terapie in die dominante kultuur neig om 'n geheimsinnige onderneming te wees, is die mense wat aanmeld vir konsultasies binne die narratiewe subkultuur gewoonlik entoesiasties oor die idee om ander deel te maak van die proses. Freedman & Combs (1996:237) maak die volgende opmerking, "We think that externalizing and antipathologizing practices offer people a different kind of experience in therapy. When therapy becomes a context in which people constitute preferred selves, they have nothing to hide and much to show". En verwys hulle na David Epston wat dit soos volg stel (in O'Hanlon 1994:28),

...in this therapy, people emerge as heroes and they often want that heroism acknowledged in some social way. They are usually quite happy to communicate with others and tell their stories.

Victor Turner (1986:37) maak in hierdie verband die treffende opmerking, "The hard-won meanings should be said, painted, danced, dramatised, put into circulation".

Wanneer hulle daaraan dink om iets op te merk wat voorheen onopgemerk verbygegaan het, meld Zimmerman & Dickerson (1996:100) dat hulle nie anders kan as om aan ruimte ("space") te dink nie. Byvoorbeeld, ons hoor dikwels hoedat vroue, wanneer hulle in die geselskap van mans is, die opmerking maak dat die mans 'die plek oorneem' ("take up all the space"). En wil dit voorkom – binne hierdie konteks – dat vroue se woorde, idees en gedagtes minder gewig dra en minder belangrik geag word, en dat daar min of geen ruimte is vir hulle gedagtes om geuiter te word nie. Die lede van ander gemarginaliseerde groepe wat ook oor mindere status in die bevoorregte hiërargie beskik, beskryf dikwels hul beleving daarvan as dat hulle geen ruimte het nie. Is dit nie ook waar van mense wat onderdruk word deur 'n probleem nie?

Zimmerman & Dickerson (1996:100) spreek die oortuiging uit dat diskoerse uitmekaargehaal kan word indien daarvoor ruimte geskep word. Hulle stel dit soos volg, “In therapeutic interactions, we see that one way space can be opened for clients is by creating reflexive practices in the room. We think that it is helpful for clients first to experience themselves in a reflexive position toward themselves and others”. Zimmerman & Dickerson (1996:101) kies vir die term “reflexivity” eerder as “reflecting” – dit wil sê eerder ‘n wederkerende en terugkerende as ‘n weerkaatsende of terugkaatsende proses - aangesien hulle meen “reflexivity” die gedagte van ‘n proses waarin “...ideas can bounce off other ideas; aspects of experience can come to the fore, so that persons can begin to notice and examine previously held assumptions” beter weerspieël. Hulle meen verder dat,

It is an in-between place – between persons, between representations and persons, between experience and persons. Reflexivity seems to occur in a space where the clients and the therapist can begin to generate new meanings and examine them for possible preference. Alternative knowledges or new stories become available for clients to begin to perform.

Zimmerman & Dickerson (1996:101) bied aan en bespreek dan ‘n aantal moontlikhede wat kliënte behulpsaam kan wees om ‘n wederkerende (“reflexive”) posisie in te neem, te wete:

1. “Bringing others into the room”.

- Ervaring-van-Ervaring Vrae (“Experience-of-Experience Questions”)
- Om vrae aan die Plafon te vra
- Twee praat, Een luister
- Om ‘n blaaskans te neem
- Om jou vrae te posisioneer
- Einde-van-die-Sessie Samevatting

2. Oudiënsies (“Audiences”).

- Individue as gehoor
- ‘n Bond as gehoor (Die term *Leagues* sal verder gebruik word.)
- “To hook clients up”
- Dokumente

Onder die opskrif “Bringing others into the room” wil ek graag Ervaring-van-Ervaring Vrae vir bespreking uitlig, en onder die opskrif “Audiences” sal ek opmerkings en besprekings onder die temas, “Leagues” as gehoor, en “To hook clients up” vir bespreking uitlig.

5.3.1 Ervaring-van-Ervaring Vrae.

Vir Zimmerman & Dickerson (1996:101) gaan dit oor die vraag ‘Wie is die meeste geskik om jou nuwe manier van wees en leef, op te merk?’. “This is the question we ask any client who is beginning to perform a new, more preferred story”. Vrae soos, ‘Wie in jou verlede sal die minste verbaas wees oor die ontwikkelinge in jou lewe?’, ‘Wat sou daardie persoon – en ander – opmerk oor die vordering wat jy gemaak het, en waarmee sal hy/ sy die meeste ingenome wees?, stel die kliënt instaat om haarself vanuit iemand ander se perspektief waar te neem – in elke geval ‘n betekenisvolle persoon. Hierdie vrae bring daardie betekenisvolle persone en verhoudinge die vertrek binne, en/ of plaas hierdie vrae die kliënt in ‘n posisie waar sy haarself kan sien soos wat hierdie betekenisvolle persone haar sien. Michael White (1995), in navolging van Barbara Myerhof, verwys na hierdie proses as “re-membering”. Hierdie proses stel mense instaat om hul lewens te herskryf binne die konteks van hul mees betekenisvolle verhoudinge. Hierdie vrae kan opgevolg word deurdat daardie persone werklik die vertrek binnegebring word, en kan hulle sodoende ‘n kragtige gehoor uitmaak vir die ontwikkeling van die alternatiewe verhaal.

“Re-membering” gesprekke omvat daardie doelbewuste keuse deur mense wie hulle méér teenwoordig in hulle lewe wil hê as lede van hul “club” (Morgan 2000:77, “Think of your life as a club with members”) en wie se lidmaatskap hulle wil herroep of wysig. Die term “re-membering” behels dus nie net *onthou* nie; die koppelteken tussen “re” en “member” is beduidend in sy betekenis en nut in narratiewe terapie. Wanneer mense te staan kom voor probleme ondervind hulle dikwels dat hulle geïsoleer en losgemaak (“disconnected”) is van belangrike en betekenisvolle verhoudinge. Die dominante probleem-verhaal slaag dikwels daarin om hierdie vennootskappe te minimaliseer en onsigbaar te maak. “Re-membering” gesprekke staan ten doel om op ‘n kragtige wyse hierdie betekenisvolle vennote weer in die lewe van die persoon te inkorporeer en na vore te bring.

Soos ek reeds genoem het, kon ek aanvanklik nie individuele gesprekke met Chereese begin nie, en het ek haar genooi om die Talitha Kumi Groep by te woon. Hierdie groep ontleen haar naam nie net aan die bekende Skrifgedeelte – Markus 5:41 ~ “Hy vat toe die kindjie se hand en sê vir haar: ‘Talita, koem’. Dit beteken, Ek sê vir jou, staan op” - nie, maar ook aan die straatnaam waarin die kindershuis geleë is. Hierdie groep is gevestig met die gedagte om dit as “nurturing team” (Freedman & Combs 1996:245) en/ of “outsider witness group” (Morgan 2000:121) te benut. Smith & Nyland (1997:204) skryf soos volg hieroor:

Some children we work with invite... people to serve on a ‘nurturing team’. Members of this team meet one or more times to develop a plan to help the young person challenge the effects of abuse. Other children invite significant people to attend celebrations of positive developments in their lives. Including child abuse professionals assigned to a child in team meetings or celebrations catches them up with the child’s challenges and accomplishments, and helps them make recommendations that support her preferences.

Michael White (in Freedman & Combs 1996:245) het die idee om mense uit te nooi om ontmoetings en gesprekke by te woon, in 'n ander rigting geneem. White is van mening dat “nurturing teams” as ‘n teenwig tot die “abuse team” kan dien wat tot dusver aan die werk was in mense se lewens. Kinders, wat in die verlede, onderwerp is aan geweld en misbruik, beleef hulleself dikwels as *afhanklik*, en kritiseer en patologiseer hulle hulself daarvoor dat hulle “dependant natures” het. White meen egter dat mense (en kinders) van hierdie siening van hulself oortuig word deur dominante kulturele diskoerse van wat dit beteken om ‘n *normale mens* te wees – onafhanklik, selfbeheersd, selfstandig, self-aktualiserend, ensovoort, asook dominante kulturele diskoerse van hoe dit bereik kan word.

Om hierdie dominante verhale te dekonstrueer, stel White voor dat vasgestel moet word indien daar ‘n “abuse team” teenwoordig is in die kind se lewe. Bestaan daar ‘n misbruik-span? Wie is lede daarvan? Oor hoeveel jaar en op watter vlak van intensiteit was elke lid aktief? Lidmaatskap van die misbruik-span sluit almal in wat direk en indirek betrokke was by die geweld en misbruik, insluitend die medepligtiges, alhoewel hulle nie aktief betrokke was by die geweldsoortreding teenoor die kind nie. White bereken dan die gewig van die misbruik deur die aantal lede met die aantal jare per groeplid te vermenigvuldig, en dit weer te vermenigvuldig met die vlak van intensiteit per jaar. Wanneer hierdie berekening gemaak is, kan bepaal word wat ‘n genoegsame teen-(ge-)wig vir die misbruik-span en die gepaardgaande misbruik en geweld sou konstitueer. Hy stel die vestiging van ‘n “nurturing team” (versorgingspan) voor. Met dieselfde eenvoudige berekening word die vereistes vir so ‘n versorgingspan bepaal. Dit sluit in: i] die aantal versorgingspanlede, ii] oor hoe lang tydperk hulle betrokke moet wees, en iii] die vlak van intensiteit oor hierdie tydperk.

Dus, wat mense voorheen sou beskou as *afhanklikheid*, word in hierdie proses geherinterpreteer. Mense begin op alternatiewe wyses praat en dink oor hul identiteit. Ten spyte van hoe mense voorheen ookal oor *afhanklikheid* sou dink en beslis, deur hierdie proses is dit nie meer een of ander sielkundige feit van die persoon se lewe en identiteit wat deurgewerk moet word nie. Nou word dit vir mense moontlik om daardie persone – van wie hulle gereken het hulle voorheen *afhanklik* was – te nader en hulle formeel uit te nooi om by die versorgingspan betrokke te raak. Michael White (1995:106) beskryf wat moontlik by die ontmoeting van so 'n versorgingspan kan plaasvind:

First, the person who has issued the invitations provides some account of the abuse team's membership, it's activities, the duration of these activities, and the long-term effects of these activities. Second, the notion of the nurturing team is introduced, along with some thoughts about the part that this team could have to play in undoing the work of the abuse team. Third, the work that has already been done in this direction by prospective nurturing team members is acknowledged, along with the effects of this work. Fourth, prospective team members then talk about the sort of ongoing contribution to nurturing work they believe might challenge the work of the abuse team, and that might fit with the necessities of their own lives in a way that would not be burdensome to them. Fifth, the person who called the meeting responds to these proposals, and makes further suggestions about what might work best for them. Sixth, all of these proposals and suggestions are negotiated, and plans are made for their introduction. At this time, these plans are worked through in their particularities.

Met die aanvang van een van die Talitha Kumi-byeenkomste het ek tyd spandeer om met die groep te deel – met die twee dogters se toestemming – dat Leatitia se ouma, en Chereese se oupa in die afgelope tyd oorlede is, en dat albei die dogters in hierdie tyd die onderskeie begrafnisse bygewoon het. In die lig daarvan dat ek vanuit hul verhale besef het dat hierdie ouma en oupa vir beide dogters betekenisvolle persone was, het ek gedink om in die groep erkenning te gee aan hierdie twee persone vir die rol wat hulle in die twee dogters se lewens gespeel het. Leatitia se ouma het egter in die maande voor haar afsterwe heelwat verwarring in Leatitia se lewe veroorsaak aangesien sy op 'n geforseerde wyse gepoog het om versoening te bewerk tussen haar en haar pa, die oortreder, wat uit die gevangenis was op parool. Hierteenoor was Chereese se oupa vir haar soos 'n pa, soos 'n koning (vergelyk transkripsie in hoofstuk 4). Iemand wat enige iets vir sy (dogter en) kleindogters sou doen, en was hy ook 'n beskermer in haar lewe. Ek het die leë stoel wat langs my gestaan het, nadergetrek en aan Chereese en die groep gevra of dit hulle goedkeuring sou wegdra indien ek Chereese se oupa sou nooi om hier by ons te kom sit.

Ek het gehoop dat hierdie “honouring”-moment vir Chereese betekenisvol kon wees in die lig daarvan dat sy in ons vorige individuele gesprek die verhaal van “Rubbish”, maar ook die verhaal van ‘100% werd’ ge-storie het. Nadat Chereese en die groep hul toestemming verleen het, het ek aan Chereese gevra of sy nie iets van “Rubbish” en ‘100% werd’ se verhale met die groep – in haar oupa se *teenwoordigheid* - wou deel nie. Chereese het geglimlag en begin om die verhale te storie. Hierop het ek die groep geleentheid gegee – weer met Chereese se toestemming – om aan haar vrae te stel oor die verhale wat hulle gehoor het.

Groeplid 1: Was dit net die molestering wat jou soos “rubbish” laat voel het?

Chereese: Nee, ook as Leon so vreeslik met ons geraas en gevloek het... en as hy ons ma gevloek en geslaan het. Hy... hy het altyd ons ook gedreig. As hy dronk was, was daar altyd moeilik.

Groeplid 1: Hoe voel dit om “rubbish” te voel?

Chereese: Ek weet nie... dis so of mens hom glo... vir alles wat hy na jou toe vloek en sê. Partykeer voel dit vir my of ek wil hom nie glo nie. Dit maak my eintlik hartseer.

Groeplid 1: En as hy daai ander goed met julle gedoen het?

Chereese: Jy voel soos “rubbish”... dis soos jy weet hy is die “rubbish”, maar dis jy wat na die tyd soos gemors voel. Jy voel die healtyd vuil...

Groeplid 2: Jy’t gesê Ds. Chris het jou toe gevra hoeveel werd hy en Bang dink jy is, en toe sê jy hulle het gemaak dat jy altyd sleg oor jouself dink en niks werd voel...

Chereese: Ja.

Groeplid 2: Maar jy’t ook vertel van *Guts* en dat toe jy hom teruggekry het, toe’t jy baie werd gevoel.

Chereese: Ja, nogals baie.

Groeplid 2: En jy't vertel dat jy 100% werd was vir jou ma en oupa.

Chereese: Ja, altyd baie.

Chris: Chereese, ek het gewonder of oupa, wat hier by ons sit, of jy dink hy sal dit nou bevestig dat jy vir hom 100% werd is?

Chereese: Beslis, hy sal nie eens twee keer dink nie.

Groeplid 2: Wat kan jy nog van jou oupa onthou oordat jy baie werd was vir hom?

Chereese: Hy't altyd my geroep: "Kieries, kom hierso!", en grappies gemaak en stories vertel en so aan.

Chris: Sê weer daai woord wat jy gesê het – ek het dit nog nie voorheen gehoor nie.

Chereese: *Kieries...* my oupa het my altyd geroep: "Kieries...!".

Groeplid 2: Hoekom het hy jou so genoem?

Chereese: Dit was oor my kerie-beentjies... dan roep hy my altyd so.

Chris: Maar was dit dan 'n terg-naam of 'n troetelnaam?

Chereese: Wat's 'n troetelnaam?

Chris: 'n Terg-naam is soos om iemand te spot of te probeer seermaak, 'n troetelnaam is soos 'n spesiale liefdesnaam vir iemand. Maar ek wonder wat sou oupa sê watse soort naam was *Kieries*? Wat dink jy?

Chereese: Hy sou sê dis 'n liefdesnaam. Hy't my partykeer geterg, maar dit was om grappies te maak.

Chris: Is *Kieries* 'n "memory" wat jy altyd by jou dra, of het jy nou vir die eerste keer weer daaraan gedink?

Chereese: Nee, ek het baie lanklaas daarvan onthou, eintlik het ek dit al vergeet. Dit was net toe oupie dit vir my geroep het dat ek dit kan onthou.

Chris: Nou's ek nuuskierig... wat het dan gemaak dat jy nou vir *Kieries* onthou het?

Chereese: Dis toe dominee die stoel ingesit het dat ek meer goed oor oupie kon onthou.

Chris: Wat het dan gemaak dat jy vir so lank nie vir *Kieries* kon onthou nie? Was dit omdat "Rubbish" stem harder was as Oupie s'n?

Chereese: Ja, dit voel soos Leon se vloek en raas was later so erg.

Chris: Nou wonder ek, is dit vir jou goed dat Oupie hier sit, so asof hy weer terug is in jou lewe?

Chereese: Ja, dis baie lekker so.

Chris: Sou jy graag sy stem in jou lewe wou hou? En goeters soos *Kieries* wil onthou en by jou dra?

Chereese: Ja, altyd.

Chris: En “Rubbish” se stem?

Chereese: Dit moet weg... heeltemal.

5.3.2 “Leagues” as gehoor.

Zimmerman & Dickerson (1996:110) spring hul bespreking van *Leagues as Audiences* weg met die vraag, “What would a performance be without an audience?”. Probleme isoleer mense. Probleme veroorsaak dat mense alleen en uitgestoot voel. Deur die daarstel van ‘n gemeenskap wat die kliënt ondersteun en haar vordering weg van probleem-verhale na alternatiewe verhale toe, opmerk, word individualiserende psigologieë uitgedaag. Derglike psigologieë ondersteun die idee dat probleme ‘in’ mense is, en hulle ondersteun die probleem se taktiek om gehore (“audiences”) te skep, en mense sover te kry om “problem watchers” te wees. Die vestiging van *Leagues* kan dien as “counter-audiences” vir hierdie “problem watchers”.

Die eerste en sekerlik die mees bekende anti-probleem *League* is die *Anti-Anorexia/ Anti-Bulimia League*, wat in New Zealand deur David Epston begin is. Epston (1994) het argiewe geskep wat aanvanklik bestaan het uit briewe *van* hom en *aan* hom deur die kliënte met wie hy gewerk het en wie gelyk het onder die effek van anorexia en/ of bulimia in hul lewens. Later is video-opnames in die argiewe bygevoeg. Die tekste van die briewe en video-opnames was verhale van sy kliënte se stryd teen hierdie probleme, asook die treë wat hulle gegee het in die oorwinning daarvan. Zimmerman & Dickerson (1996:111) maak dan die volgende waardevolle opmerking aangaande *Leagues*, “They provide a community of support and offer truly *expert* opinions. The idea of leagues is catching on for other problems... for which an alternative body of knowledge may be necessary to offset the cultural truths that are circulating to support the problem”. Volgens hulle bied *Leagues* ‘n alternatiewe kultuur en ‘n alternatiewe bron van inligting om kliënte te ondersteun. “In addition to support for other versions of self, the possibilities for developing anti-problem strategies, all from material generated by clients themselves, are enormous”. Freedman & Combs (1996:252) voeg die volgende hieroor by, “These leagues are *virtual* communities of concern; they serve the same purpose that membership in a professional organization does for many people. Joining a league signifies that a person has reached competence in a particular arena. Her membership certificate recognizes her achievement of a new status”.

5.3.2.1 Babbie & Mouton: “*Insider Knowledge*”.

In hoofstuk 1 het ek gestel dat een van Participatory Action Research se sentrale beginsels ten opsigte van deelname of samewerking, is die wyse waarop kennis waargeneem word. Verder is gestel dat die deelnemers (gespreksgenote) se wysheid en bekwaamhede – “local knowledge”, ook na verwys as “insider, traditional or popular knowledge” - gewaardeer en gerespekteer word, selfs geeër, gevier en geprys word binne die PAR benadering. Elden & Chisholm (1993:133)

verwoord dit soos volg, “In fact, local knowledge is considered by most participatory action scholars as necessary for valid scientific sense-making as the outsider researcher’s technical expertise and abstract general knowledge”. Tog rig White (1997:101-104) in sy bespreking van *Outsider Witnesses* die volgende waarskuwing,

This sharing of personal experience is not ‘indulgent’ in its form. It is clearly not in the tradition of the ‘bare-it-all’ approaches; it is not about team members expressing all their distressing and difficult experiences with people who seek consultation. This sharing of personal experience is not done with the goal of smuggling in ‘Here, take a leaf from my book’. It is not undertaken to give people the sense that the team member concerned has arrived somewhere in life.

Freedman & Combs (1996:253-254) maak die volgende waardevolle opmerkings, “*This work...* unites and circulate the voices of people involved in a common struggle. Their voices, not the therapist’s, are privileged”, en, “When combined with the externalization of problems, a community such as a league not only provides an audience for the circulation of stories of resistance and accomplishment, but also changes the context of people’s lives” En in die verhaal van een van hul kliënte hoor hul van haar ervaring van so ‘n gemeenskap: “I don’t feel so alone’. Although I (Jill Freedman) experience myself as being in her struggle with her, it is not the same as a connection with others who experientially understand what she is up against”.

Die volgende transkripsie is ‘n weergawe van die gesprek wat plaasgevind het tussen Madilise en die Talitha Kumi-groep.

Chris: Goed, ek wil gou net verduidelik *wie* julle is, en *wat* julle gaan doen, want julle is iets anders as sy (Madilise) - julle is die “listening group”. Julle gaan die eerste rondte net luister, ek en Madilise gaan gesels, en dan draai ons om sodat julle in ‘n groep sit en gesels, en ek en Madilise sit en luister na wat julle vertel. Is dit reg so?

[Groep stem in.]

Chris: Okay, nou Madilise, ek het wonder hoe gaan ons begin... gaan ons net wegspring met Besemstok se storie of dink jy jy wil iets van die agtergrond ook vertel?

Madilise: Ek weet nie. Enige manier, net die maklikste een.

[Die groep dui aan dat hulle graag ‘n bietjie agtergrond sou verkies.]

Chris: Wat dink jy, met watter inligting is jy gemaklik om met die groep te deel?

Madilise: Ek weet nie. Ek kan nie meer onthou nie.

[Madilise kom ongemaklik en senuagtig voor om vir die eerste keer iets van haar verhaal in ‘n groep te deel.]

Chris: Okay, onthou ons “deal” is dat jy alleen hoef te deel waarmee jy gemaklik is. Ek het gewonder of jy vir hulle kon sê dat daar ‘n hofsaak was?

Madilise: O ja, natuurlik.... daar was ‘n hofsaak, maar ek het die saak teruggetrek en...

Chris: Hoe het dit gebeur?

Madilise: Ek hou nie van my stiefpa nie en... Ja, want ek het my ma jammergekry.

Chris: Hmm. Sou jy iets van Teleurstelling se verhaal met hulle kon deel?

Madilise: Hmm. Teleurstelling, moet ek soos in sy storie vertel?

Chris: Jy sou kon...

Madilise: Okay, Teleurstelling het basies ingekom by my ma want sy het altyd as ek vir iets gevra het, het sy altyd vir my gesê nee, maar as my broers vir haar gevra het dan het sy altyd gesê ja, soos in, dit was “unfair” teenoor my gewees. Dis waar die teleurstelling inkom. Ag, en met die hofsaak het sy mos by haar man gestaan en gesê maar ek lieg. En laas week het sy mos geld gevat by die winkel, toe’s sy uitgevang. Sy “embarrass” my, want ek werk oor naweke daar.

Chris: Goed, ons het ook oor Hartseer ‘n storie gemaak. Sou jy iets van Hartseer se storie met hulle kon deel?

Madilise: My breins wil nie werk nie, maar ek probeer dink. Hartseer...? Daar was 'n goeie hartseer en 'n slegte hartseer. Of eerder, 'n 'lief hê'-hartseer en 'n 'kwaad'-hartseer. Die 'kwaad'-hartseer was oor Dawie, want ek was kwaad vir hom gewees omdat hy my bang gemaak het, en die 'liefde'-hartseer, was oor my pa gewees. My regte pa... hy is dood toe ek klein was, maar ek het baie goeie goed gehoor van hom en dit is wat my sterk gemaak het.

Chris: Jy het vertel hoedat Dawie een aand weer jou ma gevloek en geslaan het...

Madilise: Hmm.

Chris: Kan jy dit onthou? Onthou jy dat ons gesels het hoedat die drank hom onvoorspelbaar en gevaarlik gemaak het? Kan jy iets vertel van wat daardie aand gebeur het?

Madilise: Hy was lelik met my ma gewees, hy het my ma gevloek en slaan en "stuff", en ek het nie daarvan gehou nie, en toe probeer ek vir my ma opstaan. Hy slaan toe my ma en toe raak ek baie aggressief, toe vat ek die besemstok en toe slaan ek hom.

Chris: Ek wonder nou, het jy gesien wie van die ander mense het ge- "witness" toe jy hom met die besemstok geslaan het?

Madilise: My ma het.

Chris: Wat gebeur toe volgende?

Madilise: Toe slaan hy my terug.... met sy vuis... en toe huil ek en toe loop ek weg want toe het my ma hom geslaan.

Chris: Wat het nog gebeur?

Madilise: Hy met my die heelyd in ons “yard” rondgejaag want hy wou my nog geslaan het.

Chris: Het jy nie ook vertel dat jy hom met die besemstok ge-“trip” het toe hy jou gejaag het nie?

Madilise: Hy het homself ge-“trip”... ‘n dronk mens kan mos nie hardloop nie.

Chris: Sou hy jou gewoonlik geslaan het as hy kwaad word vir jou?

Madilise: Hm.

Chris: En hierdie keer het hy jou nie geslaan nie... waar kom dit vandaan?

Madilise: Ek weet nie. Hy het my net nie geslaan nie.

Chris: Hoekom, was die besemstok naby?

Madilise: Nee, ek het omgedraai en uitgeloop, so ek was nie daar dat hy my kon slaan nie.

Chris: Het die molestering in daardie tyd nog voortgegaan?

Madilise: In daardie tyd? Ek dink dit moes een of twee keer gebeur het want ek het vir die skool gaan sê, of my kleinbroer het vir die skool gaan sê, en toe vind almal uit.

Chris: Het Dawie probeer om weer dieselfde planne en goeters aan te vang toe hy agterkom, een, jy kan terugslaan en twee, jy kan praat of julle kan praat oor wat gebeur?

Madilise: Nee, hy het nie weer probeer nie. Ek dink hy was te bang gewees.

Chris: Okay, hoe het jy gevoel oor wat daardie aand gebeur het toe julle saam gebraai het en hy dronk was en jou ma slaan en bedreig vir jou ook, en jy slaan hom toe met die besemstok?

Madilise: Hoe het ek gevoel... wel, toe ek hom slaan met die besemstok het ek gedink ek is sterk.

Chris: Hoe oud was jy toe? Kan jy onthou hoe oud jy was toe dit gebeur het?

Madilise: So twaalf, dertien...

Chris: En, kan jy onthou hoe groot Dawie was toe dit gebeur het?

Madilise: Redelik groot.

Chris: So, toe jy na die tyd terugdink oor wat gebeur het, hoe het jy daarvoor gedink dat 'n twaalfjarige dogtertjie 'n groot, dronk, aggressiewe, onvoorspelbare man met 'n besemstok slaan?

Madilise: Ek was eintlik “proud” op myself maar nie so erg nie, want, want ek het na sy “level” toe gegaan en ek wil nie daar gewees het nie. So ek was nie eintlik so “proud” daarvoor nie, maar ek was “proud” omdat ek vir myself kon opstaan.

Chris: Wat bedoel jy met “sy level”?

Madilise: “Sy level” is mos nou nie soos die normale mens s'n nie, want hy baklei, en hy vloek en hy drink, en...

Chris: Okay, Dawie se baklei gaan altyd saam met vloek en dronkwees...? Wat gaan saam met jou baklei van daardie aand?

Madilise: Om op te staan vir my ma en myself.

Chris: En Dawie se baklei en vloek en “stuff”, maak dit altyd ander mense seer?

Madilise: Hmm-hmm.

Chris: Het jou baklei daardie aand iemand seergemaak?

Madilise: Nee, glad nie, dit het eerder iemand vrygemaak.

Chris: Okay.

Madilise: Ek dink dit het al die kwaad binne in my bietjie laat ontsnap.

Chris: So, was jou baklei dieselfde baklei as Dawie s'n?

Madilise: Nee, nie eintlik nie. My baklei was eintlik 'n goeie baklei, en syne was 'n slegte een, want hy was dronk en hy het gesoek vir 'n rede en ek was nie dronk nie en ek het nie gesoek vir 'n rede nie.

Chris: Dit klink asof jy sê jou baklei was goed vir jou?

Madilise: Verseker, want ek het van al die “anger” binne-in my ontslae geraak.

Chris: Dink jy jou optrede daardie aand het 'n boodskap aan Dawie gestuur?

Madilise: Ja, dat ek nie bang is vir hom nie, en ek sal alles in my vermoë doen om hom terug te kry.

Chris: Kan jy dink aan nog 'n keer daarna wat jy opgestaan het teen Dawie?

Madilise: Nog ‘n keer daarna... ja, ek het al baie weer, want ek is nie meer bang vir hom nie. Ek het hom met woorde seer gemaak. Ons – ek en my broers - het hom al baie gesê dat hy “useless” is, en dat ons nie van hom hou nie, en ons is nie meer bang vir hom nie, en hy is nie ons pa nie, en ons sal doen wat ons wil want ons sal nie vir hom luister nie. En, eenkeer het ek verby hom geloop toe hy op die bank gesit het, toe sê ek vir hom: “Jy stink, man”.

Chris: Soos in dat hy stink en nie lekker ruik nie, of wat?

Madilise: Nee, sy persoon... hy as ‘n mens stink vir my.

Chris: Het hy jou ooit weer gedreig dat hy jou sal aanrand of weer sal molesteer, of so iets?

Madilise: Hy het gesê dat hy sal my doodslaan en sulke goed, maar ek het nie meer geskrik vir hom nie.

Chris: Okay. Jy het eenkeer gesê dat Dawie daarna nie meer so groot was vir jou nie?

Madilise: Hmm-hmm.

Chris: Hoe het hy vir jou gekrimp, of wat meen jy met...?

Madilise: Nee, ek het sy kragte ge-“challenge” en sy kragte was net nie... my en sy krag was omtrent dieselfde.

Chris: Jy het een keer ook gesê, jy weet, jy het besef jy het groot geword.

Madilise: Ja, ek het besef ek het groot geword, want ek het begin “muscles” kry om ‘n groot mens terug te slaan. Ek het groter geword in “muscles” en verstand.

Chris: Wanneer en hoe het jy dit agter gekom?

Madilise: Toe ek daar vir myself opgestaan het.

Chris: Goed, nou gaan ons die rolle omdraai en julle gaan gesels met mekaar, en ek en Madilise gaan net luister wat julle met mekaar gesels oor wat julle gehoor het ek en sy gesels oor. So, wat het julle gehoor en beleef?

Groeplid 1: Dat so ‘n klein meisietjie so ‘n groot man kan slaan. Hoe oud was hy?

Madilise: Hy was seker so nege-en-dertig.

Groeplede: Yooh.

Groeplid 2: Ek het gehoor dat daar is mos nege uit tien mense wat gemolesteer word, en sy was een van die nege wat opgestaan het.

Groeplid 3: Ek dink in die algemeen vir ‘n vroumens of meisiekind vat dit baie “guts” om te kan opstaan teenoor ‘n man in die eerste plek, en in die tweede plek, ‘n dronk man, die derde plek, was hy vier, vyf keer groter as wat jy is.

Groeplid 4: En ek dink basies dit is omrede baie van die vroumense wat kindermolestering of verkragting deurgaans, het nie genoeg krag, of hulle glo nie genoeg in hulleself om op te staan vir hulleself nie.

Chris: Ek het gewonder watter prentjie julle van Madilise het toe sy so elf, twaalf jaar oud was?

Groeplid 1: Dat sy iemand baie hard geslaan het.

Groeplid 2: Dat sy baie hartseer ervaar het al.

Groeplid 4: Dat sy opgestaan het vir haarself.

Groeplid 3: Ek het ook gehoor sy het vir iemand anders ‘n keer opgestaan... haar ma. So, sy dink nie net aan haarself nie, sy dink aan die ander ook.

Groeplid 5: Sy’t baie, baie “guts”, baie, vreeslik baie. ‘n Kind sal nie sommer teenoor ‘n vreemdeling net sommer opstaan nie.

Chris: Wat het julle nog oor Madilise gehoor vanuit Besemstok se verhaal?

Goeplid 5: Sy is baie slim en sy het baie “guts”.

Groeplid 3: Sy weet hoe om op te staan.

Groeplid: 4: En sy kan ‘n baie sag hart hê as sy wil.

Groeplid 5: En sy dink ‘n bietjie verder as wat baie ander meisies sal dink. Hoe kan ek sê, sy is meer volwasse vir haar ouderdom as wat baie van die ander meisiekinders is.

Chris: Goed, nou is ons by rondte nommer drie, nou is julle weer die “listening group” en ek en Madilise gesels weer. Eintlik het ek net een vraag, ‘Wat het jy gehoor vertel hulle vir mekaar oor wat hulle gehoor het?’.

Madilise: Die goed wat hulle meer interesseer, soos in, die goed wat sterk is.

Chris: Ja. So, wat het jy agtergekom het hulle vanmiddag van Madilise geïnteresseer?

Madilise: Ok, dat ek baie “guts” het.

Chris: Hmm-hmm.

Madilise: En dat ek groter dink as vir my ouderdom.

Chris: Hmm-hmm.

Madilise: Dat ek 'n sterk persoonlikheid het.

Chris: Hmm-hmm.

Madilise: Dat hulle luister vir my... soos 'n "audience". En ek voel nogal "weird" want gewoonlik luister ander mense nie vir jou.

Chris: Dink jy hulle kon iets vir hulleself gehoor het vanmiddag?

Madilise: Ja, dat hulle hoef nie altyd stil te bly nie en hulle kan vir ander mense sê, maar soos in, hulle moet vir mense sê wat hulle rêrig gaan glo en wat iets sal doen daaraan.

5.3.3 "To hook up clients".

David Epston en Michael White (1992:12) het 'n terapeutiese gebruik ontwikkel wat hulle noem "consulting your consultants", wat in hulle woorde, "...encourages persons to document the solution knowledges, and the alternative knowledges about their lives and relationships, that have been resurrected and/ or generated in therapy". Die kennis wat mense dokumenteer in hierdie proses is hul eie. En wanneer hierdie eie kennis eers gedokumenteer is, is dit beskikbaar vir hulself en ander wat worstel met soortgelyke probleme, asook terapeute wat graag leer deur ander se geleefde ervarings. Zimmerman & Dickerson (1996:113) neem hierdie konsep ietwat verder, "One way in which preferred stories can be circulated is for the therapist to *hook clients up* together".

Dikwels, meld hulle, wanneer hulle met 'n kliënt werk, merk hulle op dat sy met 'n probleem worstel soortgelyk aan 'n probleem waarmee 'n vorige kliënt geworstel het, en daarrondom bepaalde kundigheid ontwikkel het. Hulle meld dat dit tipies van hul werk is om kliënte te vra of hulle gewillig sou wees om hul kundigheid met ander te deel, en kontak hulle op 'n gereelde basis vorige kliënt om te verneem of hulle as 'n konsultant sal optree. "This hook up has a circulating/ reflexive effect in both directions: The former client is pleased to share her or his victory, and the current client is happy to have some support for his or her struggle".

5.3.3.1 Terapeutiese Groepe.

Freedman & Combs (1996:245) meld dat terapeutiese groepe 'n verdere wyse is waarop mense, wat met soortgelyke probleme worstel, 'n gehoor ("audience") kan bekom. Janet Adams-Westcott & Deanne Isenbart (1995:335) bied die volgende beskrywing van hul werk met mense wat kinderjare seksuele misbruik deurleef het:

We invite group members to develop connections and create a community that supports each participant's personal journey of change. This 'community' provides an audience for members to: (1) develop their own self-knowledge, (2) practice more validating stories about self, and (3) incorporate preferred narratives into their lived experience.

Janet Laube en Stephen Trefz (1994:33) benader hul werk vanuit 'n narratiewe raamwerk, en hulle identifiseer "audience" as een van die "curative factors", en verduidelik hulle dat die deelnemers aan hierdie groep die aanvangsgehoor is tot die vertel van verhale binne 'n veilige opset, en dat daar binne hierdie opset geldigheid, gemeenskaplikheid en bevestiging aan hierdie verhale verleen word.

Die deelnemers aan die groep ondersteun mekaar om hul verhale te transformeer deurdat hulle 'n *audience* vir mekaar se verhale bied waarbinne uitsonderings en verskille ontdek kan word.

5.3.4 “Community of shared experience”.

Heersende ekonomiese en politieke omstandighede en diskoerse in ons land lei tot die terugskyn op die befondsing van programme en die beskikbaarstelling van professionele hulpdienste juis aan hulle wat nie in staat is om vir terapie of beradingsdienste te betaal nie. Dit lei daartoe dat talle diensverskaffers hulself in 'n hartgrondige dilemma bevind insoverre hulle genoodsaak word om dienste te verskaf te midde van krimpende beskikbare hulpbronne, ewig langerwordende waglyste en die onsekerheid of programme nog sal voortduur.

Maggy Carey (1998:35) beskryf in haar artikel *Communities of shared experience* – na aanleiding van 'n onderhoud met Dennis Denborough – een van die response van die Adelaide Central Mission in Suid-Australië op hierdie toedrag van sake. Hierdie respons eksploreer 'n alternatief op tradisionele kantoor-gebaseerde berading, 'n alternatief wat die samewerking van werkers van verskeie hulpdienste betrek om ontmoetings te fasiliteer met mense wat worstel om soortgelyke probleme in hul lewens te bowe te kom. Hierdie en ander alternatiewe dien as kreatiewe response op hierdie toedrag van sake.

Die afgelope vier jaar reeds werk ek met kinders wat worstel met die effek van fisiese, emosionele en seksuele geweld en misbruik in hul lewens. As terapeut val die voorreg my dikwels te beurt om getuie te wees van die betekenisvolle veranderinge wat hierdie kinders maak in die verstaan en leef van hul eie lewens. En tog wonder ek dikwels oor hoe hierdie veranderinge stand hou wanneer die kinders terugkeer na kontekste wat die probleem ondersteun.

In my werk met kinders wat seksuele geweld en misbruik deurleef het, word dit almeer duidelik dat isolasie 'n ingrypende rol speel in die handhawing van die effek van die seksuele geweld en misbruik in die lewens van hierdie getraumatiseerde kinders. Dikwels is daar geen ander persone in die lewe van die getraumatiseerde kind buiten die terapeut wat getuie kan wees van die voorkeur-wyses waarop die getraumatiseerde kind haar lewe wil inrig nie, asook van dié treë wat die kind reeds in hierdie rigting geneem het. Die gebrek aan ánder/ nóg *buite*-ooggetuies (“outsider-witnesses”) in die lewe van die getraumatiseerde kind is dikwels 'n verlamme hindernis in die te bowe kom van die effekte van seksuele geweld en misbruik. Dit bring mee dat die terapeut dikwels die enigste persoon is wat veranderinge in die lewe van die getraumatiseerde kind waarneem (“witness”) en bevestig (“authenticate”). Maggy Carey maak die volgende interessante en ingrypende opmerking, “Recently we have begun to wonder whether we are the best people to be doing this work”.

In respons op die huidige situasie wou ek ander wyses van werk eksplorieer waarin ruimtes geskep kon word waarbinne kinders die veranderinge wat hulle aanbring in hul lewens op 'n veel meer soliede wyse kon uitlig, veranker en beleef. Binne hierdie ruimtes kon kinders wat soortgelyke ervarings deurleef het hul kennis, dit wat hulle al geleer het, en hul vaardighede met mekaar deel. Binne terapeutiese gesprekke het ek al dikwels beleef dat wanneer ek met kinders deel wat ander kinders in soortgelyke omstandighede gedoen het, dit moontlikhede fasiliteer vir kinders om weg te breek van 'n bewustheid, “Daar is iets verkeerd met my”. In die werk saam met Madilise en Chereese het ek hierdie konsep ietwat verder geneem, en binne die terapeutiese gesprekke die vestiging en benutting van groepe geëksplorieer waarvan die lede gedeelde belewenisse het.

Maggy Carey (1998:37) het in haar werk met gesinne wat gebuk gaan onder geweld en misbruik die vestiging en benutting van “communities of shared experience” geëksplorieer. As eerste stap het Carey en haar medewerkers besluit

om 'n byeenkoms te reël vir vroue en kinders wat geweld in hul huise beleef het. Hierop het hulle 'n kamp aangebied "...to honour their shared experience and to find their own ways of healing", en het hul ervaringe op hierdie kamp moontlike werkswyses na vore gebring waardeur die sterkpunte van die gemeenskap van gedeelde belewenisse opgebou kan word. Carey merk op, "For me, it showed the ways in which collective processes of acknowledgement can richly describe people's own knowledges and skills in dealing with the experiences that they have been subjected to. It showed me how collectively naming injustice is an integral part of healing". Carey meld dat met Camp Coorong die idee van die daarstel van 'n "listening group of counsellors" wat as "outsider-witnesses" optree vir die verhale van die gemeenskap, bekend gestel is. En is hierdie proses as 'n kragtige wyse beleef waarop erkenning verleen is aan die verhale en die veranderinge wat die gemeenskap gemaak het.

Ten opsigte van die werk saam met Madilise en Chereese het ek telkens nie van professionele diensverskaffers of terapeute gebruik gemaak om as "outsider-witnesses" op te tree nie, maar van 'n groep dogters wat ook seksuele misbruik deurleef het. Sodoende het ons telkens ons eie gemeenskap van gedeelde belewenisse ("community of shared experience") geskep. In elkeen van die byeenkomste het die volgende aspekte my getref:

- Een van die wyses waarop seksuele misbruik die kinders affekteer is dat kinders daardeur gestigmatiseer word. Dit is belangrik om hierdie toedrag van sake te normaliseer. Om saam met ander kinders te wees wat dieselfde vrae, vrese en probleme beleef, dien as 'n teenmiddel vir stigmatisering. Die skep van 'n situasie waarin kinders weet dat die ander kinders soortgelyke belewenisse deurleef het, blyk hulle in staat te stel om hulself te skei van gedagtes van self-blamering en skaamte. Hierdie byeenkomste bied 'n kragtige gehoor tot die feit dat die seksuele misbruik nie plaasgevind het vanweë een of ander fout of tekortkoming in die kind self nie.

- Om deel van die gemeenskap te wees stel die kinders veel gouer in staat om in aanraking te kom met hul eie vaardighede en kenniseenhede – waarvan hulle voorheen geïsoleer is – aangesien hulle nou hierdie kenniseenhede en vaardighede in die ander kinders rondom hulle herken. Nie net word die belewenis van isolasie en magteloosheid hierdeur verminder nie, maar genereer dit hoop.
- Wat verder interessant is om op te merk en te beleef – en wat ek geniet - is dat die ontmoetings 'n heel ander verhouding tussen myself as terapeut en die kinders vestig. Wanneer ons almal saam knibbel aan die verversings of op die vloer-kussings sit en gesels, word ruimte en geleentheid geskep vir soveel andersoortige gesprekke as die gestruktureerde terapeutiese gesprekke. Ook my eie lewe – doen en late – word meer sigbaar in, en vir die groep. Maar dit gebeur tegelyk ook so in die groep insoverre die groeplede ander aspekte van mekaar se lewens leer ken wat niks te doen het met die probleme waarmee hulle worstel nie. In terapeutiese gesprekke word dikwels heelwat tyd spandeer om oor die probleem, die kinders se verhouding met die probleem, en hoe hulle die probleem te bowe kom, te gesels, maar wanneer die groep byeen is, word ander landskappe van lewe vir die kinders meer sigbaar.
- Hierdie ontmoetings skep ook kontekste waarbinne die getraumatiseerde kind (en die terapeut) hulself anders kan beleef, en waar groeplede mekaar anders kan beleef. En word gesprekke moontlik oor hierdie *anders* wees as wat die probleem-verhaal aan die kind voorskryf.
- Hierdie soort van gedeelde belewenisse bied aan die groeplede 'n belewenis van verbintenis en ondersteuning, waarvan die effek veel langer hou as die ontmoetings self.

- Verder, verbintenis wat tydens die ontmoetings gemaak word, dien om voortgaande getuienis te verskaf tot die veranderinge wat die getraumatiseerde kind in haar lewe maak, asook van die vaardighede en kennis-eenhede wat deur hierdie veranderinge verteenwoordig word.
- Buiten die reeds vermelde voordele van die vestiging van hierdie gemeenskappe, verteenwoordig hierdie ontmoetings ook 'n veel meer effektiewe benutting van beskikbare hulpbronne. Veral kan een-tot-een werk nie vergelyk word met die gesprekke wat binne hierdie gemeenskappe plaasvind nie, aangesien 'n onskatbare, kollektiewe bron van begrip, kennis-eenhede en vaardighede binne hierdie gemeenskaps-ontmoetings tot beskikking van elkeen gestel word. Dit *vergroot* in 'n sekere sin elke interaksie.
- Hierby vind daar op 'n deurlopende basis rituele van erkenning plaas deur persone wat soortgelyke belewenisse gehad het. Daar bestaan dus 'n gehoor wat nie beskikbaar is by een-tot-een werk nie. Die waarde hiervan lê daarin dat hierdie insigte en betekenis nou tot beskikking is van die getraumatiseerde kind in die een-tot-een gesprekke wat hieruit voortvloei.

In bepaalde wyses kom dit voor dat terapeutiese gesprekke hierdeur genormaliseer word. Wanneer terapeut en gespreksgenoot saam leef en gesels binne hierdie gemeenskap word die terapeutiese gesprek as te ware deel van die alledaagse lewe van die kinders. Maggy Carey (1998:40) maak die volgende opmerking, "Enabling conversations cease being things that happen only in the therapist's office and become things that happen in all areas of life". Om met kinders binne hierdie informele gespreksbyeenkomste te werk blyk veel meer geleenthede te bied as om in 'n kantoor te gesels. In der waarheid, om binne 'n kantooropset te werk lyk dan 'n bietjie verre gaande te wees.

Die formalisering van hierdie (moontlik reeds bestaande) verhoudinge het opsigself 'n merkwaardige effek in die lewe van beide die getraumatiseerde persoon en lede van die versorgingspan. Die spanlede ervaar dat hulle 'n baie meer pro-aktiewe rol betree - 'n rol wat hulle nie uitgeput en óór-belas laat voel nie. Hierdie pro-aktiewe rol is een waarin die versorgingspan se hoof bydrae nie meer net een van reageer-op-krisisse is nie. Die volgende vertelling deur Jill Freedman dien as illustrasie:

When I heard Michael White talk about such teams I thought of a dear friend of mine whose life has been dragged down and severely limited by chronic fatigue syndrome. She has lost her livelihood and her professional identity, as well as the energy and the ability to participate in many of the activities that have brought her pleasure for most of her life. I know this about her, and I have watched her valiant struggle to keep hold of as much of her life as she can. Yet, when she calls me in a state of misery, needing some support, I am rushing from one thing to another, with an overabundance of work commitments and, seemingly, no time. Too often, I respond by cutting her short. I would willingly join a nurturing team for her and would gladly schedule in my contribution. If I were to support her in keeping her life for herself and to appreciate her efforts on her own behalf, I would make the time. If this was agreed upon in advance instead of at the whim of chronic fatigue syndrome, I could make it part of my life. I know others would, too, for all of the people that they care for.

5.4. DIE GENERERING VAN KENNIS EN DIE LOODSING VAN TRANSFORMERENDE AKSIES.

Ek sou nie hierdie hoofstuk wat iets wil sê van die klimaks van hierdie navorsing, kon afsluit indien ek nie verwys het na hierdie aspek van *Participatory Action Research* nie. Soos in hoofstuk 1 aangedui is PAR ontwerp met die uitdruklike doel om uit te mond in praktiese, sosiale aksies en verandering. PAR is dus deurlopend besig om die vraag 'Wat is die waarde van hierdie navorsing vir hulle wat bestudeer word?', te beantwoord. In die algemeen is die aksies wat PAR poog te ontwikkel geen eng beskoude tegniese aktiwiteite nie, maar kan dit beskryf word as "...any coherent and complex form of socially established co-operative activity" (McTaggart 1994:318). Verder is gestel dat PAR ten doel het om aksies te stimuleer wat tot voordeel van en direkte nut het vir die deelnemers, en wat aanleiding gee tot die verbetering van hul eie praktyke en situasie. "PAR is particularly concerned with action which induces positive, progressive, remedial and corrective social change and transformation, this concern represents a major characteristic distinguishing PAR from other types of action research". In die lig van hierdie fokus op verandering van sosiale strukture is dit nie vreemd dat PAR beskou word as uitermate geskik vir wat in die algemeen na verwys word as "socially oriented projects" (Rahnema 1990:201).

PAR beskou die bovermelde self-organiserende aksies as kollektiewe ondernemings. Dus, die generering en bevordering van "people's collectives" word beskou as nog 'n primêre doelwit van PAR. "These collectives often take the form of grass-roots groups or social movements through which people can be mobilized for action from the bottom up". En indien geen geskikte organisasies in die gemeenskap bestaan waar PAR geïmplementeer word nie, word die deelnemers aangemoedig om self een te skep deur "self-mobilization" (Rahman 1988:116).

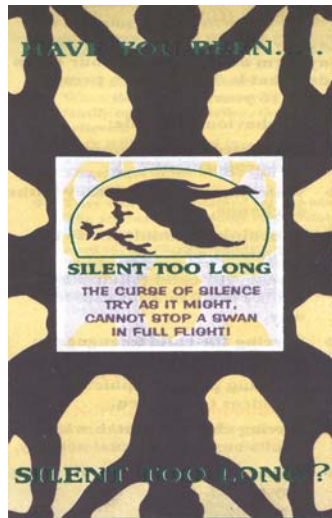
Oor die algemeen reken PAR-navorsers “self-mobilization” van kardinale belang aangesien dit “...a self-reliant, assertive culture” (Rahman 1991:16) binne hul organisasies bevorder en sodoende selfstandig-wording. Verder stel PAR-navorsers dit dat wanneer deelnemers ervaring opgedoen het in die mobilisering en organisering van aksie(s), hulle weer ander minderbevoorregtes sal stimuleer en ondersteun om soortgelyke aksie(s) mee te begin. Die doel hiervan is om geleidelik hoër vlak organisasies te vorm deurdat kleiner organisasies gefedereer word en deurdat verbintenisse tussen soortgelyke organisasies ontwikkel word.

Ek gee in die lig hiervan ‘n kort weergawe van ‘n gesprek – of dan die voorstelle en planne wat daaruit voortgevloei het – wat plaasgevind het tydens een van die Talitha Kumi-byeenkomste. As inleiding tot hierdie bespreking het ek ‘n paar idees uit ‘n inligtingsbiljet van *Silent Too Long* aan die groep voorgelees:

SILENT TOO LONG is an action based group for women living in South Australia’s northern suburbs who are survivors of csa. This community development project, established in 1996, is run in conjunction with The Northern Metropolitan Community Health Service.

Whilst the effects of csa are acknowledged, the focus of STL is upon survivor’s strengths and capabilities. STL aims to dispel the myths of csa, educate professionals about appropriate ways of addressing csa and to stand with other women survivors. STL projects include producing leaflets, presenting at conferences, establishing an open group for women survivors and co-facilitating therapeutic groups with NMCHS. STL believes that a person may be affected by the csa but it need not take over their whole lives.

Die lede van Talitha Kumi-groep was nie net geïnspireer deur hul eie belewenisse in die groep nie, maar ook deur hierdie en vorige kennismakings met die *Silent Too Long-survivors* van Australië. Aangesien ek hierdie merkwaardige groep vroue persoonlik in 2000 in Adelaide, Suid-Australië ontmoet het, en die konferensie bygewoon het wat hulle aangebied het tydens die Jaarlikse Internasionale Narratiewe Terapie Konferensie, was dit vir my soveel meer betekenisvol en maklik om die werksaamhede en doelwitte van hierdie groep met die Talitha Kumi-groep te deel. Die dogters van die Talitha Kumi-groep was onder andere geïnspireer deur die volgende woorde, gedruk op die voorblad van hierdie inligtingsbiljet,

The Curse of Silence

try as it might,

cannot stop

a Swan in full

flight!

Die lede van die Talitha Kumi-groep het die volgende voorstelle en inisiatiewe – met passie – gelys en aangekondig as aksies en projekte wat hulle in hul direkte en die breër gemeenskap wil loods.

- “Ons hou niks van die geheimhouding oor ons lêers nie, ons wil weet wat daarin geskryf staan. Dis net al die gemors, hofsake en probleme wat daarin geskryf staan. Niks van ons sterkpunte en opstaan teen die *abuse* staan daarin nie”; “Ons moet ons eie *files* kry om ons eie stories in te kan skryf, en dan moet die maatskaplike werkers dit lees”; en “Ons is die *experts* op ons lewens, ons moet hulle *educate* oor wat in ‘n *survivor* se lewe aangaan, want hulle weet niks”.

- “Ons moet sulke oop gesprekke in die omgewing se gemeenskappe hou. Ons weet hier’s nog baie vroue en dogters wat *survivors* van kinderjare “*sexual abuse* is”; en “Dis hierdie vroue en kinders wat gladnie iets soos maatskaplike werkers het of terapie kan bekostig nie”.
- “Ons kan ander *survivors* hier by die kinderhuis of by die skool en huis – in die ‘regte’ wêreld daarbuite - ondersteun en by hulle staan. Ons was daar; ons het dit deur-leef”; en “Ons kan in hulle situasies ingaan”.
- “Hofsake maak ons baie kwaad, hulle dink nooit aan hoe *scared* die arme kinders moet wees nie”; en “Ons wil soos ‘pêlle’ met enige meisie wat by die hof moet wees oor hierdie goed, *join* en haar ondersteun, al ken ons haar nie”.
- “Ons kan vir die koerante en tydskrifte briewe skryf oor hoe erg ons dink dit is dat soveel kinders mishandel, gemolesteer, verkrag en ontvoer word. En ons *like* geweld teen vroue en kinders niks. Ons moet ook in die koerante sê dat daar heeltemal te ligte strawwe deur die howe aan molesteerders en verkragters uitgee word”, en “Hulle moet die doodstraf vir sulke ouens terugbring”.
- “Wat van ‘n 24-uur “Help-line” waar kinders boodskappe op ‘n antwoordmasjien kan los as ons nie die telefoon kan antwoord nie, en dan kan ons so gou as moontlik daarop reageer om daardie kinders te help?”.
- “Kan ons nie deur die internet of so iets kontak maak met die *survivors* van *Silent Too Long* nie?”; “Of van daai slim ouens moet vir ons ‘n e-pos of ‘n *website* of so iets opsit, dan kan ons die regte inligting daarop sit, en mense kan skryf as hulle hulp en inligting nodig het”.

- “Ons kan by ons skool ‘n projek doen waar ons ‘n uitstalling hou oor ons *journey* en al die stasies wat ons besoek het”; en “Ons kan dele van ons stories daar skryf, en ons kan die foto’s van ons *celebration* wat ons gehou het daar opsit”.
- “Ons moet sulke gesprekke en besprekings by die skole hou waar ons vir die kinders die regte feite oor *child sexual abuse* kan leer, want *Sex education* by die skole is ‘n klug. Almal praat net oor AIDS en hulle weet eens niks van *sexual abuse* af nie”.
- “Dan moet ons ook so ‘n inligtingsblaadjie skryf wat ons by die skole en ander plekke vir die mense kan uitdeel. Ons kan dit self skryf”.
- “Ons moet vir elkeen wat ons ondersteun ‘n reënboog-strikkie gee om te dra, dit sal wys hulle staan by ons”; en “Elke *survivor* kan ‘n *T-shirt* dra met ‘Talitha Kumi’ daarop gedruk of iets soos ‘Breaking the Silence. Breaking the Secret”.
- “Ons moet ons eie naweek-kamp soos daai Maggie (Carey)-hulle waarvan dominee ons vertel het, hou, waar ons net oor ons stories kan kuier en van almal se sterktes en planne kan leer”.
- “Ons wil ons eie boek skryf soos ‘Dis ek, Anna’”; en “Ons wil ons eie storie vertel. Ons kan! Ander mense het nie tyd om hulle stories te vertel nie. As hulle ons stories lees, sal dit soos terapie wees vir hulle. ‘n Self-help boek”. (Vergelyk *Dis ek, Anna* deur Elbie Lötter, 2004)
- “En ons kan al ons stories en werk en goed mos iewers – hier in dominee se kantoor - bêre sodat ander kinders dit ook kan lees as hulle dit wil gebruik. (Vergelyk David Epston se argiewe, paragraaf 3.2.)

- “Of as dominee ons bel, sal ons altyd inkom en met ander dogters gesels oor ons lewens”. (Vergelyk opmerking oor “consulting your consultants”, paragraaf 3.)

5.5. DIE NUUS VERSPREI VANAF TALITHA KUMI-STRAAT TOT IN ADELAIDE EN EVANSTON.

Al sou ek voor die tyd met ‘n “suitcase” vol *padkaarte* gestaan het, sou ek steeds nie geweet het waarheen hierdie *reis* my sou neem nie, en daarmee saam sou ek nooit kon voorsien wat ek in hierdie hoofstuk oor die klimaks, die hoogtepunt(e) van die navorsingsverhaal sou skryf nie. Hierdie *reis* het op opwindende en interessante wyses ontvou. Op die meeste sou ek gereken het dat hierdie hoofstuk iets noemenswaardig in verband met een van die *survivors* se eie, individuele verhale sou oplewer – en dit het! Maar hierdie *reis* sou my draaie laat maak in Adelaide en Evanston, elkeen met die rykdom van sy karakters en landskappe. Dat *Silent Too Long* en die akademiese refleksiegroep in hierdie laaste hoofstukke so ‘n prominente plek sou inneem, sou ek net kon *droom*, maar vir nie een oomblik is ek spyt daaroor nie. Hierdie groep volwasse *survivors* en ook die refleksiegroep het so ‘n indruk op my en die Talitha Kumi-dogters gemaak, so deel geword van ons *reis* dat ons hulle graag wil “honour”.

Om op hierdie *reis* dikwels te kon terugstaan en net in te luister en in te loer na die ontwikkelinge van hierdie kinders se verhale, en om dikwels te voel dat ek versigtig moet wees om nie ‘in die pad te wees’ nie, aangesien hulle besig was om self ‘hul weg tuis te vind’, het hierdie *reis* vir my nog meer avontuurlik gemaak. In hoofstuk 5 het ek aan die hand van die konsep “spreading the news” verskeie groepe, werksydes en benaderings beskryf en bekend gestel. Met die *mede-skep* van die “community of shared experience” is ons almal verras deur die kragtige effek van die ontginning van die “insider”-status en rol wat die *survivors* kon speel.

Hierdie “community” het die ruimte gebied waarbinne *hul* ervaringe, vaardighede en kennis erken, gedeel en ge-“celebrate” kon word. Nie net is hul eie verhale deur hierdie gemeenskap ge-*skryf en* getransformeer nie, maar kon hulle begin *droom* oor die transformasie van hul eie gemeenskap, en hoedat hierdie *verhaal* en hierdie *reis* talle ander *survivors* se lewens ook kon raak en transformeer. Dit is verseker *nuus* om te versprei!

HOOFSTUK 6

DIE SLOT VAN DIE NAVORSINGSVERHAAL.

---

6 1. INLEIDING.

And then there is the ending: what is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?

(Lamott 1995:62)

Om 'n navorser te wees, is om soos 'n skrywer, vír en saam met ander mense te droom. Lamott (1995:231) skryf:

You are lucky to be one of those people who wishes to build sand castles with words, who is willing to create a place where your imagination can wander. We build this place with sand of memories; these castles are our memories and inventiveness made tangible. So part of us believes that when the tide starts coming in, we won't really have lost anything, because actually only a symbol of it was there in the sand. Another part of us thinks we'll figure out a way to divert the ocean. This is what separates artists from ordinary people: the belief, deep in our hearts, that if we build our castles well enough, somehow the ocean won't wash them away. I think this is a wonderful kind of person to be.

Die navorsingsproses kan vergelyk word met die skryf van 'n verhaal, die skepping van 'n boek. Dit sluit baie van die betrokkenes se verhale in: kliënte; families; navorsers; pasiënte; gemeentelede. Maar die navorsingsproses is nooit net refleksie op hierdie verhale nie, "...it is always a new writing". Navorsing skep sy eie verhaal met nuwe moontlikhede. Daarom eindig narratiewe navorsing nie met 'n samevatting nie, maar met 'n oop einde, wat hopelik 'n nuwe verhaal en nuwe navorsing sal stimuleer.

6.2. NAVORSING *MET* MENSE.

Die woord "met" in "Navorsing *met* mense", beklemtoon die strewe om mense in die navorsing in te sluit. Aan die een kant beteken dit dat die navorser duidelik en openhartig moet omgaan met sy/ haar eie posisie in die navorsingsproses. Mc Clintock en ander (2003:715) stel dat, "We need to include ourselves, as people, in any research. When engaged in research practice we are *immersed* in the research, we cannot step outside of our own understandings, actions and interests". Verder, meen hulle, bied navorsing 'n wyse aan waarop die navorser op sy eie *verstaan* kan reflekteer, maar ook sy eie *verstaan* kan verander. Navorsing *met* mense laat toe dat hierdie self-ontwikkelingsrol erken word. Daarom dat navorsing *met* mense substansieel anders is as navorsing *op* mense, en navorsing *oor* mense, en navorsing *vir* mense. Mc Clintock en ander (2003:716) merk op, "Researching *with* people does not aim to describe people, or what they do, rather it aims to work with people on issues of concern".

Heron (1996:21) bied twee motiverings aan waarom mense as vennote ("partners") in die navorsing gesien moet word: politieke en epistemologies. Op politieke gronde, stel hy dat mense die reg het "...to participate in decisions that concern and effect them. The democratization of research management is as much a human rights issue as the democratization of government...". Rahman (1988:128) stel dit soos volg, *Participatory Action Research* poog om aan die deelnemers te herstel "...the

legitimacy of the knowledge they are capable of producing through their own collectives and verification systems..., and their right to use this knowledge – not excluding any other knowledge but not dictated by it – as a guide in their own action”. Op epistemologiese gronde, maak Heron (1996:21) die stelling dat mense deelneem aan hul eie ‘weet’ (“knowing”), en dat praktiese kennis, dit is ‘weet hoe’, “...the fulfillment of the knowledge quest” is. Om te weet – *kennis* – vind plaas wanneer deelgeneem word aan die navorsingsiklusse van refleksie en aksie, wat beliggaam word in wat hy “Co-operative Inquiry” noem.

Hierop bespreek Mc Clintock en ander (2003:718) vier metafore vir navorsing waardeur sinvol gereflekteer kan word op die rolle van navorsing. Ek maak enkele opmerkings oor elkeen.

6.2.1. Navorsing-as-Aksie: *Om die skeidslyn tussen navorsing doen en navorsing gebruik te versmelt.*

Siklusse van aksie en refleksie is ‘n sentrale deel van *Participatory Action Research*. Hierdie progressiewe ritme van aksie en refleksie is ook bekend as “a process of people’s praxis” (Rahman 1988:116). Dit beteken dat die metodes refleksief en siklies is – van data tot gebruik, en van aksie tot teorie. Dit maak van PAR ‘n “systematically evolving, living process”, volgens McTaggart (1991:181). McTaggart (1991:175) verduidelik hierdie aksie-en-refleksie proses in meer detail:

Participatory Action Research starts small and develops through the selfreflective spiral: a spiral of cycles of planning, acting, observing, reflecting and then re-planning, further implementation, observing and reflecting... the collective reflects on observations made about action taken so far and uses this collective activity to inform decisions about future action steps of the group and of individuals.

Aksie-navorsing (“Action Research”, hierna AR) het nog altyd gefokus op *aksie* en die implementering van verandering. Wadsworth (1991:63) bied die volgende verduideliking aan van hoedat aksie-navorsing die skeidslyn tussen die *doen* en die *gebruik* van navorsing versmelt:

AR is not research followed by hoped for action. It is action, it is action which is intentionally researched and modified, leading to the next stage of action which is then again intentionally researched... AR is an active set of consecutive cycles of action, reflection, consideration of better ways of proceeding followed by putting them into action....

AR is ook eksplisiet gefokus op die verhouding tussen navorser en die mense betrokke. Mc Clintock en ander (2003:719) stel dit soos volg, “All those involved become researchers, as they reflect on their actions and enter into AR cycles of planning-acting-observing-reflecting, and hence all people act”. In Heron (1981:10) se woorde, die navorser-subjek onderskeiding word verbreek, en “...the subject is a fully fledged co-researcher, and the researcher is a co-subject, participating fully in the action and experience to be researched”. Dus, hieruit vloei dit dat navorsing-as-aksie almal betrokke by die navorsing, insluit. Mede-navorsers (“co-researchers”) word ‘n etiket vir almal wat aan die navorsing deelneem.

Fish (1989) beskryf ander betrokkenes soos akademiese navorsers as “...members of an interpretative community”. Mc Clintock en ander (2003:720) stel dit dat ‘n navorser nie net bydra tot nie, maar ook ‘n interpretatiewe gemeenskap konstitueer. Dit is baie kragtig insoverre die interpretatiewe gemeenskap erkenning bied aan verhoudinge met/ tussen mede-navorsers.

6.2.2. Navorsing-as-Narratief: *Om nuwe metafore te ontdek en voor te stel.*

Mc Clintock en ander (2003:720) stel dit dat navorsing beskou word as *om uit te vind* (“finding out”), en kan daarom gesien word as ‘n daaglikse aktiwiteit. Webber (2000:12) bied die volgende voorbeeld aan van navorsing-as-uitvind, “...investigating something which makes a difference to me and which can be incorporated into community knowledge for our benefit”. Deur die gebruik van so ‘n beskrywing word gepoog om die navorsing sinvol te maak vir die deelnemers, deurdat aangedui word dat hierdie navorsing gefokus is op sake en temas wat belangrik is, en daarom relevant. Uitvind impliseer om nuut of anders te verstaan. Mc Clintock en ander (2003:720) meen dus dat, “...finding out is linked to *creation* of new understandings”, en “If new understandings result from different metaphors, then finding out implies *changing* metaphors”. Verder stel hulle dat ‘n narratief die proses van uitvind koherent maak. Narratiewe, of verhale, word beskou as een van die wyses waarop mense sin maak van hul ervarings deurdat hulle hierdie ervarings volgens temas organiseer.

6.2.3. Navorsing-as-Fasilitering: *Om ruimte te skep vir navorsing.*

Indien almal wat betrokke is by navorsing *akteurs* (“actors”, of dan aksienemers) is, dan is almal ingedompel in *uitvind* en *storie-vertel*. In navorsing *met* mense is die rolle wat toegeken word aan deelnemers afhanklik van hoe mede-navorsers uitvind en stories vertel. Terwyl navorsing dan *alledaags* is, mag dit wees dat mense te besig is met hul daaglikse take, of net nie die geleentheid het om op hul aksies te reflekteer nie. Dit suggereer ‘n rol vir die akademiese navorsers: “...to create opportunities for everyday research”, aldus Mc Clintock en ander (2003:721-722).

Hierdie kreatiewe rol kan fasilitering genoem word. Verder stel hulle voor dat indien hierdie aktiewe rol van fasilitering gekombineer word met deelname aan die navorsing, dan word 'n deelnemer-fasiliteerder tipe rol geïmpliseer, en “[W]ith this role, a researcher cannot just assume a role of facilitation, nor can a researcher just be a participant as there is some responsibility for ‘creating space’ ”. Om ruimte te skep is 'n baie nuttige wyse waarop navorsers op hul rolle, en die navorsing in die algemeen, kan reflekteer.

6.2.4. Navorsing-as-Verantwoording: “*Who claims that research is a good thing?*”.

'n Etiese benadering van verantwoording word gebaseer op self-refleksie, en 'n bewustheid van moontlike posisies vir 'n navorser om in te neem. Verantwoording noodsaak dat aksie, storie-vertel en fasilitering beskou word as drie metafore uit baie. Russell & Ison (2000) stel dat objektiwiteit vervang moet word deur verantwoording as navorsingsetiek. Mc Clintock en ander (2003:724) stel die volgende eenvoudige beskrywing van verantwoording voor: “...to be a self-reflective researcher”. Die bespreking van navorsing as aksie, storie-vertel en fasilitering getuig van die pogings om self-reflekteerend te wees.

Aksie, storie-vertel, fasilitering en verantwoording is dan metafore wat koherensie bied aan pogings om navorsing *met* mense te doen, aldus Mc Clintock en ander (2003:726). Ander metafore kan oorweeg word. Twee hoofrolle is deur hulle in hul bespreking voorgestel: navorser-verteller en navorser-fasiliteerder. Die navorser-fasiliteerder rol behels die inisiëring en die skep van ruimte vir navorsing, en die neem van verantwoordelikheid vir die navorsingsaksies. Op enige tydskop kan die navorser in enige van hierdie twee rolle wees, en aan ander mense wat betrokke is by die navorsing kan die rol van mede-navorser toegeken word, indien aanvaar

word dat hulle die uitnodiging daartoe aanvaar het, "...which reflects a desire to move away from seeing people as research users or research subjects".

Die melding van 'n uitnodiging verwys na Mc Clintock en ander (2003:724) se interessante opmerking dat, "[I]t is megalomania to proclaim that researcher interventions *will* have an effect on other people: indeed a personal motivation for our research agenda is a criticism that a lot of research has been irrelevant". Alhoewel dit nie sê dat die navorser nie intervensies maak nie, om ruimte te skep, is steeds om intervensies te maak, al is dit nie 'n direkte poging om ander se verstaan te verander nie. Russell & Ison (2000) bied die konsep van 'n uitnodiging ("invitation") aan as 'n idee om intervensie te benader. Die aanname hieragter is dat indien mense uitgenooi word om aan die navorsing deel te neem en hulle die reg het om die uitnodiging van die hand te wys, dan is dit so dat verantwoordelikheid vir daardie aksie of proses gedeel word.

In die lig van bogenoemde bespreking sal dit vir die leser duidelik word met die transkripsies wat in hierdie hoofstuk aangebied word, dat ek as navorser myself nie as apart van die navorsingsproses, en dan ook die refleksie daarop, sien nie, maar ten volle deel van die aksies en die proses daarvan. Verder gee ek erkenning aan die lede van die akademiese gemeenskap – soos bespreek onder paragraaf 6.3 - vir hul rol as interpretatiewe gemeenskap in die refleksie op die navorsingsaksies en proses. Verder is dit op te merk in hoe 'n mate ook erkenning gegee is aan die lede van die Talitha Kumi-groep as mede-navorsers deurdat moeite gedoen is om die gesprek met hulle verder te neem en uit te brei. Dit is ook op te merk daarin dat in elke aksie van die navorsing gepoog is om die navorsing sinvol te maak vir die mede-navorsers deurdat sake en temas wat belangrik is vir hulle, telkens op die agenda geplaas is. My eie deelname aan en opsoek van 'n reflekerende, interpretatiewe gemeenskap toon aan dat ek poog om 'n self-reflekerende navorser te wees.

6.3. Jill Freedman en Gene Combs: *Evanston Family Therapy Center*.

In Augustus 2005 is een van my *drome* bewaarheid toe my eie *reis* met Narratiewe Terapie en navorsing my na die Evanston Family Therapy Center, net buite die asemrowende stad, Chicago geneem het. Soos ek reeds genoem het, het een van my ander *drome* in 2000 gerealiseer toe ek die jaarlikse Internasionale Narratiewe Terapie Konferensie in Adelaide, Suid-Australië bygewoon het. Buiten die voorreg om narratiewe *reuse* soos Michael White, Alice Morgan en Maggy Carey daar persoonlik te beleef, was dit ook my voorreg om 'n week-lange werkswinkel van Gene Combs en Jill Freedman by te woon. Sedert hierdie *ontmoeting* het ek *gedroom* om ook 'n draai in Evanston te maak. Om die navorsings- en praktykwerk waarmee ek besig is met hulle – veral Jill Freedman – te kon deel, en om haar daarna deel te hê van die refleksie op hierdie werk, was vir my meer as 'n voorreg.

Om te sê dit was soos om “aan die voete van Gamaliël” (vergelyk Handeling 22:3) te sit met die tyd wat ek by Dulwich Center in Michael White se teenwoordigheid kon spandeer, is sekerlik 'n gepaste analogie. Om dan nou – vir 'n tweede keer – Jill te beleef, is dit sekerlik gepas om te sê dat dit was asof ek aan Debora se voete gesit het (vergelyk Rigters 4 en 5). Die leser van hierdie proefskrif sal sekerlik nie haar *wysheid* kan mis wanneer hy/ sy die transkripsies van hierdie refleksie-gesprekke, wat in hierdie hoofstuk weergegee word, deurlees nie. Verder was dit 'n groot voorreg om uiteenlopende persoonlikhede met ryke ervaringe en vaardighede, te hê as lede van die refleksiespan. Elkeen het 'n uiters waardevolle bydrae gelewer, hulle was: Shelley Blakely (Indianapolis, IN, Verenigde State van Amerika), Francine Titley (Ottawa, ON, Kanada), Kendra M. Lutes (Boise, ID, Verenigde State van Amerika), Stephanie Paravicini (Napa, CA, Verenigde State van Amerika), Flora Tsang Po Ling (Lok Fu, Kowloon, Hong Kong), Marilee van Wyk (Pretoria, Suid Afrika), en Mary Mirro (Crown Point, IN, Verenigde State van Amerika).

Die hieropvolgende transkripsies word in Engels weergegee, aangesien die volle gesprek in Engels gevoer is. Ek vertrou dat alle lesers hiermee gemaklik sal wees. In paragrawe 6.4 – 6.16 word die transkripsie van die refleksie-gesprek na aanleiding van my aanbieding van die navorsings- en praktykwerk waarmee ek besig is, weergegee. Nadat die groep op my aanbieding gereflekteer het, het Jill Freedman die behoefte uitgespreek dat die groep opmerkings en boodskappe aan die Talitha Kumi-groep wil stuur. Van hierdie gesprek is 'n video-opname gemaak wat ek met my terugkeer in Suid Afrika aan die groep moes speel. Hierdie gesprek word weergegee in paragrawe 6.17 – 6.20.

6.4. REFLEKSIES OP *OM GERAAK TE WEES* EN *OM TEENWOORDIG TE WEES*.

Jill: I'm interested in what moved people in Chris' work and his presentation?

Shelley: What moved me was how moved he was by sharing his stories, his presence and just seeing how much care and love he has for these girls.

Jill: Why do you think did that stood out for you?

Shelley: I'm not sure, it was just a powerful thing to witness. I hear stories from therapists, a lot... hard stories to hear and I don't always have this... same kind of feelings that I noticed in him.

Jill: So how does that affect you then to witness that strong feelings?

Shelley: It makes me feel... sort of feel in awe of his work and the commitment he has to it, just all the thought and energy that must have gone into creating the celebrations and thinking of ways to be with them, and honour them, and what he put into bringing the stories to us today.

Jill: Does it take you somewhere in terms of your own work or your own questions... where does it take you?

Shelley: It takes me to wanting to do more, to want to put into action some of the things, like the celebrations and honouring and the certificates and things that he has done.

Jill: I noticed that when Shelley first talked she said that what moved her was how moved Chris was, there was like this sound - so I'm curious about it that this was also what other people will be responding to.

Stephanie: Well, just even in Chris' intimation and his presence and his enthusiasm and the changes, when he was speaking about the development in one of the girls' life, it was just, everything was so animated and his enthusiasm came out in the presentation, and I can imagine the presence he has when he is doing the work.

Jill: Does that connect with your life or your work in some ways?

Stephanie: I was thinking about that, I think for me what stood out was and it's attached to this enthusiasm, it's the willingness to kind of be there, just to jump in in some way. And the way it connects with me is by opposition as I find myself often stuck because I feel like I spend a lot of time thinking about what I could or should be doing and maybe I don't do it or it kind of immobilizes me in my work. We were just talking about it – me and Kendra - a couple of days ago about how there's some people that is just kind of doing it, not that there's no thought behind it, I'm not saying that there's no thoughtfulness, just this willingness. He spoke with this woman who told her about this girl, he met with that girl that day or it sounded not long afterwards, and being in the moment and thinking with the people that he meets and that's how I imagine him doing the work. It stood out because it's something I would want to be able to do more off and then I get stuck in the thinking and researching in how was that done

Jill: That's interesting to me... the way you've drawn those distinctions because I would speak that way about language, that there are people when they learn a language they would just step into and speak it without them thinking about it. And I would be more somebody who like... and so it makes me think about two things, one is, you're ability to speak many languages, and I wonder if you know something about this to be similar to what Chris knows in this context, and the other about just like how Chris and what goes into just joining in that way.

Stephanie: It was interesting because he said he was uncomfortable because of the English and yet his presentation was very clear.

6.5. REFLEKSIES OP *OM VERBAAS TE WEES EN OM NIE HAASTIG TE WEES NIE.*

Jill: What were other people most moved by?

Mary: I was very moved by his first story about Madilise and how he seemed surprised that she talked about disappointment as being her concern at that moment instead of talking about maybe anger or the abuse itself, and I was just moved by his being surprised by that.

Jill: And what about his being surprised did you find moving?

Mary: I probably would feel surprised as well, if I was interviewing somebody talking about abuse, I might suspect that they would talk about anger and being such a strong emotion, that that would be the primary thing that might come out first.

Jill: Where did that take you witnessing that and pondering how you would have...

Mary: I think it just makes me think that there's so many emotions involved with sexual abuse and there's so many layers to it that there's no way you can talk about it in one setting, and its going to take several times to talk about it to get to all the emotions and all the effects that the abuse has on the individual.

Jill: So, Mary, do you think that it all make a difference in your work?

Mary: I think that I will not rush it, just let the client take the lead and talk where they are most comfortable at that particular moment.

6.6. REFLEKSIES OP GESLAG EN OM NIE 'N BEDREIGING TE WEES NIE.

Marilee: Listening to Chris made me wonder... yes, it intrigued me how he was able not to be a threat.

Jill: Were there particular things he talked about or said that made that clear to you that he wasn't a threat?

Marilee: I was thinking what about Chris... because as he was talking I became less and less aware of his gender... he becoming less of a threat, and I was trying to think what it was .... I thought it might be that his presence outside of being a male, he was just present in the emotions. Which for me was unique, and I wanted to know more about that. How the girls would see him, how they perceive his identity, what he is to them?

Jill: Did you get some hints or images of how they may perceive him?

Marilee: Many things, but nothing made me think that they saw him as a threat but they were exited, inspired, safe. It sounded that they found safety with him but nothing made me think that they saw anything wrong or a threat in him as being a man. Not that all men are abusers, but in these cases he explicitly said that they were male abusers, so it made me think, 'How are you different?'. I was curious to hear more about that and it was very obvious to me that they saw safety and a presence in Chris.

Flora: I share this. I was fascinated by how Chris as a male counsellor was relating to those girls... acceptance, trust and safety. It was amazing.

Jill: Did that give you any thoughts about like what Chris values or stands for - any wonderings about that?

Flora: I think he really cares for them... for their experiences, for their growth. He's really sensitive.

Jill: How does this connect or reverberate or resonate somewhere with your own experience?

Flora: It reminds me for all those years I become more and more distant because I still remember many church members they often asked how could you deal with all those member's needs and trauma. How do you deal with all your feelings? I think I have a way of distancing myself from it. Sometimes it helps me, sometimes the distance helps in a way that I don't become emotionally too involved, but as time goes by I think that it becomes a habit to maintain a distance.

Jill: So did Chris' presentation move you in a different direction? And if..., can you say something about it?

Flora: Yes, I think he moves me in a way that I can be more in touch with those feelings.

Jill: Do you like that idea?

Flora: Actually, I really want to celebrate many times.

6.7. REFLEKSIES OP SPONTANËITEIT EN OM SOOS 'N KIND TE WEES.

Francine: I was struck by his ability to be sort of childlike in his desire to celebrate even before the end and you know that spontaneity and that energy that we saw and the way he... just the body language that suggests that the way he listens to them as if he is really in admiration and...

Jill: What body language were you noticing?

Francine: The curiosity, the expression of curiosity, you know, about the broom stick. And asking those questions 'How did you do that?', you know, that sense of surprise, the amazement and all, what he hears and tells them, it's so inspiring. And he really made me think that he really places himself at each group, wanting to celebrate and enjoy, and I can sense that he must laugh a lot with them and he is really breaking the hierarchy. That really touched me.

Jill: Why do you think that touched you?

Francine: It is the best one thing I do try to do as well. And it reminded me of my husband too... with our kids, I tended to be much more serious but he will always make them laugh and engage with them as he was a child as well. It made such a difference for the kids. They just loved it. I really try to be that way as well, but to be humble, to be sort of sincerely touched by the way they behave, even their courage, but not in the cheerleading type of way. There's a huge difference between that cheerleading and that real sense of amazement at their energy, at their courage, at their determination and...

6.8. REFLEKSIES OP SORG SONDER BESORGDHEID.

Marilee: Well, this has raised new questions and connections for me in that I thought about my attitude towards caring within this environment or within the relationship with a client. I heard from other people who deal with trauma with their clients that it's best to care without caring, that is how you stay in the business longest. But now... Chris is not like that, he is affective, obviously.

Jill: Does that raise any new questions for you that it might be possible?

Marilee: It does, I want to see the statistics on that.

6.9. REFLEKSIES OP DIE GROEP SE REFLEKSIES.

Jill: So, Chris what was it like for you to hear...?

Chris: It was a strange experience for me because in a way I live and work on an island. So, in part I was scared to share my work with people because you don't know whether you are in anyway in the right direction with your work. No one reflects on my work, that's why it's nice to have those discussions with Nina that Masters student, just to like reflect in some way.

Jill: So what moved you in hearing...?

Chris: It moved me in hearing how they were moved about how I was moved. Because at this stage I'm in a kind of a struggle with my administrator - he wants statistics on how many kids you see, he puts it directly that he is not interested in the content of the work. You made me realise how much it touches me, and that this is the kind of work that I'm with, and how do I reflect that in statistics?, How do I reflect the effect this work has in these children's lives? I just can't and it's frustrating, it demotivates me because he has no idea of the effect this work has on children's lives, and I just feel that I'm not up to his standards. I often wish I could get him to sit down for 5 minutes and chat with Chereese and just hear her story.

Jill: Did you have the sense that the group could see the kind of effects this was having in these children's lives?

Chris: Yes, I think so, definitely. My presentation was short and I tried to not specifically convey that but I think they definitely picked it up.

Jill: I guess I'm getting that image of sort of being a counterbalance to what you've been asked for statistically.

Chris: Yes, definitely.

Jill: So, where does that take you to have that kind of a counterbalance to the request you have in your own context?

Chris: It is in a way affirming not just of the work but also the way that I'm approaching this work. I don't think I made specific decisions on how I want to do it like, specifically in an emotional way. I'm just me doing it this way, so it's in a way affirming that they could recognise the effect of it in these children's lives.

Jill: Do you think that the children know how moved you are by their initiatives?

Chris: I can't think of an incident that I cried while working with them, I usually do afterwards.

Jill: But do you think they know?

Chris: Yes, I would make known when the intensity of the abuse touches me, I would make expressions like, 'Wow, it must have been quite bad for you'.

Jill: Do you think it makes a difference to them to know that you feel this?

Chris: Yes, I often thought of how I could do it in a way that would keep me de-centred. And that I could keep their telling of it, their feelings about it in the centre, because I don't know what it was like, I don't know what they have experienced. Sometimes it's just overwhelming, I allow myself to say, 'Yoooh, that must have been terrible'.

Jill: I'm wondering if how moved people where by you're being moved might make a difference in where you decide you're willing to let them know the way you would, you know your thinking about if it's okay to even... though you don't have direct experience.

Chris: I think I'll allow myself to be more spontaneous about that, but I'll keep on being aware of not putting my emotions too much into it or let it take over. I'll definitely be aware of that.

6.10. REFLEKSIES OP *OM DOMINEE TE WEES EN OM DEEL TE WEES VAN DIE "SISTERHOOD"*.

Jill: Where there other things...?

Chris: Yes, I appreciate their remarks a lot, the one about the gender, I definitely do sometimes enquire about how at ease they are with me. The other group I have is at the Crisis Centre for Pregnant Teenage Girls, so one day, I can't remember what the discussion was about, but it was about something like a brotherhood. I can't remember what it was, so, one of the girls said but we've got a sisterhood. So I said, 'Wow, what does that mean?', and then she turned around to me and said 'But you can be part of our sisterhood'. I was so amazed that she was so relaxed about the idea. The other strange thing , and I think Marilee might have a sensitivity for this, is that they keep on calling me 'dominee'. A 'dominee' is a minister, a reverend.

Jill: I wondered about that?

Chris: Even having this relationship with me they keep the title.

Jill: What is the meaning of that for you?

Chris: I don't think they know what it means. What I mean by that is, she will know what a 'dominee' is in our culture or use to be, it's someone 'up there' and it's someone who is reserved in most cases or used to be, especially being a male and... It's only in the past decade that we have like woman in that kind of position, so it's always this unbelievable awareness of the relaxed way they come into my office and besides the title, they keep on calling me 'dominee', and how relax the interactions are.

Jill: So do you think you have changed the meaning of 'dominee'?

Chris: Definitely, I think 'dominee'... this is not church people, not church children, so maybe they are free to attached their own meanings of what 'dominee' Chris is. I think that they got much more like 'dominee' means someone who cares for you. So that was interesting about gender and breaking the hierarchy.

6.11. REFLEKSIES OP IDENTITEIT EN DIE “PERVASIVENESS” VAN MISBRUIK.

Jill: One of the things that I have witnessed from my work with sexual abuse is that people draw identity conclusions based on, you know, discourses about woman being ruined, or once people have that kind of experiences they are disassociated and dehumanized. So, there's some ideas and experiences that people have of drawing identity conclusions and like they are bad because it was their fault, and so it seems that like woven into your work. You talked about, and I don't know what this word means, you said 'She was so *chuffed* with who she became', and you talked about the differences in the way somebody thought about their personality over 3 weeks, and it's just the contrast between this idea of becoming someone else and, not because the other person was bad, but the change of identity and fluidity of identity it just seemed so... and in such a casual way that you described it, it seemed like a very powerful antidote to these fixed ideas about somebody being ruined by an experience of sexual abuse. I found that really moving because I've worked with people who have been confined by these kind of experiences that there's something bad about them.

Chris: It is actually a very strange or conflicting experience in my own life, I have read Allen Bass' and Laura Davis' book where they write about the pervasiveness of abuse, that the abuse just take over the whole live of the survivor, and I think I take a

definite stand against this, and that came from working with the adult woman survivors in Pongola where I used to live, because the one lady was the manager of the branch of the bank, the other lady where the manager of the local lodge and hotel, so their beings just told me that the abuse does not prevade their whole lifes, they are successful in specific areas of their lifes. Although the one would story how she battles with parenthood, the other one battles with sexual intimacy, but I've learned from those woman that the abuse and the effects of it are not pervasive.

Jill: Can I just say that I'm glad that you were open to recognising those battles and how much of those woman's lives were outside of that and that I feel... I like to join you in being able to recognise how much the fluidity of people becoming other than who they've been, and being able to recognise that I think it's really easy given our professional training to not notice that and it's so important and I feel I'd like to join you on that. Is there anything else you like to say.

Chris: No I'm fine

6.12. REFLEKSIES OP "INSIDER WITNESS TEAMS" EN OM 'N KONSULTANT TE WEES.

Jill: Do you have some idea of how you would like to hear people's ideas?

Chris: Maybe, I thought I would like to hear your thoughts about what I call 'the insider witness team', maybe we can spend a few seconds on that. Is that something to go with?, and then explore ways of working or being with an insider witness group.

Jill: Do you want to hear that... are you asking me specifically or for everybody's ideas?

Chris: Yes, everybody might share their thoughts on that.

Stephanie: I think members of a outsider witness team aren't just professional people. I think there's a lot of articles about using people who struggle with the same problem as outsider witnesses or groups. So, it's not just defined as having professional people that witness the conversation. I think it's just called outsider witness, that's what they called it, it doesn't mean that it's an outsider person. You can even use it within a family when you interview one member of the family and the rest of the family can be an outsider witness, I think you can use all sorts of permutations. I think it's a great idea to use it with people who struggle with the same problem.

Jill: I have heard of a group speak - it was the Anti Anorexia/ Anti Bulimia League of Vancouver - and I went to a presentation that they did in which they decided they weren't going to call themselves 'outsider witnesses', they were going to call themselves 'insider witnesses' and one of the things that they

did was... you know how when we do an outsider witness group, we talk to each other and then you're in this position, they said as 'insiders' they were going to speak directly to the person. So, they thought by calling themselves 'insiders' they could be in a place of more expertise than some of the tentative ways that we would structure an outsider witness group. That was interesting to me.

Stephanie: Why, was it just when you said it, because I have never even thought of that distinction until Chris mentioned it.

Kendra: Even if you're just using like one person, it doesn't have to be a group, like one of these women and on a conversation with somebody who may be just beginning to talk with and having them being your witness.

Jill: That could be part of the celebration, it seems like that you picked these points where people have moved on in some way and part of that could be wondering if they want to become a consultant, an outsider witness, for somebody else.

Chris: I actually thought of asking Chereese that, and Madilise, because they have progressed, they would so much better know where these girls are at and what they are thinking and feeling outside even the sessions. So, I thought, I like the word 'consultant', I mean it's again empowering them of the strides they've made.

Stephanie: It's funny to see people's reaction, like I just had an adolescent who struggled with anger and she was about to have all these legal problems. And she's doing really well, and I asked her if she would be my consultant and she was blown away. She was going, 'Whatever, sure', but it's kind of funny to see because it is so unusual for them, they are so not used to being asked to become experts in that, and I think it's really powerful.

Francine: One thing that Michael White said at his last sessions that he gave in Toronto last May, he said that when he does use outsider/ insider people he did say that he would never just let them talk, he would structure the conversation. Because in our society, and I don't know if it's the same as your society, we are so recruited into judging and blaming, and especially giving advise to people, because maybe they have gone through this experience, maybe they might feel that they have advise that they would want to give a person... where it can create a sort of a hierarchy. So, that he felt he wanted to protect people. The other thing is, if they've been extremely active in resisting and their resistance to this, their behavior has been very courageous, those people who might not have... who might have really wanted to do it but not have been able to take that broom, I can see that that..., I don't know, could it be dangerous, like 'I wasn't courageous', 'I didn't do that', 'I should of done that'?

Jill: You mean if they would to tell their story that would lead to comparisons?

Francine: Yes, because we're so recruited to comparing in our society, like, 'O my, my resistance wasn't as good as yours'.

Chris: I thought it might be useful to be aware about when you introduce such a group. I only introduce such a group when we're busy working on the alternative story or when the alternative story has been richly told already, so I won't bring it in while we are still struggling with the problem story. But when this alternative story is there and strong and they could just affirm that, that is when I will bring the people in. They would reflect on the strengths and skills that has come to the fore from that person.

Francine: I think that is a great idea, it's just, I think just to be mindful that...

Chris: Yes, that's useful.

Jill: You can structure outsider witness groups from the get-go like you're interviewing the one person then you turn to the rest of the group and interview them about what was moving to them. And then you can interview somebody else either later in that time or the next time, or you could bring in people who were in a different place who wants to be a part. So there's a lot of different ways.

Kendra: There's some stuff written about shared counseling groups. I think it's in Sydney where they started at a woman's center with very small groups where in every group the therapist is interviewing one person and the rest of the group is acting as witnesses to that conversation. So you interview that person and then they have outsider witness responses to that interview and then the person reflects on what they heard, just like we did today, so each group is a different interview.

Chris: Since the state is cutting back on their subsidies to all their service providers we were instructed by the Therapeutic Team to explore ways of working that would be more cost effective. So, I said I will explore working therapeutically in groups. We've got a therapeutic fund, so, we can contract outside experts when a social worker thinks she won't be able to work with a certain case, but that fund usually runs out by the middle of the year. So, if we can stretch our funds by working with 6,7,8 children per session, that would be a success story.

But that's not the primary reason why I want to work with groups, I want to utilise the knowledges the survivors have. I know I have certain skills and knowledges about this but every time I have conversations with children or survivors about this, every time I become so aware that I have no idea of that person's life and their experiences and what they've done to survive, what they've done to get to the ways of living and being that they prefer. I never get to a point like 'Okay, I know this stuff'.

Every time they surprise me with the ways they are going. So, that's why I want to use the group, because there are knowledges there and there's expertise that are enriching these conversations and the girls' lives. That's why I said that I was so amazed by Yolandi - the mentally limited girl in the group – and the strides that she's making by just trying to keep pace with the other girls. Though she hasn't told her story yet but she's right up there empowered with the other girls. It's as if she got to tell her story because they told theirs.

Kendra: I was once working within a shared counseling group, and the things I really liked and the woman really liked, were that it was nice for me to be so decentred because the concept of shared counseling is that they are all contributing to the therapy process, they are all sharing in that and you as a therapist is only one more person, you're not *the* person.

Chris: For instance, like setting up rules and arrangements for the group, they take me on concerning the rules and things, and that's a good thing for me. So, I let them very much know this is your group, it's not my group. I can ask the questions but it's actually not about me asking some kind of expert question, it's about them storying and sharing their knowledges with each other, and I think that's definitely enhancing that feeling or that awareness.

Stephanie: I think as far as institutionally... you know, when you raise ideas that people are going to hold the knowledge, I think sometimes it's kind of like, how to present it to your managers. I know that sometimes when I wanted to do something more like re-elicite young people's ideas about how to structure a group, they answer 'Well, they don't know how to run a therapeutic group'. I think to be aware of that so that you don't get discouraged or it doesn't become a barrier for you because I think it can happen like, 'How can you let these children do that, and that they are not going to be therapeutic'.

6.13. REFLEKSIES OP TRANSFORMERENDE AKSIES.

Chris: I actually thought that they should present something to the administrator, for, the little bit that I read about participatory action research is, 'Why are you doing research?', so that there's some transformative action, and it's not me who planned it, it's they who want to change something in their situation. Like, one of the things said in one of the early groups was that the punishment for perpetrators was to light. So, I immediately visualized myself and the group of girls going to the courthouses with posters, saying 'Send this guy away for much longer!'. You know, someone once wrote of being an 'activityist'. I like that idea.

The other thing that I was wondering about was that each girl, each child has got a big, thick green file with all the court cases, articles and documents – it's just an enormous file, but they've got no insight in that. You should have seen the expression on their faces when I asked them about these files. So, I would ask them what kind of stories are being filed, and they would say that it's all the problem stuff. So, we are very consciously starting up new files with alternative stories, and documenting those stories. So, you should see how proud they are of their journals and the files that we are pitching up over and against the green files.

It's furthermore their perception that the therapeutic team is not interested in these stories, they are only interested in documenting the problem stories and they do that very expertly. So, for us to document, in the group, these alternative stories are so empowering for them because no one has spend any attention on those stories before. So, I thought one of the actions I could suggest in the group is that they could go to the administrator and demand that they want other files as well and that these stories should be documented and noted and read by who ever are interested or who are suppose to be experts in their lives and the decisions being made concerning their lives. So, documenting and spreading the news is something I would like to suggest to the group.

The other thing we thought about is doing these kind of groups, because this is the first time someone does it like this and I think they started getting into the value of it for each other because they've got discussions and conversations going about what they mean for each other outside of the sessions. Remember, these girls weren't friends when we started out with the group, so, often in informal ways I would just ask questions about what happens to the group outside the group, and then they would story supporting each other at school and at home or just walking across the street to another house and seek for the support of that person. So, that is 'Wow' things that happen. So, even if I'm not there I'm sure they'll take being a group and supporting each other further.

6.14. REFLEKSIES OP NARRATIEWE WERKSWYSES.

Jill: What does the social worker think about this, because she thought it was strange all these questions. I'm just curious about how this has affected her?

Chris: We were talking about narrative ways of working a lot after her experience of me asking Madilise these kind of questions and I was amazed that one or two sessions later she kind of clicked into a narrative way of working. She stopped making conclusions. She at one time stopped me and asked if it would be alright if she asks this question and she would go for it.

So, that was great!, she showed some interest and I could share some thoughts on working in narrative ways. She clicked into it but unfortunately she didn't complete the journey with us.

Jill: But she could be somebody when you talk about it, presenting it to the administrator, that she could support it.

Chris: That's strange, I'm sitting here wondering how do they view me because my expertise is to be a spiritual guy not a therapist, so I think some of them think of me as just a spiritual guy trying something, like some of the social workers being on the team with me.

Francine: Wait till they see the results.

Chris: I'm waiting for the children to convince them.

6.15. REFLEKSIES OP PERSEPSIES EN VERTROUE.

Stephanie: Well, I have to tell you, you are changing my perception of a minister.

Francine: I'm sure you are changing their perception of men as well.

Chris: I hope so, although I don't do that consciously but I hope that they might find that they can relax and trust again. It was interesting for when we were reflecting on my presentation, I had a specific chat with Chereese about trusting. So, I definitely asked her how did it come that when I invited you to the group and you knew it was about sexual abuse... , how was it that you were okay to come, and then she said, 'Because I trust you'. So we had a discussion on trusting in that relationship.

Francine: What was the trust? What did she base her trust on?

Chris: She was spying on me. She actually wanted to come on her own to chat with me because she said that some of her friends told her that dominee Chris is giving good advise. I was laughing at that one. So, and then she said that she thought that she might be able to trust me.

Francine: So word is going round?

Chris: I try to live up to it, working in the system I'm quite aware of what children share with me and what I share in the therapeutic team because it just leaks out, and it leaks out from the workers to the caretakers to the children, it's like that and they'll know if you're trustworthy or not. So, I'm quite aware of what I share with them.

6.16. REFLEKSIES OP VERSKILLENDE GESIGSPUNTE.

Jill: So the second thing that you have done was further ideas about narrative work and trauma and I have some questions. We presented these questions at a conference in Liverpool and I got this e-mail from somebody who I've never met, who lives and works in London, and he works with - we wouldn't use this wording here - but he said mentally retarded children, and he was using these questions and he said that it made their words flow and it was about abuse. So would you be interested?

These questions are actually going back to experiences of abuse and having people tell those stories from different perspectives and I found that that makes a big difference for some people who have the difficulty that they get plunged back into some of these almost kinaesthetic experiences. So, I'm not suggesting to use it with everybody but I'm just thinking that if you do a lot of work with sexual abuse it might be useful. It proposes two different things, one thing it proposes is different points of view. So, one woman I worked with who had been a survivor of sexual abuse, I just used that idea of these three different points of view. One is of you as an adult, the other is me as a therapist like 'What would they think that I the therapist saw?', and the third is an adult who, had they witnessed it, would have done something or would have seen it very differently. So, with one person I simply, I have her write a narrative from those three different points of

view. I just asked her because she was somebody who is interested in writing, so I asked her if she'd be interested in writing this story three different times from three different points of view - it was really meaningful for her because she saw very different things.

6.17. REFLEKSIES OP *OM OP TE STAAN EN VENNOOTSKAPPE.*

Shelley: One thing that stood out to me was the smiles that were taken away because one of the things I noticed in the photographs and the presentation was the smiles, Chereese's smile and the smiles of the group letting go of the balloons. I would have questions I think about getting the smiles back and what that's been like and what it means?

Jill: So, Shelley how do you connect with these smiles, and why is that part meaningful for you, do you think?

Shelley: I'm not sure why it's meaningful, it's just something that struck me from the photographs, the bright beautiful smiles and that it's meaningful because it must mean that there's more, there's a new story, there's been change, there's been movement away from the bad stories, the fear.

Francine: That touched me very much as well to see them being together, joining in their experience and it seemed as though they were able to get strength from one another through this joining and to share the joy of being together and of standing up to these memories and these experiences, and that's why I was very moved by the balloons and the preparation of the celebration. So, I got a sense of this hope for the future and that there's more.

Jill: So Francine, what specifically did you notice that gave you the idea that the joining together contributed?

Francine: The way they were standing together, touching each other and grouped in a small space, and the picture of the bags, when they had the drawings of the bags that they drew to put in the awfulness of these experiences and how proud they seem to be. It felt like a declaration of their standing up to this and not letting it invade, continue to control their lives, standing up to the silence and not letting themselves be controlled by that.

Jill: How did finding out how they did these things that moved them beyond this and didn't let them be controlled by this, how does that contribute to your life or work?

Francine: It's funny in just hearing how Chris is doing this work and the passion and the love and the sense of significance it has in his life, the meaning for him, it has given me the desire to explore this type of work myself, it seems to be so meaningful to him

and I see the expressions on the girls' faces - that seems to corroborate or to reflect how meaningful it's been to have this work, that working together in this way. So it's given me, it developed a real interest in me to explore this work.

Jill: Do you think you might do that?

Francine: Yes, I think I might, I'd like to because I'm thinking about an internship that's coming up in September and I was actually thinking where I could go to explore, whether this would be possible, it seems very meaningful work and certainly a huge need for it in all societies.

Stephanie: I was obviously struck by a lot of things, but one thing I was left wondering with, was Chereese and Angelique's relationship. Chereese talks a lot about her little sister. I don't know the word you used Chris, it's a word about 'arrogance'. I don't know the word you described Angelique with, and how that came out, but at her young age, together making plans of hiding and escaping the abuse. Well, together they sort of found ways to survive or get through it together and we heard a lot from Chereese about describing her little sister but I would be interested in hearing how Angelique would describe her big sister and what she would say about her sister and how and what she would remember about her sister. I was thinking about why I remembered that - I had a dream about my big sister last night... So that was kind of something I was curious about and would love to hear more about.

Jill: That's interesting, that same description drew my attention when Chris was talking about these girls in this group. I wrote down something about 'the plans to escape injury and abuse' and I think it was interesting when I was hearing about these plans that these two sisters made, Chereese and Angelique. I went back to an experience that I had in my childhood where... I lived in the city, I don't know why, but I had this recurring nightmare that this bear got into our house, and the way that our house was laid out like I would be, if the bear came in the front door or the backdoor, I would be the first person the bear would encounter.

So, I had this recurring nightmare about this bear coming in and getting me, and I finally devised this plan that when the bear came in for some reason I had the bear sort of on his hind legs really up, and I was going to scoot lower than the bear and scoot into my parent's room and get them and we all were going to climb out the window, drive away and never come back. And once I imagined that, I stopped having the nightmare. So, I thought of that when I was hearing of the plans to escape, but one of the things that really struck me was how different it would be to in having a partner in making that plan and how it would... because this was a very singular plan that I had and I was just wondering how it might be really different to have a partner and what the two of them as sisters have really contributed to each other in this kind of planning. I would like to hear about that partnership.

6.18. REFLEKSIES OP BESEMSTOKKE EN BALLONNE.

Kendra: One thing that stood out for me and I have such a vivid image of it, was the story of the broomstick and when Chris asked Madilise if she wanted to put it on the wall or something and she said, 'No, I want to leave it right there behind the door. He knows it's there'. It had me thinking about lots of things, one was just what all went into her picking that broomstick up and taking that action and hitting him, and what it meant that she wanted to leave it behind the door, and it seems such a symbol... that broomstick. It had me thinking about my work with someone who had experienced sexual abuse as a child and just maybe stories they might have that we haven't explored that would include symbols like that, that could be very powerful things they could carry with them, symbols of resistance, symbols of taking action against the abuse. I think I'll keep that image in my mind in future conversations. And it will remind me to have those kind of conversations, to explore those stories with woman.

Stephanie: Could I add something else. I'm still with the same idea of the two sisters - after you told your story and I was listening to your story about... I just all of a sudden remembered you were talking about Cheese's mother and grandfather and the story of the 'Kieries Klub' and how they got the gold membership, so, I'm curious to know if Angelique is going to get membership to that club, and which certificate will it be.

And also another question, I would be wondering what the grandfather or the mother would say about hearing the story of the two little girls. Did they know that Angelique and Chereese were partnering in this way to escape the abuse or will they be surprised? I'm just curious to know how they saw their relationship and them as sisters and what they would say about that, because it sounds like the grandfather was calling often and checking in to make sure that things were okay. Did he have a sense that the two of them were doing the same for each other? - it just kind of got me to think about that.

Mary: I was moved by the balloons being released and how I had this image of them floating and dropping, and somebody picking them up and looking at them. It's almost like an invitation to belong to this group of supporters against abuse - anti-abuse. And I also wondered what these girls experienced when they released the balloons, if they had a sense of freedom, this is the feeling that I have, but I just wondered what their experiences were with that release - was it freedom, a relieve or what it was?

Jill: So, Mary I'm interested in going back a little to the first part about what you said about an invitation for others to join, and I guess I was just wondering if you thought that others would be interested in joining, or what you were thinking about that invitation and other people?

Mary: Well, I know personally I'm very interested in joining and in a way I feel like that balloon touched down on me I was able to pick up the balloon. Yes, I would like to be an anti-abuse supporter as well.

Jill: What does that mean to you to feel like that balloon came down and you're joining?

Mary: Oh, its a really special feeling for me to feel joined with that group. I admire these young girls so much and their courage to talk about the abuse, and invite other people to talk about their stories.

6.19. REFLEKSIES OP "RE-MEMBERING" EN VERHOUDINGE.

Jill: Another moment for me that stood out was hearing about Chereese talking with her granddad everyday. My farther died about three and a half years ago and it's funny... there's certain people at least in my experience, in my life that just seems so constant that it's hard to imagine life without them. And I saw things in a similar way by talking to him, I talk to him all the time, and so, I like the idea of having sort of this parallel kind of experience. I talk to him about dilemmas, and it made me curious about what kinds of things Chereese talks to her granddad about and also if Angelique is in on that as well, and if she knows about that, or she doesn't?

Flora: I share some of the feelings of Mary. I'm quite amazed by the girls' courage, the strength to really want to share this story with us, I treasure that. And it also reminds me of some of the church members, some of them also have similar experiences. They are already adults but they are still stuck with those feelings, those hurts. I think when they are young they can deal with this much better. I really treasure Chris' work with teenagers and even younger, to take care of their needs.

Besides that I also noticed that significant persons in their lives are so important because both girls celebrate the moments they treasure the grandpa and the mother, I don't know, in Chinese culture we seldom express that even a person who has already departed, is already gone, is important. We seldom have that occasions, traditions or rituals to bring the persons that is important into one's live.

Jill: So, Flora, do you have, from either of these ideas that you're having, any thoughts about how you might use some of these ideas ?

Flora: Yes, actually I'm thinking of bringing some of the girls of my church to share, of course if they know one another it's much better, if not, I'll think of some ways.

Marilee: I think I'll do this in English because then I won't be excluding the group.

Chris: Just one sentence in Afrikaans.

Marilee: Dominee Chris, of Chris...?

Chris: Please, Chris.

Marilee: Chris, hoe ken hulle jou, hoe praat hulle van jou, as Chris of dominee Chris?

Chris: Dominee Chris.

Marilee: Nou goed, ek sal dan 'dominee Chris' gebruik. Dominee Chris het ons baie mooi verduidelik hoe hy in 'n verhouding met julle is en dit het my opgeval dat ds. Chris, hy verteenwoordig 'n man, en ek is baie geïnteresseerd om uit te vind wat sien julle in ds. Chris. Dit het vir my gelyk asof hy julle laat veilig voel en ek het gewonder hoe... wat aan ds. Chris maak dat julle met hom kan gesels?

And now in English, listening to Chris, I felt his presence, his moving emotionally and therapeutically, he was engaging, he was there, he was present. I noted that and for me, if I had to imagine that will be very valuable. And I was thinking what that represented as feeling safe. I could imagine going through these things, it might be isolating because you were silenced. And now you have someone that is present and now you can tell your stories. I'm very curious in hearing what your relationship is with ds. Chris and what you see for the future.

Jill: It seems that that relationship... does that give you any thoughts or does it take you anywhere thinking about that relationship that you witnessed?

Marilee: Well, yes, partly because a 'dominee' has a role for me. When Chris said before that they think of him as a dominee I couldn't understand, but now I understand. For me a 'dominee' is someone without an identity, it doesn't necessarily have to be a male, he is someone who will protect, he could be trusted. So, I have a very positive memory of what a 'dominee' is, what a minister is. And then I kind of realise perhaps this is what these girls expected from Chris, this safe haven where they could tell things and perhaps have a relationship where it would not be possible with someone who is not a 'dominee'.

Francine: I was wondering if it was the fact that he was a 'dominee' or whether they had checked on him, and I think Chris was telling me that they have not trusted just the title but they have checked on the behaviour and made sure that the title and the behaviour went together, were coherent.

Jill: That reminds me of how much these girls have taken things into their own hands which was quite inspiring to me. Hearing Madilise say as she walked by the perpetrator, 'You stink', she's the one making the evaluation, she can stick with her opinions, and to me it had something to do with being in charge of your own life, and I find that very inspiring.

Kendra: That reminds me, I was thinking when I heard that and the story about the broomstick, I was thinking about conversations or opportunities for these woman that I worked with, that are older than these girls. To hear these stories I think they will find it inspiring as well, and it would mean something to them too. Because they worry a lot about other children experiencing abuse, and to hear how these girls have taken things into their own hands... that would mean a lot to them.

6.20. REFLEKSIES OP VERBINTENISSE EN NETWERKE.

Marilee: One thing that struck me was when Chris said that these kids often had no one, they don't have a network and I kind of feel that we have heard their stories, we are their network now, we are the ones sharing in the moments.

Chris: I think they constantly have the notion of no one out there really cares and by me telling them or asking them permission that I can bring their stories and then tell them in what setting will I share it, was just this 'Will they really be interested in our stories?', and this just affirms it.

Jill: And I think their witnessing that will be stronger than us saying it, it's my sense.

Stephanie: But it's almost like we allow them to choose whether they want us as their network or not.

Shelley: I was also thinking of how we might be able to help facilitate sharing the stories more like with your group, that for them to know that now this group of us is going to be so much broader.

Stephanie: We are our own balloons.

Chris: You know, part of... I don't know the perpetrators so well and their strategies and ways of thinking, but part of their strategy is getting the victims or the survivors to think that their ways of thinking are corrupt or stupid, and so, this is just such a totally different story, but your ways of thinking are awesome.

Jill: So, Chris, thank you very much for bringing this. I really wouldn't have thought about bringing pictures. But to be able to see their actual faces I thought was wonderful, to me that brought it to life. I loved seeing that along with the stories.

Shelley: I would love to hear how they respond to it.

Chris: I'll make a tape and circulate it again. Why this was so enriching for me is, I mean you're perspectives and the questions you brought with you, because they will definitely pick up on the questions and then that will prompt conversations about it, things I haven't thought about. That will be nice. So, this is why these things are so good because in a way you work in a flow of things and you don't often think outside those ways if you are not exposed... So thank you very much.

6.21. REFLEKSIES OP EVANSTON.

My besoek aan Jill en Gene in Evanston sal sekerlik tel as een van die grootste ervarings in my lewe. Weereens was dit nie soveel die plek wat hierdie belewenis opgemaak het nie – dit óók – maar die mense. Na hierdie ontmoeting en gesprekke het ek nog meer bewondering vir Jill Freedman. Haar rustige maar diepgrondige aanslag, haar erns en haar humor, haar oortuigings en passie, asook haar vermoë om uiters sinvolle en doelmatige vrae te stel, sal ek haar altyd voor bewonder en sal dit altyd vir my 'n leerervaring wees. Die voorreg om 'n hele groep baie uiteenlopende, tog baie bekwame mense byeen te hê in die refleksie-gesprek was vir my 'n uiters sinvolle ervaring. Die effek daarvan en dit wat ek voorsien om daaruit voort te vloei, maak my opgewonde, en verskaf dit hope energie en motivering aan my om die vrae en temas wat in die refleksie-gesprek na vore gekom het, te eksploreer.

Die refleksiegroep het soveel vrae en temas *ontdek* en uitgelig, temas en vrae wat ek nie kan wag om op die Talitha Kumi-groep se agenda – met hulle toestemming - te plaas nie. Die dogters is netso opgewonde soos ek om na die video-opname te kyk. Ek sal graag die volgende temas en vrae saam met hulle wil eksploreer:

- Hoe ervaar hulle my emosionele betrokkenheid?
- Wat dink hulle daarvan dat ek as man met hulle hierdie dikwels blootstellende gesprekke voer, en in hierdie terapeutiese verhoudings met hulle staan?
- Waarop bou hulle hul vertroue in my – en mekaar?
- Hoe sien hulle my? Wat verstaan hulle onder die woord 'dominee'?
- Dink hulle ons slaag daarin dat ons almal – ingesluit 'dominee' Chris - gelyke deelnemers aan die gesprekke, aksies en prosesse is?

- In hoe ‘n mate dink hulle hulle beskik oor “insider knowledge” en “expertise”? En, hoe sou hulle die gesprekke en prosesse in die lig hiervan benader sodat dit tot voordeel van almal strek?
- In hoe ‘n mate is die besemstok vir Madilise ‘n simbool wat sy in haar lewe saam met haar wil neem?
- Hoeveel – indien enige – idees en gesprekke het Chereese en Angelica* al gedeel oor hul “partnership” in die maak van planne om veilig te wees en die misbruik vry te spring?
- Watter rol het Oupie in Angelica se lewe gespeel, en sou sy ook sy ‘stem’ deel van haar lewe wou maak?
- Wat het hulle gedoen om hul *glimlagte* terug te kry?
- Wat dink hulle daarvan dat die ballonne, wat hulle gelanseer het en in mense se hande beland het, ‘n uitnodiging aan daardie mense was om deel te wees van die groep, om saam met die groep te staan teen misbruik, geweld en geheimhouding?
- En, sou hulle verdere kontak met die refleksiegroep, asook die *Silent Too Long*-groep, wou hê?

6.22. REFLEKSIES OP MY REIS.

Hoe verwoord ‘n mens die intense emosies en belewenisse van ‘n so lang *reis*? My studie – my navorsing, literatuurstudie en praktykwerk - het my heelwat langer geneem as talle ander studente. Dit het meer dikwels as selde vir my gevoel asof ek ‘n lang-afstand atleet is, wat vir ‘n wedloop ingeskryf is waarvan hy nie weet watter afstand of vlak van fiksheid van hom verwag word nie. Tog was my wedloop, my *reis* een groot avontuur. Soms ‘n *reis* wat moedeloos gemaak het, soms soveel verligting en welbehae. Dikwels ‘n baie swaar *reis*... om met soveel *survivors* – en hul verhale – op *reis* te gaan, het gewis van my gevra om geestelik, fisies en emosioneel so fiks as moontlik te wees. Ek was nie altyd nie.

My gemoed was dikwels swaar, oor-vol. Ek het dikwels gehuil, dikwels lang ente gaan stap tussen Pongola se suikerrietlande, dikwels lang ente gaan draf... om kop skoon te maak, om te huil, om te skree, “Here, ek verstaan U nie. Hierdie stukkend, nog minder”, om net weer van Hom te vra om dit oor my siel te laat reën.

Deur al hierdie prosesse, die verhale en emosies, die gesprekke, die lees en die weer lees, die gesels en die bid, het die grootste bewondering meetbaar vir die talle *survivors* saam met wie ek korter of langer ente kon *reis*, ontwikkel. Hoe sou ek ooit die onderwyseres van Nongoma, wat haar storie vir my op Cat Stevens se “songs” gesing het, kan vergeet, of die meisie, wat na haar “overdose” die kragtigste *Ingelse* gedigte geskryf het en ‘n treffende collage gemaak het van die lig wat weer in haar lewe ingebreek het. Of die verstandelik-beperkte seun, wat op grusame wyse deur ander seuns in die kelder van die skoolkoshuis vir dae aangehou en verkrag is... hoe sou ek sy eenvoudige, kleurvolle briewe kan vergeet, en die dag toe hy die toue, wat hom aan die oortreders gebind het, losgewikkel het.

Of hoe sou ek die gemeentelid kon vergeet wat al jare lank worstel met die effek van haar oom se *vet vark-vingers* in haar lewe en huwelik, of die een wie se stiefpa haar twintig sent gegee het vir elke *gunsie* wat hy by haar kon *koop*, of die meisie wie se oupa steeds in dieselfde straat bly, haar steeds dreig... alles sodat sy die geheim sal hou. En dan was daar nog die diaken wat nie net sy skoonsuster se seun nie, maar ook sy eie dogter misbruik het, en toe alles op die lappe kom, dreig om selfmoord te pleeg as ons iets drasties sou doen. En hoe sou ek die dogter van die regiment sersant majoor se verhaal *nie* kon onthou nie... die vrees, die drank, die vloek en uitlag, die vernedering en die bloed teen die gangmuur, en toe... die verkragting, en daar’s niemand vir wie sy kon vertel nie, en toe... die swangerskap. Dit voel weer vir my asof my hart soos biltong, reep-vir-reep afgetrek word. Maar ek sal ook nooit die dag vergeet dat ek saam met haar buite in die sonlig – *die waarheid* – kon staan, en die wind – *God se “touch”* – ook teen my wang kon voel. Dit was al die saam kwaad-wees, al die saam bang-wees en al die saam huil werd.

Dit was egter eers 'n paar jaar later dat ek sou *ontdek* dat hierdie verhale, en die talle ander wat ek nie hier genoem het nie, alles die *voor-reis* was waarop God my geneem het sodat ek eendag in Talitha Kumi-straat sou kon afry, by Jakaranda Kinderhuis se pers hekke in. Hier het die stukkend my soms grond toe geloop soos 'n Blou Bul-stut dit alleen sou kon. Aanmelding op aanmelding, verslag op verslag, lêer op lêer... molestering, verkragting, seksuele misbruik. Kinders. Almal kinders. Ek kyk terug oor die afgelope vier jaar, ek dink aan Madilise se verhaal, en Chereese s'n, en die dogters van die Talitha Kumi-groep en ek staan met 'n stukkende, tog sterk hart. Stukkend... want hierdie kinders se stories kom sit vas aan my hart. Sterk... ek het soveel saam met hulle *deur-leef*, soveel saam met hulle leer leef!

Survivors, dit voel amper simpel om te sê dat ek julle salueer. Ek wil skierts-regop staan, op aandag, doodstil, en vir julle die skerpste saluut gee wat enige offisier nog ooit gekry het. Miskien slaag dit tog daarin om iets te sê van my bewondering vir julle moed, julle deursettingsvermoë en julle *knowledge* om te deur-leef, te oor-leef en te leef! Julle het my lewe verryk. Nee, julle het my lewenstorie vir my geskryf. Ek sou nie 'n ander *reis* wou aanpak nie. Dankie, vir die "amazing" voorreg om langs julle te kon sit en luister...

Nou kyk ek vorentoe saam met julle, en ek sien, en ek droom hoe julle lewens en die gemeenskap rondom ons verander, deur julle moed en *knowledge* getransformeer word. Ek is so opgewonde oor die aksies wat julle wil loods, die "*steps*" wat julle nog wil neem, die "*stands*" wat julle nog wil maak, die "*journeys*" wat julle wil aanpak saam met en langs ander dogters. Ek droom dat ons een van die dae sal opkyk en sien dat die platform by die stasie vol staan... vol staan met nog baie dogters wat hul *reis* wil begin. Dankie dat julle "*memories*" oral op die *reis* hulle sal inspireer.

LITERATUURVERWYSINGS.

- Adams-Westcott, J. 1993. Commentary on J.L. Zimmerman & V.C. Dickerson, Bringing forth the restraining influence of pattern in couples therapy. In: S. Gilligan & R. Price. (Eds.), *Therapeutic Conversations*. pp. 215-217. New York: Norton.
- Adams-Westcott, J. & Isenbart, D. 1995. Creating preferred relationships: The politics of “recovery” from child sexual abuse. *Journal of Systemic Therapies*.
- American Psychiatric Association. 1994. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th ed.). Washington, DC: Author.
- Anderson, H. & Goolishian, H. 1988. Human Systems as Linguistic Systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*. 27(4):371-393.
- Anderson, H. & Goolishian, H. 1992. The client is the expert: A not-knowing approach to therapy. In: S. McNamee & K.J. Gergen. (Eds.), *Therapy as Social Construction*. Newbury Park, CA: Sage.
- Aucamp, H. 1978. Die reisboek op skool. In: H. Aucamp, *Kort voor lank*. Kaapstad: Tafelberg.
- Babbie, E. & Mouton, J. 2001. *The Practice of Social Research*. Oxford University Press, Cape Town, South African Edition.

- Baird, F. 1996. A narrative context for conversations with adult survivors of childhood sexual abuse. *Progress: Family Systems Research and Therapy*. 5:51-71. Phillips Graduate Institute. Encino, CA.
- Bannister, A. 1991. Learning to live again. Psychodramatic techniques with sexually abused young people. In: *Psychodrama: Inspiration and Technique*. Holmes, P. & Karp, M. (Eds.) pp. 77-93. London: Tavistock.
- Bass, E. & Davis, L. 1988. *The Courage to Heal: A guide for women survivors of child sexual abuse*. New York: HarperPerennial.
- Bass, E. & Davis, L. 1994. *The Courage to Heal: A guide for women survivors of child sexual abuse*. Third Edition. New York: HarperCollins Publishers
- Benhabib, S. 1992. *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1966. *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday & Company.
- Blyler, N.R. 1996. Narrative and research in professional communication. *Journal of Business & Technical Communication*. 10(3):330-352.
- Blyton, E. 1998. *The Land of Far Beyond: A re-telling of the Pilgrim's Progress*. Element Books Inc. Boston.
- Bons-Storm, R. 1989. *Hoe gaat het met jou? Pastoraat als komen tot verstaan*. Kampen: Kok.

- Boog, B.W.M., Keune, L. & Tromp, C. 2003. Action research and emancipation. *Journal of Community and Applied Social Psychology*. 13:419-425.
- Brickman, J. 1984. Feminist, nonsexist, and traditional models of therapy: Implications for working with incest. *Women and Therapy*. 3(1):49-67.
- Briere, J. 1989. *Therapy for adults molested as children*. New York: Springer Publishing Company.
- Briere, J. 1992. *Child Abuse Trauma. Theory and treatment of the lasting effects*. California: Sage Publications.
- Browning, D.S. 1991. *A Fundamental Practical Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Bruckner, D. F. & Johnson, P. E. 1987. Treatment for adult male victims of childhood sexual abuse. *Social Casework*. 68(2):81-87.
- Bruner, E.M. 1986. Experience and its expression. In: V.W. Turner & E.M. Bruner. (Eds.), *The Anthropology of Experience*. pp. 3-20.
- Bruner. J. 1986. *Actual minds/ possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Campbell, A. 2000. *The Nature of Practical Theology*. In: Woodward, J. & Pattison, S. (Eds.) *The Blackwell reader in Pastoral and Practical Theology*. Blackwell Publishers. Massachusetts. pp. 77-87.

- Carey, M. 1998. Communities of shared experience. *Gecko. A Journal of Deconstruction and Narrative Ideas in Therapeutic Practice*. 1:35-43. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- Chesler, M. A. 1991. Participatory action research with self-help groups: An alternative paradigm for inquiry and action. *American Journal of Community Psychology*. 19(5):757-768.
- Cornwall, A. & Jewkes, R. 1995. What is participatory research? *Social Science and Medicine*. 41(12):1667-1676.
- Durrant, M. & Kowalski, K. 1990. Overcoming the effects of sexual abuse: Developing a self-perception of competence. In: M. Durrant & C. White. (Eds.), *Ideas for therapy with sexual abuse*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- Dranganoudis, L. (Ed.) 1999. *Adventures in groupwork*. Australia: Rosie's Place Publications.
- Dyche, L. & Zayas, L.H. 1995. *Family Process*. The value of curiosity and naiveté for the cross-cultural psychotherapist. 34(4):389-399.
- Eisland, N. 1994. *The Disabled God*. Nashville: Abington.
- Elden, M. & Chisholm, R.F. 1993. Emerging varieties of action research: Introduction to the special issue. *Human Relations*. 46(2):121-142.
- Ellenson, G. 1985. Detecting a history of incest: A predictive syndrome. *Social Casework*. pp. 525-532.

- Emerson, S. 1988. Female student counselors and child sexual abuse. *Counselor Education and Supervision*. 27:15-21.

- Epston, D. 1994. Extending the conversation. *Family Therapy Networker*. 18(6):30-37,62-63.

- Epston, D. & White, M. 1992. *Experience, Contradiction, Narrative, and Imagination: Selected papers of David Epston and Michael White, 1989-1991*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

- Faria G. & Belohlavek, N. 1984. Treating female adult survivors of childhood incest. *Social Casework*. 65:465-471.

- Fals-Borda, O. 1984. Participatory Action Research. *Development: Seeds of Change*. 2:18-20.

- Fals-Borda, O. 1988. (Ed.) *The Challenge of Social Change*. Sage. London.

- Fals-Borda, O. 1991. Remaking Knowledge. In: O. Fals-Borda and M.A. Rahman (Eds.), *Action and Knowledge: Breaking the monopoly with participatory action research*. pp. 146-164. New York: The Apex Press, en London: Intermediate Technology Publications.

- Fals-Borda, O. & Rahman, M.A. 1991. (Eds.) *Action and Knowledge: Breaking the monopoly with participatory action research*. pp. 146-164. New York: The Apex Press en London: Intermediate Technology Publications.

- Finkelhor, D. 1984. *Child Sexual Abuse: New theory & research*. New York: The Free Press.

- Finkelhor, D. (Ed.) 1986. *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*. California: Sage Publications.
- Freedman, J. & Combs, G. 1996. *Narrative Therapy. The Social Construction of Preferred Realities*. New York: W.W. Norton & Company.
- Fish, S. 1989. *Doing what comes naturally: Change, rhetoric and the practice of theory in literary and legal studies*. Durham, NC: Duke University Press.
- Flavel, J. & Francis, F. 1993. Young people speak out. In: Harvey, J., Dolgopol, U. & Castell-McGregor, S. (Eds.), *Implementing the United Nations Convention on the Rights of the Children in Australia*. South Australian Children's Interest Bureau.
- Foucault, M. 1980. *Power/ Knowledge: Selected interviews and other writings*. Middlesex: Peregrine Books.
- Ganzevoort, R. 2003 *The Social Construction of Revelation*. Paper for the 6th biennial Conference of the International Academy for Practical Theology. Manchester, UK.
- Gergen, K. 1985. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*. 40:266-275.
- Gergen, K. J. 1999. *An Invitation to Social Construction*. London: Thousand Oaks.
- Gerkin, C.V. 1984. *The living human document: Revisioning pastoral care in hermeneutical mode*. Nashville: Abington Press.
- Gerkin, C.V. 1991. *Prophetic Pastoral Practice: A Christian Vision of Life Together* Nashville: Abington Press.

- Gerkin, C.V. 1997. *An Introduction to Pastoral Care*. Nashville: Abington Press.
- Graham, E. 2000. Practical Theology as Transforming Practice. *The Blackwell Reader in Pastoral and Practical Theology*. USA: Blackwell Publishers. pp. 104-117.
- Grové, A.P. 1969. *Trekvoëls. 'n Keur uit Afrikaanse reisverhale met inleiding en aantekeninge*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
- Haines, H. E. 1954. *Living with books*. New York: University Press.
- Hall, L.D. & Marshall, K.P. 1992. *Computing for Social Research: Practical Approaches*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Hare-Mustin, R. 1994. Discourses in the Mirrored Room: A postmodern analysis of therapy. *Family Process*. 33:19-35.
- Heron, J. 1996. *Co-operative Inquiry: Research into the human condition*. London: Sage.
- Hoffman, L. 1990. Constructing Realities: An Art of Lenses. *Family Process*. 29:1-12.
- Huizer, G. 1984. Harmony vs. Confrontation. *Development: Seeds of Change*. 2:14-17.
- Jehu, D. 1989. Mood disturbances among women clients sexually abused in childhood. *Journal of Interpersonal Violence*. 4:164-184.

- Joubert, E. 1972. Jan Rabie in gesprek met Elsa Joubert. In: *Gesprekke met skrywers*. Deel 2. Kaapstad: Tafelberg.

- Joy, M. 1999. *Shame on who? Consulting with children who have experienced sexual abuse*. In: Alice Morgan. (Ed.). *Once Upon a Time. Narrative Therapy with Children and their Families*. pp. 145-172. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

- Kamsler, A. 1990. Her-story in the making: Therapy with women who were sexually abused in childhood. In: Durrant, M. & White, C. (Ed.). *Ideas for therapy with sexual abuse*. pp.9-36. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

- Keeney, B.P. 1981. Bateson's Epistemology. *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 1(1):45-55. 47.

- Kotzé, E. & Kotzé, D 2001. Telling narratives, doing spirituality. In: Kotzé, E. & Kotzé, D. (Ed.). *Telling Narratives*. pp. 1-14. Spellbound Edition. Pretoria, South Africa: Ethics Alive.

- Lamott, A. 1995. *Bird by Bird. Some instructions on writing and life*. New York: Anchor Books.

- Laube, J. & Trefz, S. 1994. Group therapy using a narrative theory framework: Application to treatment of depression. *Journal of Systemic Therapies*. 13(2):29-37.

- Lewin, K. 1946. Action research and minority problems. *Journal of Social Issues*. 2(4):34-46.

- Lindbeck, G. A. 1984. *The Nature of Doctrine: Religion and theology in a postliberal age*. Philadelphia: Westminster Press.

- Linnell, S. & Cora, D. 1993. *Discoveries. A group resource guide for women who have been sexually abused in childhood*. Australia: Dymrna House Publications.
- Lötter, E. 2004. *Dis ek, Anna*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- Madigan, S. & Epston, D. 1995. From “spy-chiatric gaze” to communities of concern: From professional monologue to dialogue. In: S. Friedman (Ed.), *The reflecting team in action*. New York: Guilford.
- Madigan, S. & Law, I. 1992. Discourse not language: The shift from a modernist view of language to the postmodern analysis of discourse in family therapy. *Dulwich Centre Newsletter*. 1:31-36.
- Maltz, W. 1991 *The Sexual Healing Journey. A guide for survivors of sexual abuse*. New York: HarperCollins Publishers.
- Maltz, W. & Holman, B. 1987. *Incest and Sexuality*. United States of America: Lexington Books.
- McClintock, D., Ison, R. & Armson, R. 2003. Metaphors for reflecting on research practice: Researching *with* people. *Journal of Environmental Planning and Management*. 46(5):715-731.
- McPhie, L. & Chaffey, C. 1988. Group work with young women who have experienced sexual assault. *Gecko. A Journal of Deconstruction and Narrative Ideas in Therapeutic Practice*. 1:3-34. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- McTaggart, R. 1991. Principles for Participatory Action Research. *Adult Education Quarterly*. 41(3):168-187.

- McTaggart, R. 1994. Participatory Action Research: Issues in Theory and Practice. *Educational Action Research*. 2(3):313-337.
- McTaggart, R. (Ed.) 1997. *Participatory Action Research. International Contexts and Consequences*. Albany: State University of New York Press.
- Morgan, A. 2000. *What is Narrative Therapy? An easy-to-read introduction*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- Müller, J. 1996. *Om tot verhaal te kom. Pastorale Gesinsterapie*. Pretoria: RGN Uitgewery.
- Müller, J. 2000. *Reisgeselskap. Die kuns van verhalende pastorale gesprekvoering*. Wellington: Lux Verbi.
- Müller, J. 2001. Therapy as Fiction Writing. *Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif*. 42(1 & 2):64-70. Bloemfontein: CLF Uitgewers.
- Müller, J. 2004. HIV/ AIDS, narrative practical theology, and postfoundationalism: The emergence of a new story. *Hervormde Teologiese Studies*. 60(1 & 2):293-306.
- Müller, J. & Schoeman, W.J. 2004. Narrative Research: A Respectful and Fragile Intervention. *Sociale Interventie*. 13(3):7-13.
- Müller, J, Van Deventer, W. & Human, L. 2001. Fiction writing as metaphor for research: A narrative approach. *Praktiese Teologie in Suid Afrika*. 16(2):76-96.
- Munro, C. 1989. White and the cybernetic therapies: News of difference. *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*. 8(4):183-192.

- O'Hanlon, B. 1994. The Third Wave. *Family Therapy Networker*. 18(6):18-26, 28-29.

- O'Hare, J. & Taylor, K. 1983. The reality of incest. *Women and Therapy*. 2(2):215-229.

- Paré, D.A. 1995. Of families and other cultures. The shifting paradigm of family therapy. *Family Process*. 34:1-19.

- Pearson, Q. 1994. Treatment techniques for adult female survivors of childhood sexual abuse. *Journal of Counseling & Development*. 73(1):32-37.

- Pocock, D. 1995. Searching for a better story: Harnessing modern and postmodern positions in family therapy. *Journal of Family Therapy*. 17:149-173.

- Rahman, M.A. 1988. The theory and practice of participatory action research. In: O. Fals-Borda (Ed.). *The Challenge of Social Change*. pp. 107-132. London: Sage.

- Rahman, M.A. 1991. The theoretical standpoint of PAR. In: O. Fals-Borda & M.A. Rahman (Eds.). *Action and Knowledge: Breaking the monopoly with Participatory Action Research*. pp. 13-23. New York: The Apex Press.

- Rahman, M.A. 1993. People's Self-development: Perspectives on Participatory Action Research. London & New Jersey: Zed Books.

- Rahnema, M. 1990. Participatory Action Research: The "last temptation of saint" development. *Alternatives*. 15:199-226.

- Reason, P. 1994. Three Approaches to Participatory Inquiry. In: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.) . *Handbook of Qualitative Research*. pp. 324-339. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Reiss, D. 1985. Commentary: The Social Construction of Reality – The passion within us all. *Family Process*. 24:254-257.
- Rescher, N. 1993. *Pluralism: Against the Demand for Consensus*. Oxford: Clarendon Press.
- Retief, Y. & Conroy, B. 1997. Conscious Empowerment Therapy: A model for counseling adult survivors of childhood abuse. *Transactional Analysis Journal* 27(1):42-48.
- Rorty, R. 1991. *Essays on Heidegger and others: Philosophical papers*. Vol. 2. New York: Cambridge University Press.
- Rubin, H.J. & Rubin, I.S. 1995. *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. California, CA: Sage Publications.
- Russell, D.B. & Ison, R.L. 2000. The research-development relationship in rural communities: An opportunity for contextual science. In: R.L. Ison & D.B. Russell (Eds.) *Agricultural Extension and Rural Development: Breaking out of Traditions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schrag, C.O. 1992. *The Resources of Rationality: A response to the postmodern challenge*. Bloomington: Indiana University Press.
- Shapiro, S. 1987. Self-mutilation and self-blame in incest victims. *American Journal of Psychotherapy*. 41(1):46-54.

- Shults, LeRon. 1993. Integrative epistemology and the search for meaning. *Journal of Interdisciplinary Studies*. 5(1).
- Siegel, D. R. & Romig, C. A. 1988. Treatment of adult survivors of childhood sexual assault: Imagery within a systemic framework. *The American Journal of Family Therapy*. 6:229-242.
- Smith, C. & Nyland, D. 1997. *Narrative Therapies with Children and Adolescents*. New York: Guilford Press.
- Spies, G. M. 1997. *Die behandeling van die volwasse persoon wat as kind seksueel gemolesteer is*. Doktorale Proefskrif, Universiteit van Suid Afrika
- Swantz, M-L. & Vainio-Mattila, A. 1988. Participatory inquiry as an instrument of grass-roots development. In: *Human inquiry in action: Developments in new paradigm research*. pp. 127-143. Sage Publications Ltd. London.
- Tomm, K. 1989. Externalizing the problem and internalizing personal agency. *Journal of Strategic & Systemic Therapies*. 8(1).
- Turner, V. 1986. Dewey, Dilthey, and drama: An essay in the anthropology of experience. In: V.Turner & E. Bruner (Eds.). *The Anthropology of Experience*. pp. 33-44. Chicago: University of Illinois Press.
- Van Huyssteen, J.W. 1999. *The Shaping of Rationality. Toward Interdisciplinarity in Theology and Science*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Co.
- Wadsworth, Y. 1991. *Everyday evaluation on the run*. Melbourne: The Action Research Issues Association Inc.

- Webber, L. 2000. Co-researching: Braiding theory and practice for research with people. In: R.L. Ison & D.B. Russell (Eds.) *Agricultural Extension and Rural Development: Breaking Out of Traditions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, M. 1986. Negative explanation, restraints & double description: A template for family therapy. *Family Process*. 25(2):169-184.
- White, M. 1988. Saying hullo again: The incorporation of the lost relationship in the resolution of grief. *Dulwich Centre Newsletter*. Spring, 7-11.
- White, M. 1988/9. The externalizing of the problem and the re-authoring of lives and relationships. *Dulwich Centre Newsletter*. Summer, 3-20.
- White, M. 1993. Commentary: The histories of the present. In: S. Gilligan & R. Price (Eds.). *Therapeutic Conversations*. pp. 121-135. New York: Norton.
- White, M. 1995. *Re-authoring Lives: Interviews and essays*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. 1997. *Narratives of Therapist's Lives*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. & Epston, D. 1990. *Narrative means to therapeutic ends*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.
- Whyte, W. F., Greenwood, D.J. & Lazes, P. 1991. Participatory Action Research: Through practice to science in social research. In: W.F. Whyte (Ed.). *Participatory Action Research*. pp. 9-55. Newbury Park: Sage Publications.

- Widdershoven, G.A.M. 1987. *Handelen en rationaliteit: Een systematisch overzicht van het denken van Wittgenstein, Mirleau-Ponty, Gadamer en Habermas*. Amsterdam: Meppel.

- Willows, D. & Swinton, J. (Eds.). 2000. *Spiritual Dimensions of Pastoral Care. Practical theology in a multidisciplinary context*. London: Jessica Kingsley Publishers.

- Zimmerman, J L. & Dickerson, V. C. 1996. *If Problems Talked. Narrative Therapy in Action*. New York: The Guilford Press.